Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

ЛІТЕРАТУРА СЕРЕДНІХ ВІКІВ:
ХРЕСТОМАТІЯ

Дрогобич
2022

УДК 821(100).09"653"(076.6)
М 26

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 23 червня 2022 р.)

Рецензенти:

Олена Вовк, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Олена Бистрова, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри романської філології та компаративістики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Література Середніх віків : хрестоматія / упоряд. Мар'яна Маркова. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2022. 628 с.

М 26

Хрестоматію «Література Середніх віків» укладено відповідно до програм «Історія зарубіжної літератури» й «Історія зарубіжної літератури (античність та Середні віки)», затверджених вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

У виданні вміщено перекладні фрагменти знакових текстів середньовічної художньої словесності, згруповані за хронологічним та тематичним принципом. Окрім творів європейського Середньовіччя, хрестоматія також пропонує ознайомитися із уривками Біблії та вибіркою поезій східного автора Омара Хаяма.

© Мар'яна Маркова, упорядник, 2022
© Редакційно-видавничий відділ
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка, 2021

З М І С Т

Передмова……..... 4
Із Біблії……..... 5
Августин Блаженний. Із «Сповіді»……..... 63
Поезія вагантів……..... 74
Кельтський епос……..... 87
Зі «Старшої Едди»……..... 101
Із «Молодшої Едди»……..... 157
Поезія скальдів……..... 182
Із «Беовульфа»……..... 191
Із «Пісні про Роланда»……..... 214
Із «Пісні про мого Сіда»……..... 234
Із «Пісні про Нібелунгів»……..... 241
Поезія трубадурів……..... 297
Лірика труверів……..... 309
Із «Роману про Трістана та Ізольду»……..... 313
Поезія міннезангу……..... 423
Фабльо……..... 428
Із «Роману про Лиса»……..... 436
Із «Роману про Троянду»……..... 456
Вільям Ленгленд. Із «Видіння про Петра Орача»……..... 481
Із «Дійства про Кожного»……..... 486
Міська і народна лірика……..... 523
Франсуа Війон……..... 538
Данте Аліг’єрі. Із «Божественної комедії»……..... 561
Омар Хаям……..... 622

П Е Р Е Д М О В А

Середньовічна література належить до тих художньо-естетичних феноменів, які гостро потребують реабілітації в українському науковому, культурному та освітньому просторі.

Ще з часів Ренесансу за періодом Середньовіччя міцно закріпився статус «темних віків», який в Україні вповні не подоланий і сьогодні – в час, коли за кордоном медієвістика набуває все більшої популярності. Низьке зацікавлення художньою словесністю Середніх віків можна пояснити кількома факторами, але найбільш вагомий серед них – мізерна кількість текстів, перекладених українською мовою, що дуже ускладнює, а іноді й просто унеможливлює дорогу середньовічної літератури не лише до науковців, але й студентів і школярів, які вже не можуть (або свідомо не хочуть) послуговуватися російськомовними перекладами.

Пропонована хрестоматія має на меті частково розв'язати цю проблему, запропонувавши в буквальному сенсі по крихтах зібрані україномовні фрагменти знакових текстів середньовічної художньої словесності. Видання укладене насамперед для студентів навчально-наукового інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка і корелює із чинними програмами навчальних дисциплін «Історія зарубіжної літератури» й «Історія зарубіжної літератури (античність та Середні віки)», які передбачають вивчення середньовічної літератури, починаючи з Біблії – ідеологічного фундаменту культури середньовічної Європи і закінчуючи творчістю Омара Хаяма – найяскравішого представника тогочасної східної поезії. Проте зібрані в ній мистецькі переклади літературних шедеврів Середньовіччя, здійснені такими знаними майстрами перекладного слова, як Ілько Біленко-Шумахер, Мирон Борецький, Ігор Качуровський, Ігор Костецький, Віктор Коптілов, Віталій Кривоніс, Василь Мисик, Олена О'Лір, Леонід Первомайський, Максим Рильський, Максим Стріха, Микола Терещенко, Борис Щавурський, Василь Щурат та ін., можуть бути цікавими та корисними і для широкого читацького загалу.

ІЗ БІБЛІЇ

Буття 1

1 На початку Бог створив Небо та землю.

2 А земля була пуста та порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води.

3 І сказав Бог: Хай станеться світло! І сталося світло.

4 І побачив Бог світло, що добре воно, і Бог відділив світло від темряви.

5 І Бог назвав світло: День, а темряву назвав: Ніч. І був вечір, і був ранок, день перший.

6 І сказав Бог: Нехай станеться твердь посеред води, і нехай відділяє вона між водою й водою.

7 І Бог твердь учинив, і відділив воду, що під твердю вона, і воду, що над твердю вона. І сталося так.

8 І назвав Бог твердь Небо. І був вечір, і був ранок день другий.

9 І сказав Бог: Нехай збереться вода з-попід неба до місця одного, і нехай суходіл стане видний. І сталося так.

10 І назвав Бог суходіл: Земля, а місце зібрання води назвав: Море. І Бог побачив, що добре воно.

11 І сказав Бог: Нехай земля вродить траву, ярину, що насіння вона розсіває, дерево овочеве, що за родом своїм плід приносить, що в ньому насіння його на землі. І сталося так.

12 І земля траву видала, ярину, що насіння розсіває за родом її, і дерево, що приносить плід, що насіння його в нім за родом його. І Бог побачив, що добре воно.

13 І був вечір, і був ранок, день третій.

14 І сказав Бог: Нехай будуть світила на тверді небесній для відділення дня від ночі, і нехай вони стануть знаками, і часами умовленими, і днями, і роками.

15 І нехай вони стануть на тверді небесній світилами, щоб світити над землею. І сталося так.

16 І вчинив Бог обидва світила великі, світило велике, щоб воно керувало днем, і світило мале, щоб керувало ніччю, також зорі.

17 І Бог умістив їх на тверді небесній, щоб світили вони над землею,

18 і щоб керували днем та ніччю, і щоб відділювали світло від темряви. І Бог побачив, що це добре.

19 І був вечір, і був ранок, день четвертий.

20 І сказав Бог: Нехай вода вироїть дрібні істоти, душу живу, і птаство, що літає над землею під небесною твердю.

21 І створив Бог риби великі, і всяку душу живу плазуючу, що її вода вироїла за їх родом, і всяку пташину крилату за родом її. І Бог побачив, що добре воно.

22 І поблагословив їх Бог, кажучи: Плодіться й розмножуйтеся, і наповнюйте воду в морях, а птаство нехай розмножується на землі!

23 І був вечір, і був ранок, день п’ятий.

24 І сказав Бог: Нехай видасть земля живу душу за родом її, худобу й плазуюче, і земну звірину за родом її. І сталося так.

25 І вчинив Бог земну звірину за родом її, і худобу за родом її, і все земне плазуюче за родом його. І бачив Бог, що добре воно.

26 І сказав Бог: Створімо людину за образом Нашим, за подобою Нашою, і хай панують над морською рибою, і над птаством небесним, і над худобою, і над усею землею, і над усім плазуючим, що плазує по землі.

27 І Бог на Свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка та жінку створив їх.

28 І поблагословив їх Бог, і сказав Бог до них: Плодіться й розмножуйтеся, і наповнюйте землю, оволодійте нею, і пануйте над морськими рибами, і над птаством небесним, і над кожним плазуючим живим на землі!

29 І сказав Бог: Оце дав Я вам усю ярину, що розсіває насіння, що на всій землі, і кожне дерево, що на ньому плід деревний, що воно розсіває насіння, нехай буде на їжу це вам!

30 І земній усій звірині і всьому птаству небесному, і кожному, що плазує по землі, що душа в ньому жива, уся зелень яринна на їжу для них. І сталося.

31 І побачив Бог усе, що вчинив. І ото, вельми добре воно! І був вечір, і був ранок, день шостий.

Буття 2

1 І були скінчені небо й земля, і все воїнство їхнє.

2 І скінчив Бог дня сьомого працю Свою, яку Він чинив. І Він відпочив у дні сьомім від усієї праці Своєї, яку був чинив.

3 І поблагословив Бог день сьомий, і його освятив, бо в нім відпочив Він від усієї праці Своєї, яку, чинячи, Бог був створив.

4 Це ось походження неба й землі, коли створено їх, у дні, як Господь Бог создав небо та землю.

5 І не було на землі жодної польової рослини, і жодна ярина польова не росла, бо на землю дощу Господь Бог не давав, і не було людини, щоб порати землю.

6 І пара з землі підіймалась, і напувала всю землю.

7 І створив Господь Бог людину з пороху земного. І дихання життя вдихнув у ніздрі її, і стала людина живою душею.

8 І насадив Господь Бог рай ув Едені на сході, і там осадив людину, що її Він створив.

9 І зростив Господь Бог із землі кожне дерево, принадне на вигляд і на їжу смачне, і дерево життя посеред раю, і дерево Пізнання добра і зла.

10 І річка з Едену виходить, щоб поїти рай. І звідти розділюється і стає чотирма початками.

11 Імення одному Пішон, оточує він усю землю Хавіла, де є золото.

12 А золото тієї землі добре; там бделій і камінь онікс.

13 Ім’я ж другої річки Гіхон, вона оточує ввесь край Етіопії.

14 А ім’я річки третьої Тигр, вона протікає на сході Ашшуру. А річка четверта вона Ефрат.

15 І взяв Господь Бог людину, і в еденському раї вмістив був її, щоб порала його та його доглядала.

16 І наказав Господь Бог Адамові, кажучи: Із кожного дерева в Раю ти можеш їсти.

17 Але з дерева знання добра й зла не їж від нього, бо в день їди твоєї від нього ти напевно помреш!

18 І сказав Господь Бог: Не добре, щоб бути чоловіку самотнім. Створю йому поміч, подібну до нього.

19 І вчинив Господь Бог із землі всю польову звірину, і все птаство небесне, і до Адама привів, щоб побачити, як він їх кликатиме. А все, як покличе Адам до них, до живої душі воно ймення йому.

20 І назвав Адам імена всій худобі, і птаству небесному, і всій польовій звірині. Але Адамові помочі Він не знайшов, щоб подібна до нього була.

21 І вчинив Господь Бог, що на Адама спав міцний сон, і заснув він. І Він узяв одне з ребер його, і тілом закрив його місце.

22 І перетворив Господь Бог те ребро, що взяв із Адама, на жінку, і привів її до Адама.

23 І промовив Адам: Оце тепер вона кість від костей моїх, і тіло від тіла мого. Вона чоловіковою буде зватися, бо взята вона з чоловіка.

24 Покине тому чоловік свого батька та матір свою, та й пристане до жінки своєї, і стануть вони одним тілом.

25 І були вони нагі обоє, Адам та жінка його, і вони не соромились.

Буття 3

1 Але змій був хитріший над усю польову звірину, яку Господь Бог учинив. І сказав він до жінки: Чи Бог наказав: Не їжте з усякого дерева раю?

2 І відповіла жінка змієві: З плодів дерева раю ми можемо їсти,

3 але з плодів дерева, що в середині раю, Бог сказав: Не їжте із нього, і не доторкайтесь до нього, щоб вам не померти.

4 І сказав змій до жінки: Умерти не вмрете!

5 Бо відає Бог, що дня того, коли будете з нього ви їсти, ваші очі розкриються, і станете ви, немов Боги, знаючи добро й зло.

6 І побачила жінка, що дерево добре на їжу, і принадне для очей, і пожадане дерево, щоб набути знання. І взяла з його плоду, та й з'їла, і разом дала теж чоловікові своєму, і він з'їв.

7 І розкрилися очі в обох них, і пізнали, що нагі вони. І зшили вони фігові листя, і зробили опаски собі.

8 І почули вони голос Господа Бога, що по раю ходив, як повіяв денний холодок. І сховався Адам і його жінка від Господа Бога серед дерев раю.

9 І закликав Господь Бог до Адама, і до нього сказав: Де ти?

10 А той відповів: Почув я Твій голос у раю і злякався, бо нагий я, і сховався.

11 І промовив Господь: Хто сказав тобі, що ти нагий? Чи ти не їв з того дерева, що Я звелів був тобі, щоб ти з нього не їв?

12 А Адам відказав: Жінка, що дав Ти її, щоб зо мною була, вона подала мені з того дерева, і я їв.

13 Тоді Господь Бог промовив до жінки: Що це ти наробила? А жінка сказала: Змій спокусив мене, і я їла.

14 І до змія сказав Господь Бог: За те, що зробив ти оце, то ти проклятіший над усю худобу, і над усю звірину польову! На своїм череві будеш плазувати, і порох ти їстимеш у всі дні свойого життя.

15 І Я покладу ворожнечу між тобою й між жінкою, між насінням твоїм і насінням її. Воно зітре тобі голову, а ти будеш жалити його в п'яту.

16 До жінки промовив: Помножуючи, помножу терпіння твої та болі вагітности твоєї. Ти в муках родитимеш діти, і до мужа твого пожадання твоє, а він буде панувати над тобою.

17 І до Адама сказав Він: За те, що ти послухав голосу жінки своєї та їв з того дерева, що Я наказав був тобі, говорячи: Від нього не їж, проклята через тебе земля! Ти в скорботі будеш їсти від неї всі дні свойого життя.

18 Тернину й осот вона буде родити тобі, і ти будеш їсти траву польову.

19 У поті свойого лиця ти їстимеш хліб, аж поки не вернешся в землю, бо з неї ти взятий. Бо ти порох, і до пороху вернешся.

20 І назвав Адам ім’я своїй жінці: Єва, бо вона була мати всього живого.

21 І зробив Господь Бог Адамові та жінці його одежу шкуряну і зодягнув їх.

22 І сказав Господь Бог: Ось став чоловік, немов один із Нас, щоб знати добро й зло. А тепер коли б не простяг він своєї руки, і не взяв з дерева життя, і щоб він не з’їв, і не жив повік віку.

23 І вислав його Господь Бог із еденського раю, щоб порати землю, з якої узятий він був.

24 І вигнав Господь Бог Адама. А на схід від еденського раю поставив Херувима і меча полум’яного, який обертався навколо, щоб стерегти дорогу до дерева життя.

Буття 4

1 І пізнав Адам Єву, жінку свою, і вона завагітніла, і породила Каїна, і сказала: Набула чоловіка від Господа.

2 А далі вона породила брата йому Авеля. І був Авель пастух отари, а Каїн був рільник.

3 І сталось по деякім часі, і приніс Каїн Богові жертву від плоду землі.

4 А Авель, він також приніс від своїх первородних з отари та від їхнього лою. І зглянувся Господь на Авеля й на жертву його,

5 а на Каїна й на жертву його не зглянувся. І сильно розгнівався Каїн, і обличчя його похилилось.

6 І сказав Господь Каїнові: Чого ти розгнівався, і чого похилилось обличчя твоє?

7 Отож, коли ти добре робитимеш, то підіймеш обличчя своє, а коли недобре, то в дверях гріх підстерігає. І до тебе його пожадання, а ти мусиш над ним панувати.

8 І говорив Каїн до Авеля, брата свого. І сталось, як були вони в полі, повстав Каїн на Авеля, брата свого, і вбив його.

9 І сказав Господь Каїнові: Де Авель, твій брат? А той відказав: Не знаю. Чи я сторож брата свого?

10 І сказав Господь: Що ти зробив? Голос крови брата твого взиває до Мене з землі.

11 А тепер ти проклятий від землі, що розкрила уста свої, щоб прийняти кров твого брата з твоєї руки.

12 Коли будеш ти порати землю, вона більше не дасть тобі сили своєї. Мандрівником та заволокою будеш ти на землі.

13 І сказав Каїн до Господа: Більший мій гріх, аніж можна знести.

14 Ось Ти виганяєш сьогодні мене з цієї землі, і я буду ховатись від лиця Твого. І я стану мандрівником та заволокою на землі, і буде, кожен, хто стріне мене, той уб'є мене.

15 І промовив до нього Господь: Через те кожен, хто вб'є Каїна, семикратно буде пімщений. Помістив Господь знака на Каїні, щоб не вбив його кожен, хто стріне його.

16 І вийшов Каїн з-перед лиця Господнього, й осів у країні Нод, на схід від Едену.

17 І Каїн пізнав свою жінку, і стала вона вагітна, і вродила Еноха. І збудував він місто, і назвав ім'я тому містові, як ім'я свого сина: Енох.

18 І народився в Еноха Ірад, а Ірад породив Мехуяїла, а Мехуяїл породив Метушаїла, а Метушаїл породив Ламеха.

19 І взяв собі Ламех дві жінки, ім'я одній Ада, а ймення другій Цілла.

20 І породила Ада Явала, він був батьком тих, що сидять по наметах і мають череду.

21 А ймення брата його Ювал, він був батьком усім, хто держить у руках гусла й сопілку.

22 А Цілла також породила Тувалкаїна, що кував всіляку мідь та залізо. А сестра Тувалкаїнова Ноема.

23 І промовив Ламех до жінок своїх: Адо й Цілло, послухайте ви мого голосу, жони Ламехові, почуйте ви слова мого! Бо якби я мужа забив за уразу свою, а дитину за рану свою,

24 і як буде усемеро пімщений Каїн, то Ламех у сімдесятеро й семеро!

25 І пізнав Адам ще свою жінку, і сина вона породила. І назвала ймення йому: Сиф, бо Бог дав мені інше насіння за Авеля, що забив його Каїн.

26 А Сифові теж народився був син, і він назвав імення йому: Енош. Тоді зачали були призивати Ймення Господнє.

Буття 6

1 І сталося, що розпочала людина розмножуватись на поверхні землі, і їм народилися дочки.

2 І побачили Божі сини людських дочок, що вродливі вони, і взяли собі жінок із усіх, яких вибрали.

3 І промовив Господь: Не буде Мій Дух перемагатися в людині навіки, бо блудить вона. Вона тіло, і дні її будуть сто і двадцять літ.

4 За тих днів на землі були велетні, а також по тому, як стали приходити Божі сини до людських дочок. І вони їм народжували, то були силачі, що славні від віку.

5 І бачив Господь, що велике розбещення людини на землі, і ввесь нахил думки серця її тільки зло повсякденно.

6 І пожалкував був Господь, що людину створив на землі. І засмутився Він у серці Своїм.

7 І промовив Господь: Зітру Я людину, яку Я створив, з поверхні землі, від людини аж до скотини, аж до плазунів, і аж до птаства небесного. Бо жалкую, що їх Я вчинив.

8 Але Ной знайшов милість у Господніх очах.

9 Це ось оповість про Ноя. Ной був чоловік праведний і невинний у своїх поколіннях. Ной з Богом ходив.

10 І Ной породив трьох синів: Сима, Хама й Яфета.

11 І зіпсулась земля перед Божим лицем, і наповнилась земля насильством.

12 І бачив Бог землю, і ось зіпсулась вона, кожне бо тіло зіпсуло дорогу свою на землі.

13 І промовив Господь до Ноя: Прийшов кінець кожному тілу перед лицем Моїм, бо наповнилась земля насильством від них. І ось Я винищу їх із землі.

14 Зроби собі ковчега з дерева гофер. З перегородками зробиш ковчега, і смолою осмолиш його ізсередини та ізнадвору.

15 І отак його зробиш: три сотні ліктів довжина ковчега, п'ятдесят ліктів ширина йому, а тридцять ліктів височина йому.

16 Отвір учиниш в ковчезі, і звузиш на лікоть його від гори, а вхід до ковчегу влаштуєш на боці його. Зробиш його на поверхи долішні, другорядні й третьорядні.

17 А Я ось наведу потоп, воду на землю, щоб з-під неба винищити кожне тіло, що в ньому дух життя. Помре все, що на землі!

18 І складу Я заповіта Свойого з тобою, і ввійдеш до ковчегу ти, і сини твої, і жінка твоя, і жінки твоїх синів із тобою.

19 І впровадиш до ковчегу по двоє з усього, з усього живого, із кожного тіла, щоб їх заховати живими з тобою. Вони будуть самець і самиця.

20 Із птаства за родом його, і з худоби за родом її, і з усіх плазунів на землі за родом їх, по двоє з усього увійдуть до тебе, щоб їх зберегти живими.

21 А ти набери собі з кожної їжі, що вона на споживання, і буде для тебе й для них на поживу.

22 І зробив Ной усе, як звелів йому Бог, так зробив він.

Буття 7

1 І сказав Господь Ноєві: Увійди ти й увесь дім твій до ковчегу, бо Я бачив тебе праведним перед лицем Своїм в оцім роді.

2 Із усякої чистої худоби візьмеш собі по семеро, самця та самицю її, а з худоби нечистої двоє: самця та самицю її.

3 Також із птаства небесного по семеро, самця та самицю, щоб насіння сховати живим на поверхні всієї землі.

4 Ось бо по семи днях Я литиму на землю дощ сорок день і сорок ночей, і всяку істоту, яку Я вчинив, зітру з-над поверхні землі!

5 І зробив Ной усе, як звелів був Господь.

6 А Ной був віку шостисот літ, і стався потоп, вода на землі.

7 І ввійшов Ной, і сини його, і жінка його, і невістки його з ним до ковчегу перед водою потопу.

8 Із чистої худоби та з худоби, що нечиста вона, і з птаства, і всього, що плазує на землі,

9 по двоє ввійшли до Ноя до ковчегу, самець і самиця, як Бог Ноєві був ізвелів.

10 І сталося по семи днях, і води потопу линули на землю.

11 Року шостої сотні літ життя Ноєвого, місяця другого, сімнадцятого дня місяця, цього дня відкрилися всі джерела великої безодні, і розчинилися небесні розтвори.

12 І був дощ на землі сорок день і сорок ночей.

13 Того саме дня до ковчегу ввійшов Ной, і Сим, і Хам та Яфет, сини Ноєві, і жінка Ноєва, і три невістки його з ними,

14 вони та всяка звірина за родом її, і всяка худоба за родом її, і всяке плазуюче, що плазує по землі, за родом його, і всяке птаство за родом його, усяка пташка крилата.

15 І ввійшли до Ноя, до ковчегу по двоє із кожного тіла, що в нім дух життя.

16 А те, що ввійшло, самець і самиця з кожного тіла ввійшли, як звелів йому Бог. І замкнув Господь за ним ковчега.

17 І був потоп сорок день на землі, і збільшилась вода, і понесла ковчега. І він високо став над землею.

18 І прибула вода, і сильно збільшилась вона на землі, і пливав ковчег на поверхні води.

19 І дуже-дуже вода на землі прибула, і покрились усі гори високі, що під небом усім.

20 На п’ятнадцять ліктів угору вода прибула, і покрилися гори.

21 І вимерло всяке тіло, що рухається на землі: серед птаства, і серед скотини, і серед звірини, і серед усіх плазунів, що плазують по землі, і кожна людина.

22 Усе, що в ніздрях його дух життя, з усього, що на суходолі вимерло було.

23 І винищив Бог усяку істоту на поверхні землі, від людини аж до скотини, аж до плазуна, і аж до птаства небесного, вони стерлись з землі. І зостався тільки Ной та те, що з ним у ковчезі було.

24 І прибувала вода на землі сто і п’ятдесят день.

Буття 8

1 І згадав Бог про Ноя, і про кожну звірину та про всяку худобу, що були з ним у ковчезі. І Бог навів вітра на землю, і вода заспокоїлась.

2 І закрились джерела безодні та небесні розтвори, і дощ з неба спинився.

3 І верталась вода з-над землі, верталась постійно. І стала вода спадати по ста й п’ятидесяти днях.

4 А сьомого місяця, на сімнадцятий день місяця ковчег спинився на горах Араратських.

5 І постійно вода спадала аж до десятого місяця. А першого дня десятого місяця завиднілися гірські вершки.

6 І сталося по сорока днях, Ной відчинив вікно ковчегу, що його він зробив.

7 І вислав він крука. І літав той туди та назад, аж поки не висохла вода з-над землі.

8 І послав він від себе голубку, щоб побачити, чи не спала вода з-над землі.

9 Та не знайшла та голубка місця спочинку для стопи своєї ноги, і вернулась до нього до ковчегу, бо стояла вода на поверхні всієї землі. І вистромив руку, і взяв він її, та й до себе в ковчег упустив її.

10 І він зачекав іще других сім день, і знову з ковчегу голубку послав.

11 І голубка вернулась до нього вечірнього часу, і ось у неї в дзюбку лист оливковий зірваний. І довідався Ной, що спала вода з-над землі.

12 І він зачекав іще других сім день, і голубку послав. І вже більше до нього вона не вернулась.

13 І сталося, року шістсотого й першого, місяця першого, першого дня місяця висохла вода з-над землі. І Ной зняв даха ковчегу й побачив: аж ось висохла поверхня землі!

14 А місяця другого, двадцятого й сьомого дня місяця висохла земля.

15 І промовив Ноєві Господь, кажучи:

16 Вийди з ковчегу ти, а з тобою жінка твоя, і сини твої, і невістки твої.

17 Кожну звірину, що з тобою вона, від кожного тіла з-посеред птаства, і з-посеред скотини, і з-посеред усіх плазунів, що плазують по землі, повиводь із собою. І хай рояться вони на землі, і нехай на землі вони плодяться та розмножуються.

18 І вийшов Ной, а з ним сини його, і жінка його, і невістки його.

19 Кожна звірина, кожен плазун, усе птаство, усе, що рухається на землі, за родами їхніми вийшли з ковчегу вони.

20 І збудував Ной жертівника Господеві. І взяв він із кожної чистої худоби й з кожного чистого птаства, і приніс на жертівнику цілопалення.

21 І почув Господь пахощі любі, і в серці Своєму промовив: Я вже більше не буду землі проклинати за людину, бо нахил людського серця лихий від віку його молодого. І вже більше не вбиватиму всього живого, як то Я вчинив був.

22 Надалі, по всі дні землі, сівба та жнива, і холоднеча та спека, і літо й зима, і день та ніч не припиняться!

Вихід 19

1 Третього місяця по виході Ізраїлевих синів із єгипетського краю, того дня прибули вони на Сінайську пустиню.

2 І рушили вони з Рефідіму, і ввійшли до Сінайської пустині, та й отаборилися в пустині. І отаборився там Ізраїль навпроти гори.

3 А Мойсей увійшов до Бога. І кликнув до нього Господь із гори, говорячи: Скажеш отак дому Якова, і звістиш синам Ізраїля:

4 Ви бачили, що Я зробив був Єгиптові, і носив вас на крилах орлиних, і привів вас до Себе.

5 А тепер, коли справді послухаєте Мого голосу, і будете дотримувати заповіту Мого, то станете Мені власністю більше всіх народів, бо вся земля то Моя!

6 А ви станете Мені царством священиків та народом святим. Оце ті речі, що про них будеш казати Ізраїлевим синам.

7 І прибув Мойсей, і покликав старших народніх, та й виложив перед ними всі ті слова, що Господь наказав був йому.

8 І відповів увесь народ разом, та й сказав: Усе, що Господь говорив, зробимо! А Мойсей доніс слова народу до Господа.

9 І промовив Господь до Мойсея: Ось Я до тебе прийду в густій хмарі, щоб чув народ, коли Я говоритиму з тобою, і щоб повірив і тобі навіки! І переповів Мойсей слова народу до Господа.

10 І промовив Господь до Мойсея: Іди до людей, і освяти їх сьогодні та взавтра, і нехай вони виперуть одіж свою.

11 І нехай вони будуть готові на третій день, бо третього дня зійде Господь на гору Сінай на очах усього народу.

12 І обведеш границею народ довкола, говорячи: Стережіться сходити на гору й доторкуватися до краю її. Кожен, хто доторкнеться до гори, буде конче забитий!

13 Нехай не доторкнеться до неї рука, бо буде конче вкаменований, або буде справді застрілений, чи то худобина, чи то людина, не буде жити вона. Як сурма засурмить протяжливо, вони вийдуть на гору.

14 І зійшов Мойсей з гори до народу, і освятив народ, а вони випрали одежу свою.

15 І він сказав до народу: Будьте готові на третій день; не входьте до жінок.

16 І сталося третього дня, коли ранок настав, і знялися громи та блискавки, і густа хмара над горою та сильний голос сурми! І затремтів увесь народ, що був у таборі...

17 І вивів Мойсей народ із табору назустріч Богові, і вони стали під горою.

18 А гора Сінай уся вона димувала через те, що Господь зійшов на неї в огні! І піднявся дим її, немов дим вапнярки, і сильно затремтіла вся гора...

19 І розлігся голос сурми, і він сильно все могутнів: Мойсей говорить, а Бог відповідає йому голосно...

20 І зійшов Господь на гору Сінай, на верхів'я гори. І покликав Господь Мойсея на верхів'я гори. І вийшов Мойсей.

21 І промовив Господь до Мойсея: Зійди, остережи народ, щоб не рвався до Господа, щоб побачити, бо багато з нього загине.

22 А також священики, що будуть підходити до Господа, нехай перше освятяться, щоб Господь їх не повбивав.

23 І сказав Мойсей до Господа: Не зможе народ вийти на гору Сінай, бо Ти засвідчив між нами, говорячи: Обведи границею цю гору, і освяти її.

24 І промовив до нього Господь: Іди, зійди, а потім вийди ти й Аарон з тобою, а священики й народ нехай не рвуться до Господа, щоб Я не повбивав їх.

25 І зійшов Мойсей до народу, і сказав їм це все.

Вихід 20

1 І Бог промовляв всі слова оці, кажучи:

2 Я Господь, Бог твій, що вивів тебе з єгипетського краю з дому рабства.

3 Хай не буде тобі інших богів передо Мною!

4 Не роби собі різьби і всякої подоби з того, що на небі вгорі, і що на землі долі, і що в воді під землею.

5 Не вклоняйся їм і не служи їм, бо Я Господь, Бог твій, Бог заздрісний, що карає за провину батьків на синах, на третіх і на четвертих поколіннях тих, хто ненавидить Мене,

6 і що чинить милість тисячам поколінь тих, хто любить Мене, і хто держиться Моїх заповідей.

7 Не призивай Імення Господа, Бога твого, надаремно, бо не помилує Господь того, хто призиватиме Його Ймення надаремно.

8 Пам'ятай день суботній, щоб святити його!

9 Шість день працюй і роби всю працю свою,

10 а день сьомий субота для Господа, Бога твого: не роби жодної праці ти й син твій, та дочка твоя, раб твій та невільниця твоя, і худоба твоя, і приходько твій, що в брамах твоїх.

11 Бо шість день творив Господь небо та землю, море та все, що в них, а дня сьомого спочив тому поблагословив Господь день суботній і освятив його.

12 Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були твої дні на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі!

13 Не вбивай!

14 Не чини перелюбу!

15 Не кради!

16 Не свідкуй неправдиво на свого ближнього!

17 Не жадай дому ближнього свого, не жадай жони ближнього свого, ані раба його, ані невільниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого!

18 І ввесь народ бачив та чув громи та полум'я, і голос сурми, і гору димлячу. І побачив народ, і всі тремтіли та й поставали здалека.

19 І сказали вони до Мойсея: Говори з нами ти, і ми послухаємо, а нехай не говорить із нами Бог, щоб ми не повмирали.

20 І промовив Мойсей до народу: Не бійтеся, бо Бог прибув для випробування вас, і щоб страх Його був на ваших обличчях, щоб ви не грішили.

21 І став народ здалека, а Мойсей підійшов до мороку, де був Бог.

22 І промовив Господь до Мойсея: Отак скажеш до Ізраїлевих синів: Ви бачили, що Я говорив з вами з небес.

Від Марка 1

1 Початок Євангелії Ісуса Христа, Сина Божого.

2 Як у пророка Ісаї написано: Ось перед обличчя Твоє посилаю Свого посланця, який перед Тобою дорогу Твою приготує.

3 Голос того, хто кличе: У пустині готуйте дорогу для Господа, рівняйте стежки Йому!

4 виступив був так Іван, що в пустині христив та проповідував хрищення на покаяння для прощення гріхів.

5 І до нього приходила вся країна Юдейська та всі єрусалимляни, і в річці Йордані від нього христились вони, і визнавали гріхи свої.

6 А Іван зодягався в одежу з верблюжого волосу, і мав пояс ремінний на стегнах своїх, а їв сарану та мед польовий.

7 І він проповідував, кажучи: Услід за мною йде он Потужніший від мене, що Йому я негідний, нагнувшись, розв'язати ремінця від узуття Його.

8 Я христив вас водою, а Той вас христитиме Духом Святим.

9 І сталося тими днями, прийшов Ісус з Назарету Галілейського, і від Івана христився в Йордані.

10 І зараз, коли Він виходив із води, то побачив Іван небо розкрите, і Духа, як голуба, що сходив на Нього.

11 І голос із неба почувся: Ти Син Мій Улюблений, що Я вподобав Його!

12 І зараз повів Його Дух у пустиню.

13 І Він був сорок днів у пустині, випробовуваний від сатани, і перебував зо звіриною. І служили Йому Анголи.

14 А коли Іван виданий був, то прийшов Ісус до Галілеї, і проповідував Божу Євангелію,

15 і говорив: Збулися часи, і Боже Царство наблизилось. Покайтеся, і віруйте в Євангелію!

16 А коли Він проходив біля Галілейського моря, то побачив Симона та Андрія, брата Симонового, що невода в море закидали, бо рибалки були.

17 І сказав їм Ісус: Ідіть услід за Мною, і зроблю, що станете ви ловцями людей.

18 І зараз вони свого невода кинули, та й пішли вслід за Ним.

19 А коли недалеко прийшов, то побачив Він Якова Зеведеєвого та брата його Івана, що й вони в човні невода лагодили.

20 І зараз покликав Він їх. І вони залишили батька свого Зеведея в човні з робітниками, і пішли вслід за Ним.

21 І приходять вони в Капернаум. І негайно в суботу ввійшов Він у синагогу, і навчати зачав.

22 І дивувались науці Його, бо навчав Він їх, як можновладний, а не як ті книжники.

23 І зараз у їхній синагозі знайшовся один чоловік, що мав духа нечистого, і він закричав,

24 і сказав: Що Тобі до нас, Ісусе Назарянине? Ти прийшов погубити нас. Я знаю Тебе, хто Ти, Божий Святий.

25 Ісус же йому заказав: Замовчи, і вийди з нього!

26 І затряс дух нечистий того, і, скрикнувши голосом гучним, вийшов із нього.

27 І жахнулися всі, аж питали вони один одного, кажучи: Що це таке? Нова наука із потугою! Навіть духам нечистим наказує Він, і вони Його слухають.

28 І чутка про Нього пішла хвилі тієї по всій Галілейській країні.

29 І вийшли вони із синагоги небавом, і прийшли з Яковом та Іваном до дому Симонового й Андрієвого.

30 А теща Симонова лежала в гарячці; і зараз сказали про неї Йому.

31 І Він підійшов і підвів її, узявши за руку, і гарячка покинула ту, і вона зачала прислуговувати їм.

32 А як вечір настав, коли сонце зайшло, то стали приносити до Нього недужих усіх та біснуватих.

33 І все місто зібралося перед дверима.

34 І Він уздоровив багатьох, на різні хвороби недужих, і багатьох демонів повиганяв. А демонам не дозволяв Він казати, що знають Його.

35 А над ранком, як дуже ще темно було, уставши, Він вийшов і пішов у місце самітне, і там молився.

36 А Симон та ті, що були з ним, поспішили за Ним.

37 І, знайшовши Його, вони кажуть Йому: Усі шукають Тебе.

38 А Він промовляє до них: Ходім в інше місце, до сіл та околишніх міст, щоб і там проповідувати, бо на те Я прийшов.

39 І пішов, і проповідував в їхніх синагогах по всій Галілеї. І демонів Він виганяв.

40 І приходить до Нього прокажений, благає Його, і на коліна впадає та й каже Йому: Коли хочеш, Ти можеш очистити мене!

41 І змилосердився Він, простяг руку Свою, і доторкнувся до нього, та й каже йому: Хочу, будь чистий!

42 І проказа зійшла з нього хвилі тієї, і чистим він став.

43 А Він, погрозивши йому, зараз вислав його,

44 і йому наказав: Гляди, не оповідай нічого нікому. Але йди, покажися священикові, і принеси за своє очищення, що Мойсей заповів, їм на свідоцтво.

45 А він, вийшовши, став багато оповідати й говорити про подію, так що Він не міг явно ввійти вже до міста, але перебував віддалік по самітних місцях. І сходилися звідусюди до Нього.

Від Марка 2

1 Коли ж Він по кількох днях прийшов знов до Капернауму, то чутка пішла, що Він удома.

2 І зібралось багато, аж вони не вміщалися навіть при дверях. А Він їм виголошував слово.

3 І прийшли ось до Нього, несучи розслабленого, якого несли четверо.

4 А що через народ до Нього наблизитися не могли, то стелю розкрили, де Він був, і пробравши, звісили ложе, що на ньому лежав розслаблений.

5 А Ісус, віру їхню побачивши, каже розслабленому: Відпускаються, сину, гріхи тобі!

6 Там же сиділи дехто з книжників, і в серцях своїх думали:

7 Чого Він говорить отак? Зневажає Він Бога... Хто може прощати гріхи, окрім Бога Самого?

8 І зараз Ісус відчув Духом Своїм, що вони так міркують собі, і сказав їм: Що таке ви в серцях своїх думаєте?

9 Що легше: сказати розслабленому: Гріхи відпускаються тобі, чи сказати: Уставай, візьми ложе своє та й ходи?

10 Але щоб ви знали, що Син Людський має владу прощати гріхи на землі, каже розслабленому:

11 Тобі Я наказую: Уставай, візьми ложе своє, та й іди у свій дім!

12 І той устав, і негайно взяв ложе, і вийшов перед усіма, так що всі дивувались і славили Бога, й казали: Ніколи такого не бачили ми!

13 І вийшов над море Він знов. А ввесь натовп до Нього приходив, і Він їх навчав.

14 А коли Він проходив, то побачив Левія Алфієвого, що сидів на митниці, і каже йому: Іди за Мною! Той устав, і пішов услід за Ним.

15 Коли ж Він сидів при столі в його домі, то багато митників і грішників сиділи з Ісусом та з учнями Його; бо було їх багато, і вони ходили за Ним.

16 Як побачили ж книжники та фарисеї, що Він їсть із грішниками та з митниками, то сказали до учнів Його: Чому то Він їсть із митниками та з грішниками?

17 А Ісус, як почув, промовляє до них: Лікаря не потребують здорові, а слабі. Я не прийшов кликати праведних, але грішників на покаяння.

18 А учні Іванові та фарисейські постили. І приходять вони, та й говорять до Нього: Чому учні Іванові та фарисейські постять, а учні Твої не постять?

19 Ісус же промовив до них: Хіба постити можуть гості весільні, поки з ними ще є молодий? Доки мають вони молодого з собою, то постити не можуть.

20 Але прийдуть ті дні, коли заберуть молодого від них, то й постити будуть вони за тих днів.

21 І не пришиває ніхто до старої одежі латки з сукна сирового, а як ні, то край латки нової одірветься там від старого, і дірка стане ще гірша.

22 І ніхто не вливає вина молодого в старі бурдюки, а то попрориває вино бурдюки, і вино й бурдюки пропадуть, а вливають вино молоде до нових бурдюків.

23 І сталось, як Він переходив ланами в суботу, Його учні дорогою йшли, та й стали колосся зривати.

24 Фарисеї ж казали Йому: Подивись, чому роблять у суботу вони, чого не годиться?

25 А Він їм відказав: Чи ж ви не читали ніколи, що зробив був Давид, як потребу він мав та сам зголоднів був і ті, що були з ним?

26 Як він увійшов був до Божого дому за первосвященика Авіятара, і спожив хліби показні, яких їсти не можна було, тільки священикам, і дав він і тим, хто був із ним?

27 І сказав Він до них: Субота постала для чоловіка, а не чоловік для суботи,

28 а тому то Син Людський Господь і суботі.

Від Марка 3

1 І Він знову до синагоги ввійшов. І був там один чоловік, який мав суху руку.

2 І, щоб обвинуватити Його, наглядали за Ним, чи Він у суботу того не вздоровить.

3 І говорить Він до чоловіка з сухою рукою: Стань посередині!

4 А до них промовляє: У суботу годиться робити добре, чи робити лихе, життя зберегти, чи погубити? Вони ж мовчали.

5 І споглянув Він із гнівом на них, засмучений закам'янілістю їхніх сердець, і сказав чоловікові: Простягни свою руку! І той простяг, і рука йому стала здорова!

6 Фарисеї ж негайно пішли та з іродіянами раду зробили на Нього, як Його погубити.

7 А Ісус із Своїми учнями вийшов над море. І натовп великий ішов вслід за Ним із Галілеї й з Юдеї,

8 і з Єрусалиму, і з Ідумеї, і з-за Йордання, і з Тиру й Сидону. Натовп великий, прочувши, як багато чинив Він, зібрався до Нього.

9 І сказав Він до учнів Своїх наготовити човна Йому, через натовп, щоб до Нього не тиснулись.

10 Бо Він багатьох уздоровив, так що хто тільки немочі мав, то тислись до Нього, щоб Його доторкнутись.

11 І духи нечисті, як тільки вбачали Його, то падали ницьма перед Ним, і кричали й казали: Ти Син Божий!

12 А Він їм суворо наказував, щоб вони Його не виявляли.

13 І Він вийшов на гору, і покликав, кого Сам хотів; вони ж приступили до Нього.

14 І визначив Дванадцятьох, щоб із Ним перебували, і щоб послати на проповідь їх,

15 і щоб мали вони владу вздоровляти недуги й вигонити демонів.

16 І визначив Він оцих Дванадцятьох: Симона, і дав йому ймення Петро,

17 і Якова Зеведеєвого, і Івана, брата Якова, і дав їм імена Воанергес, цебто сини громові,

18 і Андрія, і Пилипа, і Варфоломія, і Матвія, і Хому, і Якова Алфієвого, і Тадея, і Симона Кананіта.

19 та Юду Іскаріотського, що й видав Його.

20 І приходять до дому вони. І знову зібралось народу, що вони не могли навіть хліба з'їсти.

21 І коли Його ближчі почули, то вийшли, щоб узяти Його, бо говорено, ніби Він несамовитий.

22 А книжники, що поприходили з Єрусалиму, казали: Має Він Вельзевула, і виганяє демонів силою князя демонів.

23 І, закликавши їх, Він у притчах до них промовляв: Як може сатана сатану виганяти?

24 І коли царство поділиться супроти себе, не може встояти те царство.

25 І коли дім поділиться супроти себе, не може встояти той дім.

26 І коли б сатана сам на себе повстав і поділився, то не зможе встояти він, але згине.

27 Ніхто бо не може вдертись у дім дужого, та й пограбувати добро його, якщо перше не зв'яже дужого, і аж тоді пограбує господу його.

28 Поправді кажу вам, що простяться людським синам усі прогріхи та богозневаги, хоч би як вони богозневажали.

29 Але, хто богозневажить Духа Святого, повіки йому не відпуститься, але гріху вічному він підпадає.

30 Бож казали вони: Він духа нечистого має.

31 І поприходили мати Його та брати Його, і, осторонь ставши, послали до Нього і Його викликали.

32 А народ кругом Нього сидів. І сказали Йому: Ото мати Твоя, і брати Твої, і сестри Твої он про Тебе питаються осторонь.

33 А Він їм відповів і сказав: Хто Моя мати й брати?

34 І поглянув на тих, що круг Нього сиділи, і промовив: Ось мати Моя та браття Мої!

35 Бо хто Божу волю чинитиме, той Мені брат, і сестра, і мати.

Від Марка 4

1 І знову почав Він навчати над морем. І зібралось до Нього багато народу, так що Сам Він до човна на морі ввійшов і сидів, а народ увесь був на землі покрай моря.

2 І багато навчав Він їх притчами, і в науці Своїй їм казав:

3 Слухайте, вийшов сіяч ось, щоб сіяти.

4 І як сіяв, упало зерно одне край дороги, і налетіли пташки, і його повидзьобували.

5 Друге ж упало на ґрунт кам'янистий, де не мало багато землі, і негайно зійшло, бо земля неглибока була;

6 а як сонце зійшло то зів'яло, і, коріння не мавши, усохло.

7 А інше впало між терен, і вигнався терен, і його поглушив, і плоду воно не дало.

8 Інше ж упало на добрую землю, і дало плід, що посходив і ріс; і видало втридцятеро, у шістдесят і в сто раз.

9 І сказав: Хто має вуха, щоб слухати, нехай слухає!

10 І, як остався Він насамоті, Його запитали найближчі з Дванадцятьма про цю притчу.

11 І Він їм відповів: Вам дано пізнати таємниці Божого Царства, а тим, що за вами, усе відбувається в притчах,

12 щоб оком дивились вони і не бачили, вухом слухали і не зрозуміли, щоб коли вони не навернулися, і відпущені будуть гріхи їм!

13 І Він їх запитав: Ви не розумієте притчі цієї? І як вам зрозуміти всі притчі!

14 Сіяч сіє слово.

15 А котрі край дороги, де сіється слово, це ті, що як тільки почують, то зараз приходить до них сатана, і забирає слово, посіяне в них.

16 Так само й посіяні на кам'янистому ґрунті, вони, як почують те слово, то з радістю зараз приймають його,

17 та коріння не мають у собі й непостійні; а згодом, як утиск або переслідування наступає за слово, вони спокушаються зараз.

18 А між терен посіяне, це ті, що слухають слово,

19 але клопоти цьогосвітні й омана багатства та різні бажання ввіходять, та й заглушують слово, і плоду воно не дає.

20 А посіяне в добрую землю це ті, що слухають слово й приймають, і родять утридцятеро, у шістдесят і в сто раз.

21 І сказав Він до них: Чи світильника приносять на те, щоб поставити його під посудину, чи може під ліжко? А не щоб поставити на свічнику?

22 Бо немає нічого захованого, що не виявиться, і немає таємного, що не вийде наяв.

23 Хто має вуха, щоб слухати, нехай слухає!

24 І сказав Він до них: Уважайте, що чуєте: Якою мірою будете міряти, такою відміряють вам, і додадуть вам.

25 Бо хто має, то дасться йому, хто ж не має, забереться від нього й те, що він має.

26 І сказав Він: Так і Боже Царство, як той чоловік, що кидає в землю насіння,

27 і чи спить, чи встає він удень та вночі, а насіння пускає паростки та росте, хоч не знає він, як.

28 Бо родить земля сама з себе: перше вруна, потім колос, а тоді повне збіжжя на колосі.

29 А коли плід доспіє, зараз він посилає серпа, бо настали жнива.

30 І сказав Він: До чого прирівняємо Царство Боже? Або в якій притчі представим його?

31 Воно як те зерно гірчичне, яке, коли сіється в землю, найдрібніше за всі земні насіння.

32 Як посіяне ж буде, виростає, і стає над усі зілля більше, і віття пускає велике таке, що кублитись може в тіні його птаство небесне.

33 І такими притчами багатьома Він їм слово звіщав, поскільки вони могли слухати.

34 І без притчі нічого Він їм не казав, а учням Своїм самотою вияснював усе.

35 І сказав Він до них того дня, коли вечір настав: Переплиньмо на той бік.

36 І, лишивши народ, узяли із собою Його, як у човні Він був; і інші човни були з Ним.

37 І знялася ось буря велика, а хвилі вливалися в човен, аж човен водою вже був переповнився!

38 А Він спав на кормі на подушці... І вони розбудили Його та й сказали Йому: Учителю, чи Тобі байдуже, що ми гинемо?...

39 Тоді Він устав, і вітрові заборонив, і до моря сказав: Мовчи, перестань! І стих вітер, і тиша велика настала...

40 І сказав Він до них: Чого ви такі полохливі? Чому віри не маєте?

41 А вони налякалися страхом великим, і говорили один до одного: Хто ж це такий, що вітер і море слухняні Йому?

Від Марка 5

1 І на другий бік моря вони прибули, до землі Гадаринської.

2 І як вийшов Він із човна, то зараз Його перестрів чоловік із могильних печер, що мав духа нечистого.

3 Він мешкання мав у гробах, і ніхто й ланцюгами зв’язати не міг його,

4 бо часто кайданами та ланцюгами в’язали його, але він розривав ланцюги та кайдани торощив, і ніхто не міг угамувати його.

5 І він повсякчас перебував день і ніч у гробах та в горах, і кричав, і бився об каміння...

6 А коли він Ісуса побачив здалека, то прибіг, і вклонився Йому,

7 і закричав гучним голосом, кажучи: Що до мене Тобі, Ісусе, Сину Бога Всевишнього? Богом Тебе заклинаю, не муч Ти мене!

8 Бо сказав Він йому: Вийди, душе нечистий, із людини!

9 І запитав Він його: Як тобі на ім’я? А той відповів: Легіон мені ймення багато бо нас.

10 І він Його дуже просив, щоб їх не висилав із тієї землі.

11 Пасся ж там на горі гурт великий свиней.

12 І просилися демони, кажучи: Пошли нас у свиней, щоб у них ми ввійшли.

13 І дозволив Він їм. І повиходили духи нечисті, і в свиней увійшли. І гурт кинувся з кручі до моря, а було зо дві тисячі їх і вони потопилися в морі...

14 А їхні пастухи повтікали та в місті й по селах звістили. І повиходили люди побачити, що сталось.

15 І прийшли до Ісуса й побачили, що той біснуватий, що мав легіона, убраний сидів, і при умі, і полякались вони...

16 Самовидці ж їм розповіли, що сталося з тим біснуватим, також про свиней.

17 І вони стали благати Його, щоб пішов Собі з їхнього краю.

18 А як Він сів до човна, то біснуватий став просити Його, щоб залишитися з Ним.

19 Ісус же йому не дозволив, а промовив до нього: Іди до дому свого, до своїх, і їм розповіж, які речі великі Господь учинив тобі, і як змилувався над тобою!

20 І пішов він та в Десятимісті зачав проповідувати, які речі великі Ісус учинив йому. І всі дивувались!

21 І коли переплив Ісус човном на той бік ізнов, то до Нього зібралось багато народу. І був Він над морем.

22 І приходить один із старших синагоги, на ймення Яір, і, як побачив Його, припадає до ніг Йому,

23 і дуже благає Його та говорить: Моя дочка кінчається. Прийди ж, поклади Свої руки на неї, щоб видужала та жила!...

24 І пішов Він із ним. За Ним натовп великий ішов, і тиснувсь до Нього.

25 А жінка одна, що дванадцять років хворою на кровотечу була,

26 що чимало натерпілася від багатьох лікарів, і витратила все добро своє, та ніякої помочі з того не мала, а прийшла ще до гіршого,

27 як зачула вона про Ісуса, підійшла через натовп іззаду, і доторкнулась до одежі Його...

28 Бо вона говорила про себе: Коли хоч доторкнусь до одежі Його, то одужаю...

29 І висохло хвилі тієї джерело кровотечі її, і тілом відчула вона, що видужала від недуги!

30 І в ту мить Ісус вичув у Собі, що вийшла з Нього сила. І Він до народу звернувся й спитав: Хто доторкнувсь до Моєї одежі?

31 І відказали Йому Його учні: Ти бачиш, що тисне на Тебе народ, а питаєшся: Хто доторкнувся до Мене?

32 А Він навкруги поглядав, щоб побачити ту, що зробила оце.

33 І жінка злякалась та затрусилась, бо знала, що сталося їй. І вона підійшла, і впала ницьма перед Ним, і всю правду Йому розповіла...

34 А Він їй сказав: Твоя віра, о дочко, спасла тебе; іди з миром, і здоровою будь від своєї недуги!

35 Як Він ще говорив, приходять ось від старшини синагоги та й кажуть: Дочка твоя вмерла; чого ще турбуєш Учителя?...

36 А Ісус, як почув слово сказане, промовляє до старшини синагоги: Не лякайсь, тільки віруй!

37 І Він не дозволив іти за Собою нікому, тільки Петрові та Якову, та Іванові, братові Якова.

38 І приходять у дім старшини синагоги, і Він бачить метушню та людей, що плакали та голосили.

39 А ввійшовши, сказав Він до них: Чого ви метушитеся та плачете? Не вмерло дівча, але спить!

40 І вони насміхалися з Нього. А Він усіх випровадив, узяв батька дівчати та матір, та тих, хто був із Ним, і ввійшов, де лежало дівча.

41 І взяв Він за руку дівча та й промовив до нього: Таліта, кумі що значить: Дівчатко, кажу тобі встань!

42 І в ту мить підвелося й ходило дівча; а років мало з дванадцять. І всі зараз жахнулися з дива великого!...

43 А Він наказав їм суворо, щоб ніхто не довідавсь про це. І дати їй їсти звелів.

Від Марка 6

1 І, вийшовши звідти, Він прийшов до Своєї батьківщини, а за Ним ішли учні Його.

2 Як настала ж субота, Він навчати почав у синагозі. І багатохто, чувши, дивуватися стали й питали: Звідки в Нього оце? І що за мудрість, що дана Йому? І що за чуда, що стаються руками Його?

3 Хіба ж Він не тесля, син Маріїн, брат же Якову, і Йосипу, і Юді та Симонові? А сестри Його хіба тут не між нами? І вони спокушалися Ним...

4 А Ісус їм сказав: Пророка нема без пошани, хіба тільки в вітчизні своїй, та в родині своїй, та в домі своїм.

5 І Він тут учинити не міг чуда жадного, тільки деяких хворих, руки поклавши на них, уздоровив.

6 І Він дивувавсь їх невірству. І ходив Він по селах навкруг та навчав.

7 І, закликавши Дванадцятьох, зачав їх по двох посилати, і владу їм дав над нечистими духами.

8 І звелів їм нічого в дорогу не брати, крім палиці тільки самої: ні торби, ні хліба, ані мідяків у свій черес,

9 а ходити в сандалях, і двох убрань не носити.

10 І промовив до них: Коли ви де ввійдете в дім, залишайтеся там, аж поки не вийдете звідти.

11 А як місто яке вас не прийме, і не послухають вас, то, виходячи звідти, обтрусіть порох, що в вас під ногами, на свідчення супроти них. Поправді кажу вам, легше буде Содому й Гоморрі дня судного, аніж місту тому!

12 І вийшли вони, і проповідували, щоб каялися.

13 І багато вигонили демонів, і оливою хворих багато намащували і вздоровляли.

14 І прочув про Ісуса цар Ірод, бо ім’я Його стало загально відоме, і сказав, що то Іван Христитель із мертвих воскрес, і тому творяться чуда від нього.

15 Інші впевняли, що Ілля Він, а знов інші казали, що пророк, або як один із пророків.

16 А Ірод, прочувши, сказав: Іван, якому я голову стяв був, оце він воскрес!

17 Той бо Ірод, пославши, схопив був Івана, і в в’язниці закув його, через Іродіяду, дружину брата свого Пилипа, бо він одружився був із нею.

18 Бо Іван казав Іродові: Не годиться тобі мати за дружину жінку брата свого!

19 А Іродіяда лютилась на нього, і хотіла йому смерть заподіяти, та не могла.

20 Бо Ірод боявся Івана, знавши, що він муж праведний і святий, і беріг його. І, його слухаючи, він дуже бентежився, але слухав його залюбки.

21 Та настав день догідний, коли дня народження Ірод справляв був бенкета вельможам своїм, і тисячникам, і галілейській старшині,

22 і коли прийшла дочка тієї Іродіяди, і танцювала, і сподобалася Іродові та присутнім із ним при столі, тоді цар промовив до дівчини: Проси в мене, чого хочеш, і дам я тобі!

23 І поклявся він їй: Чого тільки від мене попросиш, то дам я тобі, хоча б і півцарства мого!

24 Вона ж вийшла, і спиталася матері своєї: Чого маю просити? А та відказала: Голови Івана Христителя...

25 І зараз квапливо вернулась вона до царя, і просила, говорячи: Я хочу, щоб дав ти негайно мені на полумиску голову Івана Христителя!

26 І засмутився цар, але через клятву й з-за тих, що з ним були при столі, не схотів їй відмовити.

27 І цар зараз послав вояка, і звелів принести Іванову голову.

28 І пішов він, і стяв у в’язниці Івана, і приніс його голову на полумискові, і дівчаті віддав, а дівча віддало її своїй матері...

29 А коли його учні зачули, то прийшли, і взяли його тіло, і до гробу поклали його.

30 І посходилися до Ісуса апостоли, і розповіли Йому все, як багато зробили вони, і як багато навчили.

31 І сказав Він до них: Ідіть осібно самі до безлюдного місця, та трохи спочиньте. Бо багато народу приходило та відбувало, аж навіть не мали коли й поживитись.

32 І відпливли вони човном окремо до місця безлюдного.

33 І побачили їх, коли плинули, і багато-хто їх розпізнали. І пішки побігли туди з усіх міст, та й їх випередили.

34 І, як вийшов Ісус, Він побачив багато народу, і змилувався над ними, бо були, немов вівці, що не мають пастуха. І зачав їх багато навчати.

35 І, як минуло вже часу доволі, підійшли Його учні до Нього та й кажуть: Це місце безлюдне, а година вже пізня.

36 Відпусти їх, нехай підуть в осади та села близькі, і куплять собі чого їсти.

37 А Він відповів і сказав їм: Дайте їсти їм ви. Вони ж відказали Йому: Чи ми маємо піти та хліба купити на двісті динаріїв, і дати їм їсти?

38 А Він їх запитав: Скільки маєте хліба? Ідіть, побачте! І розізнавши, сказали: П’ять хлібів та дві рибі.

39 І звелів їм усіх на зеленій траві посадити один біля одного.

40 І розсілись рядами вони, по сто та по п’ятдесят.

41 І Він узяв п’ять хлібів та дві рибі, споглянув на небо, поблагословив, і поламав ті хліби, і дав учням, щоб клали перед ними, і дві рибі на всіх поділив.

42 І всі їли й наїлися!

43 А з кусків позосталих та з риб назбирали дванадцять повних кошів.

44 А тих, хто хліб споживав, було тисяч із п’ять чоловіка!

45 І зараз звелів Своїм учням до човна сідати, і на той бік поплинути до Віфсаїди, раніше Його, поки Сам Він відпустить народ.

46 І Він їх відпустив, та й пішов помолитись на гору.

47 А як вечір настав, човен був серед моря, а Він Сам один на землі.

48 Коли ж Він побачив, як вони веслуванням мордуються, бо вітер їм був супротивний, о четвертій сторожі вночі підійшов Він до них, по морю йдучи, і хотів їх минути.

49 А вони, як побачили, що йде Він по морю, подумали, що то мара, та й стали кричати,

50 бо Його всі побачили та налякались. А Він зараз до них обізвався й сказав їм: Будьте смілі, це Я, не лякайтесь!

51 І ввійшов Він у човен до них, і вітер затих. А вони здивувалися дуже в собі,

52 бо не зрозуміли чуда про хліби, бо серце їхнє було затверділе.

53 Перепливши ж вони, прибули в землю Генісаретську й причалили.

54 І, як вони повиходили з човна, люди зараз пізнали Його,

55 і порозбігались по всій тій околиці, і стали на ложах недужих приносити, де тільки прочули були, що Він є.

56 І куди тільки Він прибував до сіл, чи до міст, чи до осель, клали недужих на майданах, і благали Його, щоб могли доторкнутись хоч краю одежі Його. І хто тільки до Нього доторкувався, той був уздоровлений!

Від Марка 7

1 І зібрались до Нього фарисеї та деякі з книжників, які прибули із Єрусалиму,

2 і побачили, що деякі з учнів Його їли хліб руками нечистими, цебто невмитими.

3 Бо фарисеї й усі юдеї, зберігаючи передання старших, не їдять, як старанно не вимиють рук;

4 а вернувшися з ринку, вони ні їдять, поки не вмиються. Багато є й іншого, що вони прийняли, щоб додержувати: миття чаш, і глеків, і мідяного посуду.

5 І запитали Його фарисеї та книжники: Чому учні Твої не живуть за переданням старших, але хліб споживають руками нечистими?

6 А Він їм відказав: Добре пророкував про вас, лицемірів, Ісая, як написано: Оці люди устами шанують Мене, серце ж їхнє далеко від Мене...

7 Та однак надаремне шанують Мене, бо навчають наук людських заповідей.

8 Занехаявши заповідь Божу, передань людських ви тримаєтесь: обмиваєте глеки та чаші, і багато такого подібного й іншого робите ви.

9 І сказав Він до них: Спритно відкидаєте ви заповідь Божу, аби зберегти своє передання.

10 Бо Мойсей наказав: Шануй батька свого та матір свою, та: Хто злорічить на батька чи матір, нехай смертю помре.

11 А ви кажете: Коли скаже хто батьку чи матері: Корван, чи дар Богові те, чим би ти скористатись від мене хотів,

12 то вже вільно йому не робити нічого для батька чи матері,

13 порушуючи Боже Слово вашим переданням, що його ви самі встановили. І багато такого ви іншого робите.

14 І Він знову покликав народ і промовив до нього: Послухайте Мене всі, і зрозумійте!

15 Немає нічого назовні людини, що, увіходячи в неї, могло б опоганити її; що ж із неї виходить, те людину опоганює.

16 Коли має хто вуха, щоб слухати, нехай слухає!

17 А коли від народу ввійшов Він до дому, тоді учні Його запитался в Нього про притчу.

18 І Він їм відказав: Чи ж і ви розуміння не маєте? Хіба ж не розумієте ви, що все те, що входить іззовні в людину, не може опоганити її?

19 Бо не входить до серця йому, але до живота, і виходить назовні, очищуючи всяку їжу.

20 А далі сказав Він: Що з людини виходить, те людину опоганює.

21 Бо зсередини, із людського серця виходять лихі думки, розпуста, крадіж, душогубства,

22 перелюби, здирства, лукавства, підступ, безстидства, завидюще око, богозневага, гордощі, безум.

23 Усе зле це виходить зсередини, і людину опоганює!

24 І встав Він, і звідти пішов у землю тирську й сидонську. І, ввійшовши до дому, Він хотів, щоб ніхто не довідавсь, та не міг утаїтись.

25 Негайно бо жінка одна, якої дочка мала духа нечистого, прочула про Нього, і прийшла, та й припала до ніг Йому.

26 А ця жінка грекиня була, родом сирофінікіянка. Вона стала благати Його, щоб із дочки її демона вигнав.

27 А Він їй сказав: Дай, щоб перше наїлися діти, не годиться бо хліб забирати в дітей, і кинути щенятам!

28 А вона Йому в відповідь каже: Так, Господи! Але навіть щенята їдять під столом від дитячих кришок...

29 І Він їй сказав: За слово оце йди собі, демон вийшов із твоєї дочки!

30 А коли вона в дім свій вернулась, то знайшла, що дочка на постелі лежала, а демон вийшов із неї.

31 І вийшов Він знов із країв тирських і сидонських, і подався шляхом на Сидон над море Галілейське, через околиці Десятимістя.

32 І приводять до Нього глухого немову, і благають Його, щоб руку на нього поклав.

33 І взяв Він його від народу самого, і вклав пальці Свої йому в вуха, і, сплюнувши, доторкнувся його язика.

34 І, на небо споглянувши, Він зідхнув і промовив до нього: Еффата; цебто: Відкрийся!

35 І відкрилися вуха йому, і путо його язика розв'язалось негайно, і він став говорити виразно!

36 А Він їм звелів, щоб нікому цього не розповідали. Та що більше наказував їм, то ще більш розголошували.

37 І дуже всі дивувалися та говорили: Він добре все робить: глухим дає чути, а німим говорити!

Від Марка 8

1 Тими днями, коли було знову багато народу, а їсти не мали чого, покликав Він учнів Своїх та й промовив до них:

2 Жаль мені тих людей, що вже три дні зо Мною знаходяться, та їсти не мають чого.

3 А коли відпущу їх голодних до їхніх домівок, то ослабнуть у дорозі, бо деякі з них поприходили здалека.

4 І відказали Йому Його учні: Звідки зможе хто нагодувати їх хлібом отут у пустині?

5 А Він їх запитав: Скільки маєте хліба? Вони ж повідомили: Семеро.

6 Тоді Він народу звелів на землі посідати. І, взявши семеро хліба, віддавши подяку, Він поламав і дав учням Своїм, щоб роздати. А вони роздавали народові.

7 І мали вони трохи рибок; і Він їх поблагословив, і роздати звелів також їх.

8 І всі їли й наїлися, а з позосталих кусків сім кошів назбирали...

9 А їдців було тисяч з чотири!

10 І всів Він негайно до човна з Своїми учнями, та й прибув до землі Далманутської.

11 І вийшли фарисеї, і почали сперечатися з Ним, і, Його випробовуючи, хотіли від Нього ознаки із неба.

12 А Він тяжко зідхнув у Своїм дусі й промовив: Якої ознаки цей рід вимагає? Поправді кажу вам, що родові цьому ознака не буде дана!

13 І покинув Він їх, усів знову до човна, і на той бік відбув.

14 І забули вони взяти хліба, і крім одного буханця, у човні не мали з собою нічого.

15 А Він їм наказував та говорив: Стережіться уважливо фарисейської розчини й розчини Іродової!

16 Вони ж міркували й казали один до одного, що хліба не мають вони.

17 А Ісус, знавши те, промовляє до них: Чого ви міркуєте, що хліба не маєте? Чи ви ще не знаєте й не розумієте? Чи ще маєте серце своє затверділим?

18 Мавши очі не бачите, і мавши вуха не чуєте? І не пам’ятаєте,

19 коли п’ять хлібів Я ламав на п’ять тисяч, скільки повних кошів із кусків ви зібрали? Вони кажуть до Нього: Дванадцять.

20 А як сім на чотири тисячі, скільки кошиків повних з кусків ви зібрали? І відказують: Сім.

21 І сказав Він до них: Ви ще не розумієте?...

22 І приходять вони в Віфсаїду. І приводять до Нього сліпого, і благають Його, щоб доторкнувся до нього.

23 І взяв Він сліпого за руку, та й вивів його за село. І послинивши очі йому, поклав руки на нього, і питався його, чи що бачить.

24 І, зиркнувши, сказав той: Я бачу людей, які ходять, немов би дерева...

25 Потім знов Він поклав Свої руки на очі йому, і прозрів той, і одужав, і виразно став бачити все!

26 І послав Він додому його й наказав: До села й не заходь, і нікому в селі не розповідай!

27 Потому пішов Ісус й учні Його до сіл Кесарії Пилипової, а в дорозі питав Своїх учнів, говорячи їм: За кого Мене люди вважають?

28 Вони ж відповіли Йому, кажучи: За Івана Христителя, другі за Іллю, а інші за одного з пророків.

29 І Він запитав їх: А ви за кого Мене маєте? Петро Йому в відповідь каже: Ти Христос!

30 І Він заборонив їм, щоб нікому про Нього вони не казали!

31 І почав їх навчати, що Синові Людському треба багато страждати, і Його відцураються старші, і первосвященики, і книжники, і Він буде вбитий, але третього дня Він воскресне.

32 І те слово казав Він відкрито. А Петро узяв набік Його, і Йому став перечити.

33 А Він обернувся й поглянув на учнів Своїх, та й Петру докорив і сказав: Відступись, сатано, від Мене, бо думаєш ти не про Боже, а про людське!

34 І Він покликав народ із Своїми учнями, та й промовив до них: Коли хоче хто йти вслід за Мною, хай зречеться самого себе, і хай візьме свого хреста та й за Мною йде!

35 Бо хто хоче душу свою зберегти, той погубить її, а хто згубить душу свою ради Мене та Євангелії, той її збереже.

36 Яка ж користь людині, що здобуде ввесь світ, але душу свою занапастить?

37 Або що назамін дасть людина за душу свою?

38 Бо хто буде Мене та Моєї науки соромитися в роді цім перелюбнім та грішнім, того посоромиться також Син Людський, як прийде у славі Свого Отця з Анголами святими.

Від Марка 9

1 І сказав Він до них: Поправді кажу вам, що деякі з тут-о присутніх не скуштують смерти, аж поки не бачитимуть Царства Божого, що прийшло воно в силі.

2 А через шість день забирає Ісус Петра, і Якова, і Івана, та й веде їх осібно на гору високу самих. І Він переобразився перед ними.

3 І стала одежа Його осяйна, дуже біла, як сніг, якої білильник не зміг би так вибілити на землі!

4 І з'явився їм Ілля та Мойсей, і розмовляли з Ісусом.

5 І озвався Петро та й сказав до Ісуса: Учителю, добре бути нам тут! Поставмо ж собі три шатрі: для Тебе одне, і одне для Мойсея, і одне для Іллі...

6 Бо не знав, що казати, бо були перелякані.

7 Та хмара ось їх заслонила, і голос почувся із хмари: Це Син Мій Улюблений, Його слухайтеся!

8 І зараз, звівши очі свої, вони вже нікого з собою не бачили, крім Самого Ісуса.

9 А коли з гори сходили, Він їм наказав, щоб нікому того не казали, що бачили, аж поки Син Людський із мертвих воскресне.

10 І вони заховали те слово в собі, сперечаючися, що то є: воскреснути з мертвих.

11 І вони запитали Його та сказали: Що це книжники кажуть, ніби треба Іллі перш прийти?

12 А Він відказав їм: Тож Ілля, коли прийде попереду, усе приготує. Та як же про Людського Сина написано, що мусить багато Він витерпіти, і буде зневажений?

13 Але вам кажу, що й Ілля був прийшов, та зробили йому, що тільки хотіли, як про нього написано...

14 А коли повернулись до учнів, коло них вони вгледіли безліч народу та книжників, що сперечалися з ними.

15 І негайно ввесь натовп, як побачив Його, сполохнувся із дива, і назустріч побіг, і став вітати Його.

16 І запитався Він їх: Про що сперечаєтесь з ними?

17 І Йому відповів один із натовпу: Учителю, привів я до Тебе ось сина свого, що духа німого він має.

18 А як він де схопить його, то об землю кидає ним, і він піну пускає й зубами скрегоче та сохне. Я казав Твоїм учням, щоб прогнали його, та вони не змогли.

19 А Він їм у відповідь каже: О, роде невірний, доки буду Я з вами? Доки вас Я терпітиму? Приведіть до Мене його!

20 І до Нього того привели. І як тільки побачив Його, то дух зараз затряс ним. А той, повалившись на землю, став качатися та заливатися піною...

21 І Він запитав його батька: Як давно йому сталося це? Той сказав: Із дитинства.

22 І почасту кидав він ним і в огонь, і до води, щоб його погубити. Але коли можеш що Ти, то змилуйсь над нами, і нам поможи!

23 Ісус же йому відказав: Щодо того твого коли можеш, то тому, хто вірує, все можливе!

24 Зараз батько хлоп’яти з слізьми закричав і сказав: Вірую, Господи, поможи недовірству моєму!

25 А Ісус, як побачив, що натовп збігається, то нечистому духові заказав, і сказав йому: Душе німий і глухий, тобі Я наказую: вийди з нього, і більше у нього не входь!

26 І, закричавши та міцно затрясши, той вийшов. І він став, немов мертвий, аж багато-хто стали казати, що помер він...

27 А Ісус узяв за руку його та й підвів його, і той устав.

28 Коли ж Він до дому прийшов, то учні питали Його самотою: Чому ми не могли його вигнати?

29 А Він їм сказав: Цей рід не виходить інакше, як тільки від молитви та посту.

30 І вони вийшли звідти, і проходили по Галілеї. А Він не хотів, щоб довідався хто.

31 Бо Він Своїх учнів навчав і казав їм: Людський Син буде виданий людям до рук, і вони Його вб’ють, але вбитий, воскресне Він третього дня!

32 Вони ж не зрозуміли цього слова, та боялись Його запитати.

33 І прибули вони в Капернаум. А як був Він у домі, то їх запитав: Про що міркували в дорозі?

34 І мовчали вони, сперечалися бо проміж себе в дорозі, хто найбільший.

35 А як сів, то покликав Він Дванадцятьох, і промовив до них: Коли хто бути першим бажає, нехай буде найменшим із усіх і слуга всім!

36 І взяв Він дитину, і поставив її серед них. І, обнявши її, Він промовив до них:

37 Коли хто в Ім'я Моє прийме одне з дітей таких, той приймає Мене. Хто ж приймає Мене, не Мене він приймає, а Того, Хто послав Мене!

38 Обізвався до нього Іван: Учителю, ми бачили одного чоловіка, який з нами не ходить, що виганяє Ім'ям Твоїм демонів; і ми заборонили йому, бо він із нами не ходить.

39 А Ісус відказав: Не забороняйте йому, бо немає такого, що Ім'ям Моїм чудо зробив би, і зміг би небаром лихословити Мене.

40 Хто бо не супроти нас, той за нас!

41 І коли хто напоїть вас кухлем води в Ім'я Моє ради того, що ви Христові, поправді кажу вам: той не згубить своєї нагороди!

42 Хто ж спокусить одного з малих цих, що вірять, то краще б такому було, коли б жорно млинове на шию йому почепити, та й кинути в море!

43 І коли рука твоя спокушає тебе, відітни її: краще тобі ввійти до життя однoруким, ніж з обома руками ввійти до геєнни, до огню невгасимого,

44 де їхній червяк не вмирає, і не гасне огонь.

45 І коли нога твоя спокушає тебе, відітни її: краще тобі ввійти до життя одноногим, ніж з обома ногами бути вкиненому до геєнни, до огню невгасимого,

46 де їхній червяк не вмирає, і не гасне огонь.

47 І коли твоє око тебе спокушає, вибери його: краще тобі одноким ввійти в Царство Боже, ніж з обома очима бути вкиненому до геєнни огненної,

48 де їхній червяк не вмирає, і не гасне огонь!

49 Бо посолиться кожен огнем, і кожна жертва посолиться сіллю.

50 Сіль добра річ. Коли ж сіль несолоною стане, чим поправити її? Майте сіль у собі, майте й мир між собою!

Від Марка 10

1 І, вийшовши звідти, Він приходить у землю Юдейську, на той бік Йордану. І знову зібралися юрби до Нього, і знов Він навчав їх, звичаєм Своїм.

2 І підійшли фарисеї й спитали, Його випробовуючи: Чи дозволено чоловікові дружину свою відпустити?

3 А Він відповів і сказав їм: Що Мойсей заповів вам?

4 Вони ж відказали: Мойсей заповів написати листа розводового, та й відпустити.

5 Ісус же промовив до них: То за ваше жорстокосердя він вам написав оцю заповідь.

6 Бог же з початку творіння створив чоловіком і жінкою їх.

7 Покине тому чоловік свого батька та матір,

8 і стануть обоє вони одним тілом, тим то немає вже двох, але одне тіло.

9 Тож, що Бог спарував, людина нехай не розлучує!

10 А вдома про це учні знов запитали Його.

11 І Він їм відказав: Хто дружину відпустить свою, та й одружиться з іншою, той чинить перелюб із нею.

12 І коли дружина покине свого чоловіка, і вийде заміж за іншого, то чинить перелюб вона.

13 Тоді поприносили діток до Нього, щоб Він доторкнувся до них, учні ж їм докоряли.

14 А коли спостеріг це Ісус, то обурився, та й промовив до них: Пустіть діток до Мене приходити, і не бороніть їм, бо таких Царство Боже!

15 Поправді кажу вам: Хто Божого Царства не прийме, немов те дитя, той у нього не ввійде.

16 І Він їх пригорнув, і поблагословив, на них руки поклавши.

17 І коли вирушав Він у путь, то швидко наблизивсь один, упав перед Ним на коліна, і спитався Його: Учителю Добрий, що робити мені, щоб вічне життя вспадкувати?

18 Ісус же йому відказав: Чого звеш Мене Добрим? Ніхто не є Добрий, крім Бога Самого.

19 Знаєш заповіді: Не вбивай, не чини перелюбу, не кради, не свідкуй неправдиво, не кривди, шануй свого батька та матір.

20 А він відказав Йому: Учителю, це все виконав я ще змалку.

21 Ісус же поглянув на нього з любов'ю, і промовив йому: Одного бракує тобі: іди, розпродай, що маєш, та вбогим роздай, і матимеш скарб ти на небі! Потому приходь та й іди вслід за Мною, узявши хреста.

22 А він засмутився тим словом, і пішов, зажурившись, бо великі маєтки він мав!

23 І поглянув довкола Ісус, та й сказав Своїм учням: Як тяжко отим, хто має багатство, увійти в Царство Боже!

24 І учні жахнулись від слів Його. А Ісус знов у відповідь каже до них: Мої діти, як тяжко отим, хто надію кладе на багатство, увійти в Царство Боже!

25 Верблюдові легше пройти через голчине вушко, ніж багатому в Божеє Царство ввійти!

26 А вони здивувалися дуже, і казали один до одного: Хто ж тоді може спастися?

27 Ісус же поглянув на них і промовив: Неможливе це людям, а не Богові. Бо для Бога можливе все!

28 А Петро став казати Йому: От усе ми покинули, та й пішли за Тобою слідом.

29 Ісус відказав: Поправді кажу вам: Немає такого, щоб дім полишив, чи братів, чи сестер, або матір, чи батька, або діти, чи поля ради Мене та ради Євангелії,

30 і не одержав би в сто раз більше тепер, цього часу, серед переслідувань, домів, і братів, і сестер, і матерів, і дітей, і піль, а в віці наступному вічне життя.

31 І багато-хто з перших стануть останніми, а останні першими.

32 Були ж у дорозі вони, простуючи в Єрусалим. А Ісус ішов попереду них, аж дуже вони дивувались, а ті, що йшли вслід за Ним, боялись. І, взявши знов Дванадцятьох, почав їм розповідати, що з Ним статися має:

33 Оце в Єрусалим ми йдемо, і первосвященикам і книжникам виданий буде Син Людський, і засудять на смерть Його, і поганам Його видадуть,

34 і насміхатися будуть із Нього, і будуть плювати на Нього, і будуть Його бичувати, і вб'ють, але третього дня Він воскресне!

35 І підходять до Нього Яків та Іван, сини Зеведеєві, та й кажуть Йому: Учителю, ми хочемо, щоб Ти зробив нам, про що будемо просити Тебе.

36 А Він їх поспитав: Чого ж хочете, щоб Я вам зробив?

37 Вони ж відказали Йому: Дай нам, щоб у славі Твоїй ми сиділи праворуч від Тебе один, і ліворуч один!

38 А Ісус відказав їм: Не знаєте, чого просите. Чи ж можете ви пити чашу, що Я її п'ю, і христитися хрищенням, що Я ним хрищуся?

39 Вони відказали Йому: Можемо. А Ісус їм сказав: Чашу, що Я її п'ю, ви питимете, і хрищенням, що Я ним хрищусь, ви охриститеся.

40 А сидіти праворуч Мене та ліворуч не Моє це давати, а кому уготовано.

41 Як почули ж це Десятеро, то обурились на Якова та на Івана.

42 А Ісус їх покликав, і промовив до них: Ви знаєте, що ті, що вважають себе за князів у народів, панують над ними, а їхні вельможі їх тиснуть.

43 Не так буде між вами, але хто з вас великим бути хоче, нехай буде він вам за слугу.

44 А хто з вас бути першим бажає, нехай буде всім за раба.

45 Бо Син Людський прийшов не на те, щоб служили Йому, але щоб послужити, і душу Свою дати на викуп за багатьох.

46 І приходять вони в Єрихон. А коли з Єрихону виходив Він разом із Своїми учнями й з безліччю люду, сидів і просив при дорозі сліпий Вартимей, син Тимеїв.

47 І, прочувши, що то Ісус Назарянин, почав кликати та говорити: Сину Давидів, Ісусе, змилуйся надо мною!

48 І сварились на нього багато-хто, щоб мовчав, а він іще більше кричав: Сину Давидів, змилуйся надо мною!

49 І спинився Ісус та й сказав: Покличте його! І кличуть сліпого та й кажуть йому: Будь бадьорий, устань, Він кличе тебе.

50 А той скинув плаща свого, і скочив із місця, і прибіг до Ісуса.

51 А Ісус відповів і сказав йому: Що ти хочеш, щоб зробив Я тобі? Сліпий же Йому відказав: Учителю, нехай я прозрю!

52 Ісус же до нього промовив: Іди, твоя віра спасла тебе! І той зараз прозрів, і пішов за Ісусом дорогою.

Від Марка 11

1 І коли вони наблизились до Єрусалиму, до Вітфагії й Віфанії, на Оливній горі, тоді Він посилає двох учнів Своїх,

2 і каже до них: Ідіть у село, яке перед вами, і, входячи в нього, ви знайдете зараз прив’язане осля, що на нього ніхто ще з людей не сідав. Відв’яжіть його, і приведіть.

3 Коли ж скаже хто вам: Що це ви робите? відкажіть: Господь потребує його, і відішле його сюди зараз.

4 І вони відійшли, і знайшли те осля, що прив’язане коло воріт ізнадвору було при дорозі, і відв’язали його.

5 А деякі з тих, що стояли там, сказали до них: Що ви робите? Пощо осля ви відв'язуєте?

6 Вони ж їм відказали, як звелів їм Ісус, і відпущено їх.

7 І вони привели до Ісуса осля, і поклали на нього плащі свої, а Він сів на нього.

8 Багато ж народу стелили одежу свою по дорозі, а інші стелили дорогою зелень, натяту в полях.

9 А ті, що йшли перед Ним і позаду, викрикували: Осанна! Благословенний, хто йде у Господнє Ім'я!

10 Благословенне Царство, що надходить, Отця нашого Давида! Осанна на висоті!

11 Потому ввійшов Він до Єрусалиму, і в храм. А оглянувши все, як година вже пізня була, Він пішов у Віфанію з Дванадцятьма.

12 А назавтра, коли вони вийшли з Віфанії, Він зголоднів був.

13 І, побачивши здалека фігове дерево, вкрите листями, Він підійшов, чи не знайде на ньому чого. І, прийшовши до нього, не знайшов нічого, крім листя самого, не пора бо на фіги була.

14 І озвався Ісус і промовив до нього: Щоб більше ніхто твого плоду не з'їв аж повіки! А учні Його все те чули.

15 І прийшли вони в Єрусалим. А як Він у храм увійшов, то став виганяти продавців і покупців у храмі, і поперевертав столи грошомінам та ослони продавцям голубів.

16 І Він не дозволяв, щоб хто річ яку носив через храм.

17 І Він їх навчав і казав їм: Хіба не написано: Дім Мій буде домом молитви в народів усіх, ви ж із нього зробили печеру розбійників!

18 І почули це первосвященики й книжники, і шукали, як Його погубити, бо боялись Його, увесь бо народ дивувався науці Його.

19 А як пізно ставало, вони поза місто виходили.

20 А проходячи вранці, побачили фігове дерево, усохле від кореня.

21 І, згадавши Петро, говорить Йому: Учителю, глянь фігове дерево, що прокляв Ти, усохло!

22 А Ісус їм у відповідь каже: Майте віру Божу!

23 Поправді кажу вам: Як хто скаже горі цій: Порушся та й кинься до моря, і не матиме сумніву в серці своїм, але матиме віру, що станеться так, як говорить, то буде йому!

24 Через це говорю вам: Усе, чого ви в молитві попросите, вірте, що одержите, і сповниться вам.

25 І коли стоїте на молитві, то прощайте, як маєте що проти кого, щоб і Отець ваш Небесний пробачив вам прогріхи ваші.

26 Коли ж не прощаєте ви, то й Отець ваш Небесний не простить вам прогріхів ваших.

27 І знову прийшли вони в Єрусалим. Коли ж Він у храмі ходив, поприходили первосвященики й книжники, і старшини до Нього,

28 і сказали Йому: Якою Ти владою все оце чиниш? І хто Тобі владу цю дав, щоб Ти це робив?

29 А Ісус відказав їм: Запитаю й Я вас одне слово, і відповідайте Мені, то й Я відкажу вам, якою Я владою це все чиню.

30 Іванове хрищення з неба було, чи від людей? Відповідайте Мені!

31 Вони ж міркували собі й говорили: Коли скажемо: Із неба, відкаже: Чого ж ви йому не повірили?

32 А як скажемо: Від людей, то боялись народу, бо всі вважали, що Іван був поправді пророк.

33 І сказали Ісусові в відповідь: Не знаємо... А Ісус їм відказує: То й Я не скажу вам, якою Я владою це все чиню.

Від Марка 12

1 І почав Він у притчах до них промовляти: Насадив був один чоловік виноградника, муром обгородив, видовбав у ньому чавило, башту поставив, і віддав його винарям, та й пішов.

2 А певного часу послав він раба до своїх винарів, щоб прийняти частину плоду з виноградника в тих винарів.

3 Та вони схопили його та й побили, і відіслали ні з чим.

4 І знову послав він до них раба іншого, та й того вони зранили в голову та зневажили.

5 Тоді вислав він іншого, і того вони вбили. І багатьох іще інших, набили одних, а одних повбивали.

6 І він мав ще одного, сина улюбленого. Наостанок послав і того він до них і сказав: Посоромляться сина мого!

7 А ті винарі міркували собі: Це спадкоємець; ходім, замордуймо його, і нашою спадщина буде!

8 І вони схопили його та й убили, і викинули його за виноградник...

9 Отож, що пан виноградника зробить? Він прибуде та й вигубить тих винарів, і віддасть виноградника іншим.

10 Чи ви не читали в Писанні: Камінь, що його будівничі відкинули, той наріжним став каменем!

11 Від Господа сталося це, і дивне воно в очах наших.

12 І шукали Його, щоб схопити, але побоялись народу. Бо вони зрозуміли, що про них Він цю притчу сказав. І, лишивши Його, відійшли.

13 І вони вислали деяких із фарисеїв та іродіянів до Нього, щоб зловити на слові Його.

14 Ті ж прийшли та й говорять Йому: Учителю, знаємо ми, що Ти справедливий, і не зважаєш зовсім ні на кого, бо на людське обличчя не дивишся, а наставляєш на Божу дорогу правдиво. Чи годиться давати податок для кесаря, чи ні? Давати нам, чи не давати?

15 А Ісус, знавши їх лицемірство, сказав їм: Чого ви Мене випробовуєте? Принесіть Мені гріш податковий, щоб бачити.

16 І принесли вони. А Він каже до них: Чий це образ і напис? Ті ж Йому відказали: Кесарів.

17 Ісус тоді каже в відповідь їм: Віддайте кесареве кесареві, а Богові Боже! І дивувалися з Нього вони...

18 І прийшли до Нього ті саддукеї, що твердять, ніби нема воскресення, і запитали Його та сказали:

19 Учителю, Мойсей написав нам: Як помре кому брат, і полишить дружину, а дитини не лишить, то нехай його брат візьме дружину його, та й відновить насіння для брата свого.

20 Було сім братів. І перший взяв дружину й умер, не лишивши дітей.

21 Другий теж її взяв та й помер, і він не лишив дітей. Так само і третій.

22 І всі семеро не полишили дітей. А по всіх вмерла й жінка.

23 А в воскресенні, як воскреснуть вони, то котрому із них вона дружиною буде? Бо семеро мали за дружину її.

24 Ісус їм відказав: Чи ви не тому помиляєтесь, що не знаєте ані Писання, ані Божої сили?

25 Бо як із мертвих воскреснуть, то не будуть женитись, ані заміж виходити, але будуть, немов Анголи ті на небі.

26 Що ж до мертвих, що воскреснуть, чи ж ви не читали в Мойсеєвій книзі, як при кущі сказав йому Бог, промовляючи: Я Бог Авраамів, і Бог Ісаків, і Бог Яковів,

27 Бо Він є Бог не мертвих, а живих! Тим то ви помиляєтесь дуже.

28 А один із тих книжників, що чув, як вони сперечались, та бачив, як добре Він відповідав їм, приступив та й спитався Його: Котра заповідь перша з усіх?

29 Ісус відповів: Перша: Слухай, Ізраїлю: наш Господь Бог Бог єдиний.

30 І: Люби Господа, Бога свого, усім серцем своїм, і всією душею своєю, і всім своїм розумом, і з цілої сили своєї! Це заповідь перша!

31 А друга однакова з нею: Люби свого ближнього, як самого себе! Нема іншої більшої заповіді над оці!

32 І сказав Йому книжник: Добре, Учителю! Ти поправді сказав, що Один Він, і нема іншого, окрім Нього,

33 і що Любити Його всім серцем, і всім розумом, і всією душею, і з цілої сили, і що Любити свого ближнього, як самого себе, це важливіше за всі цілопалення й жертви!

34 Ісус же, побачивши, що розумно той відповідь дав, промовив до нього: Ти недалеко від Божого Царства! І ніхто не насмілювався вже питати Його.

35 Потому Ісус відповів і промовив, у храмі навчаючи: Як то книжники кажуть, що ніби Христос син Давидів?

36 Адже той Давид Святим Духом сказав: Промовив Господь Господеві моєму: сядь праворуч Мене, доки не покладу Я Твоїх ворогів підніжком ногам Твоїм!

37 Сам Давид Його Господом зве, як же Він йому син? І багато людей залюбки Його слухали.

38 Він же казав у науці Своїй: Стережіться тих книжників, що люблять у довгих одежах проходжуватись, і привіти на ринках,

39 і перші лавки в синагогах, і перші місця на прийняттях,

40 що вдовині хати поїдають, і моляться довго напоказ, вони тяжче осудження приймуть!

41 І сів Він навпроти скарбниці, і дивився, як народ мідяки до скарбниці вкидає. І багато заможних укидали багато.

42 І підійшла одна вбога вдовиця, і поклала дві лепті, цебто гріш.

43 І покликав Він учнів Своїх та й промовив до них: Поправді кажу вам, що ця вбога вдовиця поклала найбільше за всіх, хто клав у скарбницю.

44 Бо всі клали від лишка свого, а вона поклала з убозтва свого все, що мала, свій прожиток увесь...

Від Марка 13

1 І коли Він виходив із храму, говорить Йому один із учнів Його: Подивися, Учителю, яке то каміння та що за будівлі!

2 Ісус же до нього сказав: Чи ти бачиш великі будинки оці? Не залишиться тут навіть камінь на камені, який не зруйнується!

3 Коли ж Він сидів на Оливній горі, проти храму, питали Його на самоті Петро, і Яків, і Іван, і Андрій:

4 Скажи нам, коли станеться це? І яка буде ознака, коли все те виконатись має?

5 Ісус же почав промовляти до них: Стережіться, щоб вас хто не звів.

6 Бо багато-хто прийдуть в Ім’я Моє, кажучи: Це Я. І зведуть багатьох.

7 І як про війни почуєте ви, і про воєнні чутки, не лякайтесь, бо статись належить тому. Та це ще не кінець.

8 Бо повстане народ на народ, і царство на царство, будуть землетруси місцями, буде голод. Це початок терпінь породільних.

9 Пильнуйте ж самі, бо вас на суди видаватимуть, і бичуватимуть вас у синагогах, і поведуть до правителів та до царів ради Мене, на свідчення їм.

10 Але перше Євангелія мусить бути народам усім проповідувана.

11 Коли ж видадуть вас і поведуть, не турбуйтеся заздалегідь, що вам говорити, а що дане вам буде тієї години, то те говоріть: бо не ви промовлятимете, але Дух Святий.

12 І видасть на смерть брата брат, а батько дитину. І діти повстануть навпроти батьків, і їм смерть заподіють.

13 І за Ім’я Моє будуть усі вас ненавидіти. А хто витерпить аж до кінця, той буде спасений!

14 Коли ж ви побачите ту гидоту спустошення, що про неї звіщав пророк Даниїл, що вона залягла, де не слід, хто читає, нехай розуміє, тоді ті, хто в Юдеї, нехай в гори втікають.

15 І хто на покрівлі, нехай той не сходить, і нехай не входить узяти щось із дому свого.

16 І хто на полі, хай назад не вертається взяти одежу свою.

17 Горе ж вагітним і тим, хто годує грудьми, у ті дні!

18 Моліться ж, щоб не трапилося це зимою!

19 Будуть бо ті дні такою скорботою, що її не було з первопочину світу, що його Бог створив, аж досі, і не буде.

20 І коли б Господь не вкоротив був тих днів, не спаслася б ніяка людина; але ради вибраних, кого вибрав, укоротив Він ті дні.

21 Тоді ж, як хто скаже до вас: Ото, Христос тут, Ото там, не ймІть віри.

22 Бо повстануть христи неправдиві, і неправдиві пророки, і будуть чинити ознаки та чуда, щоб спокусити, як можна, і вибраних.

23 Але ви стережіться! Я сказав вам усе наперед.

24 Але за тих днів, по скорботі отій, сонце затьмиться, і місяць не дасть свого світла.

25 І зорі спадатимуть з неба, і сили небесні порушаться...

26 І побачать тоді Сина Людського, що йтиме на хмарах із великою потугою й славою.

27 І тоді Він пошле Анголів і зберуть Його вибраних від вітрів чотирьох, від краю землі до край-неба.

28 Від дерева ж фігового навчіться прикладу: коли віття його вже розпукується, і кинеться листя, то знаєте, що близько літо.

29 Так і ви: коли тільки побачите, що діється це, то знайте, що близько, під дверима.

30 Поправді кажу вам: не перейде цей рід, аж усе оце станеться!

31 Небо й земля проминуться, але не минуться слова Мої!

32 Про день же той чи про годину не знає ніхто: ні Анголи на небі, ні Син, тільки Отець.

33 Уважайте, чувайте й моліться: бо не знаєте, коли час той настане!

34 Як той чоловік, що від'їхав, і залишив свій дім, і дав рабам своїм владу й кожному працю свою, а воротареві звелів пильнувати.

35 Тож пильнуйте, не знаєте бо, коли прийде пан дому: увечорі, чи опівночі, чи як півні співатимуть, чи ранком.

36 Щоб вас не застав, що спите, коли вернеться він несподівано.

37 А що вам Я кажу, те всім Я кажу: Пильнуйте!

Від Марка 14

1 За два ж дні була Пасха й Опрісноки. А первосвященики й книжники стали шукати, як би підступом взяти Його та забити.

2 Вони говорили: Та не в свято, щоб була колотнеча в народі не сталась.

3 Коли ж Ісус був у Віфанії, у домі Симона, на проказу слабого, і сидів при столі, підійшла одна жінка, алябастрову пляшечку маючи щирого нардового дуже цінного мира. І розбила вона алябастрову пляшечку, і вилила миро на голову Йому!

4 А дехто обурювались між собою й казали: Нащо таке марнотратство на миро?

5 Бо можна було б це миро продати більше, як за три сотні динаріїв, і вбогим роздати. І нарікали на неї.

6 Ісус же сказав: Залишіть її! Чого прикрість їй робите? Вона добрий учинок зробила Мені.

7 Бо вбогих ви маєте завжди з собою, і коли схочете, можете їм робити добро, Мене ж не постійно ви маєте.

8 Що могла, те зробила вона: заздалегідь намастила Моє тіло на похорон...

9 Поправді кажу вам: де тільки ця Євангелія проповідувана буде в цілому світі, на пам’ятку їй буде сказане й те, що зробила вона!

10 Юда ж Іскаріотський, один із Дванадцятьох, подався до первосвящеників, щоб їм Його видати.

11 А вони, як почули, зраділи, і обіцяли йому срібняків за те дати. І він став вишукувати, як би слушного часу їм видати Його.

12 А першого дня Опрісноків, коли пасху приношено в жертву, сказали Йому Його учні: Куди хочеш, щоб пішли й приготували ми Тобі пасху спожити?

13 І посилає Він двох із Своїх учнів, і каже до них: Підіть до міста, і стріне вас чоловік, що нестиме в глекові воду, то йдіть за ним.

14 І там, куди він увійде, скажіть до господаря дому: Учитель питає: Де кімната Моя, в якій Я споживу зо Своїми учнями пасху?

15 І він вам покаже великую горницю, вистелену та готову: там приготуйте для нас.

16 І учні пішли, і до міста прийшли, і знайшли, як Він їм сказав, і зачали вони пасху готувати.

17 А коли настав вечір, Він приходить із Дванадцятьма.

18 І як сиділи вони при столі й споживали, промовив Ісус: Поправді кажу вам, що один з-поміж вас, який споживає зо Мною, видасть Мене...

19 Вони зачали сумувати, і один по одному питати Його: Чи не я?

20 А Він їм сказав: Один із Дванадцятьох, що в миску мачає зо Мною...

21 Людський Син справді йде, як про Нього написано; та горе тому чоловікові, що видасть він Людського Сина! Було б краще тому чоловікові, коли б він не родився!...

22 Як вони ж споживали, Ісус узяв хліб, і поблагословив, поламав, і дав їм, і сказав: Прийміть, споживайте, це тіло Моє!

23 І взяв Він чашу, і, вчинивши подяку, подав їм, і пили з неї всі.

24 І промовив до них: Це кров Моя Нового Заповіту, що за багатьох проливається.

25 Поправді кажу вам, що віднині не питиму Я від плоду виноградного до того дня, як новим буду пити його в Царстві Божім!

26 А коли відспівали вони, на гору Оливну пішли.

27 Промовляє тоді їм Ісус: Усі ви спокуситесь ночі цієї, як написано: Уражу пастиря, і розпорошаться вівці!

28 По воскресенні ж Своїм Я вас випереджу в Галілеї.

29 І відізвався до Нього Петро: Хоч спокусяться й усі, та не я!

30 Ісус же йому відказав: Поправді кажу тобі, що сьогодні, цієї ось ночі, перше ніж заспіває півень двічі, відречешся ти тричі від Мене!

31 А він ще сильніш запевняв: Коли б мені й умерти з Тобою, я не відречуся Тебе! Так же само сказали й усі...

32 І приходять вони до місцевости, на ім’я Гефсиманія, і каже Він учням Своїм: Посидьте ви тут, поки Я помолюся.

33 І, взявши з Собою Петра, і Якова та Івана, Він зачав сумувати й тужити...

34 І сказав Він до них: Обгорнена сумом смертельним душа Моя! Залишіться тут і пильнуйте!

35 І Він відійшов трохи далі, припав до землі, та й благав, щоб, як можна, минула Його ця година.

36 І благав Він: Авва-Отче, Тобі все можливе: пронеси мимо Мене цю чашу!... А проте, не чого хочу Я, але чого Ти...

37 І вернувся, і знайшов їх, що спали, та й каже Петрові: Симоне, спиш ти? Однієї години не зміг попильнувати?

38 Пильнуйте й моліться, щоб не впасти в спокусу, бадьорий бо дух, але немічне тіло!

39 І знову пішов і молився, те саме промовивши слово.

40 А вернувшись, ізнову знайшов їх, що спали, бо зважніли їм очі були. І не знали вони, що Йому відказати...

41 І вернувсь Він утретє, та й каже до них: Ви ще далі спите й спочиваєте? Скінчено, надійшла та година: у руки грішникам ось видається Син Людський!...

42 Уставайте, ходім, ось наблизивсь Мій зрадник...

43 І зараз, як Він ще говорив, прийшов Юда, один із Дванадцятьох, а з ним люди з мечами та киями від первосвящеників, і книжників, і старших.

44 А зрадник Його дав був знака їм, кажучи: Кого я поцілую, то Він, беріть Його, і обережно ведіть.

45 І, прийшовши, підійшов він негайно та й каже: Учителю! І поцілував Його...

46 Вони ж руки свої наклали на Нього, і схопили Його.

47 А один із тих, що стояли навколо, меча вихопив та й рубонув раба первосвященика, і відтяв йому вухо.

48 А Ісус їм промовив у відповідь: Немов на розбійника вийшли з мечами та киями, щоб узяти Мене.

49 Я щодня був із вами у храмі, навчаючи, і Мене не взяли ви. Але, щоб збулися Писання.

50 Тоді всі полишили Його й повтікали...

51 Один же юнак, по нагому загорнений у покривало, ішов услід за Ним. І хапають його.

52 Але він, покривало покинувши, утік нагий.

53 А Ісуса вони повели до первосвященика. І зійшлися всі первосвященики й старші та книжники.

54 Петро ж здалека йшов услід за Ним до середини двору первосвященика; і сидів він із службою, і грівсь при огні.

55 А первосвященики та ввесь синедріон шукали посвідчення на Ісуса, щоб Йому заподіяти смерть, і не знаходили.

56 Бо багато-хто свідчив фальшиво на Нього, але не було згідних свідчень.

57 Тоді деякі встали, і кривосвідчили супроти Нього й казали:

58 Ми чули, як Він говорив: Я зруйную цей храм рукотворний, і за три дні збудую інший, нерукотворний.

59 Але й так не було їхнє свідчення згідне.

60 Тоді встав насередині первосвященик, та й Ісуса спитав і сказав: Ти нічого не відповідаєш, що свідчать вони проти Тебе?

61 Він же мовчав, і нічого не відповідав. Первосвященик ізнову спитав Його, до Нього говорячи: Чи Христос Ти, Син Благословенного?

62 А Ісус відказав: Я! І побачите ви Сина Людського, що сидітиме по правиці сили Божої, і на хмарах небесних приходитиме!

63 Роздер тоді первосвященик одежу свою та й сказав: Нащо нам ще свідки потрібні?

64 Ви чули цю богозневагу. Як вам здається? Вони ж усі присудили, що Він умерти повинен...

65 Тоді деякі стали плювати на Нього, і закривати обличчя Йому, і бити Його та казати Йому: Пророкуй! Служба теж Його била по щоках...

66 А коли Петро був на подвір'ї надолі, приходить одна із служниць первосвященика,

67 і як Петра вона вгледіла, що грівся, подивилась на нього та й каже: І ти був із Ісусом Назарянином!

68 Він же відрікся, говорячи: Не відаю, і не розумію, що кажеш... І вийшов назовні, на переддвір'я. І заспівав тоді півень.

69 Служниця ж, коли його вгледіла, стала знов говорити приявним: Цей із них!

70 І він знову відрікся. Незабаром же знов говорили приявні Петрові: Поправді, ти з них, бо ти галілеянин. Та й мова твоя така сама.

71 А він став клястись та божитись: Не знаю Цього Чоловіка, про Якого говорите ви!

72 І заспівав півень хвилі тієї подруге. І згадав Петро слово, що Ісус був промовив йому: Перше ніж заспіває півень двічі, відречешся ти тричі від Мене. І кинувся він, та й плакати став...

Від Марка 15

1 А первосвященики з старшими й книжниками, та ввесь синедріон, зараз уранці, нараду вчинивши, зв'язали Ісуса, повели та й Пилатові видали.

2 А Пилат запитався Його: Чи Ти Цар Юдейський? А Він йому в відповідь каже: Сам ти кажеш...

3 А первосвященики міцно Його винуватили.

4 Тоді Пилат знову Його запитав і сказав: Ти нічого не відповідаєш? Дивись, як багато проти Тебе свідкують!

5 А Ісус більш нічого не відповідав, так що Пилат дивувався.

6 На свято ж він їм відпускав був одного із в'язнів, котрого просили вони.

7 Був же один, що звався Вараввa, ув'язнений разом із повстанцями, які за повстання вчинили були душогубство.

8 Коли ж натовп зібрався, він став просити Пилата зробити, як він завжди робив їм.

9 Пилат же сказав їм у відповідь: Хочете, відпущу вам Царя Юдейського?

10 Бо він знав, що Його через заздрощі видали первосвященики.

11 А первосвященики натовп підмовили, щоб краще пустив їм Варавву.

12 Пилат же промовив ізнов їм у відповідь: А що ж я чинитиму з Тим, що Його ви Юдейським Царем називаєте?

13 Вони ж стали кричати знов: Розіпни Його!

14 Пилат же сказав їм: Яке ж зло вчинив Він? А вони ще сильніше кричали: Розіпни Його!...

15 Пилат же хотів догодити народові, і відпустив їм Варавву. І видав Ісуса, збичувавши, щоб розп'ятий був.

16 Вояки ж повели Його до середини двору, цебто в преторій, і цілий відділ скликають.

17 І вони зодягли Його в багряницю і, сплівши з тернини вінка, поклали на Нього.

18 І вітати Його зачали: Радій, Царю Юдейський!

19 І тростиною по голові Його били, і плювали на Нього. І навколішки кидалися та вклонялись Йому...

20 І коли назнущалися з Нього, зняли з Нього багряницю, і наділи на Нього одежу Його. І Його повели, щоб розп'ясти Його.

21 І одного перехожого, що з поля вертався, Симона Кірінеянина, батька Олександра та Руфа, змусили, щоб хреста Йому ніс.

22 І Його привели на місце Голгофу, що значить Череповище.

23 І давали Йому пити вина, із миррою змішаного, але Він не прийняв.

24 І Його розп'яли, і поділили одежу Його, кинувши жереб про неї, хто що візьме.

25 Була ж третя година, як Його розп'яли.

26 І був написаний напис провини Його: Цар Юдейський.

27 Тоді розп'ято з Ним двох розбійників, одного праворуч, і одного ліворуч Його.

28 І збулося Писання, що каже: До злочинців Його зараховано!

29 А хто побіч проходив, то Його лихословили, головами своїми хитали й казали: Отак! Ти, що храма руйнуєш та за три дні будуєш,

30 зійди із хреста, та спаси Самого Себе!

31 Теж і первосвященики з книжниками глузували й один до одного казали: Він інших спасав, а Самого Себе не може спасти!

32 Христос, Цар Ізраїлів, нехай зійде тепер із хреста, щоб побачили ми та й увірували. Навіть ті, що разом із Ним були розп'яті, насміхалися з Нього...

33 А як шоста година настала, то аж до години дев'ятої темрява стала по цілій землі.

34 О годині ж дев'ятій Ісус скрикнув голосом гучним та й вимовив: Елої, Елої, лама савахтані, що в перекладі значить: Боже Мій, Боже Мій, нащо Мене Ти покинув?

35 Дехто ж із тих, що стояли навколо, це почули й казали: Ось Він кличе Іллю!

36 А один із них побіг, намочив губку оцтом, настромив на тростину, і давав Йому пити й казав: Чекайте, побачим, чи прийде Ілля Його зняти!

37 А Ісус скрикнув голосом гучним, і духа віддав!...

38 І в храмі завіса роздерлась надвоє, від верху аж додолу.

39 А сотник, що насупроти Нього стояв, як побачив, що Він отак духа віддав, то промовив: Чоловік Цей був справді Син Божий!

40 Були ж і жінки, що дивились здалека, між ними Марія Магдалина, і Марія, мати Якова Молодшого та Йосії, і Саломія,

41 що вони, як Він був у Галілеї, ходили за Ним та Йому прислуговували; і інших багато, що до Єрусалиму прийшли з Ним.

42 А коли настав вечір, через те, що було Приготовлення, цебто перед суботою,

43 прийшов Йосип із Ариматеї, радник поважний, що сам сподівавсь Царства Божого, і сміливо ввійшов до Пилата, і просив тіла Ісусового.

44 А Пилат здивувався, щоб Він міг уже вмерти. І, покликавши сотника, запитався його, чи давно вже Розп'ятий помер.

45 І, дізнавшись від сотника, він подарував тіло Йосипові.

46 А Йосип купив плащаницю, і, знявши Його, обгорнув плащаницею, та й поклав Його в гробі, що в скелі був висічений. І каменя привалив до могильних дверей.

47 Марія ж Магдалина й Марія, мати Йосієва, дивилися, де ховали Його.

Від Марка 16

1 Як минула ж субота, Марія Магдалина, і Марія Яковова, і Саломія накупили пахощів, щоб піти й намастити Його.

2 І на світанку дня першого в тижні, як сходило сонце, до гробу вони прибули,

3 і говорили одна одній: Хто відвалить нам каменя від могильних дверей?

4 А зиркнувши, побачили, що камінь відвалений; був же він дуже великий...

5 І, ввійшовши до гробу, побачили там юнака, що праворуч сидів, і був одягнений в білу одежу, і жахнулись вони...

6 А він промовляє до них: Не жахайтесь! Ви шукаєте Розп'ятого, Ісуса Назарянина. Він воскрес, нема Його тут! Ось місце, де Його поховали були.

7 Але йдіть, скажіть учням Його та Петрові: Він іде в Галілею попереду вас, там Його ви побачите, як Він вам говорив.

8 А як вийшли вони, то побігли від гробу, бо їх трепет та страх обгорнув. І не сказали нікому нічого, бо боялись...

9 Як воскрес Він уранці дня першого в тижні, то з'явився найперше Марії Магдалині, із якої був вигнав сім демонів.

10 Пішовши, вона повідомила тих, що були з Ним, які сумували та плакали.

11 А вони, як почули, що живий Він, і вона Його бачила, не йняли тому віри.

12 По цьому з'явився Він двом із них у постаті іншій в дорозі, як ішли вони на село.

13 А вони, як вернулися, інших про те сповістили, але не повірено й їм.

14 Нарешті, Він з'явився Одинадцятьом, як сиділи вони при столі, і докоряв їм за недовірство їхнє та твердосердя, що вони не йняли віри тим, хто воскреслого бачив Його.

15 І казав Він до них: Ідіть по цілому світові, та всьому створінню Євангелію проповідуйте!

16 Хто увірує й охриститься, буде спасений, а хто не ввірує засуджений буде.

17 А тих, хто ввірує, супроводити будуть ознаки такі: у Ім’я Моє демонів будуть вигонити, говоритимуть мовами новими,

18 братимуть змій; а коли смертодійне що вип’ють, не буде їм шкодити; кластимуть руки на хворих, і добре їм буде!

19 Господь же Ісус, по розмові із ними, вознісся на небо, і сів по Божій правиці.

20 І пішли вони, і скрізь проповідували. А Господь помагав їм, і ствердж ував слово ознаками, що його супроводили. Амінь.

Переклав Іван Огієнко

АВГУСТИН БЛАЖЕННИЙ
ІЗ «СПОВІДІ»

Книга перша
Частина VI
Дитячий вік. Господні дари для маленької дитини

7. Однак дозволь мені, Господи, говорити перед лицем милосердя Твого, мені – землі й попелу; однак дозволь говорити мені, адже я звертаюся до Твого милосердя, а не до людини, яка б насміхалася з мене. Може, й Ти смієшся з мене; але, обернувшися до мене, змилосердишся наді мною. Бо що ж такого я хочу сказати, Господи, як не те, що я не знаю, звідкіля я сюди прийшов, у це, так би мовити, смертне життя, чи, радше, в живу смерть? Я не знаю. І прийняли мене втішання милосердя Твого, як це я чув від батьків тіла мого, з якого і в яке Ти оформив мене в даний час, бо я сам не пам'ятаю того. Отже, розрадила мене насолода людського молока. Але ж ні моя мати, ні пестунка не сповнювали ним своїх грудей; це Ти, Господи, через них давав мені поживу першого дитинства за Твоїм устроєм і за Твоїми багатствами, розподіленими аж до самих основ. Ти дав мені також те, що я не бажав більше, ніж Ти мені давав, і що мої годувальниці хотіли мені давати те, що Ти давав їм. Бо вони через схильність і любов до мене готові були давати мені те, чого мали досхочу завдяки Тобі. Бо їхнє добро було моїм добром, бо приходило від них до мене, воно не походило від них, але через них. Бо від Тебе, Боже, походить усяке добро, і від Бога мого все спасіння моє. Лише згодом я пізнав це, коли Ти кликав мене через ті самі дари, що їх розділяєш всередині й назовні. Бо я тоді вмів тільки ссати, заспокоюватися тільки приємним, плакати, коли моєму тілу щось долягало, – а більше нічого.

8. Згодом я вже почав усміхатися; спершу у сні, а згодом і наяву. Те все оповіли мені пізніше про мене, і я повірив у це, бо бачимо те саме і в інших дітей, а я тих дрібниць з дитячих років не пам'ятаю. Аж ось поволеньки я почав спостерігати, де я був, а свою волю хотів виявити тим, хто міг її виконати. Та дарма. Мої бажання

були в мені, а ті, хто міг їх виконати, – поза мною. І вони ніяким чином не могли ввійти в мою душу. І так я ручками й ніжками та криком давав знаки, подібні до моїх бажань, не багато, а скільки міг і скільки здужав, однак ці знаки не відповідали дійсності. І коли не вволювали моєї волі чи то через нерозуміння, чи зі страху, щоб мені не завдати прикрості, я обурювався на старших за їхній непослух і за те, що вони, вільні, не хотіли стати моїми рабами; я мстився за них своїм плачем. І я переконався, що такі всі діти, яких я мав нагоду пізнати, і що я сам теж був таким; і це все відкрили мені ті несвідомі немовлята краще, ніж досвідчені в тому мої годувальниці.

І ось уже давно вмерло моє дитинство, а я живу. Але Ти, Господи, Ти живеш завжди, й нічогісінько не вмирає в Тобі, тому що перед початком віків і перед тим усім, що можна назвати попереднім, Ти існуєш; Ти Бог і Господь усього, що Ти створив; і в Тобі містяться причини всього, що проминає, і незмінний почин усього, що змінюється, і вічні закони дочасних і не забутих розумом речей. Скажи мені, Боже мій, скажи мені, покірному благальникові своєму, скажи, милостивий, нужденному рабові своєму, скажи мені, чи не настав мій дитячий вік після якоїсь померлої вже пори мого життя? Чи, може, це була та пора, що я провів її в лоні матері? Бо і про це мені вже дещо сказали, і я сам бачив вагітних жінок. Але що було перед тим, солодкосте моя, Боже мій? Чи я вже існував де-небудь та яким-небудь? Бо я не маю нікого, хто міг би мені це сказати; не могли мені сказати цього ні батько, ні мати, ні досвід інших, ані моя власна пам’ять...

Частина IX
Виховання. Журба і терпіння Авґустина у школі. Нелюдяні вчителі

14. Боже, мій Боже, яких нещасть і підступних обманів я зазнав тоді! Мені, у тому ще дитячому віці, не радили нічого, хіба що жити, як належить, слухатися своїх учителів, щоб блиснути у світі, і відзначитися красномовністю, що підійме мій авторитет в очах людей і сприятиме брехливому багатству! Згодом послали мене до

школи, щоб я навчився абетки, а я, безталанний, не знав, яку користь матиму з цього. А однак мене карали різками, коли я виявився лінивим до науки. Бо старші дуже хвалили такий спосіб навчання. Наші предки підготували нам такий тернистий шлях, яким ми мусимо йти і на якому завжди ще більші труднощі стелитимуться під ноги Адамовим синам.

Однак ми, Господи, знайшли людей, що молилися Тобі, й навчилися від них, тільки розуміючи Тебе, скільки могли, що Ти хтось великий, що Ти спроможний, не показуючись нашим чуттям, вислухати й допомогти нам. І я вже хлопчиною благав Тебе, Тебе, «Обороно і Пристановище моє», і, щоб Тебе закликати, я розривав пута своєї мови і, ще мала дитина, ревно молився Тобі, щоб мене не сікли в школі різками! А коли Ти для мого добра не вислуховував мене, старші особи, і навіть мої батьки, які не бажали, щоб зі мною скоїлося щось зле, сміялися з моїх різок і з мого великого й болючого горя.

15. Чи є, Господи, якесь так високо поставлене серце, серце, з'єднане такою сильною любов'ю з Тобою (бо нерозум і безглуздя деколи доходять до такого самого наслідку), отже, чи є хтось, що з того святого єднання з Тобою черпає стільки сили, щоб байдужим оком міг дивитися на диби, залізні кліщі та інші подібні знаряддя тортур, знаряддя, аби уникнути яких, усі у великій тривозі шлють свої благання до Тебе у всіх сторонах світу? Чи є хтось такий, що любив би тих, хто сіє такий страх, хтось такий, як мої батьки, що сміялися з березової каші, якою мої вчителі знущалися наді мною – учнем?

Бо наскільки я боявся вчителів, наскільки благав Тебе врятувати мене від них, а все-таки й грішив не таким як слід писанням, читанням і роздумуванням над своєю працею, як того вимагали від мене. І не бракувало мені, Господи, ні пам'яті, ні таланту, бо, як на мій вік, Ти щедро обдарував мене ними. Але я любив гру й забаву, і за те карали мене ті, хто, видима річ, самі теж так поводились. Але забави старших називають «заняттям», а коли так само поводяться діти, то старші карають їх за це, і ніхто не змилосердиться ні над

дітьми, ні над старшими, ні над одними й другими разом. Хіба що якийсь славний знавець справ похвалить те, що мені перепало березової каші, бо ж я, малий хлопчина, грався м'ячем, а ця гра відволікала мене від швидкого вивчення уроку, який мав мене підготувати до шкідливої гри в дозрілому віці. Та чи інакше робив той, хто сік мене різками? Коли ж у незначному диспуті хтось з його вчених товаришів брав над ним верх, то чи не ставав він від цього ще злостивіший і заздрісніший, ніж я, коли мене перемагав хтось із моїх товаришів у грі?

Частина XIII
Поетичні байки

20. Але з яких причин я ненавидів грецьку мову, що її вчили мене вже за молодих років? Я ще й сьогодні не здаю собі добре справи з того. Бо я дуже полюбив латину, не ту латину, якої вчать перші вчителі, але ту, якої навчають так звані «граматики». Бо ті перші основи, де вчать писати, читати й рахувати, я вважав не менш ненависними за греку. Звідкіля ж походила ця відраза, як не з гріхів і марноти життя? «Я був тілом, я був вітром, що проминає й ніколи не повертає». А однак ті початкові науки, завдяки яким ставалося й сталося в мені те, що я ще й сьогодні здатен читати все написане, що тільки трапиться під руки, і пишу те, що захочу, були кращі, оскільки були практичніші за ті, які змушували мене запам'ятовувати блукання якогось там Енея, забуваючи про власні помилки, і оплакувати смерть Дідони, бо вона заподіяла собі смерть із любові, і при цьому я в своєму найбільшому горі не мав слів для себе й умирав серед таких наук далеко від Тебе, мій Боже, моє Життя!

21. Бо чи є щось жалюгідніше від нещасливця, який не милосердиться над самим собою й оплакує смерть Дідони, спричинену любов'ю до Енея, а не плаче над власною смертю, що її спричинила нестача любові до Тебе, Боже, Світло серця мого, «хлібе внутрішній уст душі моєї», Сило, що запліднюєш мій розум і лоно думки моєї?

Я не любив Тебе і «вдалині від Тебе вів розпусне життя», а серед тієї розпусти я чув, як із усіх боків лунали оклики; «Славно! Браво!», бо приязнь цього світу – це розпуста, невіра в Тебе.

«Славно! Браво!» – вигукують, щоб пробудити людський стид у того, – хто вагався б так чинити. А я не плакав над тим, а плакав над Дідоною, що «згинула і з мечем у руці виконала найгірше рішення», я й сам шукав найгірших речей Твого сотворіння і покинув Тебе, – я, земля, що вертає в землю. А коли б мені забороняли читати це, я б страждав, що не читаю того, над чим міг би страждати. І таке безглуздя вважають за благородніше й корисніше знання від того, завдяки якому я навчився читати й писати!

22. Але тепер нехай обізветься в моїй душі Бог мій, а Правда Твоя нехай скаже мені: «Не так воно! Не так воно!» Навпаки, початкова наука краща, бо ось я готовий радше забути блукання Енея та всі подібні оповідання, ніж забути писати й читати. Правда, перед порогами шкіл граматиків висять завіси, але це символ не так престижу таємниць, яких там навчають, а більше містерій, помилки яких ті завіси закривають. Хай не кричать на мене ті, кого я вже не боюся тепер, коли сповідую Тебе, Боже мій, про те, чого бажає душа моя, коли я відпочиваю, засуджуючи негідні шляхи мої, щоб полюбити Твої чесні шляхи; нехай не ремствують на мене продавці або покупці літератури. Бо коли б я поставив їм запитання: «Чи правда, що каже Верґілій, ніби Еней прибув колись до Карфагена?» – то менш учені скажуть, що не знають, а більш учені навіть твердитимуть, що це неправда. Але коли б я запитав їх, як пишеться ім'я Еней, то всі ті, хто навчився цього, дадуть мені правильну відповідь, згідно з постановою і домовленістю, за якою люди встановили між собою значення певних знаків. Так само, коли б я запитав когось, що було б більшою шкодою для його життя: чи забути читати й писати, чи ті поетичні байки, то хто ж міг би завагатися з відповіддю?

Отже, я грішив уже хлопчиною, коли більше цінував ту марноту, ніж корисні речі, чи, радше, перше любив, а друге – ненавидів. «Один і один – два, два і два – чотири», – це була ненависна

мені пісенька вже тоді, коли мене захоплювала така уява марноти: дерев'яний кінь, повний озброєних вояків, пожежа Трої, «тінь самої Креуси».

Частина XIV

Причини ненависті Авґустина до грецької мови й літератури

23. То чому ж я ненавидів грецьку літературу, хоч вона оспівувала ту саму історію? Бо й Гомер теж уміє снувати такі самі байки, і так чудово все вигадує, а однак для мене, в моєму хлоп'ячому віці, він був гіркий, і я міркую, що так само для грецьких хлопців нудний Верґілій, якщо їх так само силують вивчати його, як мене силували вивчати Гомера. Видима річ, труднощі, так, труднощі вивчення основ чужої мови немовби скроплювали жовчю всі солодощі грецьких казок. Я не знав ні одного словечка по-грецькому, але мені загрожували суворими та страшними карами, щоб я вчився. Бо я колись, ще хлопчиною, не знав нітрохи латини, однак завдяки своїй праці навчився їй без жодного страху й без жодної муки, серед пестощів няньок, серед жартів і веселощів мого оточення, що сміялося з мене й бавилося з мною. І я справді завчив латинські слова без погроз з боку тих, хто наполягав, і без покарань, бо моє серце вже само змушувало мене висловлювати свої думки, а цього я б не в силі був зробити, коли б не навчився відповідної кількості слів, і то не від тих, хто мене вчив, а від тих, хто розмовляв біля мене. Між ними і я сам висловлював свої думки. З цього стає ясним, що кращою спонукою в навчанні є вільна цікавість, а не силування, до якого завжди приєднується страх. А це силування завдяки Твоїм правам, Боже мій, сповільнює одушевлення цікавості.

Так, завдяки Твоїм правам, що від різок учителів аж до тортур мучеників уміють давати відповідну кількість цілющої гірчиці, щоб прикликати нас до Тебе від згубної принади, яка відвернула нас від Тебе.

Частина XV

Авґустин бажає присвятити Богові те, чого навчився в школі

24. Вислухай, Господи, благання моє: нехай не слабне душа моя під суворою дисципліною Твоєю, і нехай я не перестану визнавати милосердя Твоє, яким Ти вирвав мене з усіх згубних манівців моїх. Будь для мене солодший за всі розкоші, за якими я ганявся. Хай полюблю Тебе з глибини серця свого, хай усією душею обійму й поцілую руку Твою, вбережи мене від усіх спокус аж до останнього дня мого життя. Бо ось Ти, Господи, «Цар мій і Бог мій»! На послуги Тобі хай буде присвячене все корисне, чого я навчився у хлоп'ячому віці; чи я говорю, пишу, читаю, чи лічу, усе те нехай служить Тобі, бо в той час, коли я вчився марних речей, Ти суворо карав мене; Ти простив мені всі грішні радощі, яких я навчився в тих марних речах. Правда, я навчився там багатьох корисних слів, але ж їх можна було навчитися також і в менш пустих речах, і цей шлях певний, і ним повинні йти діти.

Частина XVI

Авґустин засуджує міфологію як предмет науки

25. Горе ж тобі, ріко людських звичаїв! Хто ж опиратиметься тобі? Коли ж ти нарешті висохнеш? Як довго ще нестимеш на своїх хвилях синів Єви в безкрає й жахливе море, яке важко переплисти навіть тим, що пливуть на Хресті? Хіба ж я, кого теж несуть твої хвилі, не читав історії про Зевса, громовержця й перелюбника? Хоча правда, що він не міг робити одночасно одного й другого, але байку придумали для того, щоб мати привід наслідувати справжнє перелюбство, де вигадані громи відігравали б роль звідника.

Бо хто ж із учителів, убраних у пенулу, може байдуже слухати слів людини з тієї самої, що й він, глини, яка б явно говорила: «Це вигадав Гомер, а людські хиби переніс на богів; та я волів би, щоб він божеську велич переніс був на людей»?

Скоріш уже можна було б сказати: «Так, Гомер вигадав ті байки, але так, що злочинців наділив божественністю, аби гидоту

не вважати за гидоту, і щоб здавалося, що ті, хто поповнюють їхні зграї, наслідують не злочинців, а небесних богів».

26. І все ж таки, пекельна ріко! Кидаються коміть головою у твої хвилі людські діти з грішми для плати за те, щоб навчитися тут таких речей! І яка ж це велична урочистість, коли те все діється прилюдно, на форумі, на очах у Прав, що визначають учителям державну винагороду, крім гонорару від самих учнів! А ти б'єшся об скелі своїх берегів, ревеш і гомониш: «Тут осягають розумом значення слів, тут навчаються красномовства, найбільш потрібного при переконуванні й розвиванні своїх думок». Ми, отже, не знали б таких слів, як «золотий дощ, лоно, обман, небозвід» і тому подібних, що використовуються в тім розділі Теренція, якби поет не вивів на сцену юнака-гультяя, що за приклад розпусти взяв собі Зевса, побачивши настінний малюнок, на якому був зображений Зевс саме в ту хвилину, коли він, за старим переказом, пускав золотий дощ у лоно Данаї, щоб таким чином звести її. Тож юнак під прикриттям божеської Науки спонукає себе до розкоші: «Що ж це за Бог! Той, що найвищим громом потрясає небозвід. А я, нужденний смертник, мав би не робити цього? Так, я це зробив, та ще й охоче!»

Це неправда, ні, це неправда, що завдяки такій неморальності легше затямлюються ці слова. Але правда, що ці слова додають сміливості для такої ненормальності. Я не засуджую самих слів, бо це вибрані й дорогоцінні посудини, але засуджую вино розпусти, що його подавали нам у них п'яні вчителі. А коли ми не хотіли його пити, нас сікли різками, і не можна було звернутися до якогось тверезого судді. А одначе я, Боже мій, що перед Твоїм лицем уже спокійно можу роздумувати про минуле, я дуже радо вчився того всього; я, нещасливий, радів тому всьому, і саме тому називали мене юнаком, що подає великі надії.

Частина XVII

Зразки завдань тієї школи, де Авґустин відзначався своїми здібностями.

Авґустин засуджує навчання молоді літератури

27. Дозволь мені, Боже мій, сказати дещо і про свої духовні здібності, які я завдячую Тобі. А серед якого божевілля вони марнувалися! Давали мені, наприклад, завдання, що цілком порушувало мій душевний спокій чи то внаслідок похвали, чи сорому від догани, чи страху перед різками. Йшлося тут про те, щоб скласти скаргу Юнони, передати її гнів і страждання від того, що вона не може «відвернути від Італії царя Тевкрів». А я ж добре знав, що Юнона ніколи не виголошувала такої скарги. Але нас змушували блукати слідами поетичних казок і формулювати прозою те, що поети сказали віршем. А найбільші похвали збирав той, кому щастило, відповідно до ваги особи, яку він представляв, висловити гнів і страждання та прикрасити свої думки відповідно підібраними зворотами. І навіщо це мені здалося, о правдиве Життя, о Боже мій? Нащо так плескали за мої виступи перед багатьма шкільними ровесниками? Чи ж це все не було тільки димом і вітром? Чи ж не було чогось іншого, в чому б я вправляв свій хист і мову? Твої похвали, проголошені в Письмі Твоєму, могли стати підпорою серця слабенького однолітка. І тоді не понесли б його вітри пустоти на ганебну здобич птахам. Бо не одним лиш способом складають жертву ангелам-злочинцям.

Книга шоста

Частина XI

Вагання Авґустина при виборі способу життя

18. Щодо мене, то я відчував якесь тривожне сум'яття, коли згадував і обмірковував такий довгий проміжок часу від дев'ятнадцятого року мого життя, тобто від тієї хвилини, коли я почав палати любов'ю до Мудрості і твердо вирішив, що коли її знайду, то зразу ж облишу всі марні надії та божевільні брехні пустих пристрастей.

Аж ось я вже дійшов до тридцятого року життя і грузну в тому самому болоті, жадібний теперішніх радощів, що завжди тікали від мене й розсипалися, коли я йшов і повторював: «Завтра знайду; очевидне явиться мені, і я більше не випущу його. Ось прийде Фавст і пояснить мені все». Ой великі мужі, академіки! Хіба ж ми не можемо докласти наших рук до чогось цілком певного, щоб воно покермувало нашим життям? Але ні! Шукаймо ще старанніше, не втрачаймо надії. Ось уже речі, які в церковних книгах здавалися мені нісенітницею, перестали бути для мене такими. Їх можна вже розуміти інакше і достойно пояснювати. Я хочу так довго утверджуватись на тому щаблі, на який поставили мене батьки, коли я ще був хлопчиною, доки не явиться мені ясна правда, без жодної хмаринки. Але де ж шукати її? Амвросій не має часу на розмови; я не маю часу читати. А зрештою, де ж шукати самих книг? Де й коли подбати про них? У кого їх узяти? Визначмо хвилини й розкладімо години для спасіння нашої душі. Згасла велика надія: католицька віра не вчить так, як мені здавалося, і я марно обвинувачував її.

«Учені вважають, що гріх уявляти собі Бога у людській подобі. А я вагаюся постукати, щоб мені відкрилася інша правда. Передобідні години належать моїм учням. А що ж я роблю в інші? Чому не використовую їх на ці пошуки? Але коли ж я маю відвідувати високопоставлених друзів, допомога яких мені необхідна? Коли ж маю готувати товар, що його купують у мене студенти? Коли ж я сам маю підкріпляти свої сили й давати необхідний перепочинок від напруження своєму розуму?

19. Та ні! Невже всі вони мали б пропасти? Облишмо цю пусту суєту. Присвятімо себе єдиному пошукові правди. Життя нуждене; день смерті невідомий; коли ж вона несподівано підкрадеться до мене, у якому стані я відійду звідси? Де ж я навчуся того, чого не потрапив навчитися тут? Чи ж не чекає мене страшна кара за це нехлюйство? А коли тебе утне смерть, і покладе край усім турботам, і позбавить усякого чуття? Отже, те все також треба дослідити». Але я далекий від таких гіпотез! Хіба нема на те підстави, нема

в тому сенсу, що величний блиск християнської віри розсипав свої промені по цілому світу? Бо божество ніколи не довершило б для нас таких величних справ, коли б зі смертю тіла згасало життя душі. Чому ж я ще гаюся з тим, щоб облишити світські надії й усією душею присвятитися пошукам Бога і блаженного життя?

«Але стривай! І скороминущі блага чарівні, і солодощі їх також непересічні. Не треба легковажити їх блиску, що манить мене до себе, бо потім соромно буде повертатися. Ось, уже й небагато бракує мені, щоб дійти до якогось почесного становища. І чого ж більшого маю ще бажати в цьому порядку ідей? Я маю багато впливових друзів. Коли я не прагну домагатися чогось кращого, то можу щонайменше стати президентом трибуналу. Візьму собі жінку, яка має деякий посаг, щоб не збільшувати своїх видатків. І так обмежу свої бажання. Чимало ж визначних і дуже гідних наслідування мужів навіть у шлюбі віддавалося студіям мудрості...»

20. Поки я так говорив собі, а моє серце під подувом таких супротивних вітрів схилялося то в один, то в другий бік, минав час, а я зволікав звернутися до Господа. З дня на день відкладав життя в Тобі, але не відкладав щоденної смерті в самому собі. Люблячи блаженне життя, я боявся його там, де воно справді було; я шукав його і водночас відвертався від нього, бо мені здавалося, що я буду дуже нещасливий, коли не зазнаю жіночих обіймів. А про цілющий лік, що його дає нам Твоє милосердя на вилікування цієї слабості, я не думав, бо ще не пробував його ніколи. Я думав, що стриманість залежить від нашої власної сили, але я зовсім не відчував у собі цієї сили. Я був до такої міри нерозумний, що не знав, що «ніхто, – як каже Святе Письмо, – не може бути стриманим, коли Ти не дав йому бути таким». І напевно Ти дав би мені, коли б я зітханням серця свого стукав до вух Твоїх і коли б із живою вірою поклався на Тебе з усіма своїми турботами.

Переклав Юрій Мушак

ПОЕЗІЯ ВАГАНТІВ

Ґаудеамус

Доки в жилах кров буя,
веселімось, друзі!
Сплине молодість, як пісня,
прийде старість ненависна –
помремо у тузі.

Де поділися старі
наші побратими?
Треба їх в раю питати
чи до пекла завітати,
щоб зустрітись з ними.

Гей, короткий плин життя,
пам’ятаймо всюди:
швидко прийде смерть з косою,
забере усіх з собою,
ми ж бо смертні люди!

Віват академія,
слава професорам.
Слава лекторам-доцентам,
бакалаврам і студентам
над моря і гори!

Хай дівчата всі живуть
ніжні та красиві!
Хай живуть і молодиці
чорнобриві, білолиці,
добрі, не ліниві!

Хай живе республіка
і хто нею править!
Слава матері-вітчизні
і добродіям всім, звісно,
за їх щедрість слава!

Смутку досить, киньте сум,
розігніте спини!
Хай усі ті поконають,
що студентам не сприяють
тим чи іншим чином.

Переклав Володимир Литвинов

Орден вагантів

Щойно спів почується «Йдіте в світ безкраїй!» –
то ченці збираються, клірик поспішає,
і левіт про Біблію миттю забуває:
в орден всі вливаються, що життя спасає.

Наш статут наказує: зважте все старанно!
У житті поводьтеся гідно, бездоганно.
Вам не личить знатися з клiриком захланним,
що ні з ким не ділиться, бо з нутром поганим.

Милосердя любимо й праведну дорогу:
обіцяєм кожному нашу допомогу,
приймемо багатого і людину вбогу –
тую, що побожнії гонять од порога.

В ордені вагантському ми ченцеві раді,
щедрому пресвітеру та його відраді.
Вчителям і клірикам, школярів громаді,
над усе – студентові в гарному наряді.

Шваби, сакси, мейсенці, наші друзі славні,
що до нас зібралися з міст і глухомані,
постанови слухайте наші бездоганні:
«Згиньте, люди скнаристі, скупарі захланні!»

В орден ми приймаємо чесних і лукавих,
дужих, сили сповнених, немічних, кульгавих,
виснажених старістю, молодих і жвавих,
до Венери жадібних і до неї млявих,

миролюбних, лагідних, буйних, інтригантських,
з Швабії, з Італії та з країв слов'янських,
і маленьких карликів, і людей гігантських,
тихих, скромних вдачею і бундючно-панських.

Орден відкриває нам істину єдину:
тут ми щастя знайдемо й радісну годину.
Нам миліше в ордені їсти буженину,
ніж з ячменю вариво та суху скорину.

Тут нам заборонено прокидатись зранку:
всяка нечисть юрбами бродить до світанку
і облудні видива шле нам безустанку.
Дурень хай зістрибує з ліжка до сніданку.

Тут нам заборонено утреню служити –
вставши, краще в затінку снідання спожити.
Вина ми смакуємо і курчаток ситних.
Одного лиш лячно нам – не програти б свити.

Орден наш родиною слушно звати стану:
ми ж бо всіх приймаємо з будь-якого стану.
Ще раз проголосимо твердо, без обману:
всіх у нас стрічаємо, як рідню жаданну.

Мати дві одежини в ордені негоже:
хто тут одягається, мов якийсь вельможа,
мусить щось програти нам – це підтвердить кожен.
Зайвого ж позбутися гра всім допоможе.

Хто бажає йти до нас, хай собі затямить:
дорожиш сорочкою – пожертвуй штанами!
І не мрій про чоботи, – тішся постолами,
бо тебе відлучимо, як не згоден з нами!

Поки не наївся всмак, не виходь із хати:
вміє найскупішого бідний упрохати;
може й мідячок не раз добрий приріст дати
з ним гравець удачливий виграє дукати.

Хай не дмуть в обличчя нам грізні вітровії,
слізьми хай не миється бідний в безнадії
і про долю кращу хай і в недолі мріє,
бо, бува, за лихом йдуть радісні події.

Всім, кого зустрінете, треба пояснити,
чом гріхи ви мусите піснею хулити:
«Щоб нечесних гудити, чесних похвалити,
чесно від цапів овець чесних одділити.»

Переклав Мирон Борецький

Посвячення в студенти

Добридень, гості чесні, милі
й пани, що учту цю зробили.
Господар стіл накрив нам гойно,
нумо, вгощаймося достойно.

Звичайно люблять всі магнати
багату учту блазням дати:

хай грубо ми, бува, жартуєм,
та добрі звичаї шануєм.

Поліно грубе ми обтешем,
пеньок сокирою причешем,
криве ми вправно зробим рівним,
а хлопа швидко в пана зміним.

Оцей нехлюй щасливим стане,
як роги на чолі дістане.
Щоби новим студентом стати,
про учту мусить він подбати.

Тож часу надарма не гаймо,
а про смішний спектакль подбаймо.
Понурим бути не годиться,
хай просвітліють ваші лиця.

Переклав Мирон Борецький

Канікулярна пісня

Нумо веселімося,
днем свободи тішмося –
голосами юними
і дзвінкими струнами!
Радістю сповняймося,
в танцях повправляймося!

Школярі бадьорії
славлять дні святковії –
зошити всі в сторону,
спадщину Назонову
кидають шаленії
й книги різні вченії.

Хтось при ділі? Хай собі!
Юні – до кохання!
Гамірним гуртом усі
нумо до гуляння!

Переклав Мирон Борецький

Бідний вагант

Я, хоч із духовного
стану, поміж вами –
злидень, з лихом здружений,
плентаюсь світами.

Я до всіх премудростей
прагнув причаститись,
от лиш злидні капосні
не дали довчитись.

Одяг весь полатаний
на мені, недужім,
і в морозну днину я
аж тремчу від стужі.

Тож до церкви божої
не ходжу по праву:
чи в лахмітті вистоїш
до кінця відправу?

Вам, міські правителі,
шлю свої благання –
не жалійте бідному
крихти подаяння.

Трішечки вподібніться
щедрому святому –

вкрийте одежиною
бідного сірому!

А за те, що зволили
жебрака одіти,
Бог воздасть сторицею
вам на тому світі!

Переклав Мирон Борецький

Застольна пісня

Як лиш сонце гляне з неба,
чарку зразу випить треба:
зразу ж пиймо енергійно,
пиймо нині і постійно.

П’є хай той, хто брат нам щирий –
раз і два, і три, й чотири.
П’є хай знов, безперестанку,
поки ще щось є у дзбанку.

П’є хай хлопець і дівиця,
п’є хай служка і служниця.
П’є хай пан, і п’є хай пані –
не забракне вина в дзбані.

Пий за всіх п’яниць упертих,
за полонених і мертвих.
А за владу й папу пий-но
нерозведені лиш вина.

Ось один закон пияцький
і надія братств кабацьких:
хто вина собі жаліє,
той спастися не зуміє.

Пиятика – гей! – без краю –
благо тим, хто випиває,
і закон цей хай триває
аж на всі віки віків! Амінь!

Переклав Мирон Борецький

Весняна пісня

Ось весна грайлива
вертається,
в ніжну зелень нива
вбирається.
Спів пташок солодкий
розноситься,
цвітом пурпуровим
луки і діброви
аж росяться.

Хлопці, йти по квіти
збирайтеся,
дівчат запросити
не гайтеся.
Запахи, що линуть
над нивами,
зроблять вас, жагучих,
на лугах квітучих
щасливими.

Переклав Мирон Борецький

Юнацька пісня

Спершу любку вибираю,
кличу вибрану до раю,
відкохавши, покидаю;
я – мов вітер легковійний:

сам себе не поправляю –
юний вік же непостійний!

Личить юнакам грайливість,
у коханні невстидливість
і весела жартівливість.
Не велять вони боятись,
звать ганебною гульливість,
строго правил всіх триматись.

Діда впертість твердолоба
є лиха, протиприродна,
юні ж цнота боговгодна
нині не в пошані:
юна промине жадоба,
і юнак, мов цвіт, зів'яне.

Поки юність дозволяє,
поки кров у жилах грає,
в тілі полум'я палає,
я кохатися не кину,
а кохання відбуяє,
як обернуся в льодину.

Переклав Мирон Борецький

Весняні зітхання дівчини

Здійнявся вітру легіт,
засяло сонце в небі.
Земля під сонцем мліє,
солодкий запах сіє.

Весна в багряній сукні,
в клейноди вбрана буйні,
рясні скрізь квіти стеле,

ліси вбирає в зелень.
Будують лігва звірі,
а гнізда – птиці сірі.
В кущах, покритих цвітом,
співатимуть все літо,
Усе, що зір мій ніжить,
усе, що слух мій тішить,
що повнить щастям груди,
в мені зітхання будить.

І я сиджу, самітна,
від дум своїх поблідла,
і світу я з одчаю
не бачу, не сприймаю.

Відчуй-но поклик весни,
зі сну свого воскресни,
поглянь на зелень, квіти...
Спіши мене зцілити.

Переклав Мирон Борецький

Пісня про долю

І мінлива, і зрадлива
доля гірш од місяця:
то повніє, то марніє,
а то, глянь – не світиться.
Зла година – то гостинна,
то у кігті схоплює:
наше щастя і нещастя,
наче лід, розтоплює.

Незбагненна, навіженна
доля – мов те колесо:
то карає, то втішає

ніжновабним голосом.
Мені мило засвітила
доля, та сховалася:
бідне тіло геть змарніло,
у лахміття вбралося.

І кохання, і страждання –
все в руках приречення.
Доля злая вимагає
нині в нас відречення.
Ви, що з волі злої долі
стали нещасливими,
дружним хором гоніть горе
співами тужливими!

Переклав Мирон Борецький

Шалений світ

В буйнім шалі світ несталі
нам дарує радощі.
Що спливають, відлітають,
наче лілій пахощі.

Слава марна – не безкарна,
може нам завадити,
в Тартар ниций, руйнівничий
душу запровадити.

Мало силу тіло миле,
тільки все минається:
наче іній, наче тіні,
тане, розпливається.

Все, що маєм, про що дбаєм,
все, чого бажаємо,

геть дочиста, мов дуб листя,
згодом повтрачаємо.
Оминаймо, зневажаймо
блага, що минаються, –
нам прийдешні, безконечні
звабно посміхаються.

Затамуймо, угамуймо
наші плотські пристрасті,
щоб між чесних на небесних
сферах вічність бавити,
в несказаннім раюванні
рай небесний славити.

Переклав Мирон Борецький

Алан Ліллський

Пісня про тлінність і скороминущість життя

В світі будь-яка людина,
наче книга чи картина,
всім взірцем слугує.
У житті, щасливій долі,
в нашій смерті та недолі
вірно нас малює.
Живемо, неначе ружа,
зримим робить життя мужа
і життєві мудрості:
розквітає вранці-рано,
листя губить, цвіт їй в'яне
у вечірній старості.

Цвіт, що квітне, відцвітає,
никне і життя втрачає,
щоб умерти, родиться.
Заразом стара й дитинна,

і бабуся, і дівчина,
квітне ружа усихає.

Так весна життя людського,
від світанку молодого
потихеньку квітнучи,
вже відходить, проминає,
коли вечір наступає
і життєві сутінки.

Визначену цим законом
свою долю узакони,
вдумайся в життєву суть:
ким ти був, як народився,
ким сьогодні ти зробився,
що тобі роки несуть.

Переклав Мирон Борецький

КЕЛЬТСЬКИЙ ЕПОС

Смерть Кухуліна

– Ніколи ще до сього дня, – сказав Кухулін, – я не чув скарг жінок чи дітей без того, щоби допомогти їм.

П’ятдесят жінок королівського роду перепинили йому шлях. Мета їхня була – відволікти його від виїзду на нові подвиги, втримати його в Емайн-Масі. Принесли також три чани з водою, щоби, занурившись у ній, він остудив свій бойовий запал. Таким робом вдалося втримати його від виїзду на бій цього дня.

Вороги Кухуліна почали чекати до ранку. Сини Калатіна отаборили своє військо довкола Емайн-Махи. Дим пожарищ від підпалених ними сіл утворив величезну хмару, яка вкрила собою всю Емайн-Маху. Військо синів Калатіна так шуміло, що королівський дім в Емайн-Масі весь здригався і зброя падала зі стін. Лихі вістки доходили до Кухуліна.

Тоді заспівала Леборхам:

– Встань, о Кухуліне, встань, щоб помогти
Жителям рівнини Муртемне
Проти воїнів Лаґена, о сину Луга,
О герою, на благо виплеканий,
Скеруй на ворогів свої дивні бойові прийоми.

У відповідь їй заспівав Кухулін:

– Дай мені спокій, о жінко!
Не один я боєць в країні Конхобара.
Багато обов’язків і клопотів у мене,
Але не один боєць я тут, о жінко!
Кепську ти раду радиш мені,
Після стількох великих трудів
Хіба я охоче піду
Назустріч смертельним ранам?

Заспівала Ніам, дочка Кельтхайра, жона Конала Звитяжного:

– Ти повинен йти в бій, о Кухуліне,
Лиш ти один уразиш ворогів.

Тоді Кухулін кинувся до своєї зброї. Він одів свій бойовий стрій, але в той час, коли він вдягався, пряжка якою кріпився плащ, випала із рук його. Він заспівав:

– Це не провина мого плаща,
Не він тре мене до крові.
Це провина моєї пряжки,
Що пронизала мою шкіру,
Впавши мені на ногу.

Він закінчив споряджатися, схопив свій щит із гострими бортами та торочками і сказав, звертаючись до Лойґа, сина Ріанґабара:

– Любий Лонґу, приготуй для нас колісницю.

– Клянусь богом, котрим клянеться мій народ, – відповідав Лойґ, – якби всі люди із королівства Конхобара обступили Сірого із Махи, то і їм би не пощастило запрягти його в колісницю. Ніколи до цього дня не давав він тобі провіщання, яке би не збулося. Якщо хочеш, піди до Сірого сам і спитай його.

Кухулін підійшов до коня. І той тричі повернувся по нього лівим боком.

За ніч перед тим Морріґан розбила колісницю Кухуліна. Вона не хотіла, щоби він ішов у бій, позаяк знала, що він не повернеться в Емайн-Маху.

Але Кухулін звернувся до свого коня і заспівав йому:

– Не такий був твій звичай, о Сірий із Махи,
Щоби відвічати зловісним знаком на мій заклик.

І тоді підійшов до нього покірно Сірий із Махи, проте він зронив дві великі криваві сльози на свої копита. Кухулін застрибнув на колісницю і помчав у сторону півдня по дорозі, що веде в Мід-Луахайр.

Стала перед ним жінка, Леборхам, дочка Ауе й Адарк, раба і рабині Конхобара, із королівського дому його. Вона заспівала:

– Не покидай нас, не покидай нас, Кухуліне!
Твоє лице в бойових шрамах – наш захист,
Воно – наше любе щастя.
Горе жінкам!

Горе синам!

Довгим буде плач за твою погибель!

Тричі по п’ятдесят жінок королівського роду із Емайн-Махи вторували гучним голосом тій пісні.

– Краще було би нам не виїжджати, – сказав Лойґ. – До цього дня зберігав ти в собі цілком силу, отриману тобою від материнського роду.

– Ні, на жаль! – відповідав Кухулін. – Рушай дорогу, Лойґу. Візничому годиться керувати кіньми, воїну – захищати кволих, мудрому – давати поради, жінкам – журитися. Вези мене в бій. Стогони ні на що не годяться, вони не захистять від ворога.

Під час виїзду Лойґ зробив колісницею повний поворот вправо. Тоді жінки закричали скорботно, закричали страдницьки, закричали жалісно, вдаряючи в долоні. Вони знали, що Кухулін, їхній захисник, не повернеться живим в Емайн-Маху, що цього ж дня його спіткає смерть. Вони заспівали:

– Зграя жінок скорботна.

Вона ллє рясні сльози.

Закінчивши спів, вони закричали скорботно, закричали страдницьки. Вони знали, що герой Кухулін не повернеться назад.

На шляху Кухуліна знаходився дім його годувальниці, котра виплекала його. Він заходив до неї щоразу, коли їхав на південь Ірландії чи повертався з тієї сторони. У неї завжди був жбан пива для нього. Кухулін випив пиво і поїхав далі, попрощавшись із годувальницею.

Він їхав по дорозі у Мід-Луахайр і проминув рівнину Могна. Тут уздрів він на своєму шляху трьох старих, зизих на ліве око. Вони смажили на рожнах із гілок горобини собаче м’ясо, заправляючи його отрутою і закляттями. На Кухуліні лежав зарік – не відмовлятися від їжі з будь-якого вогнища. Ще один зарік лежав на ньому – не їсти м’яса свого тезки. Не затримуючись, він хотів проминути старих, оскільки знав, що нічого доброго для нього тут нема. Проте одна зі старих сказала йому:

– Завітай до нас, о Кухуліне!

– Не піду я до вас воістину, – відповідав Кухулін.

– У нас тут собаче м’ясо, – сказала стара. – Якби було в нас багате вогнище, ти, звичайно, завітав би. Але позаяк те, що в нас є, нікчемне, ти й не заходиш. Негідно чинить великий чоловік, гребуючи дріб’язком.

Тоді Кухулін підійшов до неї, і стара подала йому собачу лопатку лівою рукою. І Кухулін почав їсти собаче м’ясо лівою рукою, і клав його під своє ліве стегно. І ліва рука його, якою він брав собаче м’ясо, і ліве стегно, під яке він клав його, були уражені на всю їхню довжину, і не стало в них колишньої кріпості.

Поїхали Кухулін і Лойґ далі дорогою в Мід-Луахайр. Вони оминули гору Фуат. Коли вони опинилися з південної сторони її, запитав Кухулін:

– Що видно попереду нас, любий Лойґу?

– Множество нікчемних ворогів, а отже – велика перемога.

– Горе мені, – сказал Кухулін і заспівав:

– Я чую великий шум,
Ми побачим коней темно-червоної масти.
Ось зіткнуться щити, підняті лівицею.
Першим впаде візничий,
Вслід за ним впадуть коні перед бійцем,
Та ба! Довго водив я в бій воїнів Ірландії!

Кухулін і Лойґ продовжували свій шлях на південь, по дорозі в Мід-Луахайр, поки не уздріли замок на рівнині Муртемне. Там зустріли вони ворогів. Ерк, син Кайрпре, що загинув від руки Кухуліна, заспівав:

– Я бачу, як несеться на нас
Прекрасна, прикрашена колісниця.
Над нею майорить широкий зелений стяг,
На ній – воїн, котрий рветься у бій.

– Цей воїн поривається сюди, щоби напасти на нас. Тож приготуємося зустріти його, – сказав Ерк і заспівав знову:

– Піднімайтесь, мужі Ірландії, піднімайтесь!
Перед нами Кухулін войовничий,

Переможець з червоним мечем.

Піднімайтесь, мужі Ірландії!

– Як виладнаємось ми для битви? – запитали воїни.

– Ось моя порада, – відповідав Ерк. – Ви всі родом із чотирьох різних п’ятин Ірландії. З’єднайтеся ж в одне тіло в бою. Зімкніть ваші щити, щоби утворити подобу єдиної стіни зі всіх сторін, і з боків і зверху. На кожному з кутів висуньте вперед по три чоловіки; двоє із них повинні бути з-поміж найсильніших воїнів, і нехай вони б’ються один з одним, а третім нехай буде біля них заклинач. Він попросить Кухуліна позичити його спис на ймення Славетний із Найславетніших. Прохання заклинача матиме таку силу, що Кухулін не зможе відмовити у списі, і тоді він буде кинутий у нього. Є пророцтво, що спис цей повинен вразити короля. Якщо ми випросимо цей спис у Кухуліна, то не на шкоду нам здійсниться пророцтво. Закричіть печально і закричіть наче кличете на допомогу – і запал Кухуліна та його коней завадить йому заспівати і почати викликати на на поєдинок поодинці, як він чинив так у боях за бика з Куальнґе.

Як сказав Ерк, так і було зроблено.

Зовсім наблизившись до війська, Кухулін на своїй колісниці зробив три своїх громових прийоми: грім ста, грім трьохсот, грім тричі дев’яти мужів.

Подібно до удару мітли, що жене перед собою ворогів та рівнині Муртемне, наздогнав він вороже військо і здійняв над ним свою зброю. Він був однаково вправний як зі списом, так і щитом і мечем; він задіяв усі свої бойові прийоми.

І скільки є в морі піщинок, в небі – зірок, у травня – краплинок роси, у зими – клаптів снігу, в бурю – градин, в лісі – листя, на рівнині Бреґа – колосків золотого жита і під копитами ірландських коней – травинонок у літній день, стільки ж половин голів, половин черепів, половин рук, половин ніг і всіляких червоних кісток вкрило всю широку рівнину Муртемне. І посіріла рівнина від мізків убитих після цього лютого бойовиська, після того, як Кухулін погрався там своєю зброєю.

Запримітив Кухулін на краю ворожого війська двох бійців, котрі бились один з одним: здавалось, неможливо було їх відірвати один від одного.

– Ганьба тобі, о Кухуліне, – вигукнув заклинач, – що ти не розборониш цих двох людей!

Кухулін кинувся на них і завдав кожному такого удару кулаком по голові, що мізки вилізли у них назовні через вуха та ніс.

– Ти розборонив їх, – сказав заклинач, – вони більше не заподіють зла один одному.

– Вони не втишились би, якби ти не попрохав мене втрутитися, – відповідав Кухулін.

– Позич мені твого списа, о Кухуліне, – сказав заклилинач.

– Клянуся клятвою мого народу, – відповідав Кухулін, – у тебе не більше потреби в ньому, ніж у мене. Мужі Ірландії нападають зараз на мене, і я б'юся з ними.

– Я складу злу пісню на тебе, якщо ти не даси його, – сказав заклинач.

– Ніколи ще не був я проклятий і зганьблений за відмову в даруванні чи за скупість.

З цими словами Кухулін метнув спис ратищем вперед, і воно пробило голову заклинача і вразило насмерть ще дев'ять чоловіків, котрі стояли за ним.

І Кухулін проїхав на своїй колісниці по ворожому війську із кінця в кінець.

Тоді Луґайд, син Куроя, здійняв смертоносний спис, що, готовий служити, впав між синів Калатіна.

– Хто впаде від цього списа, о сини Калатіна? – запитав Луґайд.

– Король упаде від цього списа, – відповідали ті.

Тоді Луґайд метнув спис у колісницю Кухуліна, і він поцілив у Лойґа, сина Рнангабара, так що нутрощі його випали на подушку колісниці. Сказав Лойґ:

– Я отримав важку рану.

Кухулін витягнув спис із рани і попрощався з Лойґом. І сказав він:

– Сьогодні я буду і бійцем, і візничим.

І знову проїхав він на своїй колісниці по ворожому війську з кінця в кінець.

Коли він досягнув краю війська, то побачив інших двох бійців, котрі билися один з одним, із заклиначем біля них.

– Ганьба тобі, о Кухуліне, якщо ти не розбороніш нас, – сказав один із бійців.

У відповідь Кухулін кинувся на них і жбурнув одного вправо, другого вліво з такою силою, що вони впали мертвими біля підніжжя сусідньої скелі.

– Позич мені твій спис, о Кухуліне, – сказав заклинач.

– Клянуся клятвою мого народу, – відповідав Кухулін, – у тебе не більше потреби в ньому, ніж у мене. Моїй руці, моїй мужності і моїй зброї належить сьогодні очистити рівнину Муртемне від війська чотирьох королівств Ірландії.

– Я складу злу пісню проти тебе.

– Не повинен я двічі в один день виконувати одне прохання. Я вже викупив свою честь, виконавши прохання першого разу.

– Я складу злу пісню проти Улада через тебе, – сказав заклинач.

– Ніколи ще до сього дня не падали на Улад ганьба і прокляття за відмову мою в даруванні чи за скупість. Хоча мало зосталося мені життя, не зазнає Улад сьогодні безчестя.

І Кухулін метнув спис ратищем уперед, і він пробив голову заклинача і вразив насмерть ще дев’ять чоловіків, котрі стояли за ним.

І Кухулін проїхав на своїй колісниці по ворожому війську із кінця в кінець.

Тоді Ерк, син Кайрпре, Героїчного Воїна, здійняв смертоносний спис, який, готовий служити, упав між синів Калатіна.

– Що здійснить цей спис, о сини Калатіна? – запитав син Кайрпре.

– Не важко сказати. Король упаде від цього списа, – відповідали сини Калатіна.

– Я вже чув, як ви говорили, що від цього списа впаде король, ще того разу, коли його метнув Луґайд.

– Так і сталося, – сказали сини Калатіна, – позаяк від нього впав король візничих Ірландії, візничий Кухуліна Лойґ, син Ріанґабара.

– Клянуся клятвою мого народу, – відповідав Ерк, – король, про котрого ви говорите, ще не той король, котрого Луґайд повинен вразити цим списом.

І Ерк метнув спис у Кухуліна, і він поцілив у Сірого із Махи.

Кухулін висмикнув спис із рани. Він і кінь його попрощалися один з одним. Сірий з Махи покинув його, побіг, несучи на своїй шиї половину дишля, і кинувся у Сіре озеро, біля гори Фуат. З озера цього добув його колись Кухулін, і в озеро це повернувся він, смертельно поранений.

– Сьогодні, – сказав Кухулін, – я буду на колісниці з одним конем і з половиною дишля.

Кухулін уперся ногою у край зламаного дишля і ще раз проїхав на своїй колісниці по ворожому війську із кінця в кінець.

І побачив він знову двох бійців, котрі билися один з одним, із заклиначем біля них. І він розборонив їх таким же робом, як і ті дві інші пари бійців, які зустрів раніше.

– Позич мені твій спис, о Кухуліне, – сказав заклинач.

– У тебе не більше потреби в ньому, ніж у мене, – відповів Кухулін.

– Я складу злу пісню проти тебе.

– Я достатньо зробив для своєї честі сьогодні. Не повинен я в один день виконувати одне прохання більше одного разу.

– Я складу злу пісню проти Улада через тебе.

– Я достатньо зробив для честі Улада сьогодні, – казав Кухулін.

– Я складу злу пісню проти твого роду, – сказав заклинач.

– Не хочу я, щоби до земель, в яких я не бував, долетіли чутки про мою неславу. Бо мало зосталось мені життя!

І Кухулін метнув спис ратищем уперед, і він пробив голову заклинача і ще тричі дев'ять інших мужів.

– Це дарунок гніву, о Кухуліне, – сказав заклинач.

І Кухулін востаннє проїхав на своїй колісниці по ворожому війську з кінця в кінець.

Тоді Луґайд, син Куроя, здійняв смертоносний спис, що, готовий служити, впав поміж синів Калатіна.

– Що здійснить цей спис, о сини Калатіна? – запитав він.

– Король упаде від нього, – відповідали сини Калатіна.

– Чув я це від вас, коли його метнув Ерк сьогодні вранці.

– Так і сталося, – сказали сини Калатіна, – позаяк від нього впав король коней Ірландії, Сірий із Махи.

– Клянуся клятвою мого народу, – відповідав Луґайд, – удар, завданий Ерком, не вразив ще того короля, котрого повинен убити цей спис.

І Луґайд метнув спис у Кухуліна, і він поцілив у нього, так що нутрощі його випали на подушку колісниці. Тоді Чорний із Чудесної Рівнини побіг, тягнучи за собою рештки дишля. Він досягнув Чорного озера біля Мускрайґ-Тіре, того місця, звідки Кухулін роздобув його. Кінь кинувся в озеро, і воно закипіло. Зостався Кухулін одинцем на колісниці на полі битви.

– Я хотів би, – сказав він, – дістатися до того озера, щоби напитися води з нього.

– Ми це тобі дозволяємо, – була йому відповідь, – з умовою, що ти повернешся до нас назад.

– Прошу вас прийти по мене, – сказав Кухулін, – якщо я не зможу сам повернутися.

Він підібрав свої нутрощі і дійшов до озера, притримуючи їх на ходу рукою. Він напився води і скупався в озері, притискаючи живіт рукою: ось чому озеро біля рівнини Муртемне зоветься Озером Помічної Руки.

Напившись води і скупавшись, Кухулін пройшов декілька кроків. Він попросив своїх ворогів підійти до нього. Великий загін воїнів наблизився до нього. Кухулін глянув на них. Він підійшов до високого каменя, що був на рівнині, притулився до нього і прив'язав себе до нього поясом, оскільки не хотів померти ні сидячи, ні лежачи, а хотів померти стоячи.

Тоді воїни оточили його, але вони не зважувались зачепити його, бо їм здавалось, що він іще живий.

– Ганьба вам, – сказав Ерк, син Кайрпре Героїчного Воїна, – якщо ви не знімете з нього голову і не відімстите за мого батька, котрому він зіп'яв голову.

І тоді прискакав Сірий із Махи до Кухуліна, щоби захистити його, поки ще була в ньому душа і виходив промінь світла від чола його. Три кривавих натиски здійснив Сірий із Махи через Кухуліна, а саме: своїми зубами він убив п'ятдесят, а кожним своїм копитом – по тридцять воїнів. Тому й мовлять: «Не бувало розгромнішого натиску, ніж зроблений Сірим із Махи після смерті Кухуліна».

Потім злетілись птахи і сіли на плечі Кухуліна.

– Не бував він раніше стовпом для птахів, – сказав Ерк, син Кайрпре.

Луґайд ухопився за волосся Кухуліна з-за спини його і відрубав йому голову. Тоді випав меч із руки Кухуліна і, вдаривши праву руку Луґайда, відсік її, і вона впала на землю. В помсту за це була відсічена права рука у Кухуліна.

Після цього військо рушило в дорогу, несучи з собою голову Кухуліна і праву його руку. Воно прибуло в Темру. Там і були поховані голова Кухуліна і його права рука разом зі щитом.

Кенфайлад, син Айліля, склав пісню:

– Він поліг, Кухулін, прекрасний стовп,
Сильний воїн, могутній муж-захисник!
Він повстав, могутніший за ціле військо,
На сина трьох псів – Луґайда, сина Куроя,
Його люта відвага звалила множство ворогів,
Смерть його не була смертю боягуза.

Чотири по вісім воїнів, і чотири по десять,
І чотириста сорок – о, грізний подвиг! –
і ще чотири по двадцять – все жертви його слави! –
Впали під ударами сина Суалтама.

Потім військо рушило далі в сторону півдня. Воно досягло річки Ліффі. Прибувши туди, Луґайд сказав своєму візничому:

– Пояс мій зробився мені важкий. Я хотів би скупатися.

Він відокремився від війська і став купатися. Військо ж пішло далі. Риба ковзнула між ніг Луґайда; він зловив її, вийняв з води і віддав своєму візничому. Той розпалив вогонь, щоби її засмажити. Тим часом військо уладів рухалося з півночі, зі сторони Емайн-Махи. Воно підходило до гори Фуат, щоби стягувати там данину.

Кухулін і Конал Побідний були двома суперниками в подвигах, і був укладений між ними договір: той із них, кого вб'ють першим, буде відімщений другим. «Якщо мене вб'ють першого, з якою швидкістю помстишся ти за мене?» – запитав Кухулін. «В той же день, в який ти будеш убитий, я помщуся за тебе ще до вечора, – відповів Конал. – А якщо мене вб'ють першого, з якою швидкістю помстишся за мене ти?» – «Я не дам охолонути твоїй крові на землі, – відповів Кухулін, – як ти вже будеш відімщений».

Конал був на своїй колісниці, на чолі війська уладів, біля гори Фуат. Там зустрів він Сірого з Махи, всього у крові, що мчав до Сірого озера. Заспівав Конан:

– Якщо кінь цей з дишлом мчить до Сірого озера,
Значить, пролилася кров, розбиті колісниці,
Розсічені й відібрані щити,
Пролилася кров людей і коней
Навколо правої руки Луґайда.

– Луґайд, син Куроя, сина Даре, вбив мого молочного брата Кухуліна, – сказав він.

І Конан, ведений Сірим з Махи, почав оглядати всю місцевість навкруги. І вони побачили тіло Кухуліна біля високого каменя. Підійшов Сірий з Махи і поклав свою голову на груди Кухуліна.

– Велика печаль Сірому з Махи це тіло, – сказав Конал.

Неподалік звідти Конал побачив вал.

– Клянуся клятвою мого народу, – сказав Конал, – цей вал буде зватися Валом Великого Воїна.

Після цього Конал кинувся далі по слідах війська. Луґайд купався в цей час.

– Роззирнись навколо, – сказав візничому, – щоби хтось не наблизився до нас непоміченим.

Той подивився.

– Якийсь вершник наближається до нас. З великим поспіхом і швидкістю він мчить. Немовби всі круки Ірландії кружляють над ним, а перед ним ніби від клаптів снігу рябіє рівнина.

– Не любий мені цей вершник, який так поспішає, – сказав Луґайд. – Це Конал Побідний на своєму коні Червоній Росі. Те, що здається тобі птахами, що кружляють над ним, – це грудки землі, що летять з-під копит його коня, а те, що здається клаптями снігу, від яких рябіє перед ним рівнина, – це піна з морди коня, що злітає з вудил. Подивися ще, якою дорогою прямує він.

– Він прямує до броду, – відповідав візничий, – по тій дорозі, якою пройшло наше військо.

– Нехай би цей вершник минув нас, – сказав Луґайд, – не люба нам ббойова зустріч із ним.

Коли Конал Побідний досяг середини броду, він роззирнувся обабіч.

– Ось два чужих воїни, – сказав він.

Тричі поглянув він на них.

– Перш ніж продовжувати шлях, – сказав він, – треба дізнатися, що це за люди.

І він під’їхав до них.

– Приємно бачити обличчя боржника, – вигукнув Конал Побідний, – коли можна вимагати від нього сплати боргу. Я твій позикодавець, а ти, вбивця мого товариша Кухуліна, мій боржник. За цим ось боргом я і з’явився.

– Твоя вимога – не по праву, – відповідав Луґайд. – Позов твій буде законним лише за умови, якщо бій між нами відбудеться не тут, а в Мумані.

– Я згоден, – сказав Конал, – з тим лише, щоби нам їхати туди не спільною дорогою, аби не бути нам разом і не розмовляти в дорозі.

– Це не важко зробити, – відповідав Луґайд. – Я поїду через Бел-Ґабруйн, Ґабар і Майрґ-Лаґен, а ти іншою дорогою, і ми з'їдемося в Арґетросі.

Луґайд прибув на місце першим. Незабаром з'явився і Конал, який негайно метнув у нього спис. Луґайд в ту мить, коли був уражений списом, впирався ногою у високий камінь на рівнині Арґетрос: ось чому один із каменів на ній зветься Каменем Луґайда.

Отримавши цю першу рану, Луґайд став відступати до місцевості, званої нині Могилою Луґайда, побіля мостів Оссойрґе. Там бійці обмінялися словами.

– Я хотів би, – сказав Луґайд, – щоби ти вчинив по правді людській.

– Що це означає? – запитав Конал Побідний.

– А те, що ти повинен битися однією рукою, бо у мене лише одна рука.

– Нехай буде так, – сказав Конал Побідний.

І вони прив'язали одну руку Конала до його боку. Після цього вони стали битися і билися від однієї варти дня до другої, але жоден із них не міг здолати іншого.

Бачачи, що він не може сам здолати противника, Конал Побідний глянув на свого коня Червону Росу, котрий стояв поряд. У коня цього голова була як у пса, і він мав звичай гризти людей у битвах і під час єдиноборств. Підскочив кінь до Луґайда і вирвав у нього шмат тіла з боку, так що нутрощі його впали до його ніг.

– Горе мені! – скрикнув Луґайд. – Не по правді людській вчинив ти, Конале.

– Я поручився лише за себе, – відповідав той, – а не за звірів і нерозумних тварин.

– Знаю я тепер, – сказав Луґайд, – що не заберешся ти, не прихопивши з собою мою голову, як ми забрали голову Кухуліна. Бери ж мою голову на додачу до твоєї голови і моє князівство – до твого князівства, і мою зброю – до твоєї зброї. Згідний я на те, щоби ти відтепер був першим героєм Ірландії.

І Конал Побідний відрубав голову Луґайду, синові Куроя.

Він поїхав, везучи з собою цю голову. Він наздогнав військо уладів у Ройрені, що в Лаґені.

Улади не знайшли в собі мужності, щоби вступити з торжеством в Емайн-Маху цього тижня. Мужність ця належала лише Кухуліну. Його душа явилася п’ятдесяти жінкам королівського роду, яких його виїзд на бій сповнив скорботою. Постало видовище небачене: колісниця Кухуліна в повітрі, над Емайн-Махою, і, стоячи на ній, Кухулін, мертвий, співав:

– О Емайн-Махо! О Емайн-Махо! Великий, найбільший скарбе!

Переклав Борис Щавурський

ЗІ «СТАРШОЇ ЕДДИ»

Повчання високого

I

1

Двері усі,
як прийдеш додому,
ти роздивись,
ти перевір,
бо невідомо,
недруг який
там причаївся.

2

Щедрому шана!
Гість прибуває,
де має він сісти?
Квапиться дуже
до вогнища той,
хто здалеку прийшов.

3

Вогонь потрібен
тому, хто прийшов,
і коліна замерзли.
Одяг і харч
згодяться тому,
хто рушив у гори.

4

Потрібна вода
тому, хто надходить,
рушник і запрошення гречне,
гідно учиниш,
його розпитавши
і слово почувши.

5

Мудрість потрібна
тому, хто далеко забрів;
знайоме все вдома;
сміються у вічі
дурню тому,
хто сяде між мудрих.

6

Розум свій муж
не має хвалити,
краще його приховати;
мудрий і тихий,
на хутір зайшовши,
шкоди нечасто зазнає;
бо друга вірнішого
нема у людини
за розум великий.

7

Муже обачний,
у гості як прийдеш,
тихо балакай,
вухами слухай,
очима дивись;
так робить всяк мудрий.

8

Той є щасливим,
хто здибати зміг
хвалу і пошану;
добру пораду
нелегко знайти
в грудях у інших.

9

Той є щасливим,
хто має собі

шану і мудрість;
пораду погану
муж часто знайде
в грудях у інших.

10

Ліпший тягар
чоловіку в дорозі –
це розум великий;
він кращий за скарб
у незнанім краю;
то бідних багатство.

11

Ліпший тягар
чоловіку в дорозі –
це розум великий;
кепський в дорогу
зробиш запас,
як пива нап’єшся.

12

Такого добра,
як люди гадають,
від пива не буде;
бо що більше п’єш,
то менше твій розум
належить тобі.

13

Чапля безпам’ятства
лине над світом,
розум краде у людей;
птаха отого крильми
зв’язаний був я
у домі Ґуннльод.

14

П’яний я був,
пива напився
у мудрого Ф’ялара;
те в пиві найкраще,
що хміль як піде,
повертається тяма.

15

Обачним і скромним
хай буде у князя нащадок,
і в січі відважним;
Веселий і радісний
буде хай кожен
до смертного ложа.

16

Дурня надія
смерти зректися,
уникнувши битви;
та старість настане,
не знайде ніхто
од неї прихистку.

17

Лупає дурень очима,
прийшовши до рідних,
мовчить чи балака;
та варто йому
зробити ковток, –
спливе його дурість.

18

Лиш той є розумним,
хто їздив далеко
у різні краї,
досвід його

часто підкаже,
що інший замислив.

19

Чарку тримаючи, муже,
пий медовуху, та в міру,
мову веди як годиться,
буде не дивно
ані для кого,
як спать рано підеш.

20

Жадібний муж,
не маючи тями,
жере собі до загину;
часто сміються
з пуза дурного,
як прийде до мудрих.

21

Знає худоба,
що скоро вже треба
іти з пасовиська;
а муж нерозумний
спинитись не може,
живіт напихає.

22

Муж нещасливий
і кепської вдачі
кепкує з усього;
знати не може,
хоча знати мав би,
що й сам не без вади.

23

Муж маломудрий
сидить цілу ніч,
роздумує думи;

стомиться він,
як ранок настане,
і вся з того користь.

24

Муж нерозумний
щирість помітить
у посмішці друга.
Де йому знати,
що з нього кепкують,
як з мудрими сяде!

25

Муж нерозумний
щирість помітить
у посмішці друга;
та знайде він,
прийшовши на тінґ,
прихильників мало.

26

Муж маломудрий
гадає – все знає,
як в хаті сидить;
путнього зможе
мало сказати,
коли запитають.

27

Муж нерозумний,
як прийде у гості,
хай краще мовчить;
ніхто не помітить,
як мало він знає,
коли небагато і скаже;
та муж нетямущий
знати не може,
що бовкає він забагато.

28

Мудрим вважають
того, хто спитає
і сам розповість,
жоден сховати
не зможе з людей,
що трапив собі на шляху.

29

Хто багато балака,
не може змовчати,
той бовкне дурницю;
хто прудко вертить
язиком без упину,
часто поплатиться важко.

30

Поглядів зверхніх
на інших не кидай,
в гості прийшовши;
мудрим ся дуже хтось має,
поки його не питають,
і весело далі святкує.

31

Мудрим ся має,
хто з хати чкурнув,
образивши гостя;
не знає дотепник,
що жартом своїм
гнів набалакав на себе.

32

Люди частенько
ґречними є навзаєм,
аж посваряться раптом,
чвари старі

ладні згадати,
перечить гість гостю.

33

Рано поснідай,
та в гості зібравшись,
добре поїж.
Сидить і сопе
той, хто голодний,
і зможе промовити мало.

34

Звивистий шлях
до кепського друга,
хоч хата його недалеко,
до доброго друга
дорога проста,
хоч і неблизько живе.

35

Гість, як прийшов,
сидіти не має
задовго в господі;
збридне і друг,
як мешкає довго
в хаті чужій.

36

Дім – це чудово,
хоча б і малий,
та ти в ньому ґазда;
хоч дві лиш кози
і дах із лози, –
ліпше це, ніж просити.

37

Дім – це чудово,
хоча б і малий,
та ти в ньому ґазда;

серце кривавить
у того, хто харч
має просити.

38

Мужу не гідно
зброю забути,
в мандри зібравшись;
бо невідомо,
коли на шляху
спис знадобиться.

39

Не знаю тих добрих
і щедрих людей,
хто дару не візьме,
чи скнари такого,
що дяки не прийме
за свій подарунок.

40

За статками тими,
що їх нажито,
побиватись не варто;
візьме набуте все ворог,
те, що гадав дати другові,
вийде на гірше.

41

Зброю і одяг
друзям даруй,
то їх вельми потішить;
щедрий і щирий
дружбу зміцнить,
якщо буде доля ласкава.

42

Другу своєму
вірним будь другом,

даром плати за дарунок;
кпина за клину
гідна віддяка,
за зраду – обман.

43

Другу своєму
вірним будь другом,
також і друзям його;
з недругом друзів
жоден з мужів
знатись не мусить.

44

Знай же, як є в тебе друг,
якому ти віриш
й від нього добра дожидаєш,
думками ділися із ним,
дарунки роби,
часто навідуй.

45

Як маєш знайомця,
віри якому не ймеш,
та хочеш від нього добра,
красно із ним розмовляй,
мислі приховуй,
обманом за зраду плати.

46

Також із тим,
кому віри не ймеш
і маєш підозри:
мусиш всміхатись йому,
розмовляти красиво;
подібним плати за подібне.

47

Юний я був,
мандрував самотою,
шлях загубив;
скарб віднайшов,
як попутника здибав:
людям людина радіє.

48

Щедрим, відважним
ліпше живеться,
рідко вони лиха спізнають,
а муж нещасливий
жахається всього,
мов скнара від дару.

49

Одіж свою
дав я у полі
двом дерев'яним мужам;
людської подоби
це їм надало:
ганьбиться, хто голий.

50

Сохне сосна,
що росте самотою,
корою не вкрита;
так і людина
без інших людей.
Нащо їй довге життя?

51

Пломінь яскравий
палає між друзів непевних
повних п'ять днів,
а шостий настане,

згасне вогонь,
і дружбі кінець.

52

Великий дарунок
не завжди згодиться,
часто придбаєш за менший;
за півпаляниці
та чарку неповну
друга я здибав.

53

В малої піщинки,
у хвильки малої
і розуму мало.
Також і люди
не всі розумаки;
порівну всяких на світі.

54

Мудрим помірно
буть має муж,
мудрувати не варто;
ліпше живеться
людям таким,
що не розумні надміру.

55

Мудрим помірно
буть має муж,
мудрувати не варто;
мудрих серця
рідше радіють,
ніж у немудрих.

56

Мудрим помірно
буть має муж,
мудрувати не варто;

долю свою
наперед хто не зна,
живе безтурботно.

57

Жар від жарини
прийме вогонь
й від пломеню пломінь;
людина в людини
науки дістане,
у тиші – здуріє.

58

Рано вставай,
як хочеш забрати
в інших добро чи життя;
не матиме здобичі
лежачий вовк,
а заспаний муж – перемоги.

59

Рано вставай
і йди до роботи,
коли трударів небагато;
бариться чимало,
хто зранку проспав,
багач, хто бадьорий.

60

Дошок для даху
й доста кори
може відміряти ґазда,
і заготує,
скільки потрібно,
дров на пів року.

61

Вмитий і ситий
на тінґ вирушай,

хай би одежа негарна;
взуття і штанів
не стидається муж,
як і коня в поводу,
кращого він не дістав.

62

Голову хилить
гнівно орел
над хвилями давнього моря;
також і муж
між ворогів,
як не має підтримки.

63

Спитати і мовити
той має вміти,
хто хоче прозватися мудрим;
відати мусить
один, а не двоє,
решта узнає від трьох.

64

Силу свою
має розумний
обачно являти;
виявить він
і поміж звитяжців
за інших сильнішого.

65

...
за певні слова,
сказані мужем,
іноді важко платити.

66

Бувало, зарано
приходив я в гості

або надто пізно;
тут випили пиво,
там ще й не варили,
немилий, на кого не ждали.

67

Тут і там на гостину
запросять мене,
як м’яса не буду просити,
чи два шматки шинки
я другу віддам,
один в нього з’ївши.

68

Вогонь – це чудово
для роду людей
і сонячне світло,
здоров’я міцне,
як має людина,
й без лиха життя.

69

Той ще не зовсім нещасний,
хто має погане здоров’я;
хтось є синами щасливий,
мудрістю інший,
отарою тучною – третій,
хтось добрими справами славний

70

Краще живим
бути, ніж мертвим,
завжди живий наживеться;
я бачив: багаття
здіймалось багатому,
та був він приречений смерті.

71

Їздити верхи
може кульгавий,
пасти череду – однорукий,
стане в пригоді й сліпець,
доки не спалять,
і жодного зиску з мерця.

72

Син – це чудово,
хай навіть спізнився
побачити батька;
пам’ятний камінь
край шляху не стане,
як син не воздвигне.

73

Двоє з одним ворогують,
язик голову згубить;
під кожним плащем
рука, разити готова.

74

Ніч весело стріне,
хто має добрі припаси,
реї короткі на судні;
тривожна осіння пітьма;
зміниться вітер
не раз у п’ять днів,
частіше – за місяць.

75

Статок великий
часто з людини
дурника робить;
один є заможним,
інший – бідняк,
і в тому не винен.

76

Гине худоба,
родичі гинуть,
і смертний ти сам,
та смерти не відає
слава гучна
гідних учинків.

77

Гине худоба,
родичі гинуть,
і смертний ти сам,
та знаю одне,
що смерти не звідає:
присуд живих про мерця.

78

Повно добра
я зрів у Фіт'юнга роду,
та стали вони жебраками;
так і багатство
жартує з тобою,
друг цей непевний.

79

Муж маломудрий,
раптом діставши
статок чи жінки кохання,
стане пихатим,
але не розумним,
зайде далеко в нахабстві.

80

Ось що скажу,
як про руни спитаєш,
відомі богам, –
їх дужі створили,

а викарбував їх чаклун;
краще тому, хто мовчить.

81

День під вечір шануй,
жінку – на вогнищі,
меч – після бою,
діву, як стала твоєю,
лід, як тримає,
пиво, як випив.

82

Дрова на вітрі рубай,
у моря погоди чекай,
дівчину зваблюй в пітьмі, –
день усе бачить;
човен хай морем біжить,
а щит – захищає,
меч хай рубає,
а діва – цілує.

83

Пиво край вогнища пий,
ковзай по кризі,
шкляву кобилу купи,
а меч, як іржавий,
вдома коня нагодуй,
хорта ж – у сусіда.

II

84

Правду скажу:
мужу не варто
жінки словам довіряти,
круту верткому –
серця в них подібні,
і зрада у грудях лежить.

85

Луку, що тріснув,
вогню, що палає,
вовку прудкому,
галасливій вороні,
свині, що вищить,
без кореня древу,
хвилі високій,
казану, що кипить,

86

летючій стрілі,
валу, що пада,
кризі осінній,
змії, що згорнулась,
жіночим словам,
ламкому мечу,
ведмежим забавам
і конунга синові,

87

хворій худобі,
холопу свавільному,
лестощам відьми,
ворогу мертвому,

88

раннім врожаям
віри йняти не варто,
як і юному синові;
погоді для сівби
і розуму сина
вірити надто не треба.

89

Братовбивці нащадку,
як стрінеш його на шляху,
хаті палаючій,

коню зашвидкому, –
бо стане нездатним,
як ногу зламає, –
вірити муж не повинен
всьому, що названо тут.

90

Жінку кохати чарівну,
що змислила підступ,
як на коні без підків
прудкому, дворічному
і норовливому,
льодом чвалати,
чи у негоду
човен вести без стерна,
чи гнати кульгавому
оленя в горах.

91

Нині скажу я,
бо знаю напевно:
брешуть і жони, й мужі;
хто ґречно мовить,
намисливши підлість,
той й мудрому баки заб’є.

92

Будь красномовним,
скарби обіцяй,
як хочеш від жінки кохання,
личко хвали,
вроду жіночу:
завжди жадане дістанеш.

93

За любов зневажати
жоден з мужів
інших не має;

часто і мудрий
втратить у пристрасті розум;
дурневі то невтямки.

94

Зневажати не завжди
муж має інших
за те, що всякого трапить;
здуріє й мудріший
з людських синів
од дужої хіті.

95

Тобі лиш відомо,
що в серці твоєму,
які там думки;
розпач – хвороба,
важча за інші,
які лиш відомі знавцям.

96

Звідав я це,
як сидів в очереті,
чекав на миленьку;
тіло і серце
віддав би за неї,
та втримать не зміг.

97

Біллінґа доньку,
що спала на ложі,
знайшов сонцесяйну;
слави-бо ярла
не так я жадав,
як бачити любе обличчя.

98

«Як вечір настане,
ти, Одіне, прийдеш,

як маєш до діви розмову;
знати про це
ніхто не повинен,
бо вийде на гірше».

99

Потім я зник,
і кохання, здалося,
затьмарило розум мені;
одне мав на думці,
що стане моєю
вона неподільно.

100

Я згодом прийшов:
були наготові
ратники збройні
з вогнем смолоскипів,
і купи колод,
що шлях заступили мені.

101

Ближче до ранку
я знову прийшов,
вартові вже поснули;
сіру я суку знайшов
замість пригожої діви,
до ложа прив’язану.

102

Діва вродлива часами,
як викрити зможеш її,
підлості має на думці.
Звідав я це,
коли намагався
звабити жінку на втіху;
отримав ганьбу

від мудрої діви,
а втіхи знайшов я замало.

IV

111

Чари промовлю
з чарів престолу
понад Урдбрунні,
зрів я у тиші,
зрів я у мислях,
слухав я мову людей;
руни пізнав я безцінні,
радились там,
в оселі Високого,
в палатах Високого,
так я почув і скажу:

112

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
вночі не підводься,
як тільки за кимсь не слідкуєш,
або перевірити треба,
чи в домі немає чужих.

113

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
відьму на ложі,
ти обійнявши, не спи
й вона тебе хай не голубить.

114

Так вона вчинить,
що стануть нелюбі тобі
тінґи та мова людська;
їсти не схочеш,
ані з людьми спілкуватись,
сповниться смутком твій сон.

115

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
жінку чужу
ради забави
не зваблюй ніколи.

116

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
в гори чи фьорди
як вирушаєш,
їжі надовго візьми.

117

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
людям недобрим
жодні незгоди свої
довіряти не варто,
бо злії люди
добром не відплатять
за щирість твою.

118

Спіткало нещастя,
я бачив, єдного мужа
через облудне слівце
жінки лихої;
брехливий язик
зробив його мертвим.

119

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
знай же, як є в тебе друг,
якому ти віриш,
часто навідуй його,
бо заростають
кущами й травою високою
стежки, якими не ходять.

120

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
добра людина
для довгої бесіди година,
то поміч тобі у житті.

121

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
дружбу міцну
ніколи в житті
розривати не квапся;

серце скорбота поглине,
як щиро не зможеш
ні з ким розмовляти.

122

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
жодних розмов
вести не варто
з дурком безголовим,

123

бо кепська людина
завжди забуде
відплатити за добре,
а гарна людина
добро пам’ятає,
відплатить пошаною.

124

Людині близькій
можеш довірити
всі думи свої;
це завжди краще,
ніж недомовки;
другові всяке кажи.

125

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
трьох навіть слів пошкодуй
для мужа лихого,
часто на краще уникнути
бійки на стежці вузькій.

126

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
чоботаря не навідуй,
ні зброяра-списотеслю,
якщо сам собі ти зарадиш,
спис із держалом поганим
чи чоботи кепсько пошиті
мороки тобі завдадуть.

127

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
вчинки паскудні
паскудними й зви,
пощади не дай ворогам.

128

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
ніколи поганому
ти не радій,
шукай лиш добра.

129

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
вгору очей
в бою не підводь, –

заклякне заклятий
чужинськими чарами
навіть хоробрий.

130

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
як з жінкою гарною хочеш
розмову ти мати приємну
і втіху отримати з нею,
ласкаво до неї звертайся
і слово тримай непохитно;
добро не набридне людині.

131

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
витримку май,
та не будь нерішучим;
з хмільним будь обачним
й з чужою дружиною,
по-третє, затям,
з крадіями не знайся.

132

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
кпити й сміятися
з гостя здалеку
ніколи не варто.

133

Часто не знають
на посиденьках,
хто завітав;
муж ніби і добрий,
але не без вади,
стане в пригоді й поганий.

134

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
над сивим співцем
не смійся ніколи,
благо нерідко у слові старого;
часто із торби старої
слово розумне дістанеш,
з тої, що висить з міхами,
шкурами вкрита,
з ґляґами поруч.

135

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
на гостя не гримай,
геть не жени,
поможи йому в скруті.

136

Висадять браму,
як будеш пускати
всіх на подвір’я.
Персні даруй,

інакше добром
тебе не згадають.

137

Поради такі, Лоддфафніре,
ти нині отримай, –
як добре затямиш,
стане в пригоді почуте:
як пива нап'єшся,
земля допоможе,
земля-бо лікує похмілля;
вогонь – від хвороби,
а дуб – від закрепу,
від зурочень – колосся,
а жито – від грижі, –
назване тут допоможе, –
а від укусів – верес,
а руни – від лиха,
землиця ж вологу поглине.

VI

146

Пісню я знаю,
незнану і жінці вождя,
і роду людей.
Як буде потреба,
вона допоможе
від горя й печалі,
у справах важких.

147

Знаю я інше закляття,
людям корисне,
що хочуть хвороби зціляти.

148

Знаю і третє:
як матиму сильну потребу
себе захистити у битві,
леза ворожі я так зачаклую,
що стане та зброя нікчемна.

149

Знаю четверте:
як мені путами
члонки зав’яжуть,
так заспіваю,
що вільним зроблюся,
звільнять кайдани
ноги і руки.

150

Знаю і п’яте:
як в битві у мене
стріла полетить,
кину лиш погляд –
і спинить стріла
смертельний політ.

151

Знаю і шосте:
як шкоду мені
зроблять корінням,
людина така
словом моїм
буде у владі моїй.

152

Знаю ще й сьоме:
як пломінь побачу
над домом з гостями на лавках,
пожежу приборкаю,

дам раду з вогнем,
таке заспіваю закляття.

153

Восьме я знаю,
всім воно, певно,
буде корисним:
ненависти паростки
поміж людей
на дружбу зверну.

154

Знаю дев'яте:
як буде потреба,
човен нестиме на скелі,
вітер я втишу,
вали водяні
й хвилі на морі впокорю.

155

Знаю десяте:
відьму побачу
в небі над дахом,
так я вчиню,
що втратить вона
тіло своє,
тяму свою.

156

Одинадцяте знаю:
як з друзями опліч
у битву порину,
так заспіваю,
що кожен із них
буде захищений,
буде незборений,
вийдуть вони переможцями.

157

Знаю дванадцяте:
побачу на древі
людину повішену,
руну таку
я тоді витну,
що мрець оживе
і мовить до мене.

158

Знаю тринадцяте:
юного князя
водою скроплю,
вражений в битві
той не впаде:
не згине від зброї.

159

Чотирнадцяте знаю:
воно допоможе
сказання ректи
про асів і альвів,
їх я всі знаю;
то зможе лиш мудрий.

160

Знаю п’ятнадцяте,
спів Тьодреріра
дверґам при Деллінґа дверях:
силу він асам співав,
альвам – пошану,
а Хрофтові – розум.

161

Знаю шістнадцяте:
з гожою дівою
втіхи коли забажаю,
так закручу я думки

білорукої панни,
що знатиму всі її мислі.

162

Знаю сімнадцяте,
ним непомітно
розум у жінки вкраду.
Це заклинання
затям, Лоддфафніре,
надовго собі;
дістанеш добра, як затямиш,
потрібне отримаєш,
матимеш бажане.

163

Вісімнадцяте відаю,
його не відкрию
ані дівчині, ні жінці, –
краще за все,
як знатиму сам;
тут пісні кінець, –
не звірюсь нікому,
хіба лиш моїм
сестрі чи дружині.

VII

164

Се є Повчання Високого,
мовлені в домі Високого,
людям на користь,
тролям невгодні.
Шануйся, хто мовив,
шануйся, хто знає,
радій, хто затямив,
Шануйся, хто слухав.

Пророцтво Гріпіра

Сіґурд мовив:

1

«Хто тут живе,
чия то твердиня?
Людовелитель
яке носить ймення?»

Ґейтір мовив:

«Ґріпіром звуть
великого мужа,
що на землі
править тутешній».

Сіґурд мовив:

2

«Мудрий правитель
нині чи вдома,
чи вийде до мене
князь на розмову?
Слів потребує
муж малознаний,
волію я мудрого
бачити Ґріпіра».

Ґейтір мовив:

3

«Добрий наш конунг
спитає у Ґейтіра,
що то за муж
шукає з ним бесіди».

Сіґурд мовив:

«Сіґурдом звуся,
народжений Сіґмундом,
а Хйордіс – то є
матір героя».

4

Тоді пішов Ґейтір
до Ґріпіра й мовив:
«Прибув чоловік,
чекає надворі;
гарно він вбраний,
шляхетний на вигляд,
бажає він, княже,
з тобою зустрітись».

5

Вийшов з чертогу
поставний господар,
і до героя
ґречно звернувся:
«Запрошую, Сіґурде,
ждав тебе здавна,
а ти візьми, Ґейтіре,
Ґрані на стайню».

6

Промови повчальні й
бесіди довгі
тоді завели
герої на зустрічі.
Сіґурд мовив:
«Скажи, коли знаєш,
матері брате,
Сіґурда як
життя обернеться?»
Ґріпір мовив:

7

«Будеш ти мужем
кращим під сонцем
і найславнішим
з героїв народжених,

щедрим на злото,
скупим на втечу,
шляхетним на вигляд
і справним в промовах».
Сіґурд мовив:
8
«Скажи, певний княже,
спраглому слова
Сіґурду, мудрий,
якщо передбачив,
що спершу трапить
мені у дорозі,
щойно поїду
геть з твого двору?»
Ґрінір мовив:
9
«Спершу ти, княже,
за батька помстишся,
та ще за Ейлімі
прикру загибель,
будеш суворих ти
Хундінґа чад
разити на смерть,
перемогу здобудеш».
Сіґурд мовив:
10
«Скажи, благородний,
родичу мій,
в розумній розмові
мудрі слова:
чи бачиш ти Сіґурда
подвиг найбільший,
славне діяння
під неба наметом?»

Ґріпір мовив:

11

«Один ти побореш
змія вогненного,
ліг той жаднюга
на Ґнітахейді,
ще ти обох
мертвими зробиш
Реґіна й Фафніра;
віщує те Ґріпір».

Сіґурд мовив:

12

«Багатство здобуду,
якщо подолаю
в битві хранителя,
як каже мудрець;
думкою линь
і далі скажи,
що станеться згодом
зі мною в житті?»

Ґріпір мовив:

13

«Ти віднайдеш
Фафніра сховок
і забереш
пожитки багаті,
злото складеш
Ґрані на спину;
до Ґ'юкі поїдеш,
вождь переможний».

Сіґурд мовив:

14

«Маєш герою
в розумних речах,

владцю звитяжний,
більше сказати:
Ґ'юкі я гість
і люду його,
що станеться згодом
зі мною в житті?»
Ґрінір мовив:
15
«Спить на горі
княжа дочка,
вбрана у лати,
після Хельґі убивства;
ти розсічеш
гостролезим мечем,
розколеш броню
загибеллю Фафніра».
Сіґурд мовив:
16
«Розсічені лати,
взяла жінка слово,
що пробудилась,
облишила сон,
що ж тая панна
до Сіґурда мовить,
щастя якого
йому напророчить?»
Ґрінір мовив:
17
«Вона тебе зробить
знавцем таємниць,
усіма смертними
шуканих здавна,
кожної мови
людської навчить тебе,

й життя лікувати,
житимеш, конунгу, в шані».
Сіґурд мовив:
18
«Нині нарешті
дістав я знання,
шляхом із цього
двору час їхати,
думкою линь
і далі скажи,
що станеться згодом
зі мною в житті?»
Ґріпір мовив:
19
«Ти віднайдеш
Хейміра хату
і радість велику
в гостях у конунга;
вказано Сіґурду
все, що я бачив,
питати не варто
Ґріпіра далі».
Сіґурд мовив:
20
«Втіхи замало
мені з таких слів,
бачиш ти далі,
ніж кажеш, владико;
знаєш ти більше
про Сіґурда горе,
тож, Ґріпіре, спраглому
все розкажи».

Ґріпір мовив:

21

«Переді мною твоє
постало життя
у світлі ясному,
зору доступне,
я не по праву
звуся розумним,
ані провидцем,
бо більше не відаю».

Сіґурд мовив:

22

«Мужа не знаю
на всій я землі,
хто бачив би далі
майбутнє за Ґріпіра;
не маєш таїти,
хай навіть ганьбою
судилось мені
покрити себе».

Ґріпір мовив:

23

«Не буде ганьби
тобі у житті,
в тому будь певен,
шляхетний герою;
тому вознесеться
над світом живих,
списобурі прохач,
ім’я твоє дуже».

Сіґурд мовив:

24

«Кепсько, гадаю,
на тому було б

Сіґурду з князем
отак розпрощатись;
бачиш ти шлях мій, –
вдаль він проліг весь –
відкрий, коли можеш,
матері брате».
Ґріпір мовив:
25
«Тепер треба Сіґурду
прямо сказати,
бо воїн мене
до того примусив;
знаєш ти добре,
що я не збрешу:
про день я твоєї
смерти повім».
Сіґурд мовив:
26
«Я не волів би
князя гнівити,
добрі поради
Ґріпір дає;
нині волію
правду дізнатись,
хоч би й печальну,
про Сіґурда вчинки».
Ґріпір мовив:
27
«Діва є в Хейміра
гожа на вигляд,
носить вона
Брюнхільд іменння,
дочка то Будлі,
але славний конунг

Хеймір виховує
діву сувору».
Сіґурд мовив:
28
«Що мені з того,
що тую дівицю,
гожу на вигляд,
виховує Хеймір?
Маєш ти, Ґріпіре,
ясно казати,
бо бачиш ти всі
долі людські».
Ґріпір мовив:
29
«Вона відбере
всі твої радощі,
діва прекрасна,
вихованка Хейміра,
ні сну, ні спочинку
тобі не судилося,
людей ти облишиш,
її лиш угледівши».
Сіґурд мовив:
30
«Як же до зцілення
Сіґурд дістанеться?
Повідай про те,
Ґріпір, як можеш;
чи я за дівчину
викуп сплачу,
за ту прекрасну
княжу дочку?»

Ґріпір мовив:

31

«Всі ви дасте
вірности клятви
повноміцні,
та мало їх здержите;
гостем ти Ґ'юкі
станеш на ніч,
і вже не згадаєш
годованку Хейміра».

Сіґурд мовив:

32

«Що це ти, Ґріпір,
пророчиш мені,
ти бачиш непевність
у серці героя,
мушу я ту
зрадити діву,
що думи усі
мої полонила».

Ґріпір мовив:

33

«Ти зрадиш, герою,
заради іншої,
розплатишся ти
за волю Ґрімхільд,
ти свататись будеш
до ясноволосої
дочки її, яка
смерть принесе королю».

Сіґурд мовив:

34

«Чи стану я Ґуннара
родичем певним

і Ґудрун собі
візьму за дружину?
Гарна то жінка
стане для князя,
якщо моя смерть
мені геть байдужа».

Ґріпір мовив:

35

«Ти від Ґрімхільд
шкоди зазнаєш,
попросить вона тебе
Брюнхільд здобути
Ґуннару в жони,
Ґотів господарю,
задум ти втілиш
матері князя».

Сіґурд мовив:

36

«Зробиться лихо,
те мені ясно;
в мандрах недолю
наврочено Сіґурду,
якщо я прекрасну
діву дістану
іншому в руки,
яку так кохаю».

Ґріпір мовив:

37

«Будуть обоє
клятви давати
Ґуннар і Хьоґні,
і ти, княже, третій,
обличчями ви
обміняєтесь в мандрах,

Ґуннар і ти;
Ґріпір не бреше».
Сіґурд мовив:
38
«Як станеться це,
як зможем змінити
вигляд і вдачу,
в путь вирушаючи?
Готують оману
духи недолі,
морок усюди,
скажи про це, Ґріпір».
Ґріпір мовив:
39
«Подоби ти Ґуннара
й вдачі набудеш,
мову ж свою
і знання збережеш;
заручишся ти
з вихованкою Хейміра,
відважною дівою,
того не уникнеш».
Сіґурд мовив:
40
«Кепсько виходить,
бо скажуть погано
в сагах про Сіґурда
люди на зустрічах,
бо я не волію
зманити оманою
жінку героя,
що я так шаную».

Ґріпір мовив:

41

«Лежатимеш ти,
герою звитяжний,
з дівою тою,
мов син коло матері;
тому вознесеться
над світом живих,
людей повелитель,
ім’я твоє дуже».

Сіґурд мовив:

42

«Як годною стане
дружина для Ґуннара,
славніша зі смертних,
скажи мені, Ґріпіре,
хоч має три ночі
та жінка зі мною
спати любенько?
Так не годиться».

Ґріпір мовив:

43

«На тім весіллі
вип’ють обоє,
Сіґурд і Ґуннар,
у Ґ’юкі палатах;
зміниться вигляд,
як рушите з дому,
та розум свій кожен
при собі залишить».

Сіґурд мовив:

44

«Яка буде втіха
після весілля

з того родичання,
скажи мені, Ґріпіре;
чи Ґуннару буде
суджено радість
відтоді, чи випаде
щастя мені?»
Ґріпір мовив:
45
«Згадаєш ти клятви,
та будеш мовчати,
житимеш з Ґудрун
у добрих порадах,
а Брюнхільд завважить
низьким те заміжжя,
задумає засіб
за себе помститись».
Сіґурд мовив:
46
«Що стане за викуп,
який візьме жінка,
що ми її хитрістю
зробили дружиною?
Отримала панна
від мене присягу,
слово таємне,
що я не дотримав,
і радости мало».
Ґріпір мовив:
47
«Прямо вона
Ґуннару скаже,
що вельми погано
ти слово тримаєш,
а конунг шляхетний

з усіх, кого знає,
Ґ'юкі нащадок,
тобі, княже, вірить».
Сіґурд мовив:
48
«Що це ти, Ґріпір,
пророчиш мені,
будуть правдиві
для мене слова ті,
чи збреше про мене
жінка достойна
й про себе саму?
Скажи мерщій, Ґріпіре».
Ґріпір мовив:
49
«Матиме гнів
на тебе воїтелька,
не з доброї вдачі
погибель замислить,
гожій ти жінці
зла не робив,
хоч жінку для конунга
хитрістю взяв».
Сіґурд мовив:
50
«Чи Ґуннар мудрий
скориться тиску,
чи Ґуторм і Хьоґні
підуть його шляхом?
Чи Ґ'юкі сини
родича кров'ю
леза зчервонять?
Кажи нині, Ґріпіре».

Ґріпір мовив:

51

«Сповиє у Ґудрун
мороком серце,
брати її стали
твоїми убивцями,
слідом за радістю
горе настало
для мудрої жінки;
провина то Ґрімхільд.

52

Та маєш ти знати,
герою звитяжний,
що князю дарів
за життя не забракне:
не зможе ніхто
з мужів на землі
під сонця оселею
з тобою зрівнятися, Сіґурде».

Сіґурд мовив:

53

«Знавцеві пошана,
не здолати недолі,
нині ти, Ґріпіре, ладно
просьбу мою вдовольнив;
більше добра
прорік би ти нині
мені у житті,
якби тільки міг».

Підбурювання Ґудрун

1

Чув я слова
ворожнечі страшної,

докори, сказані
в горі великім
сильною духом,
коли до війни
закликала жахливої
Ґудрун синів:

2

«Чом сидите тут,
чом спочиваєте,
чом не печалить вас
звістка безрадісна,
що Йормунрекк
вашу сестру,
віком геть юну,
віддав під копита
чорних і білих,
на воїв шляху,
княжих, приборканих
ґотських коней?

3

Геть ви не схожі
на славного Ґуннара,
ваш дух не такий,
який був у Хьоґні;
за неї ви мали б
помсти жадати,
як мали б звитягу
моїх братів,
чи волю сувору
конунга гунів».

4

Тоді мовив Хамдір,
сповнений духу:
«Мало хвалила ти

Хьоґні діяння,
коли вони Сіґурда
сон перервали;
одіж і постіль,
вся синьо-біла,
стала червоною
від крови його.

5

Для тебе була
помста за родичів
гірка і болюча,
як вбила синів;
знають усі,
що Йормунреккові
духом міцні
відомстять за сестру.

6

Несіть обладунки
конунгів гунських;
ти нас підбурила
до тінґу мечів».

7

Ґудрун зі сміхом
пішла до комори,
княжі шоломи
зі скрині дістала,
потім і броні
синам піднесла,
скочили витязі
на баских коней.

8

Тоді мовив Хамдір,
сповнений духу:
«Як ся не поверне

до рідної неньки
Ґейр-Нйорд, убитий
готським народом,
ти тоді тризну
влаштуй із питвом,
за милою Сванхільд
й за своїми синами».

9

Ґудрун заплакала,
Ґ'юкі дочка,
вийшла, згорьована,
сіла за брамою,
та й почала
рахувати печалі
численні, що трапились
з нею в житті:

10

«Три знала я пломені,
три знала я вогнища,
в трьох мужів
була я в домівці;
один лиш мій Сіґурд
був ліпшим за всіх,
поки брати мої
його не вбили.

11

Гіршого горя,
гадала, не знатиму,
та помилилась,
вразило лихо,
коли мене одлунґи
віддали Атлі.

12

Гунів кмітливих
я потай позвала;
горе своє
не могла побороти,
голів не зітнувши
Хніфлунґам юним.

13

Пішла я на берег,
норн проклинала,
їхнього гніву
бажала уникнути;
море мене
брати не стало,
винесли хвилі,
життя врятували.

14

Пішла я у ліжко,
гадала – так краще,
третього свого
велителя люду;
дітей народила,
спадку хранителів,
спадку хранителів,
Йонака чад.

15

Навколо Сванхільд
сиділи рабині,
кохала дитину цю
всеньким я серцем;
Сванхільд була
у залах моїх
ніби яскравий
сонячний промінь.

16

Давала їй злото
й шати ошатні,
поки не видали
заміж до ґотів;
горе жорстоке
спіткало мене,
коли білі коси
Сванхільд моєї
втоптали в багно
копита коней.

17

Біль був не менший,
коли мого Сіґурда
без перемоги
вбили на ліжку,
чорна скорбота
була, коли Ґуннара
гаддя блискуче
в груди кусало
і коли серце
сміливого князя
живцем вирізали.

18

Багато я згадую
болю й недолі.
Сіґурде, сядь
на коня вороного,
хай бистрий дереш
до мене примчить;
поруч немає
невістки, ні доньки,
нема кому з Ґудрун
дарами ділитись.

19

Чи пам’ятає
Сіґурд слова,
якими ми вдвох
обмінялись на ложі,
про те, що до мене
ти з Хель повернувся б,
а я – до тебе
пішла би зі світу.

20

Ярли, складіть
віття дубове,
вогонь розпаліть
для мертвого князя;
хай палить груди
пломінь пекучий,
витопить з серця
хай всю скорботу».

21

Ярли усі
хай звеселяться,
жони усі
хай не горюють,
як це голосіння
добігає кінця.

Переклав Віталій Кривоніс

ІЗ «МОЛОДШОЇ ЕДДИ»

Саґа про Вьольсунґів

Глава 1

Про Сіґі, сина Одіна

Тут починається оповідь про чоловіка на ймення Сіґі, сина Одіна. Ще один чоловік, що тут про нього йтиметься, мав ім'я Скаді. Сіґі був багатим та дуже сильним, але Скаді перевершував його і в багатстві, й у силі (так принаймні тоді говорили). У Скаді був раб, про якого теж тут варто згадати. Звали раба того Брєді. Він розумівся на всьому, до чого б не брався. Мав він атлетичне тіло та, до того ж, був звитяжнішим за багатьох; був Брєді розумнішим за інших воїнів, принаймні за більшість із них.

Й от одного разу Сіґі пішов на полювання разом з тим рабом. Полювання це тривало цілий день аж по захід сонця. А коли вони почали порівнювати свою здобич, то виявилося, що Брєді забив більше дичини, аніж Сіґі. Останній дуже розлютився й сказав, що дивним є те, що раб може бути таким вправним у мисливстві. Сіґі пішов на нього й убив, а тіло заховав у сніг.

От повернувся він увечері додому й каже, що Брєді поїхав до лісу наодинці, – «і зник він з очей моїх і не бачив я його більше».

Скаді не повірив тому, що сказав Сіґі, й запідозрив оману. Він здогадався, що Сіґі вбив його раба. Тому послав він людей на пошуки, які закінчилися тим, що в одному із заметів було знайдено тіло Брєді. Й сказав Скаді, що віднині цей замет треба називати Заметом Брєді. Відтоді так і ведеться: ми називаємо великі кучугури снігу «заметами Брєді».

Усім стало зрозуміло, що це Сіґі убив раба. Тоді проголосили його вовком у святій землі, а отже мусив він покинути батьківський дім. Один супроводжував його з країни весь той довгий шлях і не покидав, поки не прийшли вони до воєнних кораблів.

Узяв Сіґі ці кораблі, разом з мужами, що їх дав йому батько перед прощанням, і благословенні вони були на переможний похід. Так і справдилося: Сіґі напав на одну з країн та захопив її. По тому

він одружився зі знатною жінкою, став могутнім конунґом, найвеличнішим з усіх, і правив він у Гуналанді, де його вважали за найкращого воїна. Дружина народила йому сина на ймення Рєрір. Він зростав поруч зі своїм батьком, дуже швидко став високим та сильним воїном.

Глава 2
Про Рєріра та Вьольсунґа, сина його

Пройшло багато часу, Сіґі зістарився. На той час у нього вже було багато заздрісників, які змовилися проти нього; серед них були навіть ті, кому він довіряв найбільше, – брати його дружини. Вони всі напали на нього, коли він того не очікував, і було їх багато, тож поліг там Сіґі зі своїми людьми.

Син його, Рєрір, був далеко під час тієї бійні. Тоді, заручившись підтримкою своїх друзів та землевласників, він повернув собі землю та титул конунґа, які належали йому після Сіґі, його батька. Й коли звівся він на ноги, міцно ступаючи по своїй землі, то згадав й про вбивць свого батька – братів матері. Тож зібрав конунґ велике зійсько й виступив проти своїх родичів. Усвідомили дядьки його, що здійснене ними перекриває їхню спорідненість із Рєріром. Так і було: не дивився конунґ на кровні узи й не зупинявся, поки не відімстив усім убивцям батька, позбавивши їх життя, хоча й не дуже це було йому приємно. Тепер надбав він ще більше земель та грошей і примножив таким чином те, що успадкував від батька.

Рєрір мав тепер великі статки і обрав у дружину таку жінку, яка припала йому до душі; вони жили разом довго, але не мали ані спадкоємця, ані доньки. Це їх сильно засмучувало, і звернулись вони піднесено до богів, аби ті подарували їм дитину.

Кажуть, що сама Фріґґ почула їхню молитву й переповіла Одінові їхні прохання. Не зміг Одін більше лишатися глухим до мольби Рєріра з дружиною й прикликав до себе одну діву мрій, доньку велетня Грімніра, дав їй яблуко й наказав вирушити до конунґа. Вона взяла те яблуко, перекинулась на ворона й полетіла до нього. Коли діва прилетіла, конунґ саме відпочивав на кургані. Вона кинула

те яблуко йому на коліна. Узяв Рєрір те яблуко й одразу здогадався, що це мало б означати. Він пішов із кургану разом зі своїми людьми й розшукав свою дружину, аби вони разом з'їли це яблуко.

Як далі оповідають, конунґівна невдовзі завагітніла; але спливло багато часу, а розродитися вона так і не може.

І вийшло так, що Рєрір як конунґ мусив вирушати на битву – обороняти власні землі. Невдовзі приходить звістка, що у цьому поході Рєрір захворів і помер, вирушивши до палат Одіна, й багато хто вважав тоді, що так і мало статися.

Недобре було й із конунґівною: вона ніяк не могла народити. Так тривало шість зим, що вона ходила вагітною. Й от вирішила вона, що не варто їй більше так жити, й наказує вирізати з неї дитину. Так і було зроблено. Дістали з її черева хлопчика. Він був дуже великий, як і варто було очікувати. Оповідають, що хлопчик устиг поцілувати свою матір перед тим, як вона померла.

Треба було дати дитині ім'я, тож назвали її Вьольсунґом. Він став конунґом Гуналанду після свого батька. Вьольсунґ швидко зростав, мужнів та набирався сил, адже багато в нього було справ, у яких треба було виявляти ці якості. Він став видатним воїном й здобував перемоги у всіх битвах та походах.

Тепер, коли він виріс та змужнів, посилає до нього Грімнір доньку свою Гльйод, про яку ми раніше розповідали, ніби вона принесла Рєрірові, батьку Вьольсунґа, яблуко. І взяв він її за дружину, й жили вони разом довго та щасливо. В них було десять синів і одна донька. Їхнього старшого сина звали Сіґмунд, доньку ж – Сіґню. Вони були близнюками, першими й найліпшими в усьому серед дітей конунґа Вьольсунґа, хоча усі вони були видатними. І понині відомо в усьому світі, що Вьольсунґи були найсильнішими, найрозумнішими та наймогутнішими серед людей, як про це розповідають у саґах про їх перемоги та звитяги.

Оповідають, що конунґ Вьольсунґ наказав звести велику залу таким чином, аби в центрі її стояв стовбур яблуні, а гілки її з прекрасними квітами здіймалися над тою палатою. І назвали цю яблуню Родовим деревом.

Глава 3
Сіґґєйр одружується з Сіґню, донькою Вьольсунґа

Сіґґєйром звали одного конунґа. Він правив у Ґаутланді. Він був могутнім конунґом з великою дружиною. Прийшов якось Сіґґєйр до Вьольсунґа й засватав Сіґню. Конунґові сподобалась така пропозиція, як і його синам, але сама Сіґню не дуже хотіла цього шлюбу. Проте право вирішального слова, за звичаєм, вона віддала батькові. А він дав дозвіл на шлюб, тож Сіґню стала нареченою конунґа Сіґґєйра.

От прийшов святковий час шлюбної церемонії й конунґ Сіґґєйр приїхав у палати конунґа Вьольсунґа, який зібрав величезний бенкет. І на визначений день зійшлись усі гості, запрошені конунґом Вьольсунґом, разом із запрошеними конунґом Сіґґєйром; а було серед них багато знатних людей. Переказують, що довкола вже згаданої зали було розкладено багато вогнищ, а всередині, де росла яблуня, було накрито багато столів.

Тепер оповідають, що в той час, як усі сиділи біля багать, один чоловік увійшов до зали. Ніхто із присутніх того чоловіка не знав. Був він одягнений у простору латану накидку. До того ж, на ньому були короткі штани, й був той чоловік босоніж. На голові мав він широкого капелюха. Він одразу пішов до Родового дерева, тримаючи в руці меча. Варто ще зазначити, що той чоловік був дуже високий, стрункий, хоча й старий, не мав одного ока. Він замахнувся мечем й увігнав його у Родове дерево по саме руків'я. Побачивши таке, чоловіки довкола вирішили заговорити до нього й дізнатися причини звершеного.

Тоді узяв невідомий слово й каже:

– Той, хто витягне цього меча зі стовбура, отримає його від мене у подарунок. Тоді він сам побачить, що кращого меча за все життя не тримав у руках.

По цьому вийшов старий із зали й пішов у невідомому напрямку; так ніхто й не дізнався, хто ж він такий.

От усі вони повставали й почали сперечатися, хто візьметься до меча. Усі зійшлися на думці, що першими мають торкатися меча

кращі серед них. Тож пішли до нього по черзі знатні мужі. Але ніхто з тих, хто підходив, не досягав свого, адже меч навіть не колихнувся жодного разу. Тоді підійшов Сіґмунд, син конунґа Вьольсунґа й, ухопивши меч за руків'я, вийняв його зі стовбура, ніби той там лежав саме для нього. Й була це така гарна зброя що всім здалося, ніби вони ще ніколи не бачили такого гарного меча. Сіґґейр запропонував Сіґмундові за нього золото, вагою втричі більше за вагу того меча.

Сіґмунд каже:

– Ти не менше за мене мав можливості узяти цей меч звідти, де він був, якщо б саме тобі належало його отримати; але тепер він у моїх руках й буде там, хай би ти все своє золото мені віддав.

Конунґ Сіґґейр розлютився на такі слова й сприйняв їх близько до серця. Він був потайною людиною, а до того ж дуже підступною, тож зробив вигляд, ніби йому байдуже до того, що відбулося і що було сказано Та насправді вже того ж вечора він почав планувати помсту, яку невдовзі втілив у життя.

Глава 4

Сіґґейр запрошує до себе в гості конунґа Вьольсунґа

Тепер маємо сказати, що Сіґґейр тієї ночі пішов до ліжка разом із Сіґню. Наступного дня була гарна погода. Й от каже конунґ Сіґґейр, що він хоче рушати додому, бо скоро може здійнятися вітер, який йому може завадити в цьому. Ніхто не може пригадати, аби конунґ Вьольсунґ або його сини утримували Сіґґейра особливо, коли вони побачили, що він нічого так не бажає, як покинути святкування.

Тоді каже Сіґню батькові своєму:

– Не хочу я їхати із Сіґґейром й не можу змусити себе бути з ним щасливою. Було мені видіння, як це часто в нашому роді буває, що цей шлюб принесе нам нещасть багато, якщо його найшвидше не розірвати.

– Не кажи такого, доню, – відповідає Вьольсунґ, – адже якщо ми розірвемо шлюб без будь-яких причин, то це обернеться вели-

кою ганьбою як для нього, так і для нас. Й не буде більше він нам довіряти, та й дружбу нашу розірве, якщо так зробимо. Він ще й злом нам відплатити на таке може (а він це вміє). Тому мусимо ми дотриматися свого слова.

А конунґ Сіґґейр тим часом уже зібрався в дорогу додому. Але перш ніж поїхати зі свята, він запросив конунґа Вьольсунґа, тестя свого, і всіх його синів, а також усю його дружину, яку він забажає взяти, до себе в Ґаутланд за три місяці, – мовляв, для нього це буде великою честю. Каже конунґ Сіґґейр, що таким чином хоче вибачитись за те, що пробув на весіллі лише одну ніч, а це не є порядно з його боку. Пообіцяв конунґ Вьольсунґ, що приїде на запрошення (і він здійснив цю обіцянку в назначений день). На тому й розійшлися, і конунґ Сіґґейр відбув разом зі своєю дружиною.

Глава 5
Про оману конунґа Сіґґейра

Маємо тепер оповісти про конунґа Вьольсунґа та синів його, як поїхали вони у назначений час до Ґатланду на запрошення конунґа Сіґґейра, родича свого. На трьох кораблях пливли вони, добре оснащених, і вдалою подорож була, тож пристали вони в Ґаутланді пізно вночі.

Того ж вечора прийшла Сіґню, донька конунґа Вьольсунґа, відкликає в сторону батька свого і братів, після чого каже, що погані в неї передчуття, адже конунґ Сіґґейр скликав велику дружину, – «і планує він нас зрадити. Тож прошу я вас, – каже вона, – аби рушали ви чимшвидше додому й зібрали там якнайбільше дружинників своїх, а тоді вернулись з ними сюди й помстилися за кривду; бо інакше в біду втрапите, обмануті ним, не дослухавшись цих моїх слів».

Тоді каже конунґ Вьольсунґ:

– Всі говорять про те, що я ще ненароджений перші слова свої промовив. Були ці слова присягою, що не буду я уникати ані вогню, ані заліза зі страху власного – і досі так чинив я. То чи можу я відступати від слів своїх у старості? І нехай діви не нарікають на синів

моїх під час своїх ігор, ніби вони смерті бояться, адже для кожної людини рано чи пізно наступить смертний час і ніхто не зможе того уникнути. От моя порада: не тікати нікуди й битися щосили, доки матимеш змогу. Я сотні разів уже бився, і часом мав більшу дружину, часом – меншу, але завжди я брав гору. Тож хай ніхто не говорить, ніби я злякався і втік чи молив про пощаду.

Заплакала тут Сіґню й почала благати батька, аби не повертав він її до конунґа Сіґґейра.

Конунґ Вьольсунґ відповідає:

– Ти мусиш повертатися до чоловіка свого й бути із ним, що б там з нами не трапилося.

Тож Сіґню повернулася додому, а вони облаштували собі табір на ніч. І на ранок, як день новий прийшов, закликає конунґ Вьольсунґ усіх своїх людей прокидатися, сходити на землю та готуватися до бою. От усі вони озброєні зійшли на землю, й не довго випало їм очікувати, аби прибув конунґ Сіґґейр з усією дружиною своєю. Розпочався між ними бій затятий, і закликає конунґ людей своїх, аби билися вони відчайдушніше та завзятіше. Оповідають, що конунґ Вьольсунґ із синами своїми вісім разів виходив проти воїнів конунґа Сіґґейра й били вони обидвома руками на всі сторони, прориваючи лави супротивника. А як наступного разу стали вони так прориватися, то впав конунґ Вьольссунґ серед воїнів своїх, а з ним і більшість його дружини, за винятком десятьох синів його, адже набагато більшою силою ворог володів, аніж могли вони відбити. Й от схопили його синів, зв’язали їх міцно й забрали у полон.

Дізналася Сіґню, що вбито батька її, а братів у полон забрано й до смерті приречено. Тож відкликає вона конунґа Сіґґейра в сторону.

Й так каже Сіґню:

– Прошу тебе – не вбивай одразу моїх братів, накажи краще закувати їх у колоду. Думається мені, що краще хоч так їх ще побачити, аніж мертвими. А більшого я не прошу, адже знаю, що не отримаю.

Відповідає їй Сіґґєйр:

– Ти ґлузд, певно, втратила, нерозумна жінко, якщо просиш для братів своїх муки страшнішої, аніж смерть! Але виконаю я прохання твоє, адже мені до душі, аби вони мучилися довше.

Й наказав він, аби зробили все так, як Сіґню сказала. Взяли тоді одну велику колоду й набили її на ноги десятьом братам десь глибоко в лісі; й так сиділи вони цілий день до ночі. А опівночі прийшла з лісу стара вовчиця до них, закованих у колоду. Вона була велика й огидна з вигляду. І сталося так, що вона загризла одного з них на смерть. Після того вона з'їла загризеного повністю. Після цього пішла вона звідти.

Наступного ранку відіслала Сіґню до братів своїх людину, якій найбільше довіряла, аби дізнатися, як у них справи. Коли посланець повернувся, то розповів їй, що один з них помер. Зрозуміла вона, що така жахлива смерть чекає на них усіх, якщо вона їм не допоможе.

Далі можна оповісти коротко: поспіль дев'ять ночей приходила опівночі та вовчиця й поїдала одного з бранців, поки не з'їла так усіх, окрім єдиного Сіґмунда. І от перед десятою ніччю відсилає Сіґню гінця до Сіґмунда, брата свого, а перед тим вкладає тому гінцю в руку мед і каже, що має він піти до Сіґмунда, аби змастити йому медом обличчя й покласти трохи того меду йому до рота. Тоді пішов посланець до Сіґмунда й зробив так, як наказано було, та й повернувся додому. Наступної ночі та сама вовчиця прийшла знову з бажанням загризти й Сіґмунда, як це вже було з його братами. Аж тут вітер з його сторони подув на неї, й відчула вона запах меду, то й почала вовчиця злизувати мед з обличчя Сіґмунда своїм язиком, а потім посунула того язика йому до рота. Той не розгубився й прикусив вовчиці язик. Вона замахала головою й почала тягнути свого язика, так сильно впершися лапами в колоду, що та й розлетілася. Та Сіґмунд тримав дуже міцно й врешті вирвав язик вовчиці із коренем. На тому й прийшла їй смерть. Оповідають, що тою вовчицею була сама матір конунґа Сіґґєйра, яка могла змінювати свою подобу завдяки трольським чарам та відьмацтву.

Глава 6
Сіґмунд вбиває синів Сіґґєйра

Таким чином Сіґмунд звільнився з розламаної колоди, але вирішив таки залишитися в лісі. Сіґню знову надіслала посланців перевірити, як ведеться Сіґмундові й чи живий він. І коли прийшли вони до нього, то розповів він, що відбулося між ним та вовчицею. Посланці повернулися до Сіґню й переповіли їй про усе, що відбулося. Приходить тепер і вона та знаходить свого брата. Порадившись, вони вирішують, що Сіґмунд має викопати в лісі криївку. Минає певний час, Сіґню переховує його там і приносить йому усе необхідне. Конунґ Сіґґєйр же думав, що вже всі Вьольсунґи загинули.

В конунґа Сіґґєйра з його дружиною було двоє синів. Кажуть, що коли старшому виповнилося десять зим, то Сіґню відіслала його до Сіґмунда. Зробила вона це для того, аби той допоміг Сіґмундові, якщо той захоче якось помститися за свого батька. От пішов хлопчик до лісу й під вечір дістався до Сіґмундової криївки. Той добре його прийняв і сказав, аби хлопчик замісив тісто, – «а я піду по дрова». І дав Сіґмунд йому мішок з борошном. Сам же пішов по дрова. А коли Сіґмунд повернувся, то хлопчик досі тіста не замісив. Сіґмунд запитує, чи готове тісто.

Той відповідає:

– Я не зміг взяти мішка з борошном, адже там, окрім борошна, ще щось є.

Зрозумів Сіґмунд, що не є цей хлопчик таким сміливим, як йому потрібно, аби узяти його.

Й коли побачився він із сестрою, то сказав їй Сіґмунд, що цей хлопчик далекий від того, щоб бути чоловіком.

Сіґню відповідає:

– Ну то візьми і вбий його. Якщо його життя тобі не на користь – навіщо йому жити?

Так він і зробив.

Зима минула. Наступної зими надіслала Сіґню до Сіґмунда свого молодшого сина. Не варто тут довго оповідати про те, але

Сіґмунд вчинив із ним так само, як із попереднім, убивши його за порадою Сіґню.

Глава 7
Народження Сінфьйотлі

Оповідають, що сиділа одного разу Сіґню в своїй світлиці й прийшла до неї відьма, сильна в магії.

Заговорила до неї Сіґню:

– Хочу я, – каже вона, – аби ми обмінялися подобами.

І ще каже вона відьмі:

– Можеш тут господарювати.

Так і зробили вони. Відьма начаклувала так, що обмінялися вони подобами, й сіла собі відьма у кімнаті Сіґню, а увечері пішла в ліжко з конунґом. Той же так і не здогадався, що це не Сіґню поруч із ним.

Що ж стосовно Сіґню, то маємо сказати, що вона пішла до криївки брата свого й попросилася переночувати в нього, «адже заблукала я у лісі цьому й не знаю, куди йду».

Сіґмунд сказав їй, що вона може залишитися в нього, – не покине ж він її, самотню жінку, без допомоги. Він знав, що вона не відплатить йому злом на добро.

Й от увійшла Сіґню в його помешкання, і сіли вони їсти. Зиркав він на неї стиха, й видавалась вона йому ласкавою та гарною жінкою. Коли ж вони повечеряли, то каже Сіґмунд до Сіґню, що бажає він, аби вони розділили одне ліжко на двох. Вона не заперечила йому, й розділили вони ліжко між собою на три ночі поспіль. Після цього повернулася Сіґню додому, – знаходить ту відьму і просить її обмінятися подобами знову. Та так і робить.

Через деякий час Сіґню народила хлопчика. Назвала вона його Сінфьйотлі. Коли він підріс, то став великим і сильним, дуже подібним до інших Вьольсунґів. Й коли виповнилося йому десять зим, то відсилає Сіґню його до криївки Сіґмунда.

Перш ніж відіслати попередніх синів до Сіґмунда, вона їх випробовувала, пришиваючи їм рукави до шкіри та плоті. Вони цього

не витримували й кричали. Вчинила вона так й із Сінфьйотлі. Він ніяк не відреагував на це. Тоді вона зірвала з нього сорочку, аж шкіра за рукавами пішла. Вона спитала, чи йому не болить.

Він відповів:

– Замалим той біль видався б Вьольсунґові.

Й от прийшло хлопча до Сіґмунда. Той каже йому, аби він замісив тісто, поки сам Сіґмунд сходить по дрова, і дає йому мішок з борошном. Сам же вирушив до лісу. А коли повернувся, то Сінфьйотлі вже впорався із завданням.

Тоді Сіґмунд питає, чи той нічого не знаходив у борошні.

– Здалося мені, – каже той, – ніби там було щось живе у борошні, коли я взявся тісто замішувати. Та я його й замісив разом з тістом.

Тоді каже Сіґмунд, сміючись:

– Не дам я тобі скуштувати цього хліба на вечерю, адже замісив ти у нього найотруйнішу в світі змію.

Сіґмунд був настільки могутнім, що міг споживати отруту без шкоди для себе; Сінфьйотлі ж був невразливим до отрути ззовні, але не міг її ані їсти, ані пити.

Глава 8
Помста Вьольсунґів

Маємо тепер сказати, що видавався Сінфьйотлі Сіґмундові замолодим, аби братися за помсту, й вирішив він його трохи потренувати. Тож вони протягом літа подорожували лісом і нападали на людей, відбираючи в них золото та убиваючи їх. Видавався Сіґмундові Сінфьйотлі дуже схожим на мужа з роду Вьольсунґів. Але вважав він, що Сінфьйотлі є сином конунґа Сіґґейра і має злобну вдачу батька свого, хоча й володів мужністю Вьольсунґа. Дивувався Сіґмунд, що не дуже турбують хлопця кровні узи, адже той весь час нагадував йому про скорботу й підбурював на вбивство конунґа Сіґґейра.

Одного разу як завжди вийшли вони до лісу, аби поживитися здобиччю, аж раптом натрапили на хатину, в якій спало двоє чоло-

віків з великими золотими перснями. Вони були зачаровані, адже висіли над ними вовчі шкури. Раз у десять днів вони могли вийти з цих шкур. А були це сини конунґа. Сіґмунд та Сінфьйотлі влізли у ці шкури й не змогли по тому зняти їх, тож взялася до них вовча природа, яка раніше була в цих шкурах, і навіть заговорили вони по-вовчому. Завивали – і розуміли одне одного.

Й вийшли вони в такому вигляді у ліс, й кожен пішов своєю дорогою. Та перед тим уклали вони договір між собою: нападати на людей кількістю не більше семи осіб, а хто перший нападе, той має завити по-вовчому, аби дати знак другому.

– Не відступимося в цьому слові, – каже Сіґмунд. – бо молодий ти й зухвало сміливий. Такого, як ти, бажатимуть люди зловити.

По тому кожен пішов своєю дорогою. І лише розійшлися вони, як Сіґмунд натрапив на сімох чоловіків й завив по-вовчому. Сінфьйотлі почув те завивання, прибіг на нього й розірвав їх усіх.

Тоді вони знову розійшлися. Недалеко відійшов Сінфьйотлі у ліс, як натрапив на одинадцятьох чоловіків і напав на них, розірвавши їх усіх. Тут побачив він, що його поранено, і вирішив лягти під дубом відпочити.

Та не довго він так лежав, як прийшов туди Сіґмунд. Й от вони знову зустрілися. Каже Сінфьйотлі Сіґмундові:

– Ти покликав мене на допомогу проти сімох осіб, я ж, дитина проти тебе, сказав собі, що сам здолав одинадцятьох.

Сіґмунд кинувся на нього з такою силою, що Сінфьйотлі похитнувся й упав додолу. Тоді вкусив Сіґмунд його за горло. Того дня не змогли вони вийти з вовчих шкур. Сіґмунд узяв Сінфьйотлі собі на спину й відніс додому в криївку, він сидів над ним і проклинав ті вовчі шкури.

Побачив Сіґмунд одного дня, як бігали лісом два горностаї. Один з них вкусив іншого у горло, а тоді побіг десь до лісу й приніс звідти листок, приклав його до рани – й схопився другий на ноги живий та неушкоджений. Вийшов Сіґмунд з криївки й побачив ворона, той підлетів до нього й дав листок. Приклав Сіґмунд той лис-

ток до рани Сінфьйотлі, і той схопився на ноги цілий та неушкоджений, ніби й не був поранений ніколи.

По тому повернулися вони у криївку й сиділи там, аж поки не прийшов час їм скинути вовчі подоби. Тоді узяли вони ті вовчі шкури й спалили їх і закляли, аби вони більше нікому шкоди не завдавали. Поза тим у тих вовчих подобах звершили вони багато славних справ у землі конунґа Сіґґейра. Й от прийшов час, Сінфьйотлі виріс та змужнів, тож вирішив Сіґмунд, що достатньо вже він його випробував.

Небагато часу минає, і Сіґмунд вирішує здійснити помсту, якщо складеться все для того. Тож покинули вони криївку одного дня й під вечір прибули до палат конунґа Сіґґейра. Увійшли вони у сіни, що були перед головною залою. Стояли там бочки з пивом, то герої за ними й сховалися.

А конунґівна знає, де вони, й хоче з ними зустрітися. А як зустрілися вони, то вирішили взятися до помсти за батька з приходом ночі.

В Сіґню та конунґа було двійко маленьких дітей. Вони бавилися на підлозі зали золотими перснями, катаючи їх зі сторони в сторону й бігаючи за ними. Один перстень викотився із зали в сіни, де сиділи Сіґмунд зі Сінфьйотлі, й хлопчик побіг за ним. Тут побачив він, що сидять у сінях два кремезні й грізні з вигляду чоловіки в шоломах високих та обладунках сяючих. Він хутко побіг до зали й розповів батькові про побачене. Зрозумів конунґ, що планується на нього напад.

Сіґню почула цю розмову. Вона встала, узяла обох дітей та відвела їх у сіни до Сіґмунда та Сінфьйотлі. Там вона сказала їм, що ці діти їх виказали, – «і раджу я вам убити їх».

Каже Сіґмунд:

– Не буду я вбивати дітей, нехай вони мене й виказали.

Але Сінфьйотлі не знітився, махнув мечем і вбив обидвох дітей, а тіла їхні викинув у залу до конунґа Сіґґейра. Встав тоді конунґ й наказав схопити тих людей, які ховалися того вечора в сінях. Повибігали люди з зали й хотіли взятися за героїв, але ті мужньо й

затято захищалися й діставалося добряче усім, хто до них наближався. Але врешті їх подолали й схопили, зв'язали мотузками та закували у ланцюги. Так сиділи вони усю ніч.

Задумався конунґ: якій смерті піддати Сіґмунда та Сінфьйотлі, аби вона була тривалою. А коли прийшов ранок, то наказав конунґ насипати великий курган з каміння та дерену. Коли курган насипали, то звелів він поставити посеред того кургану великий плаский камінь таким чином, аби один його край дивився догори, а інший – донизу. Камінь був настільки великий, що розділяв курган на дві частини й обійти його було неможливо. Тоді наказав конунґ узяти Сіґмунд та Сінфьйотлі й посадити в той курган по обидва боки того каменю. Думав він, що буде їм гірше сидіти окремо, але чути одне одного.

Й коли почали вкривати той курган дереном, то прийшла туди Сіґню з копною соломи у руках. Вона вкинула ту солому Сінфьйотлі до кургану й попросила рабів не казати про це конунґові. Вони погодились й засипали курган.

Коли надійшла ніч, то каже Сінфьйотлі Сіґмундові:

– Я думаю, що на перший час їжі нам вистачить. Конунґівна вкинула мені шматок свинини, загорнутий у солому.

А як узявся він за те м'ясо, то побачив, що там був захований меч Сіґмунда. Він упізнав його лише за руків'ям, адже темно було в кургані. Тоді сказав Сінфьйотлі про свою знахідку Сіґмундові. Й зраділи вони обидва. Тоді застромив Сінфьйотлі меч у камінь і натиснув – і почав меч проходити крізь нього. Схопив Сіґмунд за вістря того меча, й почали вони перепилювати ним той камінь. Так вони пиляли, поки повністю його не розрізали. От як про це в пісні говориться:

Ріжуть великий
камінь потужно
Сіґмунд мечем
та Сінфьйотлі.

Тож обидвоє вони були у кургані й пиляли камінь та залізо – таким чином вони звільнилися з кургану.

Вирушили герої до палат конунґа Сіґґейра. Там іще усі спали. Вони натаскали до зали дров і запалили їх. Попрокидалися ті, хто були всередині, від диму – аж усе довкруги палає.

Запитав конунґ тоді, хто розклав те багаття.

– Я і Сінфьйотлі, син сестри моєї, – каже Сіґмунд, – й знаєш ти тепер про те, що не усі Вьольсунґи загинули.

Тоді попросив він свою сестру вийти до нього й отримати гідне пошанування та великі почесті, адже хоче він відшкодувати їй за усі її негаразди.

Вона відповідає:

– Тепер взнаєте ви, чи забула я те, що конунґ Сіґґейр убив конунґа Вьольсунґа: вбила дітей я своїх, бо здалося мені, що не зможуть за діда помститись. Прийшла я у ліс – до тебе – під виглядом відьми, тож Сінфьйотлі – це спільний наш син. Тому склалось для нього усе так чудово, що він одночасно син сина й син доньки конунґа Вьольсунґа. Зробила я все це через те, що конунґ Сіґґейр має померти. Поклала на помсту цю я так багато, що вже й нема мені життя. Готова померти тепер я з конунґом Сіґґейром, хоч й жила я з ним не з власної волі.

По тому поцілувала вона брата свого Сіґмунда та Сінфьйотлі й увійшла у багаття, попрощавшись з ними. Так і прийняла вона смерть свою разом з колунґом Сіґґейром та всією дружиною його.

Взяли родичі тоді своє військо й кораблі, і поспішив Сіґмунд у вотчину свою, де вигнав того конунґа, який сів там після конунґа Вьольсунґа. Став Сіґмунд могутнім конунґом й славетним, мудрим та всезнаючим. Побрався він з жінкою на ім’я Борґгільд. І було в них двоє синів. Одного Гєльґі назвали, іншого – Гамундом.

І от, коли народився Гєльґі, прийшли тоді норни – майбутнє його проекти – і сказали, що стане він найславетнішим з усіх конунґів.

Сіґмунд у той час саме повернувся з війни, підійшов він до сина свого з цибулиною в руці і дав йому ім’я тоді – Гєльґі, – а разом з іменем обдарував іще таким: землями Грінґстаді та Сольфьйолль, а ще мечем. Побажав він синові добре зростати й стати гідним Вьоль-

сунґа. І виріс він великодушним, улюбленцем, ще й перевершував більшість однолітків в усьому. Оповідають, що вперше ступив він у бій ще у віці п’ятнадцяти років. Був Гєльґі конунґом над дружиною, а Сінфьйотлі поруч з ним був, тож керували військом обидва.

Глава 9
Про Гєльґі, Вбивцю Гундінґа

Оповідають, що Гєльґі в поході якось зустрівся із конунґом на ймення Гундінґ. То могутній був конунґ з дружиною велелюдною, що правив землями. Зчинилася битва між ними; безстрашно Гєльґі наступав, і завершився бій тим, що перемогу здобув Гєльґі. Гундінґ же загинув, як і більшість війська його. І видалось Гєльґі, що дуже вже виріс він, адже вбив такого могутнього конунґа.

Сини ж Гундінґа зібрали супроти Гєльґі військо, аби помститися за батька свого. І була битва у них жорстока. Вийшов Гєльґі супроти війська братів тих і шукає серед натовпу, хто б скидався на синів конунґа Гундінґа. Знайшов та й убив синів Гундінґа – Альва та Еййольва, Гєрварда та Гаґбарда. Здобув він славетну перемогу.

Як вертався Гєльґі з поля бою, то в лісі одному зустрів багато прекрасних жінок, та одна з них перевершувала усіх інших. Їхали вони в розкішних шатах. Гєльґі спитав, як звуть ту, яка їде попереду усіх. Вона назвалася Сіґрун і сказала, що є донькою конунґа Гьоґні.

Каже тоді Гєльґі:

– Їдьте із нами, і добре вас зустрінуть.

Тоді донька конунґа відповідає:

– Інше завдання перед нами стоїть, аніж пити із вами.

Питає її Гєльґі:

– І що ж то є, донько конунґа?

Відповідає вона:

– Пообіцяв конунґ Гьоґні мене Гьодбродду, сину конунґа Ґранмара, а я ж пообіцяла, що чи не з більшим бажанням шлюб візьму з вороном малим, аніж із ним. Та все ж трапиться саме так, хіба ти

тому завадиш і вийдеш військом на нього, та й мене з собою візьмеш, адже з жодним конунґом не жила б я з більшим бажанням, аніж з тобою.

– Втішся, донько конунґа, – каже він. – Спершу доблесть нашу випробуємо, ніж тебе йому віддати: спочатку перевіримо, хто кого в битві здолає, і життям закладемося.

Після того розіслав Гєльґі гінців з дарами, аби зібрали вони військо, і призначив збір дружини в Раудабьярзі.

Чекав там Гєльґі, доки не прийшло до нього військо велике з Гєдінсейя, а тоді прийшла ще дружина велелюдна з Ньорвасунду з красивими та великими кораблями.

Тоді гукає конунґ Гєльґі воєводу свого на ім'я Лєйв і питає, чи полічив той їхніх воїнів.

А той відповідає:

– Неможливо й злічити, володарю, кораблі ті, що з Ньорвасунду пришили! Дванадцять тисяч людей на них прибуло, ще вполовину більше інше військо.

Мовив тоді конунґ Гєльґі, що мають увійти вони у фьйорд, що зветься Варінсфьйорд. Так вони й зробили. І налетіла на них буря, і так море збурилося, що здавалося, ніби хвилі, що б'ють у борти, народились від зіткнення гір. Сказав Гєльґі, аби не боялися того і вітрил не згортали, а й навпаки, аби підняли їх ще вище. Видавалося, що підуть на дно вони швидше, ніж пристануть до берега. Вийшла тоді на берег той Сіґрун, донька конунґа Гьоґні, із військом велелюдним, й заводить їх у тиху гавань, що Ґніпалунд зветься.

Дізналися про це місцеві мешканці, й прийшов на берег брат конунґа Гьодбродда, який правив землею, що звалася Сварінсгаугі. Звернувся він до новоприбулих із запитанням, хто головує серед них. Устав Сінфьйотлі у шоломі блискучому, неначе скло, у броні білій, неначе сніг, спис у руках тримає з відзнакою благородною і щит, золотом вкритий. Вміло він мову із конунґом завів:

– Скажи, коли свиней нагодуєш і собак, і жінку свою зустрінеш, що Вьольсунґи прибули і серед дружини їх можна бачити конунґа Гєльґі, якщо забажає конунґ Гьодбродд зустрітись із ним. За-

доволення його – зі славою битися, поки ти служниць при вогні цілуєш.

Відповідає Ґранмар:

– Не знаєш ти мови шанобливої і про часи давні не заговориш, коли ти ґьовдінґу брешеш. Скидається на те, що задовго ти харчувався на межі десь з вовками й братів своїх повбивав; дивина, що наважився ти прибитися до славних людей після того, як з багатьох трупів холодних кров ти смоктав.

Сінфьйотлі у відповідь:

– Тепер ти вже і не згадаєш, як був ти вьольвою на Варінсейї; чи не ти чоловіка хотів й мене схиляв до того, аби був я тобі за мужа? А по тому валькірією в Асґарді ти сидів, і така гарна була з тебе діва, що усі там ледь не перебили одне одного заради тебе. А я ж з тобою дев'ятьох вовків породив у Лаґанесі, й усім їм я батьком був.

Ґранмар же відповідає:

– Багато ти можеш брехати. Та от думається мені, що не міг ти нікого породити, адже кастрували тебе йотуна доньки у Траснєсі. Ти, пасинок конунґа Сіґґейра, покинутий із вовками на межі, а як повернувся, то разом всі злочини ти здійснив. Ти вбив братів своїх і славу дурну заробив собі.

Відповідає тоді Сінфьйотлі:

– А чи ти пам'ятаєш, як був ти кобилою в Ґрані й гарцював на тобі я в Бравєллірі? А по тому був ти козопасом в йотуна Ґаульні.

Каже тоді Ґранмар:

– Краще згодую я труп твій воронам, ніж далі з тобою мову вестиму.

Тоді каже конунґ Гєльґі:

– Краще було б вам і справді у битву вступити, аніж казати таке, що й слухати соромно. Ґранмара ж сини хай і не друзі мені, та все ж звитяжні вони мужі.

Геть поїхав Ґранмар звідти на зустріч із конунґом Гьодброддом у місці, що Сольфьйолль зветься. Коней їхніх звали Свєйпуд

та Свєґтьюд. Зустрілися вони при міській брамі, й оповів він про військо.

Конунґ Гьодбродд був в обладунках й шолом на голові мав. Питає він, хто був там, – «й чому такий розлючений ти?»

Каже Ґранмар:

– Вьольсунґи прибули, й дванадцять тисяч війська на берег зійшло з ними. Ще сім тисяч дружинників їхніх на острові Сьок стали. Та у місці, що Ґріндум зветься, ще більше дружини. Видається мені, що налаштований Гєльґі на бій.

Конунґ каже:

– Розішлемо ми клич по всій нашій державі й виступимо проти них. Не всидить той удома, хто до битви охочий. Звістку пошлемо до синів Грінґа і до конунґа Гьоґні, та й до Альва Старого. Величні вони воїни.

Тоді зійшлися вони у місці, що Фрєкастєйн називають, й відбувся там бій кривавий. Вийшов Гєльґі й пішов крізь військо. Багато воїнів наклали головами. Побачили вони тоді величезний загін жіночий, ніби полум'ям охоплений. Була то донька конунґа Сіґрун. Вийшов конунґ Гєльґі проти Гьодбродда й поклав його просто під стягами.

Каже тоді Сіґрун:

– Дякую за цю звитягу! Зміниться тепер усе в цих землях! Для мене це радісний день, а ти ж із цього шляху сходиш величним, адже здолав такого могутнього конунґа!

Захопив ті землі конунґ Гєльґі й довго там мешкав, побравшися з Сіґрун. Він здобув народну любов, справді величним став, та далі в цій сазі про нього не йтиметься.

Глава 10
Про смерть Сінфьйотлі

От вертаються Вьольсунґи додому, здобувши собі ще більшої слави. Сінфьйотлі ж зібрався у нову виправу. Зустрів він якось одну діву, й дуже захотілося йому її за дружину мати. Залицявся до діви цієї й брат Борґгільд, яка була дружиною конунґа Сіґмунда. Вони

цю суперечку взялися вирішити в бою, й убив Сінфьойтлі того конунґа. Багато де він по тому воював, у багатьох битвах участь взяв – і скрізь перемагав. Став він серед усіх людей найвідомішим та найшанованішим. Й от восени якось вертається він додому з великою кількістю кораблів та незліченними скарбами.

Розповів він про виправи свої батьку, а той передав усе конунґівні. Вона ж просить Сінфьйотлі поїхати з їхніх земель, адже не бажає вона його бачити. Сіґмунд же каже, що не відпустить його, й запропонував їй золото й грошей багато, хоча до того нікому такого не пропонував. Та не здобуде слави той, хто жінок ображає. Зрозуміла вона, що нічого з того не вийде.

Каже вона:

– Тобі вирішувати, володарю, як завжди.

За порадою конунґа вирішила вона справити тризну за братом своїм й тоді у дім свій скликала найшанованіших та найвеличніших мужів. Пригощала Борґгільд гостей напоями. От підійшла вона до Сінфьйотлі з повним рогом.

Каже вона:

– Випий, пасинку.

Узяв він ріг, зазирнув у нього й каже:

– А чи не отруєний цей напій?

Каже Сіґмунд:

– Дай-но мені.

І випив.

Каже конунґівна:

– Чому інші мають пити замість тебе твій ель?

Вдруге підходить вона із рогом:

– Випий.

І багатьма ще словами насміхалася з нього.

Узяв він ріг і каже:

– Отруйний цей напій.

Каже Сіґмунд:

– Дай-но мені.

І втретє підходить вона та пропонує йому випити зі словами:

– Чи серце Вьольсунґа в тебе?

Узяв Сінфьйотлі ріг і каже:

– Отрута в напої.

Відповідає Сіґмунд:

– Хай вуса очистять.

Сказав так конунґ, бо був уже доволі п’яний.

Випив Сінфьйотлі й упав ниць.

Сіґмунд підвівся, й оповило його горе смертельне. Узяв він тіло, пішов до лісу і вийшов до фьйорду. Побачив він там чоловіка на маленькому човні. Запитав чоловік, чи не хоче Сіґмунд, аби він його перевіз через фьйорд. Той погодився. Та човен був настільки малий, що так не вийшло: поклали у нього тіло, а Сіґмунд пішов уздовж фьйорду. І зник тоді човен з очей Сіґмундових разом із тим чоловіком.

Повернувся тоді Сіґмунд додому й прогнав конунґівну звідти. Трохи згодом вона й померла. А конунґ Сіґмунд продовжив правити своїми землями, й видається на те, що був він найславетнішим воїном та конунґом давніх часів.

Глава 11
Падіння Сіґмунда, Сина Вьольсунґа

Ейлімі звали конунґа, могутнього та славетного. Доньку його звали Гьйордіс. Була від інших жінок вона красивішою та мудрішою. Якось вирішив конунґ Сігмунд, що з ним вона буде або ж ні з ким іншим. І вирушив Сіґмунд у землі конунґа Ейлімі. Той влаштував для нього бенкет великий. Головне – аби не з боєм Сіґмунд прийшов. Й от надходить до них звістка, що з дружбою вони прийшли, а не з війною. І був бенкет – багатий та велелюдний. Усюди конунґу Сіґмунду влаштовували ярмарки та інші дорожні розваги. І от приходять вони на бенкет, й сідають обидва конунґи в одній залі.

Було так, що прибув туди й конунґ Люнґві, син конунґа Гундінґа, і хоче він також породичатися із конунґом Ейлімі. І бачить він напевне, що приїхали вони в одній справі; й напевне знає він, що війною піде той, хто не отримає бажаного.

Заговорив конунґ до доньки своєї:

– Ти жінка розумна, й обіцяв я тобі, що сама ти собі чоловіка обереш. Обирай серед цих двох конунґів, і так буде, як ти вирішиш.

Вона відповідає:

– Важко дається мені цей вибір, та віддаю перевагу я тому конунґу, який славетнішим є. А це – конунґ Сіґмунд, хоч він уже й занадто старий.

І видали її за Сіґмунда, а конунґ Люнґві пішов ні з чим. Сіґмунд же узяв шлюб із Гьйордіс. І був один день за інший кращим та завзятішим.

Після цього вирушив конунґ Сіґмунд додому в гунські землі, а разом з ним і тесть його – конунґ Ейлімі. І почав він правити у своїх землях. В той час конунґ Люнґві разом із братами своїми зібрав військо, й рушили вони пліч-о-пліч на конунґа Сіґмунда. Часто бували вони обділені життям, та це їх вкусило вже засильно. Вирішили вони таки піти війною на Вьольсунґів. Прибули вони в гунські землі й звістку до конунґа Сіґмунда шлють, що не хочуть підступом нападати, але вірять, що він не втече.

Конунґ Сіґмунд відповідає, що вийде на бій. Зібрав він дружину, а Гьйордіс до лісу вислав разом зі служницею. Разом з ними й скарбів багато вивезли. Там вона й ховалася, поки тривав бій.

Зійшли вікінґи з кораблів з великою дружиною. Конунґи Сіґмунд та Ейлімі підняли бойові стяги, розлігся звук сурм. Конунґ Сіґмунд засурмив у ріг, яким ще батько його володів, надихаючи свою дружину. Та було в нього менше людей у війську. Почалася запекла битва, і хоч й був Сіґмунд у віці, бився він твердо і йшов попереду своєї дружини. Не встоїть перед ним ані щит, ані броня, а він першим з-посеред дружини весь день іде на ворогів. Ніхто не міг передбачити, як усе між ними скінчиться. Багато списів там літало і стріл. І захистило його передбачення діси, що не був він поранений і ніхто злічити не зможе, скількох чоловіків він поклав. Обидві руки його були в крові аж по плечі.

Коли певний час та битва вже тривала, прийшов на поле бою чоловік у синій накидці з каптуром. Не мав він одного ока й тримав

у руці спис. Виступив цей чоловік супроти конунґа Сіґмунда й замахнувся на нього списом. А як конунґ Сіґмунд ударив міцно, влучив меч у той спис й розколовся навпіл.

Повернулася тоді кривда сторицею – пропав конунг Сіґмунд й багато його людей полягло. Не шкодували себе конунґи, ані більшість з людей. Як тепер говорять, мало хто – проти багатьох.

У цій битві загинули конунґ Сіґмунд та конунґ Ейлімі, тесть його, на чолі своїх дружин, і більшість їхні воїнів.

Глава 12
Про конунґівну Гьйордіс та конунґа Альва

Конунґ Люнґві рушив до палацу Сіґмунда, бажаючи забрати звідти Гьйордіс, та намарно. Не виявив він ані жінки, ані скарбів. Тоді поїхав він по землях, роздаючи їх своїм людям. Він думав, що всіх Вьольсунґів уже вбив і нема йому чого боятися.

Гьйордіс пішла уночі на місце побоїща – вже після битви – й прийшла туди, де лежав конунґ Сіґмунд. І спитала вона, чи не полікувати його.

Відповідає він:

– Більшість живе й за меншої надії, та не маю я надії більше, тож не хочу я зцілення. Один не бажає, аби за меч ми бралися знову, адже зламаний він тепер. Були в мене битви, поки мав його прихильність.

Каже вона:

– Було б мені краще, якби зцілили тебе і помстився ти за мого батька.

Конунґ відповідає:

– Іншим це суджено. Носиш ти хлопчика – вигодуй його добре, стався з турботою, й стане хлопчик найславетнішим і найвеличнішим в нашій родині. Як зіницю ока збережи уламки меча. Міцна із них зброя буде зроблена. Меч той Ґрам називатиметься. Служитиме сину він, і здійснить він з ним багато звитяг – їх завжди пам’ятатимуть. І буде його ім’я і величним, допоки світ стоятиме. Вті-

шайся цим, а я ж смертельно поранений, тож відходжу я на зустріч із пращурами.

Гьйордіс сиділа поруч із ним, доки він не сконав. І здійнявся тоді день. Побачила вона тоді, що багато кораблів прийшло у цю землю.

Каже вона служниці:

– Давай поміняємося сукнями. Прошу, назвися моїм іменем і скажи, що ти – донька конунґа.

Так вони й зробили. Прийшли вікінґи поглянути на велике поле битви й побачили жінок, які йдуть до лісу. Зрозуміли вони, що щось важливе сталося, і зійшли з кораблів. На їх чолі йшов Альв, син конунґа Данії Гьяльпрєка. Прибув він у ці землі разом зі своїм військом. От вийшли вони на поле бою – бачать там багатьох загиблих воїнів.

Конунґ наказує розшукати тих жінок – так і було зроблено. Запитує він, хто вони такі, хоч це й не виправдало їхніх очікувань. Завела мову до нього служниця й каже, що загинули конунґи Сіґмунд та Ейлімі, й багато іще достойних мужів, і каже, хто здійснив це. Питає конунґ, чи не знають вони, де заховано скарби конунґа.

Служниця відповідає:

– Втіш надію, адже знаємо.

І відвела його до скарбів. Багато коштовностей вони знайшли. Ніхто й пригадати не міг, чи бачив коли раніше в одному місці стільки скарбів. Віднесли це все на кораблі конунґа Альва. Пішла за ним Гьйордіс, а також служниця. Вирушив він додому – в ті землі, де правив, – дізнавшись, що загинули найславетніші конунґи. Узяв конунґ кермо, жінки ж пішли до каюти. Завів він розмову з ними, аби вшанувати їх мовою.

Повернувся конунґ додому в свої землі з великими скарбами.

Був Альв чоловіком кмітливим.

Коли певний час пробули вони вдома, питає конунґівна в Альва, сина свого:

– Чому красивіша жінка має менше перснів й гірше вбрання? Видається мені, що благороднішою є та жінка, що нині менш пошанована.

Відповідає він:

– Мені теж здається, що не дуже вона на служницю подібна. А коли вперше ми зустрілися, гідно поводилась вона з такими гідними людьми. Що ж, виведемо її на чисту воду.

Одного разу за пиятикою сів конунґ з ними й заговорив:

– Як дізнаєтеся ви, що день вже спадає, а ніч наступає, якщо зірок ще не видно?

Служниця відповідає:

– Така є ознака: замолоду ще звикла я пити багато на сході сонця; як покинула я це, то стала прокидатися пізніше. От це і є моя ознака.

Усміхнувся конунґ і каже:

– Не личить таке доньці конунґа.

Тоді звернувся він до Гьйордіс і питає її про те саме. Відповідає вона йому:

– Батько мій подарував мені один маленький золотий перстень. Має він властивість холонути на моєму пальці, коли ніч добігає свого кінця. Тож маю я таку ознаку.

Відповідає конунґ:

– Багато ж золота там, де навіть служниці його мають! Та годі тобі від мене ховатись! Повівся б я з обома, як з доньками конунґа, якби правду ви одразу сказали. Та як і було, ти лишишся шанованою та ще й дружиною моєю станеш. Так поведуся я з тобою, і народиш ти мені дитину.

Відповіла вона й розповіла про себе усю правду. І стала вона найшанованішою та найповажнішою жінкою.

Переклав Ілько Біленко-Шумахер

ПОЕЗІЯ СКАЛЬДІВ

Егіль Скалаґримссон

Викуп голови

1

Морем – мій шлях,
маю в устах
берег шукань
бога бажань;
дуб в воду ліг,
лиш танув сніг –
дуб в воду ліг,
човен мій пив
повені див.

2

Сам для себе сплів
пісню славних слів,
Одінів лет
англам пив мед;
з пінних заграв
пісню зібрав,
слухайте з лав,
як славу здійняв.

3

Ти слово надай –
нестиму в твій край
сплетіння пісень
про твій славний день;
хоч відають всі
про битви твої,
лиш Відрір міг знать,
де гине вся рать.

4

Зріс ліс із лез
в щитах весь щез,
ти став у стрій –
розрісся бій;
там чув я спів
усіх мечів,
та враз твій стих
і впав до ніг.

5

Стали рядами,
звившись списами,
всі за наказом
славного князя;
вкрили рудими
крильми своїми
панські знамена,
в тиші завмерлі.

6

Спис влучить зміг –
вмить ворог зліг.
Ейрік там був,
славу здобув.

7

Далі вам вірші
мовлю лиш в тиші;
виклав без втоми
все, що відомо:
різались рани
на знатних зібраннях,
вістря зі сталі
щити розтинали.

8

Тарниця мізків
трісла під вістрям,
плив рановосець,
крові пив досить;
став я над полем,
сповненим болю,
плив Батьків човен,
віршів цих повен.

9

Чув битви крик
і леза стик.
Ейрік там був,
славу здобув.

10

І кров з мечів
там крук надпив,
до списа спис –
рудий зріс ліс;
розкрив вовк рот –
навік змовк скот,
сестра йшла Нарі
в кривавій хмарі.

11

Бачив лет круків
над ложами трупів,
вигуки вовчі
вили до ночі,
плоті їм мало –
воронів гналим,
та впився дзьоб
у вражий лоб.

12

Вовк жертву крав
з-під княжих лав;
вовку дав плоть
Ейрік змолоть.

13

Діва бойовита
битву пробудити
прагнула словом;
звилися знову
кораблі зі тріском;
з металевим блиском
засвистіли вістря,
ріжучи повітря.

14

Списом під хмари
скликав князь чвари,
вийшов до бою
тис з тятивою;
рясно лив стріли,
смерть щоб зустріла
вовча пожива –
ворога сила.

15

Князь вигнув тис –
рій бджіл приніс;
вовку дав плоть
Ейрік змолоть.

16

Дань дати мушу
дібраним слушно
словом про вдачу,
славу добрячу:
ділить князь скарб свій,

держить все царство,
в сталих кордонах
ширить корону.

17

Ділить він персні,
дібрані чесно,
злотні прикраси,
зібрані ласо;
ґрунт яструбів
золотом вкрив –
вдосталь військам
платить він сам.

18

Ниви списів він
нищить всесильно
з блиском від злота
в битви болотах;
мовив тут, як є;
з моря Ейрік б’є,
люд на Сході п’є –
славу визнає.

19

Чув сьогодні князь:
човен плив до вас
у спокійний час,
повен славних фраз;
пам’яті повінь
плине до воєн –
славу засвідчив
Свафнір навічно.

20

Підняв я хвиль
під панський шпиль,
почув усіх –

сказав, що встиг;
з грудей протяг
і дар простяг,
прославив стяг
при всіх гостях.

21

Служать ці вірші
скальду не гірше,
ніж сльози Діви
здійснюють диво.

Переклав Максим Калініченко

Сліпну, прагну жару,
пожалій, Сюн голок,
горе мого зору:
зімкнені повіки.
Слухав радо конунґ
краю все, що рік я,
дякував у щасті
велетів словами.

Переклала Ольга Смольницька

Воїн прагнув бою,
в ярла вбивцю цілив,
пря здіймалась бурі.
Впав безстрашний Торольв;
вкрили Віну зела,
трави вкрили брата.
Але наше горе
гостре варт терпіти.

Переклала Ольга Смольницька

Батька мого мор
і матері труп
в горі оповім,
перш за все промовлю;
і назву назовні,
похвалу змайструю
платою у листі
між дерев гіллястих.

Переклала Ольга Смольницька

Руни в ріг врізаю,
що богам ректимуть,
мудрій варті барви
кров додасть червона;
вип'ю, як волію,
браги в зубі звіра;
знаєш, нам отруту
Бардр у дар приносить.

Переклала Ольга Смольницька

Торір Льодовик

Лізь на кіль нагору,
Хай морозить море.
Дух твій хай затвердне,
Вже життя не верне.
Вуст своїх не скривлюй,
Зливи взнавши хвилю.
Дів любив багато,
Раз лише вмирати.

Переклала Ольга Смольницька

Галльфред Оттарсон (Бентежний Скальд)

Сотні скальдів прагли
милості, що Одін

міг надати, й вірші
створювати вправно
(предків пригадав я);
але горе: Вітрір
мужем Фріґґ був першим,
а я – раб Христовий.

Переклала Ольга Смольницька

Цей меч такий, як всі мечі, –
ти створиш скарб, меч даючи.
Розчищу Нйордові мечі –
меч-хаща стане, кров ллючи.
Не бракуватиме мечів;
я вартий трьох мечів за вірш,
якщо ж даси оздоби-піхви –
з мечем я кинуся до битви.

Переклала Ольга Смольницька

Кормак син Еґмунда

Не мине у мене
Ця жага до жінки
Велетнів, що стала –
Віз намиста – поряд.
Від стіп цеї діви,
Вінчаної велетом,
Буде мені лихо:
Я її не знаю.

Переклала Ольга Смольницька

Йокулль Бардарсон

Морить болем рана,
я лежав зручніше,
а тепер страждання

моря струм багряний;
ллється кров нагору
з мене, та стерплю я.
А шолома владар
має гнів на мене

Переклала Ольга Смольницька

ІЗ «БЕОВУЛЬФА»

Отже – як дани здавна звитяжили,
конунґи славні, наслухались ми,
як герої хоробрість являли!

Сам Скільд Скевінґ скинув чимало
вражих дружин з бражної лави,
навіював жах на воїв, хоч перше
нужденним був знайдою, – діждався розради,
зріс, піднесений під небом у шані,
і вже йому всі сусідні народи
шляхом китів шлють данину,
повинність виконують. Конунґ був добрий!
Опісля син його був посланий Богом
народу на радість, народжений в теремі, –
бо ж бачив Бог біди-злочинства,
що коїлись довго, доки безвладдя
давнє тривало. Життєдавець-Господь,
Владика Слави, послав йому почесті:
Беов широко був пошанований –
Скільдів син – скрізь на Півночі.
Бо муж добро мусить чинити,
бути щедрим у вотчині на винагороди,
аби його люди бились натомість,
гриді добрі, коли гряне війна,
службу справляли, – славні-бо завше
діяння мужеві дають благоденство.

Скільд прокняжив, скільки відміряно;
міцний ще, рушив під руку Господню.
Віднесли на марах до моря тоді його
соратники вірні, як він повелів,
коли його слово слухали Скільдінґи, –

любий підданцям, довго він правив.
Біля берега ждав корабель кільценосий,
лодь володаря, льодом укрита.
І на лоно лоді любого конунґа,
на гривни щедрого, зі щоглою поруч
поклали, славного. І знесли багато
скарбів заморських, карбованих броней, –
я не чув про пишніший човен, оснащений
спорядженням бранним і озброєнням воїнським,
мечами й кольчугами: незліченні скарби
на лоно володарю возложено – з ним
пливти їм потоком потужним далеко.
Наділили клейнодами племени
не менш його щедро, ніж, іще за дитинства,
ті, хто послав його услід за хвилями
у море самого малолітнім.
Ще й стяг золотий поставили високо
над ним, не завадивши водам нести його;
скорбно на серці їм, скрушно на дусі.
У невіданні кожен, кажучи правду,
і радники в залі, і ратники в полі,
хто ж повинен вантаж той одержати.

I

Беов Скільдінґ своїм скіпетром гради
об’єднав надовго, підданцям любий,
у шані в сусідів, – відійшов його батько
з юдолі земної, – аж доки змінив його
могутній Геальфдене – в герці лютий,
до скону очолював Скільдінґів славних.
Почислено четверо по черзі дітей його,
на світ народжених у ратеводителя:
Героґар, Гротґар і Гальґа добрий;
кажуть, з Ірсе конунґ Онела
шлюбне ложе ділив, Січескільвінґ.

Було тоді Ґротґаром розгромлено ворога,
даровано честь йому – й домочадці до нього
прислухались охоче, а пахолки мужніли
у спільнім служінні. Спало на ум йому
веліти звести велику залу,
медові хороми, про рівні яким
людські сини ледве чи чули,
і там з усіх добр, що дав йому Бог,
стару і младу статки вділяти,
крім наділів громадських і душ живих.
Згодом загадано – багато я чув про це –
численним народам середнього світу
будову оздобити. І невдовзі спорудження
зали найбільшої зодчі скінчили, –
у час урочний. Нарік її скоп
«Георот» – слово могутнє в нього.
Ґротґар на учтах гривни ділив,
як і заприсягався. Зала висока
з рогатим гребенем грізного пломеню,
вогню ворожди ждала – не час іще
збройній брані брати початок
зі звади смертельної між тестем і зятем.

Кремезна почвара у кромішній темряві
тяжко терзалась, із зали щодня
розголос чуючи, радости сповнений, –
там арфа звучала, чистоголоса
пісня скопа. Першоначал
правічних знавець, він провадив, як Бог
всемогутній створював твердь земну –
гарну рівнину, огорнену водами,
як присунув, звитяжний, сонце і місяць –
світло, щоб сяяло світожителям,
і від краю до краю прикрасив щедро

гіллям і зеленню землю всю,
і в усе, що живо, вложив життя.
Ратники, отже, радість вкушали
в благоденстві, аж доки дехто почав
злодіяння чинити, диявол із пекла.
То грізний демон, Ґренделем званий,
лихославний заброда, що забрав собі пустища,
багна і твані. Потвор сородич,
він у лігві їх щулився, нещасний, відколи
суджено Господом ізгоями бути їм –
племені Каїна, – це відплата Предвічного
за Авеля – скоєне Каїном вбивство.
Братовбивця нерадий, бо від роду людського
Всевишній відторгнув за провину ту геть його.
Від нього, мов пагіння, вся погань пішла:
велети, й ельфи, й пекельні духи,
також гіганти, що змагалися з Богом
довгий час, – їм відомщено Ним.

II

Вночі нагрянув Ґрендель розвідати
круг дому високого, чи дани-кольчужники,
пивом упившись, заступили на чати.
Бачить – всередині благородні мужі
по учті спочили, печалі не знаючи,
нещастя людського. Нещадна проява,
породження зла, розлючена й хижа,
одразу наважившись, з одрини стягла
тридцять ратників, – трапезі рада,
додому волочачи здобич багату,
сита убивством, посунула в лігво.

Ледь засіріло, на зорі пересвідчились
люди у грізній Ґренделя силі, –
після пиру піднято плач,

лемент великий. Велитель славний,
добрий владика в задумі сидів,
карався втратою соратників вельми,
відколи простежили супостата слід,
нелюда клятого. Надто запекла
і довга та пря була. Не далі аніж
наступної ночі напад він знову
скоїв ще більший – убивство люте,
не жахнувсь, окаянний, злодіяння й переступу.
Тоді спочинку часто шукали
під дальнім дахом деякі люди,
постелі безпечної – коли певні знаки
злоби самоправця правдоподібно
засвідчено їм; звідти втікши,
чимдалі трималися від демона вражого.

Тож Ґрендель владичив, один проти всіх,
справедливість порушивши, – і порожнім лишився
дім пречудовий. Довго тривало це:
дванадцять зим терзався горем
володар Скільдінґів, у скрухах незбутніх,
печалях великих. Почули про це
людські сини у болючих сказаннях –
відомо їм стало, як демон суперничав
довго із Ґротґаром, загрозу ніс,
згубу й незгоду багато років,
незмірну ворожість. Миру не прагнув він
з жодним із данів – задобрити золотом,
кровопролиття покрити вирою, –
жоден радник із рук убивці
не надіявся відкуп одержати щедрий,
а той ізгой чигав у засідці –
морок смертний – на молодь і старших, –
у пітьмі він вічній на пустищах млистих;

невідомо людині, куди зслизають
відуни, що ворожать на рунах пекельних.

Тож самотник жаский скоїв багато
лютих кривд, людства ворог,
чимало нечесть. Для ночівлі собі
загарбав Георот – прегарну залу,
до престолу благ не наблизився тільки –
через Бога, чиєї любови не знав.
Це лихо велике велителю Скільдінґів,
сокрушення духу. Думали пильно
високородні на радах таємних,
як відчайдушним діяти краще,
напади наглі припинити аби.
Богам війни у поганських капищах
клялися жертви возложити, молили,
щоб допоміг у нещасті народному
Душеубивця. Обичай такий у них,
надія нехристів – з думки не йшов їм
спогад про пекло, Господь їм незнаний,
ані діяння Судії невідомі,
не воздати хвали їм Владиці Небесному,
Господу Слави. Горе тому,
хто напропаще у пащу вогненну
душу ввергне, на долю відраднішу
упования облишивши! Благо тому,
хто по смертному дні піднісся б до Бога
і в обіймах Отця пробути б волів!

XI

Присунувся з млаки, з-під млистих пагорбів
Ґрендель, пригнічений гнівом Господнім, –
зловісний тать зловити жертву
замишляв у залі високій.
Брів під хмарами, доки в бражні хороми,

залу залюднену, золотом сяючу,
не вперся зором. Не вперше оце
він у Ґротґарів нагрянув осідок, –
ні раніш, ні пізніш не пізнав за життя свого
важчої виправи, варти міцнішої.

Наближався муж, блаженства позбавлений,
до зали знадвору. Двері сахнулися,
залізом окуті, заледве торкнув їх, –
розчахнув, розлючений, зло замисливши,
рот хоромів. Рушив ворог,
рвучко ступив на барвисту підлогу,
люті повен; линув з очей його
подібний до полум'я полиск недобрий.
Зочив багато він у залі мужів,
сонм сородичів, у сон занурених,
гридів гурт. Заграло в нім серце, –
думав перш ніж день настане,
життя від тіла відтяти в кожного,
злощасне страховище, – на щедрий бенкет
надія зажевріла. Та жереб не випав
після ночі тієї нищити людність
і далі йому. Дужий вичікував,
родич Гіґелака, коли раптом напасти
захоче отой хижий тать.
З цим і не думав демон баритися,
для першої спроби спритно він воїна
схопив і відразу розідрав його, сонного, –
кремсав суглоби, кров хлебтав,
кусні великі заковтував – тут же
його, безживного, зжер усього,
і ноги, і руки. Рушив далі
і, щойно намацав міцнодухого
мужа на ложі, ледве дотягся

п’ястю до Беовульфа, – уп’явся той миттю
у ворога й лежачи на лікті підвівся.
Пастирю кривд відкрилось негайно,
що дужчої хватки досі ні в кого він
у світі середньому, на теренах земних
не стрів ні разу, – страх йому серце
пройняв, але з місця не міг він рушити.
Дух його в сховище, де сходяться демони,
тікати рвався, – не така йому вислалась
путь життєва, як перше велось.
А родич Гіґелака, хоробрий, згадав
свою річ вечірню, на рівні схопився
і стис, аж тріщало, – трощилися пальці.
Велет рвонувся – витязь услід за ним.
Думав податися далі якмога
той лихозвісний, звідти втекти
у схов на багнищах, – збагнув, що п’ясть його
у хватці нещадній, – злощасна та виправа,
на горе губитель на Георот рушив.
Зала гуркоче – гіркого трунку
містомешканцям намішано всім,
данам хоробрим. Хоромосуперники
палали люттю. Палати двигтіли.
Це диво велике, що зудар герцярів
винозала винесла, встояла
будівля прекрасна, – та ж укріплена вся вона,
залізними стяжками майстерно окута
всередині й зовні. Казали, відскочило
лав медових від підлоги багато,
злотоприкрашених, як розлючені билися.
Не припускали скільдінзькі радники,
що муж який-небудь зможе колись її
якимось робом – рогоувінчану –
зруйнувати спритно, – на прах якщо її

не оберне полум’я. Погук долинув,
дивний вельми; данів несвітський
страх окув – кожного з тих,
хто чув з валів, як волав, співаючи
пісню поразки, пекла бранець,
як ворог Божий свій біль оплакував, –
крик жахливий. Кріпко тримав його
той, хто мав межи смертних
силу найбільшу в сьогоденні.

XII

Заступник воїв відпустити живим
гостя-убивцю не був налаштований, –
якби довше він жив, жодному користи
не дало б це народові. Соратники Беовульфа
спільно мечі, спадщину древню,
видобули – провідця по змозі
захистити воліли, велителя славного.
Вони не відали, воїни доблесні,
у бій вступивши й зусібіч намірившись
протяти татя, життя позбавити,
на душу важачи: лиходія того
ніяка криця, найкраща у світі,
жодне лезо вражати не хоче,
бо на зброю закляття наклав він звитяжну –
на кожен меч. Мусить відхід його –
розлука з життям – злощасливим
сьогодні бути – і в бісів обладу
здасться подалі демон чужинний.
Раптом відчув той, хто роду людському
завдавав лиходійствами доти численними –
богоборець – скорботи душевної,
що йому його тіло не хотіло служити,
бо хоробрий родич Гіґелака
рукою стис його. Нестерпно кожному,

що недруг живий ще. Понівечено
почвару плачевно – у плечі її зяюча
глибшала рана, – суглоби роз'ялися,
сухожилля луснули. Жереб славний
даровано Беовульфу. Забіг тоді Ґрендель
під схили багнисті, у схов безрадісний, –
смертельно скалічений; коли б пак не знав він,
що нині життя його – низка днів –
добігло кінця. Після бою жорстокого
панів усіх жадання здійснилося.

Отак очистив чужоземець,
хоробрий і мудрий, хороми Ґротґара,
захистив від напасти, – подвигом тішився,
нічною роботою. Обітницю ґеат,
східним данам дану, виконав,
повернув на ліпше лихо все,
злу гризоту, що терзала їх доти –
аж від горя гіркого гибіти мали,
від скрути великої. Це яскраво засвідчилось,
коли доблесний витязь під дах склепистий
цурпалок поклав – клешню й плече:
нарікалось усе це рукою Ґренделя.

XV

Негайно було гарно оздобити
звелено Георот, гурт великий
чоловіцтва й жіноцтва ті винохороми –
гостезалу – вбирав. Золотом сяяли
гапти на стінах, багато речей,
для ока диковинних кожного мужа.
Хоч і скріплено скрізь у яскравому теремі
залізними стяжками стіни зсередини,
та потрощено весь було – трісли завіси
на дверях, – крім даху, коли демон злощасний,

беззаконник-ізгой, кинувся в розпачі
тікати від смерти. Не така вже й легка
ця втеча – хто хоче, хай би спробував, –
бо всі землемешканці мусять шукати –
діти людські, духоносці, –
приперті нуждою, п’ядь, уготовану
для тіла їх, – ложе, де належить йому
після пиру спочити. На ту пору явився
Геальфдене син – сам володар
в учті зволив участь узяти.
Не чув я про братнє зібрання численніше,
що круг скарбодавця краще трималося б.
Славні сміливці на лави сіли,
раді щедротам; родичі їхні
чемно чимало чар медових
осушили, хоробрі, у хоромах високих,
Гротґар і Гротульф. Георот був
повен друзів – не роздроблені ще
аніскільки зрадою Скільдінґи царствені.

Врочисто Гротґар вручив тоді Беовульфу
стяг злотосяйний – звитяги відзнаку,
битвополотнище, – шолом і кольчугу;
дорог-меч уславлений піднесли також витязю –
це багато хто бачив. Беовульф спив
чару в хоромах, – цю частку дарів йому
серед ратників не сором прийняти.
Я не чув, щоб іще хтось вручив кому-небудь
з чуттями більш дружніми чотири клейноди,
убрані в золото, при бражній лаві.
Шолом укріплював круг наголовника
обруч із криці, обкручений дротом,
щоб меч пошкодити дошкульно не міг його,
у прі гартований, коли проти ворога

щитоносний воїн вийти мав.
Вісім коней конунґ звелів,
заступник воїв, привести до зали –
з вуздечками злотними; в оздобах вигадливих
сідло на першому переливалося,
самоцвітами всипане, – сидження воїнське
великого конунґа, як волів повправлятись
у грі мечів Ґротґар славний:
не тратив він доблесть, коли трупи падали.
І явив він Беовульфу обидві милості –
ущедрив його зверхник друзів Інґа
румаками і зброєю – на добро щоб ужив їх.
Так людяно й щедро володар славний,
хранитель добр, оддячив за битву
кіньми й клейнодами, що ніколи б не гудив їх
той, хто правду прагне казати.

XXII

Промовив Беовульф, чий батько Еджтеов:
«Пом’яни, мудровладче, нині, преславний
сину Геальфдене, – до пригод-бо готовий я, –
ласкавцю воїв, сказане вчора, –
що, якби я втратив для потреби твоєї
життя своє, ти навіки
мені замість батька був би, відійшлому.
Стань же оградою моїм гридям юним,
боєспоборникам, якщо битва змете мене,
й відішли ті добра, що дав ти мені,
Гіґелакові, любий Ґротґаре.
Має тоді владика ґеатський
збагнути за золотом, зочивши скарб отой,
Ґретелів син, що гривнодавця
знайшов доброчесного і до часу втішався тим.
І віддай тоді Унферту давній мій спадок,
хвилевзористий меч, – мужеві знаному, –

хай служить, міцний, йому; славу собі я
Грунтінґом виборю – чи візьме смерть мене».

Після мови цієї муж буреґеатський
не затримався, доблесний, анітрохи чекати
не волів на відповідь; води поглинули
ратоборця – і, перш ніж побачити зміг він
дно, година не одна минула.
Відразу відкрилося тій, що круг водоплину
стерегла, ненаситна, сотню зим,
безжальна й пожадлива, що пожалував зверху
хтось із людей в володіння чудовиськ.
Жаскими п’ястями вона вп’ялась у витязя,
стисла в лабетах; його тіла доти
ще ніхто не поранив, – ратних шат
берегли його кільця, тож кігтями вражими
їй не ушкодити шкіри кольчужної.
Вовчиця пучин поточилась на дно,
володаря кілець поволікши в житло своє,
тож не міг він зброєю – не за браком хоробрости –
скористатися, хоч наскочило безліч
на нього потвор, тварей підводних, –
мечами-іклами сікли кольчугу,
за воїтелем гналися. Збагнув тоді витязь,
що він – у залі зловісній якійсь,
де води зовсім не вадять йому
і струменів натиск нестримний під дахом
його не досягне, – і сяйво побачив,
полум’я вогнища, полиск яскравий.

Почвару глибу розгледів зухвалець,
прокляту велетку. Осіклася рука його,
як змахнув він щосили січемечем, –
попри голову їй прогув кільценосний

боєпісню хижу. І приходьку відкрилося,
що промінь битви не прагнув рубати,
життя їй коротячи, – не корився господарю
меч у скруті; чимало він витримав
браней, тнучи броні й шоломи
на скін рокованим, – скарбу коштовного
уперше слава підупала тоді.

Все ще повен відваги, подвигів спраглий,
не гаявся кревний Гіґелаків.
Хвилевзорами мічений меч відкинув
у запалі витязь – аж об землю той вдарився,
прикрасами скріплений, крицеміцний, –
своїй силі довірився. Так само чинити
мужеві слід, що слави тривалої
прагне, – життя свого у прі не щадити.
За плече як ухопить, не сахаючись герцю,
муж боєґеатський матір Ґренделя, –
ворогиню смертельну гартований в битві
потрутив, розпалений, аж упала вона.
На відплату кваплива, плигом схопилась
і на нього кинулась із кігтями грізними, –
найдужчий між ратників того разу спіткнувся,
стомлений духом, і простерся ниць.
Вона сіла негайно на гостя зали,
широкий занісши ніж яснолезий,
за нащадка помщаючись. Захищав життя йому
лиш нагрудник плетений, що до пліч доходив, –
ні вістря, ні лезо не увійде крізь нього.
На поталу пішов би потомок Еджтеова,
ґеат могутній могилу знайшов би там,
якби бранне в пригоді убрання не стало,
боємережа, і Бог пресвятий
перемогу не визначив, премудрий Господь,

Правитель Небес, – не виніс легко
присуду правого, як возпрянув він знов.

XXIII

Поміча серед зброї він меча переможного –
витвір велетів, – між витязів славного,
гостролезого, древнього: найліпша це зброя,
та громіздкіша, ніж у грі оружній
інший муж може втримати, –
гідна і гарна, гігантами кута.
Воїтель Скільдінґів, кільценосне
лезо схопивши, лютий і ярий,
відчайдушно і гнівно увігнав його з силою
і шию їй – хряснули хребцеланки,
лезо протяло тіло роковане –
вона мертвою пала; меч закривавився –
муж порадів трудам своїм ратним.

Сяйво розсіяло серед зали
відсвіти, нібито неба свіча,
палаюча ясно. Палати оглянув він,
підібрав під стіною зброю свою
гостру, соратник Гіґелаків,
затятий і лютий. Те лезо ще витязю
прислужилося, бо прагнув стягнути він
плату з Ґренделя за плюндрування,
завдані ним західним данам,
незмірно більші, ніж набіг отой,
коли Гротґарових гридів-бенкетників
убив він сонними, – наситився, зжерши
десять і п’ятеро данських мужів,
і стільки ж іще за стіни виволік –
здобич огидну. Гідно сплатив йому
воїтель шалений, на ложі побачивши
безживним Ґренделя, що лежав, увереджений

битвою в Георотi, герцем подоланий.
Потряс його труп трепет сильний,
коли змах меча по смертi вiн витерпiв –
потужний удар, що вiдтяв йому голову.

Скоро помiтили мудрi мужi,
якi водну гладiнь споглядали iз Гротґаром,
що бурхливими хвилями вся хлань заходила,
поруділа вiд крови. Рядили гуртом
ветхi й сиві про витязя доброго, –
мовляв, їм не вiриться, що до владаря славного
знову той муж переможним прийде, –
багато мiж ними погодилося,
що вовчиця пучин покiнчила з ним.
Скелю лишили Скiльдiнґи доблеснi
о годинi дев’ятiй, додому вiдбув
злотодавець дружини. Чужинцi ж сидiли,
духом охлялі, і в хлань удивлялися, –
бажали й не вірили, що провідця і друга
ще побачать свого. А битвомеч отой
кригою танути вiд крови, бурульчастий,
тим часом почав. Це чудо було,
що розтало все лезо, мов лiд у пору,
коли попустить пута морозу
Отець на потоках, – потугу Вiн має
над часом і строком, всечесний Господь.
Буреґеат не взяв із багатств у хоромах тих –
хоч безлiч їх бачив – більше нiчого,
тiльки голову вiдтяту й руків’я,
все в камiннi коштовному. Меч же розплавився,
згорів, гартований, – загаряча та кров,
заотруйна примара, що померла отам.
Незабаром випiрнув той, хто бачив у прi
зловорожих поразку, поринув крiзь воду.

Всі потоки пучин очистилися,
весь водний шир, як лишила життя
і світ минущий демониця чужинна.
Вийшов на сушу міцносердий плавець,
мореходів заступник, захопленій в хлані
здобичі радий – ладунку важкому.
До нього наблизились, благословляючи
Господа, гуртом могутнім соратники,
раді ватага неураженим бачити.
Скоро було скинуто з дужого
шолом і кольчугу. Безшелесні води,
плесо під небом, заплиле кров'ю.
Назад вони рушили, раді на дусі,
трапком торованим терени міряли,
добре відомі їм, – із доблестю княжою
несли оту голову з узгір'я над хланню –
кожен, безтрепетний, трудячись тяжко:
четверо мусили через силу
голову Ґренделя на грізних ратищах
до золотої зали нести, –
аж по часі недовгім чотирнадцять
дісталося ґеатів під стіни її,
войовничих, відважних, – і вождь з ними полем
перед медохоромами, хоробрий, ступав.
Крокував, покритий славою,
доблесний муж, переможний воїтель,
ватаг дружинників, вітати Гротґара.
По підлозі волочено за волосся тоді
голову Ґренделя до горниці бражної –
жахну для витязів і жони в їх колі.
На уроче видовище зорили мужі.

XL

Звелів сповістити він про ристалище те
у град загірний, де гриді сиділи

цілий ранок, рать щитоносна,
з сумом у серці, сумнівів сповнені,
чи день це останній властителя любого,
чи повернеться він. Вісник недовго,
прискакавши з-над мису, відмовчувався,
повідав по правді все принародно:
«Вже радостедавець народу ведерів,
золодар ґеатський, – на ложі смерти,
на одрі бойовища, повержений змієм.
Його ворог запеклий поруч лежить,
неживий, знесилений ножовими ранами, –
меч ніяк не міг уразити
того страховиддя. Віґлаф сидить
над Беовульфом, Веогстанів син,
один вельможний над мертвим іншим,
стомлений серцем страж посмертний
друга і недруга. Нині чекати
лихоліття бранного людям, коли
таїною для франків і фризів не буде
загибель велителя. Велика-бо свара
зав’язалася з гуґами, коли Гіґелак морем
прибув із раттю на берег фризький,
де гетвари в наступ на нього пішли
навально – і сила переважила їхня,
тож він поник, витязь кольчужний,
поліг серед лав, – володар гриді
вже не вділить скарбів. Надалі ласки
Меровінґа ми не сподобились.
Не діждати й від шведів, швидше за все,
згоди й довіри, бо загальновідомо,
що Онґентеов життя
позбавив біля Кручого Гаю Геткіна Гретлінґа,
коли з пихи походом уперше
посунули ґеати на Січескільвінґів.

Незабаром обачний батько Огтгере,
старий і грізний, нагрянув у відповідь,
морського володаря звалив і визволив
жону свою літню – беззлотну, окрадену –
з полону, Онели й Огтгере матір,
і переслідував запеклих недругів,
доки не скрились ті у Кручому Гаї,
пойняті болем, безволодарні.
Великим воїнством він обложив
тих, що меч недонищив їх, змучених ранами
всю ніч бідолахам лихом погрожував, –
мовляв, як задніє, одних переб'є він
мечами, а других на древі повісить,
птаству на радість. А як ранок настав,
тугу в серцях їх утіха змінила,
коли гук почувся Гіґелакових
рога й сурми, – то з раттю своєю
по слідах їх дістався той достойник туди».

XLI

«Далеко прослався слід кривавий
шведів і ґеатів, у зваді погибельній
полеглих, що два розпалили народи.
І Онґентеов з одноплеменцями,
старий і мудрий муж достойний,
рушив у град свій, ревно тужачи, –
він чув про гордого Гіґелака,
його воїнську доблесть, не вірив у спротив,
в те, що з моремужами зможе змагатися,
з морськими воями, свій скарб захистити,
дітей і жону, – й утік він, старий,
за вали земляні. Повалила тоді
погоня за шведами, – Гіґелакові
знамена всі підступи затопили до тверджі,
щойно Гретлінґи град обложили.

І ось полонили Онґентеова
сивоголового леза мечів,
тож володарю племени довелося здатися
на ласку Еовора. Люто Вульф,
Вонредів син, його вістрям уразив –
і бризнула кров навкруг від удару,
полилась з-під волосся. Але не злякався
Скільвінґ старий, – за наскок смертоносний
ще дужчим ударом оддячив умить,
на противника кинувшись, конунґ народу.
Не зміг відважний Вонредів син
дару старцеві завдати у відповідь,
бо той йому першим розтяв шолом
і він, окроплений кров'ю, поник,
долі простерся, – не судилось тоді ще
йому вмерти, проте, – й опритомнів поранений,
коли впав він, брат його обрушив меча
древніх гігантів, Гіґелаків
непохитний соратник, – широке лезо –
на тарчу й шолом велетенський, – і замертво
упав тоді конунґ, пастир народу.
Потім соратники перев'язали
Вульфові рани й ураз підвели його,
коли поле брані їм припало посісти.
Обінукав Онґентеова
переможець, забрав бронь у сивого,
шолом і меч гостролезий з руків'ям –
і Гіґелакові це багатство вручив.
Обладунки прийняв той і віддячити клявся
винагородами принародно – й віддячив:
прибувши додому, владика ґеатський,
Гретелів син, за січу сплатив
Еовору й Вульфу вельми щедро,
по сто тисяч землями й ретязями гривен, –

за ті нагороди в середньому світі
його ганити годі, бо за герць вони славний, –
і доньку єдину віддав тоді Еовору,
запоруку милостей, домівки окрасу.

Ось яка пря і неприязнь людська,
ворожда смертельна, що жду я її,
що шведи з нами її знову шукатимуть,
коли про кончину почують вони
володаря нашого, що раніше він
беріг від недругів клейноди й князівство,
по смерті героїв, хоробрих Скільдінґів,
над благом підданців упадав і в усьому
чинив шляхетно. Хутко ж ходімо,
киньмо погляд на конунґа племени
й на погребне гривнодавця
вознесімо нашого. Не осібна хай дещиця
разом з героєм згорить – цілий скарб:
безліч золота, що болісно куплене,
і гривни, що сплачено на грані останній
за них життям його, – хай знищить вогонь це,
охопить полум’я, хай пам’ятних витязь
не носить оздоб, а діва вродлива
не прикрашає шиї гривною, –
не раз їм іти у тузі сердечній,
лишившись без золота, в землі чужі,
бо ратеводитель зрікся веселощів,
сміху і радости. На ранок пальці
безліч настуджених стиснуть списів,
здіймуть їх руки, та не рокіт арфи
розбудить ратників, – приречених чуючи,
чорний крук прокряче не раз,
орлові повідає, як із вовком у парі
трапезував на трупах убитих»...

XLIII

На мисі тім ґеати багаття погребне
воздвигли для нього неабияке,
шоломами й тарчами оторочили,
блискучими бронями, як сказано ним.
Нагорі возложили герої, голосячи,
володаря славного, велителя любого.
Там, на гребені кручі, погребний вогонь вони
розвели найвеличніший, – повалив древодим
чорний над пломенем, з плачем змішався
стогін вогню, стих буй-вітер,
аж поки пломінь плоть пожер,
до серця пропікши. Свій сум виливали
усі, засмучені смертю владики;
тужіння й одна жінка-ґеатка
з волоссям підв’язаним завела за Беовульфом,
пісню скорботну. Без упину провадила,
що страшать її вельми навали полчищ,
кровопролиття, кривди загарбницькі,
глум і полон. Поглинуло небо
дим розвіяний. На узвишші ведери
звели курган, – великий він був,
мореплавцям помітний здалеку, –
за десять днів доблесному
поставили пам’ятник, останки його
обнісши стінами настільки розкішними,
що спроможні на це лиш премудрі мужі.
Самоцвіти і гривни в погребнім кургані
сокрили вони – всі прикраси, що винесли
зі скарбниці допіру, повні тривоги, –
повернули в землю золото воїнське,
клейноди – в надра, де й нині лежать вони,
як і спершу – без жодного пожитку для смертних.
Круг кургану вершники відважні об’їхали,

сини старійшин, разом дванадцять, –
воліли звеличити володаря в пісні,
свій розпач виливши, й у розповідях:
його подвиги ратні й благородство підносили,
його доблесть славили. Так і слід чоловікові
велителя-друга возхваляти, любити
усім своїм серцем, як оселю тілесну
той покине й останню переступить межу.
Так плем’я ґеатське оплакувало
владику – соратники, рівні при вогнищі, –
вони свідчили: був він з сьогосвітніх властителів
найдобросердечніший, до підданців найм’якший,
незрівнянний у милості й найревніший до слави.

Переклала Олена О’Лір

ІЗ «ПІСНІ ПРО РОЛАНДА»

Король наш Карл, великий імператор,
Сім довгих літ в Іспанії провів.
Гористий край здобув він аж до моря, –
Нема вже замка, щоб йому не здався,
В руїнах всі міста і їхні мури,
Крім Сарагоси на верху гори.
Король Марсілій править там невірний,
Мухмеду служить, Аполліна молить, –
Та не минуть йому за те біди.
Король Марсілій був у Сарагосі.
Пішов він в сад, у тінь дерев плодових,
Приліг на біломармуровий камінь.
Круг нього більш як двадцять тисяч маврів.
Він мовив герцогам і графам так:
«Послухайте, панове, сталось лихо –
Карл, Франції прекрасної король,
Прийшов сюди, щоб всіх нас уярмить.
А тут ні військ, щоб мірятися з ним,
Ні сил таких, щоби його здолати.
Пораду дайте, наймудріші з маврів,
Як рятуватись від ганьби і смерті».
На це хоч би один промовив слово;
Озвавсь лиш Бланкандрін, барон Вальфонди.

III

Вважався Бланкандрін одним з мудріших,
Відважним був і рицарем чудовим,
Готовим королю допомогти.
Він так Марсілію сказав: «Не бійтесь,
Упевніть Карла, гордого чванька,
У вірній службі і приязні щирій:
Пошліть в дарунок львів, ведмедів, псів,
Сімсот верблюдів, соколів сот десять,

Чотири сотні мулів з сріблом-злотом, –
Всього добра на п’ятдесят возів,
Щоб воїнам він міг ним заплатити.
Вже годі в цій землі йому сидіти,
Нехай, скажіть, до Ахена верта,
А ви, мов, пройдете слідом за ним
Якраз в самий Михайлів день святий,
Щоби прийняти там закон Христа
І відтоді його васалом стати.
Щоб честю і майном йому служити.
Дамо йому й заручників, як схоче,
Десятків два, щоб певність мав у цім,
Дамо йому хоч би й своїх синів, –
На муки перший я б свого послав!
Вже ж краще їм голів своїх позбутись,
Ніж мали б ми маєтки й честь згубити
І жебраками стать у цій землі».

XII

В тіні ялини сів могучий Карл,
Своїх баронів кличе він на раду.
Прийшов Оджьєр, Турпін-архієпископ,
Старий Річарт, його небіж Анрі,
Хоробрий граф гасконський Ацелін,
Тедбальт із Реймса й брат його Мілон.
Крім цих прибув Джерін, був там Джер’єр,
Прийшов також на раду граф Роланд
І сміливий та славний Олів’єр.
Багато франків з франківської землі
На заклик Карла до його прийшло.
Також і Ганелон, що Карла зрадив, –
Так почалась та нещаслива рада.

XIII

«Мої барони, – мовив Імператор, –
Марсілій-цар прислав послів до мене.

Він обіця нам блага незліченні:
Ведмедів, львів, пов’язаних хортів,
Сімсот верблюдів, соколів сот десять,
З арабським злотом сот чотири мулів, –
Всього добра на п’ятдесят возів, –
І просить нас до Франції вертатись.
Він прийде сам в мою столицю Ахен
Прийнять закон спасенний, християнський;
Хрестившись, – буде ленником моїм.
Так каже. В мене ж сумніви чималі».
На те барони: «Слід остерігатись».

XIV

Скінчив свою промову володар.
Не годиться із ним лиш граф Роланд;
Стає на ноги і говорить Карлу:
«Марсілію ніяк не можна вірить!
Сім літ, як ми в Іспанію прийшли.
Я Нопль здобув для вас, здобув Коммібль,
Вальтерну взяв і всю округу Піші,
Севілію, Їуделу, Баласгет.
Король Марсілій завжди був зрадливий:
До вас прислав п’ятнадцять сарацинів;
У них були в руках гілки оливи
Й такі ж улесливі слова були.
Спитали ви поради у французів,
Хвалили вас за той безумний вчинок,
Послати ви поганинові двох –
Один був граф Базон, другий – Базілій, –
І Мавр стяв голови обом в Альтільї.
Я раджу й далі ворогів громити,
Вести до Сарагоси всі війська,
Й держать облогу хоч би й все життя,
Але ж помститись зраднику за вбитих».

XV

Поник чолом великий імператор,
Він крутить вус і підборіддя гладить,
Роландові ні слова не відкаже.
Замовкли франки. Тільки Ганелон
Мовчать не став. Зривається, підходить
І горде слово Карлові говорить.
Він мовив так: «Не вірте похвалькам.
Хто б це не був, хоч навіть і я сам,
А слухайте того, хто раду дасть корисну.
Король Марсілій справді вам кориться:
Іспанію він хоче взять, як лен,
Та ще й закон Христа прийняти згоден.
Хто радить вам не вірити йому,
Забув, які тяжкі нас муки ждуть.
Чванлива рада послуху не варта, –
Лишім нерозум, розуму тримаймось!»
«Французькі рицарі, – промовив Карл, –
З моїх баронів оберіть того,
Хто б мавру відповідь мою доставив».
Роланд сказав: «Хай їде Ганелон,
Мій вітчим – найдостойніший барон».
Всі франки згодились: «Хай буде так,
З дорученням він справиться найкраще».

XXIV

«Ось рукавички й палиця, бароне, –
Сказав король могучий Ганелону. –
Адже ви чули: франки вас обрали».
А Ганелон: «Роландова це справа!
Повік ненавиджу його і перів,
Прихильних до Роланда й Олів'єра,
Чіп друг йому! Одверто заявляю:
Це – вороги мої, і викликаю
їх всіх на смертний бій...»

А Карл на те:
«Гнівливі дуже ви й завзяті надто!
Я вам наказую іти, барон!»
«Що ж, я піду, – промовив Ганелон. –
Але я йду на видиму загибель,
Як граф Базан і брат його Базілій».

XXV

Великий Карл тримає рукавичку.
Та Ганелон хотів би там не бути,
І рукавичку упустив в нестямі...
О, боже наш! – покликнули французи, –
Що це за знак? Він щось лихе віщує,
На горе тяжке цей посол іде!»
«Побачите!» – їм Ганелон на це.

XXVIII

Ось їде Ганелон: в оливковому гаї
Він тих послів арабських доганяє
(їх Бланкандрін навмисне тут тримає).
Майстерно розмовляли граф із мавром:
Говорить мавр: «Який чудний ваш Карл –
Апулію й Калабрію здобув.
Досяг аж за солоним морем англів
І дань Петру примусив їх платити,
Чого ж йому у нашій ще землі?»
Граф відповів: «Так хоче Карл Великий;
Йому ніхто перечити не може.
Нема того, хто Карла переможе».

XXXI

Так їхав Бланкандрін із Ганелоном,
І присягалися один одному,
Що будуть важити на смерть Роланда.
Так їхали дорогами, шляхами
Й спинилися під тисом в Сарагосі.
Тут під тінистою сосною трон,

Александрійським шовком весь укритий.
На нім сидить іспанський повелитель,
І більш як двадцять тисяч маврів з ним,
Цікаві, що їм скаже Бланкандрін,
Стоять в глибокій тиші навколо.
От входять Бланкандрін із Ганелоном.

XXXIII

Граф Ганелон надумавсь, що сказать.
Він починає дуже мудре слово,
Неначе справжній майстер на промови.
Він так сказав: «Нехай боронить бог Вас, царю
І Бог, в якого вірим ми,
І Карл Великий, пан, велів сказати,
Що мусите закон Христа прийнять.
Він пів-Іспанії вам в лен дає,
Не схочете ж – він візьме вас, скує
І одведе в свою столицю Ахен.
Там грізний суд відбудеться над вами
І сором, і ганьба, і люта смерть...»
Розгнівався Марсілій, вчувши це,
Закутий в злото спис на графа звів:
Якби не люди, певно б, що убив.

XXXIV

Розлютувавсь Марсілій, збагровів,
Хапає спис і ратищем трясе,
Те бачить граф, бере меча свого,
В два пальці з піхв видобува його
І так говорить: «Гарний і ясний
Ти, добрий, вірний, славний мечу мій,
Аж поки ти блищиш в руці моїй,
Не докорить Великий Карл мені,
Що я загинув сам на чужині.
Загинуть перше з маврів найсильніші».
Тут всі невірні: «Не дамо їм битись!»

«Мій добрий графе, – каже тут Марсілій, –
Я нерозважний вчинок допустив,
Коли замірився на вас у гніві.
За те відшкодять соболеві хутра, –
З них кращі ліврів п’ятисот,
Не менше варті. Їх віддам вам завтра».
«Охоче, – мовить граф, – прийму цей дар.
Нехай сторицею вам бог віддасть!»

XLII

«Дивуюсь Карлу я, – сказав Марсілій, –
Старий він, сивий, двісті літ прожив,
Отримав перемог немало,
Булатних списів зазнавав удари
І сам без ліку королів разив...
Коли кінець отим боям його?»
«Кінця не буде, – мовив Ганелон, –
Поки Роланд лишається живий.
Де ще на світі рицар є такий?
Так само і відважний Олів’єр,
І з ним усі дванадцять франкських перів,
І двадцять тисяч їхньої дружини –
Не страшно Карлові нікого з ними».

XLIII

«Мій любий граф, – король Марсілій каже, –
І в мене військо – кращого не знайдеш:
Чотири сотні тисяч зможу я
Повести в бій супроти короля».
«Тепер не час, – відмовив Ганелон, –
Багато військ загине по-дурному.
Нерозум киньте, розуму держіться!
Пошліть добра до Карла якнайбільше.
Щоб здивувалися йому французи;
Заручників пошліть десятків два –
І Карл в прекрасну Францію поверне.

За ним піде сторожа військова,
А в ній лишиться певне й граф Роланд,
Відважний та звитяжний Олів'єр –
Обох, ручуся в тім, спітка тут смерть!
Пиху прийдеться Карлові сховати,
І він покине з вами воювати».

XLIV

«А як же ж, любий графе Ганелоне, –
Питає мавр, – Роланда нам убити?»
А граф на це: «Я можу пояснити:
Як прийде Карл в міжгір'є Цезарійське,
То там залишить військову сторожу,
З Роландом на чолі, з своїм небожем,
І з Олів'єром, відданим йому,
А з ними буде двадцять тисяч франків.
На них своїх сто тисяч ви пошліть –
Хай розпочнуть із ними бій одразу.
Загине війська їхнього багато,
Та й ваших жертвою немало ляже.
Тоді почніть новий із ними бій –
В однім бою з цих двох Роланд сконає.
Здобудете отак ви перемогу,
І вже не треба буде воювати».

LVI

Могучий Карл спустошив край Іспанський,
Взяв кріпості, поруйнував міста,
І вирішив війну тим закінчити,
До Франції прекрасної спішити...
Напроти неба, наверху горба
Роланд поставив прапор військовий –
В долині військо стало навкруги.
Долинами вже сунуть сарацини
У панцерах, кольчугах і шоломах;
У них щити, в руках мечі.

Тримають всі списи напереваги.
Спинились маври в лісі, серед гір.
Чотири сотні тисяч ждуть світанку.
О, горе! зрада і невздогад франкам.

LIX

Минає ніч, займається зоря.
Вже на коні відважний Імператор
Стурбовано на військо поглядає:
«Дивіться-но, панове, – мовить Карл, –
Які ось тут ущелини ворожі,
Кого б лишити з військом на сторожі?»
«Сміліший всіх мій пасинок Роланд,
Лишім його!» – озвався Ганелон.
На зрадника поглянув Карл суворо
І відповів: «Ти справжній чорт
І лють твоя за тебе промовляє,
А хто ж передні поведе полки?»
«Нехай датчанин їх веде Оджьєр, –
Говорить граф, – найкращий він для цього».

LXIV

Могучий Карл промовив до Роланда:
«Лишаю тут з тобою, любий графе,
Всього свого я війська половину,
Воно тебе від смерті порятує».
«Цього не треба, – відповів Роланд, –
Себе і рід свій я не посоромлю!
Лишіть зо мною двадцять тисяч франків
І йдіть спокійно: поки я живу –
Ніхто вас вже ніяк не потривожить».

LXV

І скочив на коня Роланд одважний,
З ним поруч побратим став Олів'єр,
За ними Джерін і сміливий Джер'єр,
Пішов Оттон, так само Беранджьєр,

Пішов Самсон і Ансеіс старий,
Джерарт погордий, русільйонський граф,
Так само і гасконець Енджельєр.
Турпін сказав: «Авжеж і я піду».
«Роланд – сеньйор мій, я його не кину»,
Такі слова промовив граф Готьєр.
З усіх обрали рівно двадцять тисяч.

LXIX

... Іспанський цар своїх васалів кличе:
Віконтів, графів, герцогів, баронів.
Із челяддю, з синами всі прийшли.
Всього зібрав він тисяч сот з чотири.
Гуркочуть в Сарагосі барабани,
Стоїть на вежі Мухамеда ідол,
І моляться йому всі маври ревно.

LXXX

На маврах панцери міцні, потрійні,
На голові шоломи сарагоські,
Мечі при боці сталеві,
У всіх щити і списи валенсійські,
І прапорці на списах різно мають,
Серед яких червоні, білі, сині.
Уже зійшли з дорожніх мулів маври
І мчать вперед на баских конях чвалом.
Був ясний день, вгорі світило сонце,
Блищала зброя безліччю вогнів,
Сурмили сурми, кличучи на бій;
Страшний той гук почуло й військо франків.
«Здається, друже, – Олів'єр сказав, –
Нам з маврами до бою треба братись».
«Ну, що ж, дай боже! – відповів Роланд, –
За короля повинні ми стояти:
Васал повинен за свого сеньйора
Терпіть нестатки, спеку і мороз,

Віддати тіло й кров і все життя!
Глядіть же всі, без жалю бийте мавpів,
Вони невірні, з нами ж бог і правда!
Щоб злих пісень про нас не заспівали,
Я ж прикладу поганого не дам».

LXXXIV

Знов каже Олів'єр: «Багато мавpів,
А наших франків, знамо, мало дуже...
Гей, засурміть, Роланде, любий друже,
Почує і повернеться наш Карл!»
На те Роланд: «Не мудро б я зробив,
Всю Францію ганьбою я б укрив!
Волію я своїм мечем разити,
Свій Дюрандаль в ворожу кров втопити.
Прийшли сюди на лихо сарацини.
Ручуся вам, що всі вони загинуть!»

LXXXIX

Роланд вже бачить – буде бій великий,
Відважніший стає від лева й барса.
Скликає франків, каже Олів'єру:
Облиш цю мову, друже мій, тепер!
Нам досить війська володар залишив,
З найкращих двадцять тисяч вибирав,
І боягузів серед них не знав.
Васал повинен за свого сеньйора
Терпіть нестатки, спеку і мороз,
Віддати тіло й кров і все життя!
Є в тебе спис, а в мене Дюрандаль,
Мій добрий меч, самого Карла дар.
Помру – новий його хазяїн скаже:
Ним вірний, славний володів васал!»

CV

Загальний бій і дивний скрізь лютує,
Де більша небезпека, там Роланд;

Разить він списом, поки спис придатний,
Та спис з п’ятнадцятим зламавсь ударом.
Тоді Роланд вхопивсь за Дюрандаля,
Пустив коня, наскочив на Шернубля,
Розсік шолом, сіяючий алмазом,
Розтяв шишак сталевий і волосся,
Лице і очі, груди і кольчугу,
Спинний хребет надвоє розрубав
Враз із сідлом, і луку золотую.
У кінському крупі тільки меч спинився,
Розтявши й кінські кості всім на диво, –
Два трупи у траву зелену впало.
І мовив граф Роланд: «Нікчемні маври! –
Не в добрий час з’явилися сюди:
Ваш Мухамед вам тут не допоможе.
Така почвара нас не переможе!»

CXII

Страшний, кривавий бій лютує далі.
Разять відважно Олів’єр з Роландом,
Турпін наніс свій тисячний удар.
І пери теж не відстають від них –
Всі франки б’ються дружно, як один.
Невірних сотні, тисячі упало,
Тим явна смерть, які не повтікали, –
Рад, чи не рад – прощаються з життям.
Але ж і франки кращих тратять там.
Їх не побачать вже батьки й жінки,
Ні Карл король, що жде їх серед гір...
А що ж то сталося у франкській стороні?
Гримлять громи, бушують буруни,
Невпинний град і ливний дощ без краю,
І часті блискавки все небо криють,
І вся навкруг здригається земля:
Від церкви Сен-Мішель і аж до Санса,

Від Безансона до Гюйтсандських брам
Нема будівлі, де би мур не падав.
У самий південь скрізь там темно стало,
Он тільки й світла, як на небі спалах.
І люди всі навкруг вжахнулись з того,
І всі кричать: «Це судний день настав!»
Ніхто ж не знає з чого – ураган:
Природа тужить, що помре Роланд.

CXIV

Долиною зближається Марсілій.
Велике військо скликать він зумів –
Веде на бій десятків два полків.
Горять шоломи злотом, самоцвітом,
Блищать щити та панцери дамаські,
Сім тисяч сурм ураз до бою грає, –
Несеться гомін по цілому краю.
«Мій Олів'єре, друже мій і брате, –
Сказав Роланд, – продав нас Ганелон.
Сховати зраду вже тепер не можна,
За нас помститься наш великий Карл!
А в нас тут буде бій тяжкий, кривавий,
Такого ще на світі не бувало.
Почну рубати мавpів Дюрандалем,
Ти ж Альтеклером, друже мій, рубай!
Ми стільки світу вже сходили з ними,
Так ними виграли багато боїв,
Що пісні не складуть про нас лихої!

CXXIX

... Хто бачив Олів'єра і Роланда,
Як люто билися вони мечами,
Або Турпіна з списом у руках
Всього чотири тисячі невірних
Вони убили в січі цій кривавій, –
Пісні і кличі так порахували.

Чотири наступи відбили наші,
Останній, п’ятий згубний був, нещасний:
Загинули в бою барони франків,
Лиш шістдесят з усіх лишалось, –
За них пізніше маври заплатили.

CXXX

Побачив згубу франків граф Роланд
І Олів’єру другові сказав:
«Мій любий друже, що ти тут поробиш?
Бач, скільки в нас загинуло відважних,
Які барони не живуть вже нині,
На жаль і смуток любої країни!
Великий Карле, наш королю славний,
Чом ти не тут? Ой, любий Олів’єре,
Що ж нам робить? Як повідомить Карла?»
«Не знаю, друже, – мовить Олів’єр, –
Як ждать безчестя, краще смерть тепер!»

CXXXI

«Я засурмлю в свій ріг, у Оліфант,
В міжгір’ї Карл іде, – сказав Роланд, –
Ручуся, він почує й вернеться назад».
«Це був би сором, – каже Олів’єр, –
Цим тільки вкриєте себе ганьбою,
Себе і ввесь свій рід на цілий вік.
Було б тоді сурмити, як казав,
Тепер на це я згоди би не дав.
Тепер сурмить не честь і не хвала,
Коли вам кров всі руки залила».
Роланд на те: «То кров ще не моя!»

CXXXIV

Але Турпін цю суперечку вчув,
Коня свого острогами торкнув,
Примчав до друзів і почав корити:
«На бога, киньте, друзі, тут сваритись,

Бароне Олів’єре, сір Роланд.
Сурмити пізно вже, спізниться Карл.
Хіба для того тільки слід сурмити,
Щоб імператор міг за нас помститись,
Щоб маврам не прийшлося ні одному
У радощах вертатися додому.
Як тільки зійдуть з коней наші франки,
Побачать наші зсічені останки,
Складуть у труни, покладуть на мули
Заплачуть від журби і жалю гірко
І поховають в склепах монастирських,
Щоб свині, пси й вовки не жерли нас».
«Ви добре мовите», – сказав Роланд.

CXXXV

Узяв тут міцно в руки граф Роланд
Дзвінкий свій ріг, свій славний Оліфант,
До уст своїх його він притулив
І з мукою тяжкою засурмив.
На тридцять миль через вершини гір
Чудовий ріг Роланда загримів.
Почув король і франки всі цей грім...
І мовив Карл: «Б’ють наші ворогів!»
А Ганелон поквапно відповів:
«Коли б хто інший отаке сказав, –
Усякий брехуном його б назвав!»

CXXXVI

Роланд сурмив так болісно і тяжко,
Що кров’ю вкрилися червоною уста,
Й порвалися всі жили на висках.
Гуде протяжно-гучно Оліфант, –
І вчув його в міжгір’ях Карл Великий,
Учув Немон і все французьке військо.
І мовив Карл: «Роланд сурмить в свій ріг.
Роланд сурмить не дурно, тільки в бій.

«Який там бій! – промовив Ганелон, –
Соромтесь, сір, старі ви вже і сиві,
Говорите ж, неначе та дитина.
Та хто ж Роландову не зважить силу?
Ходімо, франки, далі! треба йти.
Не близько ще до Франції-краси».

CXXXVII

Сурмить Роланд, в крові його уста,
І жили всі відкритись на висках.
Сурмить над силу тяжко і напружно.
Почули франки й Карл: «Як смутно-тужно
Роландова сурмить сурма!» – він мовить.
«Роланд в біді, там бій! Наш рицар молить
Допомогти йому! – скричав Немон, –
Нас держить тут лиш зрадник Ганелон.
До зброї, Карл, нехай ваш клич лунає, –
То ж граф Роланд в розпуці в ріг свій грає!»

CXXXVIII

Могучий Карл звелів у сурми грати,
Посходить з коней, зброю свою взяти –
Кольчуги й золоті мечі, шоломи,
Щити розписані й списи міцні.
На коней бойових бійці сідають, –
Над ними прапорці похідні мають:
Червоні, жовті, сині й білі, –
І мчать назад по згір’ях що є сили.
О, якби був Роланд іще живий!
Барони між собою говорили, –
«Рубатимемо страшно з ним невірних».
Даремно все: вони примчать запізно.
Кругом сіріють скель верхи високі,
В долинах ринуть скрізь прудкі потоки...
А сурми франків все гудуть і грають –
Роландовій сурмі відповідають.

Вперед щосили поспішає Карл,
За ним його барони мчать сумні –
Всі моляться і журяться, і плачуть,
Живого ще Роланда щоб побачить.
Та що ж, що франки виступають грізно?
Даремно все: вони примчать запізно.

CLVIII

Відважно б’ється й далі граф Роланд.
Палає тіло, піт тече струмками,
І нестерпуче голова болить,
Бо, як сурмив у ріг, порвались жили.
Та мусить знати, а чи прийде ж Карл?
І знов сурмити починa Роланд –
І тихо-тихо грає Оліфант.
Проте король почув ці ніжні звуки,
Спинив коня і каже: «Горе нам,
Сьогодні ми навік Роланда втратим,
По звуках чую, що йому не жити»
...
То ж хто до нього хоче поспішити –
Спішіть! Хай сурмлять сурми, скільки є!
І шість десятків тисяч сурм гуде,
Заграли гори й долини озвались...
Погани чують звуки, не сміються,
Поміж собою кажуть: «Карл іде».

CLXXIII

Відчув Роланд, що морок очі криє,
На ноги став, напруживши всі сили –
В лиці червоної ні краплі крові,
До скелі темнобурої підходить
І десять раз у розпачу і гніві
Мечем об камінь б’є. А сталь дзвенить
І навіть не щербиться. І молить граф:
О, матір божа, поможи мені!

Мій добрий меч, о, Дюрандалю вірний,
Коли я вмру, ти більше не потрібний!
А скільки битв з тобою виграв я,
А скільки царств завоював тобою
Для імператора з сідою бородою!
Ти не потрапиш в руки страхунам, –
Тобою володів такий васал,
Яких не зна вже Франція-краса!»

CLXXVI

Роланд почув себе в обіймах смерті –
Смертельний холод в голові і серці.
Лягає під ялину ниць Роланд,
Притис до серця меч і Оліфант.
Він ліг обличчям до країни маврів,
Щоб Карл сказав своїй дружині славній,
Що граф Роланд умер – та переміг.
Згадав ще раз Роланд свої гріхи
Й простяг у небо рукавичку праву.

CLXXXI

Вергіль король у сурми засурмить
І на чолі дружини франків мчить.
Знайшли сліди іспанських сарацин
Й пустилися за ними навздогін.
Тут бачить Карл, що скоро ніч заходить,
З коня свого на луг зелений сходить.
Упавши ниць, став бога він молити
Продовжить день, рух сонця припинити.
І от що ангел Карлові сказав –
Той, що звичайно з Карлом розмовляв:
«Устань, король, не змеркне сонця світ,
Бо зна творець – загинув франків цвіт, –
За все тепер ти зможеш відомстить!»
Почувши це, король ізнову мчить.

CLXXXII

Для Карла бог являє чудеса:
Без руху сонце стало в небесах.
Тікають маври, франки їх женуть,
Наздоганяють коло Валь-Тенебри,
А звідси аж до Сарагоси гнали,
Вбиваючи невірних всіх без жалю.
Тут заступили маврам всі стежки,
Притисли їх до Ебро, до ріки.
Ріка прудка, глибока і грізна,
А тут тобі ні човна, ні судна,
Стрибають просто в воду сарацини?
Звучи на поміч бога Тервагана.
У кого зброя трапилась важка,
Відразу пойняла того ріка.
А інший в хвилях закрутився.
Щасливіший був той, хто захлинувся сам, –
Загинули ж усі невірні там.
А франки кажуть: «Так Роланд помстився!»

CLXXXIX

Утік до Сарагоси цар Марсілій,
Зійшов з коня під деревом оливним,
Свій шолом, меч і панцер слугам дав
І сам сумний, злиденний тут же впав.
Лежить без правої руки Марсілій,
І кров тече струмками на траву,
І з кров'ю тратить він свідомість-силу.
Над ним стоїть цариця Брамімонда,
Ридає, тужить і голосить тяжко.
А з нею купно двадцять тисяч маврів
Кленуть і Карла, й Францію прекрасну.
А далі йдуть в печеру Аполліна,
Кленуть його і зневажають всі:
«Поганий боже, нащо нас покинув,

Навіщо соромом царя укрив,
За вірну службу лихом заплатив?»
Зривають з нього скіпетр і корону,
Прив’язують на стовп, скидають знову,
Ногами топчуть, палицями б’ють
І на дрібнесенькі шматки січуть.
Також схопили й бога Тервагана,
Карбункул ясний відламали в нього
І з Мухамедом в рів обох звалили,
Щоб рвали їх там пси і свині рили.

CCLXXIV

Вернувся Карл з Іспанії додому,
В найкраще місто Франції, в столицю.
Іде в палац, проходить у світлицю.
Прекрасна Альда Карла зустрічає.
Де ж граф Роланд? – вона його питає, –
Що одружитися зо мною має?»
Від горя Карл і світла вже не бачить –
Рве сиву бороду і гірко плаче:
«О, сестро-друже, не питай – загинув,
Та дам тобі ще кращого в заміну –
Це Людвік, син мій – кращого не маю,
Він буде королем у нашім краю».
І мовить Альда: «Дивні ці слова!
Господь хай милує і його ангел,
Щоб я жила, коли помер Роланд!»
Поблідла вся і впала нежива
Під ноги Карла – бог простить її!
Заплакали всі франки у журбі.

CCLXXVI

Вернувся Карл в свій Ахен первостольний.
Перед палацом просто на майдані
Став зрадник Ганелон в міцних кайданах.

Переклав Василь Щурат

«ІЗ ПІСНІ ПРО МОГО СІДА»

4

Мій Сід Руй Діяс – у Бурґос приходить.
Шість десятків кінних – із ним ідуть поруч.
Хочуть його узріти – чоловіки й жіноцтво,
Міщани і міщанки – припали до віконець,
Заплакані в них очі – так їм його шкода,
Ту саму думку – висловлює кожен:
– Боже! Цьому б васалю – та доброго сеньйора!

5

Дали б йому притулок, – так ніхто не сміє.
Король дон Альфонсо – страшить великим гнівом.
Ще до ночі в Бурґос – прийшов лист королівський,
Із суворим наказом – і запечатаний міцно,
Щоб ніхто мого Сіда – не приймав на ночівлю.
І хай буде відомо – тому, хто його прийме,
Що втратить він маєтки – і очі з обличчя,
А на додачу – ще й душу і тіло.
Увесь люд хрищений – у смутку великім.
Поховались од Сіда, – не сміють з ним говорити.
Кампеадор вибрав – місце для ночівлі.
Біля дверей спинився – вони замкнені кріпко,
Бо люди бояться – королівського гніву:
Хай хоч висадить двері – нізащо не відчинять.
Ті, що з Сідом надворі, – голосно кличуть,
А з середини їм – не хочуть відповісти.
Дав остроги мій Сід, – до дверей він під'їхав,
Із стремен вийняв ногу, – пхнув у двері щосили,
Та не відкрились двері, – бо замкнені надійно.

Дівча дев'яти років – перед ним з'явилось:
– О, Кампеадоре! – В добрий час меч взяли ви!
Король забороняє, – від нього був лист нам,

З суворим наказом – і запечатаний міцно,
Щоб ми вас не сміли – прийнять нізащо в світі,
А як ні, то загубим – і майно, й будинки,
А ще до того – і очі з обличчя.
Сіде, від нашого лиха – який вам буде виграш?
Хай Творець збереже вас – з усіма святими!
Так дівча сказало – і в своїм домі зникло.
…
Мій Сід Руй Діяс, – що взяв меч у добру годину,
Як не пустили до хати, – ночував на битім камінні,
А довкола нього – добірне товариство.
Так ночував мій Сід, – ніби десь на узгір'ї.

22

«Засипте коням зрана – і хай Господь помага.
Нехай поїсть, хто хоче, – а хто ні – на румака!
Перекрочимо сьєрру, – що велика й глуха;
Землі короля Альфонса – вночі лишім позаду.
Хто нас буде шукати, – як захоче, знайде».
Вночі минули сьєрру, – уже надходить ранок,
Пагорбом донизу – почали спускатись,
На однім узгір'ї, – просторім і гарнім,
Велів мій Сід спочити – й коней погодувати.
«Доведеться їхати – цілу ніч», – сказав він.
Це радує серце – його добрим васалам –
Усе вони зроблять, – що сеньйор накаже.
Заледве споночіло, – вже вони виїжджають,
Так вчинив мій Сід, – шоб ніхто не побачив.
Цілонічно їдуть, – він спочить не дав їм.
Досягли Кастежону, – що під ним Фенарес,
І в засідці мій Сід – з усіма чекає…

23

В засідці зі своїми – пролежав Сід до ранку –
Так йому порадив – Альвар Фаньєс де Міная:
– Сіде-Кампеадоре! – В добрий час узяли ви шпаду.

Візьміть сотню – із вашої ватаги,
Тоді на Кастежон – із засідки удармо…
…
Ось уже світає – і надходить ранок.
Вийшло сонце. – Боже, до чого ж гарно.
А в Кастежоні – усі повставали,
Відчиняють двері, – назовні поспішають –
Побачити працю – і добро хазяйське.
Лишили до міста – відчинену браму
Із усіма тими, – що в місті зостались.
Уже як попало – розбрелись полями.
Кампеадор тут вийшов – із засідки зненацька,
Довкола Кастежону – робить він облаву,
Забирає як здобич – маврів і мавританок
І їхню худобу, – що довкола паслась.
Мій Сід дон Родріґо – прямує до брами;
Ті, що охорону – при брамі тримали,
Побачивши Сіда, – всі втекли з переляку.
Мій Сід Руй Діяс – до брами в'їжджає,
У руці тримає – оголену шпаду.
Вбив тих, що зустрілись, – п'ятнадцять маврів.
Здобув Кастежон – зі сріблом і злотом.
Зі здобиччю своєю – з'їжджається лицарство –
Сідові все приносять – здобич їх не вабить…

25

Поскладали докупи – усю свою здобич.
Розміркував мій Сід – (хто взяв шпаду в час добрий),
Що зійдуться підданці – до короля Альфонса,
І він вирушить з ними – проти Сіда у похід,
Тож решти здобуте – поділити дава розказ.
Хто і що там отримав – все записали точно.
Кіннотникам Сідовим – припала частка добра:
По сто марок срібла – дістав із них кожен,
А хто був піший – половину від того.

Виділили п’ятину – для Кампеадора,
Та її тут продати, – ні подарувать не можна:
Ані бранок, ні бранців – не візьмеш із собою.
Тож у Ґвадаляхарі, – Іті і Кастежоні
Оповістив: хай до нього – покупці приходять,
Хто купить п’ятину – на тім добре заробить.
Три тисячі сріблом – ціна не зависока.
Вдоволений Сід, – що йому вдався продаж:
На третій день – віддали йому гроші.

95

Мій Сід вживає списа, – потім мечем рубає,
Скількох загубив він маврів – годі порахувати –
Аж по самі лікті – руки закривавив.
Королеві Юзуфу – завдав три удари,
Та врятував Юзуфа – його кінь добрячий:
Він утік у Ґужеру – в укріплений замок.
Мій Сід дон Бівар – доти за ним гнався
Зі своїм загоном – надійних васалів.
Народжений в час добрий – вернувся до вояцтва –
Був дуже веселий, – бо здобичі багато,
Від хвоста до гриви – Бабієку хвалить.
Величезний набуток – в його руки потрапив:
На полі зосталось – п’ятдесят тисяч маврів,
Лише сто чотири – утекти здолали.
Сідова дружина – розграбувала табір,
Було золота і срібла – на три тисячі марок,
А інших прибутків – годі порахувати.

112

Із усіма своїми – був у Валенсії Сід,
Інфанти з Карріону – були з ним, його зяті.
Відпочити на лаві – Кампеадор приліг.
Але лиха пригода – знайте – сталась тоді:
Відчинилася клітка, – і лев на волю втік.
Усі перелякались – поблизу і навкіл;

Люди Кампеадора – поскидали плащі,
Оточили ту лаву, – що Сід лежав на ній.
Феррандо Ґонсальвес – з Карріонових братів
Не знав, де сховатись – ні вежі, ні воріт, –
То він з переляку – аж під лаву заліз.
Дієго Ґонсальвес – той дверима утік,
Кричить: «Карріона – вже не бачить мені».
За стовпом у чавильні – зі страху затаївсь,
І плащ, і каптан – геть усе забруднив.
Народжений в час добрий – од крику пробудився.
Вколо себе побачив – своїх добрих бійців.
– Що сталось, дружино? – Чого хочете ви?
– Шляхетний наш пане, – лев налякав усіх.

Сід сперся на лікоть, – і на ноги підвівсь,
І пішов на лева, – як був у плащі.
Як Сіда побачив – засоромився звір,
Нахилив він голову – мордою до землі.
За гриву дон Родріґо – узяв його тоді
І так, як водять коней, – привів назад у кліть.
Випадок із левом – зачудував двораків,
І тоді до палацу – повернулись вони.
Почав Сід питати – про своїх зятів,
Кличе він, кличе – ніхто не відповів.
Коли їх відшукали – обидва були бліді,
Стільки сміху та жартів – не бувало при дворі,
Аж поки Сід Кампеадор – замовкнути велів.
Інфанти з Карріону – посоромлені були,
Було їм дуже прикро – від такої ганьби.

128

В'їхали інфанти – в Корпеську діброву,
Високі там гори, – віти до хмар доходять.
Пожерливі звірі – блукають довкола.
Знайшли вони луку – з джерелом прозорим;

Шатро веліли ставить – інфанти з Карріону,
Там з усіма, хто з ними, – спочинуть цієї ночі.
Жінок своїх обнявши, – любов їм доводять,
Та лихо доконають, – коли зійде сонце.
Звеліли вони мулів – вантажити всім добром
І шатро згорнути, – де спали цієї ночі,
Усі їхні слуги – попереду відходять,
Бо так їм сказали – інфанти з Карріону,
Щоб ніхто не лишився – з чоловіків і жінок,
Тільки їхні дружини, – донья Ельвіра і донья Соль
Хочуть з ними пізнати – безліч насолод.

Всі пішли далеко, – вони вже – вчотирьох,
Задумали недобре – інфанти з Карріону:
– Слухайте пильно, – донья Ельвіра й донья Соль,
Тут будете збезчещені, – у цих диких горах,
Зараз ми від'їдемо, – покинем вас обох,
Не матимете паю – у землях Карріону.
Дійдуть про це вісті – до Сіда Кампеадора,
За випадок з левом – віддячимо з лихвою.
Зірвали з них хутра – і весь верхній одяг,
Зоставили на тілі – білизну та сорочку.
У зрадників лютих – на ногах остроги,
Нагай міцно-тривалий – в руці напоготові.
Як це жінки узріли, – сказала донья Соль:
– Дон Дієґо й дон Феррандо, – благаємо вас Богом.
Два мечі ви маєте, – і міцні, і гострі,
Один зветься Коляда, а другий – Тісон.
Відрубайте нам голови, – смерть заподійте обом.
Від християн і маврів – впаде на вас осуд,
Що не за нашу провину – караєте нас обох.
Поганого прикладу – не давайте нікому,
Бо наше безчестя – впаде на вас також,
Будуть вас корити – на радах і на сходах.

Скільки жінки не просять, – не послухався жоден,
Починають їх бити – інфанти з Карріону.
Нагаями прудкими – гаратають жорстоко,
Острогами їх колють, – мають в тім насолоду.
І сорочки, і тіло – рвуть на них на обох,
Уже по білизні – стікає чиста кров.
До самого серця – образа доходить.
Що то було б за щастя, – якби ти дав, Боже,
Щоб з’явився зненацька – та Сід Кампеадор.

Вже так вони збиті, – що втратили свідомість,
Сорочки й білизна – все покрите кров’ю.
Втомилися бити – інфанти з Карріону,
Хто з них краще вдарить, – змагались обоє.
Вже говорить не можуть – донья Ельвіра й донья Соль,
За мертвих прийнявши, – їх кинули в діброві.

129

Горностаєві хутра – забрали й мантільї,
А жінок лишили – в сорочках і спідницях,
Серед птаства гірського – і хижого звіра.
Їх лишили як мертвих, – бо не знали, що живі.
Що то було б за щастя, – якби прибув Сід Руй Діяс!

Переклав Ігор Качуровський

ІЗ «ПІСНІ ПРО НІБЕЛУНГІВ»
(у прозовому переказі Франца Фюмана)

Як зростала Крімгільда при королівському дворі у Вормсі

Багато дивовижного дійшло до нас від сивої давнини: перекази про вчинки преславних героїв і їхні злигодні, про святкові розваги і крики розпачу, про герці сміливців.

За тих далеких часів жила собі в Бургундії дівчина. Вона була така гарна, що кращої годі було й шукати в країні. А до того ще й доброчесна, шляхетна на вдачу. Молоді рицарі мріяли взяти її собі за дружину, а всі дівчата заздрили їй.

Звали ту дівчину Крімгільда. Троє благородних і багатих витязів дбали про неї: Гунтер, Гернот і юний Гізельгер. Це були її брати, щедрі нащадки вельможного роду, неймовірно дужі, чудові воїни. Вони разом правили своєю країною. Їхню матір звали Ута, а батька – Данкрат. Їхній королівський двір був у Вормсі на Рейні. До королівського почту належали випробувані воїни: Гаген із Троньє, брат його Данкварт, потім Ортвін із Меца, славнозвісні маркграфи Геро і Екеварт, які свого часу боролися з поганами на Ельбі, шпільман Фолькер з Альцая, кухар Румольд, чашник Зіндольд, камергер Гунольд та багато інших, чиїх імен сьогодні ніхто не пам’ятає. А для того, щоб оспівати їхні подвиги, забракло б цілого людського життя.

Якось Крімгільді наснилося, що вона приборкала гарного дикого сокола. Аж раптом на сокола накинулись два орли і розшматували його. То було жахливе видовище.

Про свій сон Крімгільда розповіла матері. Та вислухала і сказала:

– Сокіл, що ти його приборкала, – то гарний шляхетний молодик. Якщо небесні сили не втрутяться, то незабаром ти втратиш його.

А Крімгільда на те:

– Якщо ви говорите таке про мого коханого, люба матусю, то краще мені не виходити заміж. Тоді я ніколи не звідаю горя і весела буду до самої смерті.

Проте мати була іншої думки:

– Не зрікайся, доню, – сказала вона. – Тільки завдяки любові хороброго рицаря ти звідаєш щастя і краса твоя розквітне уповні.

Однак Крімгільда не послухала матері. Щоб, бува, радість не кінчилася стражданням, що нерідко трапляється з жінками, вона навіть гадки не припускала про любов. Отак вона думала перехитрити долю. Це тривало довго. Але ви дізнаєтеся, як один витязь проведе її додому; це він буде тим соколом, що з'явився їй вві сні. Та близькі родичі Крімгільди вб'ють його. Згодом це спричиниться до страшної помсти...

Як Зігфрід прибув у Вормс

Якось Зігфрід почув, що в Бургундії є дівчина, буцімто краща за всіх дівчат хрещеного світу. І що вона відмовляє кожному, хто приходить її сватати, хоч би то був сам король. Однак це не злякало юнака, і він надумав посватати її. До цього часу він іще не звідав кохання.

Зігмунд і Зіглінда незабаром дізналися про Зігфрідів намір. Це їх дуже занепокоїло, бо вони знали пихатість короля Гунтера й зарозумілість Гагена з Троньє. Та Зігфрід не хотів відмовлятися від свого наміру. Він сказав матері:

– Я ніколи не одружуся з нелюбою. Мені до серця лише Крімгільда. Якщо я не доможуся свого добром, то завоюю те в битві!

– Облиш такі розмови, сину, – сердито і налякано відказав Зігмунд. – Якщо ти збираєшся у Вормс, то можеш назавжди відмовитися від свого наміру. Немає такого володаря, який здобув би Крімгільду силою. Про це знають усі. Та коли вже ти надумав поїхати і тебе не відрадити, то їдь із чималим військом. Я дам тобі підмогу.

Зігфрід усміхнувся і мовив:

– Батьку, я хочу завоювати Крімгільду серцем, а не військом. Для цього ж достатньо мене самого! Я хотів би взяти з собою одинадцять бойових побратимів – не більше!

Почувши це, Зіглінда заплакала. Вона вже бачила свого сина порубаного. Матері й наречені одинадцятьох відібраних воїнів теж плакали, дуже побивалися. А Зігфрід був спокійний. Він казав:

– Не турбуйтеся і не плачте, ми всі вернемось назад живі й здорові. Витріть сльози й приготуйте нам одяг та зброю. Обладунок має бути такий гарний, якого не було ще в жодного рицаря. Щоб ми у Вормсі не осоромили свій край! Нехай мої рицарі, що вперше їдуть у світ, затьмарять усі зорі на небі!

І закипіла робота. В замку день і ніч ткали, кували, клепали. І досягли бажаного. Ще ні в кого одяг не був такий розкішний, кольчуги такі блискучі, шоломи такі міцні, а щити такі великі й гарні, як у Зігфрідових воїнів. Вуздечки у коней були золоті, а збруя шовкова. Мечі сягали острог, а вістря Зігфрідового списа було дві п’яді завдовжки.

Отак спорядившись, вони вирушили в Бургундію. Скрізь, де вони проїздили, до шляху збігалися юрби людей – адже таких воїнів тут іще не бачили.

За тиждень прибули у Вормс. Там, кинувши свої справи, люди теж позбігалися до замку і милувались на воїнів.

Рицарі й зброєносці, як це було заведено, підійшли до чужинців і забрали в них щити та коней. Однак коли хотіли відвести коней у стайню, Зігфрід зупинив їх:

– Нехай коні постоять. Незабаром ми поїдемо далі. Скажіть тільки, де мені знайти вашого короля Гунтера!

Йому показали, як пройти до зали. Однак швидше, ніж прийшов Зігфрід, прилетіла до короля вістка про нього і його пишноту. Королю дуже хотілося довідатися, звідки прибули гості, але того ніхто не знав. Нарешті королів дядько, Ортвін із Меца, порадив запитати Гагена з Троньє. Мовляв, той багато подорожував і знає всіх героїв хрещеного світу. Послали по нього, і вірний рицар разом зі своїми людьми хутко прибув до замку. Довідавшись, у чому річ, Гаген пильно подивився у вікно – на Зігфріда і його загін, що розташувався на подвір’ї, – і, поміркувавши трохи, сказав:

– Не знаю цих чужинців, але гадаю, що за старшого у них Зігфрід. Хоч я ніколи його не бачив, проте певен, що цей красень – не хто інший, як Зігфрід.

– Той Зігфрід, що вбив дракона? – спитав король Гізельгер.

– Той самий, – відповів Гаген.

– Що ви ще знаєте про нього, друже Гагене? – питав далі Гунтер.

– Його не можна вбити, – відповів Гаген, – бо у нього шкіра вкрита рогом. Він скупався у крові вбитого дракона, і на ньому виріс панцер, який зробив його невразливим. До того, у нього є плащ-невидимка. Коли Зігфрід загорнеться в нього, він стає невидимим. Цей плащ він забрав у карлика Альберіха, охоронця скарбу Нібелунгів. Є в нього меч Бальмунг, найгостріший з усіх мечів, яким коли-небудь рубав герой!

– А що це за скарб? – спитав король Гунтер.

– Він захований у горі, що знаходиться в царстві мертвих, – відповів Гаген. – Це найбільший скарб, який будь-коли лежав в одному місці. Щоб повантажити його, було б змало не тільки сто, а й двісті повозів. Ніхто не спроможний порахувати його червлене золото. Для цього забракло б часу. Колись скарб належав двом братам – Шільбунгові й Нібелунгові. Та вони не помирилися й покликали Зігфріда, щоб той розподілив між ними скарб. За це брати подарували йому гострий меч Бальмунг. Але й Зігфрід не міг порахувати золото. Спалахнула суперечка. Скінчилася вона тим, що Зігфрід убив обох братів, а до того ще сімсот їхніх витязів, які кинулися на нього з мечами, дванадцять велетнів, які були з братами у змові, і тисячу карликів Альберіха. Тоді князь карликів і решта Нібелунгів мусили присягнути на вірність своєму переможцеві. З того часу вони стали Зігфрідовими васалами і охороняють скарб.

– А скарб сховано у горі? – перепитав король Гунтер.

– В одній із гір, що височіють за Ісландією на Крайній Півночі. Там ніколи не сходить сонце, а земля не вкривається травою, – відповів Гаген. – Це найбільший з усіх скарбів, яким коли-небудь володіла одна людина.

– Що ж ви нам порадите? – спитав Гунтер, підійшовши до Гагена й виглядаючи на подвір'я, де чекали чужинці.

– Моя рада – належно зустріти Зігфріда, – відказав Гаген. – Нам треба зробити все, щоб цей рицар не став нашим ворогом.

– Може, мені вийти йому назустріч? – спитав король.

– Це не було б приниженням для вас, – сказав Гаген. – Адже Зігфрід – королевич.

Тож нідерландця зустріли з найбільшою шаною. Король Гунтер вийшов до нього і, взявши під руку, повів до зали. Рицарі низько вклонилися Зігфрідові.

– Не маю честі знати, – почав Гунтер, ще коли вони йшли залою, – що привело вас у Вормс, до мого двору, шляхетний Зігфріде! Я був би вдячний вам, коли б ви сказали по щирості, що привело вас у Вормс. Тоді я зміг би задовольнити всі ваші бажання.

– Будь ласка, – відповів Зігфрід. – Я прибув сюди, щоб відібрати у вас вашу країну. У нас у Ксантені ходять чутки, що ви – найхоробріший з усіх рицарів на всьому Рейні, і тому у вас перебувають на службі найшляхетніші. Це так, але я теж хоробрий, і вже сьогодні корона мені, мабуть, до лиця. Ось чому я хочу випробувати вашу мужність і позмагатися з вами за Бургундію. Вона подобається мені своїми містами й замками!

Таких слів тут іще не чули. Тому король Гунтер і його почет спочатку подумали, що вони чогось не зрозуміли. Чи справді цей нечема, що невідь-звідки приїхав сюди, сказав, що хотів би відібрати у королів їхні землі?

Почет почав ремствувати, а спантеличений король Гунтер спитав:

– Чому я маю боротися за те, що належить мені по праву і належало по праву моєму батькові? Це ж безглуздя!

Проте Зігфрід не відступався:

– Мою думку легко зрозуміти, володарю: ми з вами об'єднаємось, у нас буде єдине королівство, одна корона, а тоді почнемо між собою боротьбу. Той, хто переможе, посяде всі землі!

Воїни обурено загомоніли. Гернот не витримав і спитав:

– А чому це ми маємо змагатися одні з одними, Зігфріде? Хіба вам не шкода рицарської крові? Наші країни багаті, і для кожного короля, мабуть, вистачить свого. Давайте жити в мирі!

Такі слова не сподобалися рицарям, а Ортвін із Меца гнівно мовив:

– Чого ви заспокоюєте цього зарозумілого жевжика, королю? З такими, як він і його воїни, я розквитаюся й сам! У себе в Бургундії ми не потерпимо такої ганьби!

Розгнівився молодий, недавно висвячений рицар Зігфрід: адже Ортвін відгукнувся про нього так зневажливо.

– Як ти насмілився так говорити зі мною! – вигукнув він. – Я королевич, а ти лише королівський слуга! І ти наважуєшся підняти на мене зброю? Тільки ворухнись – я вмить порішу всіх твоїх!

Але Ортвін із Меца не злякався. Він звелів своїм зброєносцям принести йому меч і щит. Це стурбувало короля Гунтера. Він боявся, щоб Гаген, бува, не подав сигнал до бою. Проте той стояв мовчки, похмурий і начебто байдужий.

Тим часом Гернот удруге спробував залагодити справу:

– Будь ласка, заспокойтеся, шановний Ортвіне. Чи так уже образив нас Зігфрід, що ми не можемо мирно вирішити справу? Дружба із Зігфрідом принесе нам найбільшу славу!

Гаген теж хотів погасити сварку. Він мовив до Зігфріда:

– Що ви робите? Хіба ви прибули у Вормс, щоб сваритися? Тільки Всевишній знає, чим усе це може скінчитися! Мої королі не дали для цього ніякого приводу!

– Хоч вам і не подобаються мої слова, та доведеться погодитися з тим, що я буду над вами володарем, – сказав Зігфрід. – Я силою здолаю вас усіх!

– Не суперечте йому! – крикнув Гернот.

Потім підійшов до Зігфріда і голосно сказав:

– Я сам залагоджу справу, а ви не втручайтеся!

Аж тут Зігфрід згадав, що прибув сюди для того, аби завоювати Крімгільдину любов, і вже сам не розумів, що за буйна зухвалість пробилась крізь його рицарську чесність.

– Зваж, шляхетний Зігфріде, найхоробріший і найсміливіший з усіх рицарів, – знову звернувся до нього Гернот. – Кому потрібна наша суперечка? Найкращі рицарі лежали б у калюжах власної крові, а нам було б небагато честі від цього, та й ви небагато виграли б! Тож давайте поладнаємо миром! Ви будете жити з нами як брат, і все, що належить нам, буде також ваше, якщо ви не заперечуєте проти цього!

– Правду кажете, хоробрий рицарю! А тепер вип'ємо! – вигукнув король Гунтер.

Зброєносці піднесли вина, і злагіднілий Зігфрід випив.

Так вони уклали братерство. Відтоді Зігфрід став бажаним гостем у країні бургундів. Найшляхетніші рицарі просилися до нього на службу, а всі жінки були без тями від нього. Навіть Крімгільда приязно говорила зі своїми подругами про молодого гостя з Нідерландів. Якось під час турніру їй удалося побачити його з вікна своєї кімнати. І Крімгільда частенько визирала у вікно, коли Зігфрід брав участь у змаганнях. Але дивилася вона на подвір'я і в інший час, сподіваючись побачити його. А Зігфрід метикував, як наблизитися до Крімгільди. Доти він навіть не бачив її і дуже цим журився. Крімгільда теж сумувала, коли Зігфрід їздив на полювання або кудись-інде і не з'являвся у Вормсі.

Так минув рік.

Як Зігфрід уперше побачив Крімгільду

Коли рознеслися чутки про свято перемоги, що його задумав король Гунтер, у Бургундію звідусіль посунули рицарі. Юному Гізельгерові доручили достойно зустріти їх. Тому він та його брат Гернот, який допомагав йому в цій справі, були вкрай заклопотані й не могли дозволити собі ніякого перепочинку. Тільки князів прибуло тридцять два та понад п'ять тисяч інших гостей із вельмож-

них родів. Та незважаючи на такий наплив, усі були забезпечені притулком і харчем. І кожному, хто сюди прибував, дарували коня й пишний одяг. Із замку святковий настрій поширювався містом, мовби звуки дзвонів. Багато з тих, хто ще недавно стогнав поранений, нині бадьоро метушились, а ті, які ще не цілком одужали, втішались хоч тим, що веселилися інші. Безперечно, були й такі, які від цього ще більше страждали. Проте їхнє страждання потонуло у загальній радості.

Жінки повитягали із скринь найкращі свої вбрання і пишно повдягалися. Вони палко сподівалися, що їхні старання не будуть марні, що король дозволить їм покрасуватися. Всі рицарі теж чекали цього. Багатьох дівчат вони ще ніколи не бачили в обличчя, тож мріяли, що їм пощастить привернути до себе увагу красунь.

Про всі ці сподівання Ортвін із Меца розповідав королю Гунтерові:

– Що може більше прикрасити свято перемоги, ніж таночки красунь? Хіба це не прегарне видовище для рицарів? Дозвольте їм показати себе!

Не залишилося поза увагою короля Гунтера й те, що Зігфрід часто говорив про Крімгільду, хоч ніколи ще не бачив її. Тож король не вагаючись погодився з Ортвіном. Він сподівався таким чином міцніше прив’язати Зігфріда до Бургундії. Тому мати королів Ута, а також Крімгільда разом із своїми камеристками й подругами дитинства були запрошені на свято. Король Гунтер приставив до сестри сотню рицарів з оголеними мечами як почесну гвардію.

Урочистості почалися на зелені свята.

Яскравіша, ніж ранкова зоря, що випливає із-за нічних хмар навесні, вийшла Крімгільда з-за кам’яного муру замку в супроводі сотні найшляхетніших воїнів і в оточенні сотні найблагородніших дівчат. Вона була пишно вбрана, трималася граціозно. Четверо князів несли шлейф її блакитної, гаптованої золотом сукні. Крімгільда, підперезана широким поясом із перлами, йшла повільно, а спідниця її погойдувалася, мов дзвін. Її шовкові шати були всіяні само-

цвітами, наче небо зорями. Але ясніші за все були її очі. Обличчя її цвіло, мов квітка. В кожного, хто її бачив, ураз минала печаль, а сумне обличчя ставало ясним і радісним.

Однак Зігфрід, побачивши королівну, розгубився, мужність полишила його. «Хіба може статися, щоб така красуня покохала й обняла мене? – подумав він. – Я недостойний навіть того, щоб звести на неї очі! Краще б я не знав її! Як тепер мені без неї жити? Краще б я загинув на ратному полі! О, які химерні та марні мої бажання! Що ж тепер буде зі мною?»

Такі думки роїлися в Зігфрідовій голові, і він стояв незрушно, мов намальований на картині шляхетний образ подиву. А тим часом інші рицарі юрмилися навколо жінок. Штовханина була неймовірна, бо кожний хотів подивитися на них зблизька.

Гернот нагадав Гунтерові:

– Любий брате, ви повинні якнайкраще вшанувати Зігфріда за його героїчні подвиги. Крімгільда, що досі ще не розмовляла з жодним чоловіком, могла б привітати його як найпершого з усіх рицарів. І він буде завжди приязно ставитися до нас, а ми з того тільки виграємо.

Ця порада здалася Гунтерові слушною, і він звелів своєму першому васалові покликати Зігфріда до королівни. Коли Зігфрід почув, куди його кличуть, він аж знетямився з радості. Серце його сповнилося безмежним щастям і водночас великим страхом. Він підійшов до Крімгільди, проте поглянути на неї не наважився. Та королівна сказала, як того вимагав звичай:

– Ласкаво прошу, Зігфріде, шляхетний рицарю!

Зігфрід почервонів як жар і низько вклонився красуні. А вона взяла його за руку, як це бувало заведено, щоб він провів її поміж двох натовпів цікавих.

Коли вони йшли, Зігфрід раптом відчув потиск її руки. Він наважився поглянути на Крімгільду і помітив, що й вона дивиться на нього. Погляди їхні зустрілися. Але це відбулося так швидко, що ніхто нічого не помітив.

Коли Крімгільда отак проходила, тримаючи Зігфріда за руку, не один рицар подумав: «Як хотів би я бути на Зігфрідовому місці, щоб і мені з нею пройтися!»

Того ранку всі тільки й дивилися на цю пару.

Статечно прогулявшись, Крімгільда і Зігфрід знову підійшли до короля Гунтера. І тоді він сказав сестрі:

– Тепер поцілуйте нашого любого гостя, як того вимагає звичай. Це буде подяка Зігфрідові за його подвиги.

Крімгільда поцілувала Зігфріда в обидві щоки і в очі. Чимало рицарів аж зблідли від заздрощів, а данський король сказав Гернотові:

– За цей поцілунок багато героїв віддали життя! Дай, боже, щоб Зігфрід ніколи не прийшов у Данію!

Тут подзвонили до церкви, і Зігфрід мусив розлучитися з Крімгільдою, бо чоловіки й жінки ішли на відправу нарізно. Проте після відправи герой мав знову відвести красуню до замку.

Зігфрідові здалося, що обідня триває цілісіньку вічність.

Нарешті паству відпустили.

Зігфрід чекав Крімгільду на сходах. Незабаром і королівна вийшла з церкви. Помітивши Зігфріда, вона завагалася, чи підходити до нього. Та король Гунтер звелів їй знову підійти до Зігфріда.

Крімгільда сказала:

– Я хочу ще раз подякувати вам, добрий рицарю, за все, що ви зробили для моїх братів!

– Я хотів би все своє життя служити вашим братам і вам! – відповів Зігфрід.

У цю мить він почув себе безмірно щасливим.

Впродовж усього свята Зігфрід був біля Крімгільди. А воно тривало дванадцять днів, буяло веселощами й радістю. Радістю були змагання, радістю були частування, та найбільшу радість приносили ігри. При цьому Ортвінові й Гагену припадало найбільше слави. Запопадливість, з якою їх наслідували, була така велика, що навіть поранені підвелися, аби кинути списи й поцілити в щит супротивника.

Королі показувалися скрізь, і для кожного з них знаходилося дружнє, шанобливе слово. А коли гості приходили в замок, щоб попрощатися, Гунтер щедро їх обдаровував. Він мав намір відпустити також бранців-королів та їхніх дружинників. Ті обіцяли йому за це стільки золота, скільки можна повантажити на п'ятсот коней.

Щоб вирішити, як бути з бранцями-королями, Гунтер покликав на пораду Зігфріда.

– Відпустіть їх без викупу, – сказав герой. – Тільки нехай вони обіцяють, що надалі держатимуться миру. Це більший скарб, ніж золото, срібло, діаманти та самоцвіти.

Такий добросердий був Зігфрід. І король Гунтер послухався його.

– Я не збираюся заволодіти вашим багатством, – мовив він до Ліудегера й Ліудегаста. – У мене й свого вистачить.

Чи не сказав я, що при прощанні гостей обдаровували без міри? Навіть більше, ніж без міри. Кожний одержував чимало червленого золота. Його було досить, щоб купити доброго коня. А до Вормса прибуло аж п'ять тисяч гостей.

Один по одному всі роз'їхалися. Залишився тільки Зігфрід. І ніхто з цього не дивувався. Але ніхто також не передчував біди, яка незабаром станеться, хоч зародилася вона саме тут.

Як Гунтер їхав до Брюнгільди в Ісландію

Над Рейном пройшов поголос про напрочуд гарну дівчину, що живе далеко за морем. Королю Гунтерові скортіло посвататися її. Казкові речі розповідали про ту дівчину. То була королева. Вона нібито не тільки надзвичайно вродлива, а й дуже сильна. Казали, що той, хто надумав її посвататися, повинен перемогти її у киданні списа, штовханні каменя і стрибках у довжину. А хто бодай у чомусь програє, тому не минути загибелі. Чимало хоробрих юнаків намагалося перемогти Брюнгільду, – так її звали, – але з того нічого не вийшло. Всі вони загинули.

Та це не злякало Гунтера. Він подумав: «Спробуємо! Я кохаю Брюнгільду і хочу побратися тільки з нею. Якщо не переможу, то й жити більш не хочу».

А що справа була дуже поважна, король Гунтер запросив на пораду Зігфріда і Гагена.

– Облиште цей намір, королю, – твердо мовив Зігфрід. – Нічого доброго з того не вийде. Брюнгільда така сильна, що вам її не здолати!

– Ви кажете так, ніби знаєте її, шановний Зігфріде! – здивовано вигукнув Гунтер.

– Бачити не доводилося, а чув про неї багато, – відповів Зігфрід.

Така відповідь не задовольнила Гунтера, і він відвернувся спересердя.

Тоді Гаген запропонував:

– То попросіть цього великомудрого рицаря допомогти вам у скруті. Адже він урочисто обіцяв допомагати вам завжди! Певно, він знає про королеву Брюнгільду більше, ніж розповідає нам про неї!

– Я знаю дорогу в її країну, – сказав Зігфрід, – і допоможу вам, вельможний Гунтере, якщо ви віддасте за мене Крімгільду!

– Це я урочисто й охоче обіцяю, – відповів король Гунтер. – Коли моя кохана Брюнгільда прибуде у Вормс, я віддам за вас свою сестру.

Зігфрід аж засяяв від радості, але цим він виніс собі смертний вирок.

Присутні заприсяглися доконати слова й стали готуватися в дорогу.

– Скільки воїнів узяти нам із собою? – спитав Гунтер. – Двадцять чи тридцять тисяч? Я взяв би не менше ратників. Міг би також попросити рицарів з Данії й Саксонії!

Та Зігфрід відрадив його від такого наміру.

– Ви не знаєте, яка лиха Брюнгільда, – сказав він. – Чим більше ми візьмемо людей, тим більша небезпека чигатиме на нас у цій

країні. Дозвольте мені потурбуватися про це. Ми вирушимо в похід як мандрівні рицарі, учотирьох: нас двоє, Гаген і Данкварт. Так ви можете здобути Брюнгільду. А чим насправді закінчиться похід, ніхто не знає.

– Хочеться вірити вам, – мовив Гунтер. – Отже, беріть справу під свою оруду й робіть, як самі знаєте. А як нам убратися? Як взагалі вбираються у тій країні?

– Вбираються у все найдорожче, – відповів Зігфрід. – Те, що у нас вважається великою розкішшю, там – буденне вбрання, на яке ніхто й не дивиться. Треба нам убратися якнайпишніше.

– Гаразд, тоді я попрошу матір, щоб вона зібрала нас у дорогу, – вдоволено мовив Гунтер.

Проте Гаген був іншої думки:

– Навіщо турбувати матір? Вона не знає, як тепер убираються. Крімгільда більше нам допоможе!

– Атож! – умить погодився Зігфрід. – Треба попросити її.

– Кожному з нас слід підготувати дванадцять убрань. Чотири дні перебуватимемо ми в Ісландії: один день – приїзд, другий день – зустрічі, третій день – змагання, четвертий день – від'їзд. А щодня ж треба тричі перевдягатися! Крімгільда повинна виявити всю свою майстерність і не шкодувати грошей, – так міркував Гаген.

Тож і пішли король Гунтер та Зігфрід до Крімгільди.

Королівні було приємно зробити щось на догоду Зігфрідові. Вона зустріла гостей у своїх покоях якнайчемніше і запросила їх сісти біля себе на ложі. Ті подякували за увагу й посідали на гаптовані подушки. Потім Гунтер сказав, чого вони завітали. Крімгільді було боляче чути, що брат збирається їхати в далеку Ісландію.

– Хіба нема дівчини, достойної вас, тут, поблизу, любий брате? – стурбовано спитала вона.

Та Гунтер не відступався від свого наміру.

Крімгільда відчинила скрині й показала, що може їм знадобитися. Зігфрід і Гунтер були вражені, коли побачили, які тканини лежать у скринях. Там були сувої арабського шовку, білішого за

сніг. Поруч лежав шовк, зеленіший за конюшину: при дотику до нього було чути шелестіння. Його привезли з далекої поганської країни Цацаманки. Потім протканий золотом марокканський пфелель, тонесенька тафта з Лівії. В скринях з чорного дерева блищали вичинені шкури дельфінів та африканських риб. Там було ще повно хутра з соболів.

Королівна порадила, які тканини та шкури можна використати для одягу короля та його дружинників, і що до чого краще пасує.

Показавши здивованим гостям свої скарби, Крімгільда сказала:

– Любий брате, насипте дванадцять щитів діамантів та самоцвітів, і мої дівчата візьмуться до роботи.

Не гаючи часу, почали готуватися до мандрівки. Дванадцять рицарів принесли дванадцять щитів, наповнених діамантами та самоцвітами, а Крімгільда загадала тридцяти своїм найумілішим і найстараннішим дівчатам нашити смарагди та бірюзу на заморські тканини. Працювали без перепочинку, і за сім тижнів закінчили роботу.

А Зігфрід робив своє. Зі скрині він вийняв плащ-невидимку, який робив його невразливим. Колись він відібрав його у карлика Альберіха. До поїздки в Ісландію Зігфрід не хотів користуватися плащем, але тепер, – він це добре розумів, – без нього не можна було обійтися. Плащ-невидимка скидався на звичайний собі плащ, непоказний, тонкий і зношений. Такі плащі люди одягають у дорогу. Але той, хто накине на плечі цей плащ, набуває сили дванадцяти чоловіків і стає невидимий.

Заховавши плащ-невидимку, Зігфрід попрощався з Крімгільдою. Заплакала королівна гіркими сльозами. У неї боліло серце за братом і нідерландським королевичем, якого вона уже покохала. Дівчина ніби знала, до чого призведе ця поїздка. Як міг, Зігфрід заспокоював її:

– Не плачте, прекрасна королівно! Повірте мені: я приведу вашого брата та інших воїнів живими і здоровими назад у Бургундію. Будьте певні, слова я дотримаю!

Вдячна Крімгільда вклонилася Зігфрідові.

Тим часом спорядили корабель. На нього навантажили одяг, зброю і коней, харчі та вино.

Міцний вітер напнув вітрила. Заголосили жінки. Роззяви поприпадали до вікон.

– Я стернуватиму! Дорогу знаю, – мовив Зігфрід.

Рицарі посідали. Всі були веселі. Можна рушати. Зігфрід почав веслом відштовхувати корабель від берега. Король Гунтер допомагав йому. Корабель легко ковзнув по воді. Попливли.

Пливли швидко. До ночі встигли подолати двадцять миль.

І в наступні дні плавання минало щасливо. Пливли Рейном униз. За обрієм зникли замки. Часом видно було млини. Інколи береги були порослі лісом. Деколи на їхньому шляху зустрічалися річки, що впадали в Рейн. Згодом пішли болотисті, а ще далі – піщані береги.

Нарешті випливли у відкрите море. Дев'ять днів мандрівники бачили лише білі баранці хвиль та чули свист вітру. Коли заходило сонце, вода ставала червона, ніби палав вогонь.

Нарешті одного раннього ранку вони помітили землю. Там усе зеленіло. На березі височіли вежі. Корабель звернув у річку і поплив нею вгору. По берегах лежали поля, на них паслася худоба. Ген далі видніли міста, білі, з невеликими баштами на будинках, та червоні замки.

– Що це за країна? – спитав здивований король.

– Ісландія, країна королеви Брюнгільди, – відповів Зігфрід, – а це ось замок – фортеця Ізенштайн.

Гаген і Данкварт веслували далі.

– Послухайте моєї поради, – обізвався Зігфрід. – Скажемо Брюнгільді, що я – васал короля Гунтера. Інакше зірветься мій план.

Гаген промовчав.

– Зробимо так, як радить Зігфрід, – погодився Гунтер.

– Задля Крімгільди я тимчасово відмовляюся від свого стану, – вів далі Зігфрід. – Задля неї я ладен на все!

І вони підпливли до фортеці Ізенштайн.

Як Гунтер переміг Брюнгільду

Коли корабель причалював до берега, у вікнах показалися жінки. Одна з них була в білосніжному вбранні. Помітивши її, Зігфрід сказав Гунтерові:

– Погляньте на цих красунь. Коли б ви мали змогу вибирати, то яку б уподобали?

Гунтер відповів:

– Вибрав би жінку в білосніжному. Хто це? Вона чарівна і повинна стати моєю дружиною!

– Ви вгадали, королю Гунтере. Це Брюнгільда! – мовив Зігфрід. Королева піднесла руку, і дівчата вмить одійшли од вікна, бо не годиться отак стояти, витріщивши очі. Дівчата пішли у свої кімнати причепуритися. Проте потай вони все-таки визирали в різні шпарки, їм хотілося роздивитися чужих відчайдухів, яким незабаром доведеться загинути.

Корабель причалив. Богатирі зійшли на берег. Їх було всього четверо. Зігфрід підвів білого коня королю Гунтерові, поправив сідло і допоміг сісти. Тільки після цього скочив на коня сам. Це бачили жінки, і Гунтер знав, що вони не могли не помітити цього. Радість сповнила його груди.

Герої залишили корабель у гавані і поїхали в замок. Брюнгільда спостерігала за ними з вікна. Такі гарні молодці ніколи ще не приїздили в Ісландію. Самоцвіти, золото... Блискучі сідла. На вуздечках золоті дзвіночки. Об остроги брязкають мечі.

Король Гунтер і Зігфрід були одягнені в біле шовкове вбрання, а Гаген і Данкварт – у чорне оксамитове. Над ними, мов зорі, виблискували ратища. Такий вигляд мали вони, коли наближалися до замку, над яким височіло вісімдесят шість веж. В замку було три палаци, один – із зеленого мармуру. В залі сиділа Брюнгільда з почтом. На ній було вбрання золотавого кольору, на придворних дівчатах – багряного. Біля них стояли рицарі в латах. Брюнгільда зі своїм почтом чекала гостей.

Ворота були відчинені. Бургунди в'їхали на подвір'я. Рицарі в латах підійшли до прибулих, щоб забрати у них зброю і коней. Бургунди спішилися, віддали коней і щити. Ісландці зажадали від них також мечі і кольчуги.

– Не віддамо, – заперечив Гаген.

– Тут так заведено, – пояснив Зігфрід. – Жоден чужинець не сміє підійти до королеви при зброї.

Гаген щось невдоволено пробурчав, проте зброю зняв. Після цього гостям піднесли вина. Випили. Підійшли інші рицарі і повитріщували на гостей очі. Ісландці були у напрочуд пишному одязі.

Брюнгільда спостерігала за прибулими.

– Хто ці чужинці? – спитала вона у придворних. – Вони поводяться наче господарі. Запитайте, що їм треба, і скажіть мені.

Першим озвався камергер:

– Чужинців не знаю, королево. Один із них, мабуть, король. Другий суворий і страшний. Третій – молодий і шляхетний. А четвертий, здається, Зігфрід.

Почувши це, Брюнгільда гукнула:

– Принесіть мені святкові шати! Зігфрід прибув! Однак кохання не повинне стати мені на заваді. Хай він теж позмагається за мене і помре!

Королеву одягли у святкові шати. Сто найшляхетніших дівчат Ісландії поставали навколо неї. П'ятсот витязів розташувалися обабіч.

З таким почтом Брюнгільда вийшла у зал назустріч прибулим.

– Ласкаво просимо, Зігфріде, у мою країну! Чи добре доїхали? Що привело вас до мене?

Такими словами Брюнгільда зустріла гостей. Зігфрід одразу і поправив її:

– Ви робите мені велику честь, королево, вітаючи в присутності цього шляхетного короля. Ваше вітання належить не мені, а моєму володарю, королю Гунтерові з Вормса на Рейні. Він прибув сватати вас, а мені наказав супроводити його. Сам би я ніколи не наважився приїхати до вас!

Брюнгільда зблідла і сказала:

– Коли він – твій пан, то ти – його васал. Якщо він тричі переможе мене на змаганнях, я стану йому за дружину. Коли ж я його переможу, то йому не минути смерті, і ти помреш разом з ним. Отже, поплатишся своїм життям ти й інші рицарі, що прибули з тобою.

– Це ми ще побачимо! – не стерпів Гаген.

Немов не чуючи його, Брюнгільда провадила:

– Спочатку кидатимемо камінь. Потім скакатимемо. Наостанок кидатимемо списи одне в одного. Ви ще можете відмовитися від свого наміру. Добре поміркуйте!

Зігфрід підійшов до короля Гунтера ззаду і прошепотів йому на вухо:

– Не занепадайте духом. Я допоможу вам. Знаю один секрет.

Це підбадьорило Гунтера, і він сказав Брюнгільді:

– Задля вашого кохання я ладен важити власним життям. А задля вашої краси витримаю будь-яке випробування!

Брюнгільда звеліла підготувати майдан для змагань. Сама ж вона пішла до себе в покої і одягла призначену для змагань шовкову сорочку, що її привезли з далекої поганської країни Ацагоук. Це така країна, де люди не відкидають тіні. А знаходиться вона ще далі, ніж пустелі Цацаманки.

Поверх сорочки Брюнгільда одягла золоті лати, а зверху каптан з лівійського оксамиту.

А тим часом Зігфрід побіг до корабля і надягнув плащ-невидимку. Повернувшись, він став за Гунтером. Тепер його ніхто не бачив.

Сімсот ісландських рицарів обступили майдан. Вони співчували бургундам:

– Горе цим бідолахам! Їх чекає неминуча смерть! Водночас це їх і звеселяло.

Аж ось вийшла Брюнгільда. Четверо витязів несли її щит. Він був із щирого золота, оздоблений смарагдом. Ці четверо були найсильніші чоловіки в Ізенштайні, але й вони ледве тягли щит.

Побачивши таке, Гаген сказав:

– То що, королю Гунтере? На карту поставлене наше життя. Тій, яку ви збираєтеся пошлюбити, годилось би бути дружиною диявола.

Потім камергери принесли Брюнгільді спис. Він був довший за найдовший стовбур ясена. Вістря списа було викуване з кавалка заліза. Його довжина сягала чотирьох з половиною голів. Воно було таке гостре, що аж свистіло в польоті.

Король Гунтер подумав: «Як мені вистояти? Мабуть, сам диявол підбив мене приїхати сюди! Якщо повернуся у Вормс живий, більше ніколи не захочу женихатися до ісландської королеви».

Данкварт, мабуть, помітив вагання короля і сказав:

– До цього часу ми славились як хоробрі рицарі. Тепер же ганебно загинемо від жіночої руки! Як я шкодую, що встряв у цю халепу. Такого ще ніколи в житті не траплялося зі мною.

Обізвався й Гаген:

– Якби-то в нас були панцирі й мечі! Ми захистилися б від цієї фурії й пробилися до корабля.

Брюнгільда почула його слова.

Глянувши через плече на трьох стурбованих чоловіків, вона усміхнулась і сказала:

– Щоб вони не говорили про нас погано, віддайте їм панцири та зброю!

Бургундам повернули панцири й мечі.

– Отак надійніше! – збадьорився Данкварт. – Тепер король може не турбуватися.

Спочатку притягли камінь. Він був такий важкий, що дванадцять найсильніших витязів ледве котили його.

– Горе нам! – вигукнув Гаген. – Що це за наречена у нашого короля! Їй місце у пеклі разом із дияволом!

До змагань усе було готове.

Брюнгільда закасала рукава. Потім легко підняла щит і спис.

Гунтер затремтів. Та враз він відчув, що хтось невидимий ухопив його за плече. Король злякався так, що ледь не крикнув. Він

розглянувся довкола, проте нікого біля себе не помітив. Аж раптом почув голос:

– Це я, Зігфрід, ваш друг! Не бійтеся королеви. А тепер дайте мені ваш щит і спис. Я змагатимусь, а ви наслідуйте мої рухи. Якщо повторюватимете все, як треба, то змагання виграємо.

До Гунтера знову повернулася мужність.

Брюнгільда кинула спис перша. Він ударився об Зігфрідів щит. Іскри від удару злетіли аж до неба. Спис пробив Зігфрідів щит і дістав до кольчуги. Тут же спалахнув вогонь – від зіткнення списа з кольчугою. Спис пробив кольчугу і дістав до плаща-невидимки. Кров заструменіла у Зігфріда з рота, і він упав на коліна. А король Гунтер навіть не похитнувся.

Зігфрід поволі підвівся і підняв списа. А Гунтер тільки вдавав, що піднімає спис. Раптом Зігфрід повернув спис. Він подумав: «Вона жінка, і я не смію її поранити».

Зігфрід кинув спис тупим кінцем. Спис ударився об Брюнгільдин щит збоку і, відскочивши, зачепив панцир. Брюнгільда впала горілиць.

Прекрасна королева швидко схопилася на ноги і вигукнула:

– Дякую, королю Гунтере! Цей кидок достойний рицаря!

Вона подумала, що це справа рук Гунтера. Насправді це зробив Зігфрід, але Брюнгільда не впізнала його руки.

Далі кидали камінь. Королева, розлючена, пожбурила камінь із страшною силою і сама стрибнула вслід за ним. Камінь пролетів дванадцять сажнів, а королева стрибнула ще далі.

Потім до каменя підійшов Гунтер. За ним стояв невидимий Зігфрід. Гунтер спробував підняти камінь, але подужав тільки поворухнути ним. Тоді Зігфрід підняв камінь і кинув його, а король Гунтер удав, ніби кидає. Камінь упав набагато далі, ніж у Брюнгільди. Після цього Зігфрід вхопив Гунтера і плигнув з ним так, що камінь залишився позаду. А всім здалося, що це кинув і стрибнув Гунтер.

Отак Зігфрід урятував королю життя.

Побачивши, що програла, Брюнгільда сказала своєму почтові:

– Відтепер усі ви належите королю Гунтерові. Він переміг мене!

Рицарі поклали на землю зброю, підійшли до Гунтера і схилилися перед ним. Так вони висловили свою повагу переможцеві їхньої королеви. Гунтер, як того вимагає звичай, привітав кожного рицаря зокрема. І кожний з них уклонився йому.

Брюнгільда взяла Гунтера за руку і сказала:

– Тепер моя країна належить вам!

Гунтер прийняв це як належне. Гаген і Данкварт раділи.

Після цього Брюнгільда запросила гостей до зали. Зігфрід тим часом пішов на корабель і скинув плащ-невидимку. Повернувшись, він удав, ніби нічого не знає.

– Коли ж почнуться змагання, королю Гунтере? – спитав він. – Дуже хочеться побачити це видовище.

Брюнгільда здивувалася:

– Хіба ви не були на майдані, Зігфріде?

За героя відповідав Гаген:

– Він був коло корабля й нічого не знає про перемогу короля Гунтера. Але ж цієї перемоги треба було сподіватися.

Брюнгільда почервоніла від люті, мов жар, а Зігфрід сказав:

– Який чудовий день! Яка гарна новина! Як тішить мене королева перемога! Тепер ви маєте їхати з нами на Рейн, вельмишановна королево, уже як дружина нашого короля!

Зігфрід сказав це задля Крімгільди. Проте Брюнгільда не змовчала:

– Не дуже поспішайте! Спершу я розповім все моєму родові і дружинникам.

Гінцям наказали мчати на конях по всій країні і скликати воїнів Брюнгільди в замок. Незабаром почали прибувати перші рицарі. Вони були в повному спорядженні. Гаген стурбувався. Свої думки він висловив так:

– Лишенько, що ж це ми так попускаємо! Коли збереться вся Ісландія, буде нам непереливки.

Та Зігфрід заспокоїв його:

– Я приведу сюди своє військо і відверну небезпеку. У мене є васали, про яких ви не знаєте.

– То вирушайте! Тільки не баріться!

– Не турбуйтеся, незабаром повернуся, – відповів Зігфрід. – А якщо Брюнгільда спитає, де я, скажіть, що послали мене у справах як свого васала.

Як королеви посварилися

Одинадцятого дня, під час останнього турніру, вечірньої години, королеви сиділи разом і спостерігали за змаганням. Кожна думала про одного-єдиного героя. Герби всіх країн виблискували на бойових обладунках воїнів. Раптом Крімгільда промовила:

– Мій чоловік заслужив того, щоб бути володарем у всіх цих країнах.

Брюнгільда здивовано спитала:

– Як це ви собі уявляєте, моя люба? Для цього треба, щоб на світі жили тільки ви двоє, бо поки живий Гунтер, сказане вами – лише мрія!

– Та ви тільки гляньте на нього! – не відступалася Крімгільда. – Він стоїть серед витязів, немов величний місяць серед почту зірок! Як я ним пишаюся!

– Так, він сильний, показний, і його можна терпіти, – сказала Брюнгільда, – проте вашому братові Гунтерові він не рівня! Гунтер стоїть вище інших володарів, ви ж добре це знаєте!

На майдані тріщали списи.

Аж ось Крімгільда обізвалася знову:

– Я не без підстав з такою гордістю говорила про свого чоловіка! Він багато разів показав себе справжнім героєм. Можете повірити мені, Брюнгільдо, що Зігфрід не поступиться перед Гунтером!

Брюнгільді прикро було це чути, і вона сказала:

– Не ображайтеся, Крімгільдо, але про це мені говорили вони обидва. В Ісландії, де я вперше в житті побачила їх обох і де Гун-

тер переміг мене в рицарському поєдинку й ощасливив своїми обіймами, – там ваш Зігфрід сам назвав себе васалом Гунтера. Він тримав коня, коли Гунтер сідав на нього. А ще Гунтер посилав його з дорученням. Я бачила це на власні очі. Коли він сам визнав себе васалом, то і я маю право називати його так.

– Добре поміркуйте, – сердито відповіла Крімгільда. – Хіба мій брат міг би так принизити мене, віддавши за васала? Чи могло б статися таке лихо? Прошу вас, Брюнгільдо, в ім'я нашої дружби, більше цього не говорити!

– Але я не можу мовчати! – вигукнула Брюнгільда. – Не розумію, чому я мушу відмовлятися від свого. Адже Зігфрід не виконує обов'язків васала!

Крімгільда аж підскочила. Від гніву її обличчя спаленіло. Вона сказала:

– Ви повинні змиритися з тим, що не маєте ніяких прав ні на Зігфріда, ні на мене! За походженням мій чоловік шляхетніший, ніж брат! Тому він не платить вам данини і не несе службу. Ні, ви нам не володарка, а Зігфрід – не васал вам!

Від люті Брюнгільда стала червона, мов варений рак.

– Ви стали пихаті! – вигукнула вона. – Ми з'ясуємо, хто тут перший!

– І то негайно! – крикнула Крімгільда. – Сьогодні ввечері, коли йтимемо до церкви, всі люди побачать, що я – дружина вільного! В собор я йтиму попереду Гунтерової дружини. Брюнгільдо, не чіпайте мене! Зігфрідова дружина стоїть над усіма можновладцями!

На майдані вщух гомін, опав пил.

– Все з'ясується сьогодні ввечері, коли йтимемо до церкви, – сказала Брюнгільда. – Коли ви не хочете бути дружиною васала, то приходьте з окремим почтом. Тоді побачимо, хто королева!

– Гаразд, хай усе з'ясується! – відповіла Крімгільда. І королеви подалися у свої покої.

– Вставайте, дівчата! – гукнула Крімгільда. – Вдягніть найкращі вбрання і найрозкішніші оздоби. Сьогодні ввечері, коли йтимемо до вечірні, треба показати, хто ми такі.

Дівчатам й жінкам не треба було нагадувати вдруге, та й Крімгільда постаралася.

Виблискуючи пурпуром і сяючи золотом, у супроводі сорока трьох дівчат, вбраних у арабський шовк, і тисячі Нібелунгів, закутих у крицю, ішла Крімгільда до вечірньої відправи. Багатства тридцяти королівств були б абищицею в порівнянні з убранням однієї з дівчат. Люди чудувалися й говорили:

– Чому королеви нарізно ідуть до церкви? Може, посварилися?

А інші, обережніші:

– Не говоріть так голосно! Хто знає, чим усе те скінчиться... Брюнгільда вже чекала Крімгільду коло собору. Вона теж сяяла пурпуром і золотом. Крімгільда зустрілася з зовицею.

– Зупиніться! – сказала Брюнгільда. – Ще раз кажу: зупиніться! Васалова дружина має поступитися перед королевою!

– Вам би краще помовчати, – відповіла Крімгільда. – Коли не хочете по-доброму, то відкрию вашу ганьбу. Скажіть, як ви, васалова любка, стали королевою?

– Кого ви так обзиваєте? – не зрозуміла Брюнгільда.

– Вас, – відповіла Крімгільда. – Мій чоловік, а не мій брат, провів із вами ніч. Це був хитрий план, і ви спіймалися на гачок!

– Неправда! Я розповім про це королю! – вигукнула Брюнгільда.

– Розповідайте! – не менш голосно відповіла Крімгільда. – Розповідайте! Хай усі це знають! Ви хотіли зробити з мене кріпачку. Я довго мовчала. Та правди не сховати!

Брюнгільда заплакала. А Крімгільда ввійшла до церкви попереду королеви Бургундії. Її ясні очі стали похмурими від ненависті.

Відправа почалася. Лунали дзвінкі голоси, але Гунтерова дружина не чула їх. Вона міркувала собі: коли Зігфрід справді таке сказав, то він має померти.

Не дочекавшись, поки священик закінчить відправу, Брюнгільда зі своїм почтом вийшла з собору. Вона стала чекати Крімгільду. Та вийшла в супроводі Нібелунгів.

– Ви дуже мене образили, – сказала Брюнгільда. – Та гадаєте, що я дозволю вам звести на себе наклеп? Давайте свої докази!

І Крімгільда почала:

– Впізнаєте цю обручку? Хіба не правда, що вона належала вам? Зігфрід зняв її у вас з пальця!

Брюнгільда знетямилась від гніву й закричала:

– Нарешті я знаю, хто вкрав у мене обручку! Я вже давно помітила, що її нема! Обручка лежала в скрині, і кожний злодій міг її вкрасти!

Тоді Крімгільда розстебнула своє вбрання:

– А це що? – спитала вона. – Впізнаєте цей пояс? Я ношу його на тілі, як і ви носили! І ніколи не скидали! Ніякий злодій не міг його у вас вкрасти! Мій Зігфрід зняв його з вас!

Брюнгільда, як стояла на сходах, так і впала опукою. Через якусь мить королева оговталась і сказала вісникам:

– Сповістіть короля про все! Його сестра твердить, що Зігфрід кохав мене перший!

Вісники помчали. Незабаром разом зі своїми придворними з'явився король.

– Хто посмів вас образити, моя люба? – голосно спитав він, коли побачив, що Брюнгільда плаче.

Та відповіла:

– Ваша сестра назвала мене Зігфрідовою любкою.

А Гунтер на це:

– Моя сестра не могла такого сказати!

Брюнгільда провадила:

– Вона носить мою обручку та пояс. І твердить, що її чоловік кохав мене раніше за вас, і ніби доказом цього є моя обручка та пояс. Ви повинні зняти з мене цю ганьбу, а то я не житиму!

Гунтер зблід, мов мрець. Кусаючи губи, він сказав:

– Негайно пошліть по Зігфріда! Нехай він приїде і засвідчить, що правда все те, що тут говорила Крімгільда! Нехай підтвердить або заперечить!

Гінці помчали.

Коли Зігфрід приїхав і побачив, що жінки плачуть, він простодушно спитав:

– Чому це плачуть жінки? Що тут скоїлося?

– Мою дружину звинуватили, ніби ви перший кохали її, – відповів король Гунтер. – Про це щойно сказала ваша дружина Крімгільда!

А Зігфрід на те:

– Коли моя дружина каже таке, то я примушу її покаятися. Я можу запевнити вас перед усіма присутніми, що ніколи цього не говорив!

Вислухавши його, король Гунтер мовив:

– Ви повинні підтвердити це під присягою! Якщо ви ладні негайно заприсягтися, то я зніму з вас усі підозри.

Присутні утворили коло, як це було заведено при урочистій клятві, і Зігфрід став посередині. Він підніс руку для клятви. Проте не встиг він мовити й слова, як король крикнув:

– Ваша невинність мені добре відома, рицарю Зігфріде! Я звільняю вас від клятви! Ви не зробили того, в чому звинувачує вас моя сестра! Це злий наклеп з її боку!

Рицарі мовчки перезирнулися. Зігфрід відповів:

– Я дуже шкодую, що моя дружина образила Брюнгільду, і це їй не мине безкарно. Щоб жінки не розкидалися образливими словами, їх треба виховувати! Зробіть нагінку своїй дружині, а я своїй зроблю неодмінно! Мені справді соромно, що вона так грубо порушила звичаї!

Обидві королеви заплакали.

Тим часом смеркало, і всі пішли до покоїв. Нібелунги провели Крімгільду від собору й до самого замку. Дорогою вони вправлялися у фехтуванні – рицарському ремеслі. Бургунди й собі хотіли взятися за зброю, та король Гунтер заборонив їм це робити.

Хоч було вже пізно, Гаген зайшов до Брюнгільди дещо розповісти. Вона негайно прийняла його.

– Зігфрід має пожати те, що посіяв, – мовив він.

За ним у Брюнгільдині покої ввійшли Гернот і Ортвін.

– Що ж тепер буде? – спитала Брюнгільда.

– Зігфрід повинен померти, – відповів Гаген.

Гернот і Ортвін кивнули на знак згоди, а Брюнгільда засміялась. Потім у її покої прийшов Гізельгер. Коли він довідався про намір, то жахнувся і сказав:

– Шляхетні рицарі, що ви надумали? Зігфрід не заслужив такої зненависті! Це жіноче базікання, не треба на нього зважати!

Однак Гаген був іншої думки:

– Для чого нам викохувати зозулю? Вона ж нас усіх потім викине з гнізда! Треба бути сліпим, щоб не бачити, який замах робиться на Бургундію! Зігфрід або ми – іншої ради нема!

Аж ось і Гунтер зайшов до Брюнгільди. Ще у дверях він сказав:

– Я не хочу Зігфрідової смерті! Він завжди допомагав нам. Хіба можна на нього гніватися? Я не хотів би, щоб йому було заподіяно шкоду!

Цієї ночі всі вельможні люди бургундського двору приходили у Брюнгільдині покої. Кожен пропонував своє. Ортвін сказав:

– Що ви весь час торочите про Зігфрідову силу! Я впораюся з ним сам, якщо тільки король дозволить!

Король Гунтер відповів:

– Ми маємо вигоду з його сили. Треба й далі використовувати її! Тепер він служитиме нам ще вірніше! Та коли Зігфрід щось пронюхає, то не помилує нікого з нас. Зважте, він безмежно сильний, і у нього все тіло вкрите рогом!

Дехто з вельмож мовчки залишив покої. А Гаген не відступався:

– Кожний чарівник має своє вразливе місце! Зігфрід теж не може бути невразливий! Якщо він має таку таємницю, то не міг не признатися про неї Крімгільді. Він-бо з тих, що залюбки виливають душу.

Тоді хтось заперечив:

– Крімгільда не з тих. Вона мовчатиме.

Гаген на те:

– Вона нашого роду і племені – скаже. Подумайте тільки, якої ганьби вам завдано!

Всі мовчали.

Порушив мовчанку Гунтер:

– Покладімося на Гагена і послухаймо його ради! Він завжди чинив тільки на користь Бургундії.

Як убили Зігфріда

Коли Зігфрід зібрався йти, Крімгільда заплакала. Цього вимагав звичай.

– Бувайте здорові і не плачте! – сказав на прощання Зігфрід і поцілував дружину. – Далебі, після ловів лишимося живі-здорові. За кілька днів буду вдома, а поки розважайтесь і не сумуйте!

Крімгільда вже не сподівалася, що знов побачить Зігфріда живого. Вона згадала, про що вони говорили з Гагеном, кожне слово і кожний погляд, і їй заболіло серце. Вона закричала:

– Ох, краще б я на світ не родилася! Краще б мені померти! Вона хотіла про все розповісти Зігфрідові, але не наважилася.

Він не повірить! І знову почала просити:

– Не їдьте сьогодні на лови! Прошу вас заради нашої любові! Чимало рицарів залишається вдома, навіть мої брати Гернот і Гізельгер. Не їдьте і ви! Мені снилися два диких кабани. Вони гналися за вами лугом, і всі квіти ставали червоними. Залиштеся зі мною, благаю вас!

Зігфрід усміхнувся.

– Я боюся, щоб не скоїлася біда! – побивалася Крімгільда. – Тут є такі люди, які дивляться на нас скоса. Це наші вороги. Вони ненавидять нас, кують лихо. Залиштеся вдома, любий! Хоч раз послухайте мене!

Усміхнувшись, Зігфрід відповів:

– Чого ви турбуєтесь? За кілька днів я повернуся назад. Все буде гаразд. У мене нема ворогів! Тут кожний ставиться до мене по-доброму, і я довіряю кожному. За віщо ж мене ненавидіти?

– О Зігфріде! Я боюся за ваше життя! Мені снилося, що дві гори обвалилися й поховали вас. Залиштеся, коханий! Не завдавайте мені горя!

Зігфрід усміхнувся, обійняв дружину, намагаючись втішити її поцілунками, однак це йому не вдалося. Так він і пішов, не заспокоївши її.

Більше їм ніколи не судилося побачитись.

Перед замком зібрався гурт мисливців. Гернота і Гізельгера серед них не було. Всі люб'язно й шанобливо привітали Зігфріда, а король Гунтер – особливо щиро. З вікон махали руками жінки.

У веселому настрої ловці рушили до Рейну. Попереду їхали підводи з хлібом, м'ясом, рибою, вином і всім іншим, необхідним для гарних ловів. Там був також ловецький одяг.

Через якийсь час дісталися до великого узвишшя. Тут було сухо, хоч і знаходилося воно серед боліт. Отаборилися. Окинувши поглядом ловців, Гаген сказав:

– Якщо не заперечуєте, то давайте розійдемося поодинці і нехай кожен полює сам. А потім подивимося, хто чого вартий. А як закінчаться лови, переможців вшануємо по заслузі.

Почали ділити єгерів і собак.

– Мені вистачить одного пса, – сказав Зігфрід, – тільки такого, який добре бере слід і вільно почувається в лісі, тоді й лови будуть чудові.

Йому дали досвідченого єгеря і справного пса.

Отепер Зігфрід покаже своє мистецтво! Від його погляду не сховається ніщо, від його коня і зброї не втече ніякий звір!

Тільки почали полювати, а Зігфрід уже повалив молодого дужого вепра. Сьогодні це був перший ловецький трофей. Потім навісним ударом Зігфрід убив могутнього лева, далі лося, зубра,

тоді чотирьох турів. Після них здолав лютого звіра – шельха. Тепер такий звір ніде не водиться.

Не минуло й години, а вже стільки дичини встиг уполювати Зігфрід!

Це стурбувало єгеря. Він взяв пса на ланцюг і сказав Зігфрідові:

– Хоч трохи залиште нам дичини на пізніше. А то за один день зовсім спустошили і ліс, і долину.

Цей жарт сподобався героєві, і він весело засміявся. Потім Зігфрід подався далі в хащі, і жодному звірові не вдалося втекти від нього.

Звідусіль було чути гамір. Його зчинили собаки й нагоничі, що полохали дичину. Двадцять чотири зграї гончаків пробивалися крізь найгустіші хащі. Трофеїв було багато, їх доставляли в табір. А скільки було зламано списів! Ловці полювали завзято. І кожний сподівався вийти переможцем. Проте різниця у кількості трофеїв була незначна, поки не з'явився Зігфрід.

Нарешті король Гунтер наказав сурмити збір на обід. Гудіння рогу було чути далеко. З лісу відповіли такими ж ловецькими рогами. Ловці почали збиратися до табору.

Зігфрід теж рушив туди, а за ним – його єгер. Вони були вже зовсім близько, навіть чули потріскування і шкварчання печені на рожнах. Аж раптом із гущавини вибіг, злякавшись коней, величезний ведмідь. Нагоничі хотіли вбити його списами, але в Зігфріда вмить виник інший план. Він крикнув:

– Я візьму ведмедя живцем!

Ведмідь дременув у яр. А там круті береги, і переслідувати його на коні було ніяк. Розумний звір, мабуть, гадав, що вже врятувався.

Зігфрід скочив з коня, кинувся на ведмедя й почав з ним боротися. Страховисько намагалося вкусити, ставало дибки, однак здолати Зігфріда не могло. Зігфрід скрутив ведмедя і прив'язав до сідла. З такою здобиччю він повернувся в табір.

Який чудовий вигляд він мав! Довгий спис, меч Бальмунг, оздоблений самоцвітами, сягав йому до острог. Піхви меча були

оздоблені рубінами, руків'я – яшмою. Цей меч пробивав найміцнішого шолома. Зігфрідів ловецький ріг і щит були з червленого золота. Щит, до того, був обкладений самоцвітами. А який розкішний мисливський одяг мав на собі Зігфрід! Його пошила Крімгільда. Мисливська куртка з чорного шовку; шапка із соболя, плащ із шкури видри, від коміра до низу обшитий хутром і золотом. Сагайдак облямований строкатою каймою і обтягнений хутром пантери. Це хутро має запах, який приваблює звірів. Стріли – з золотими вістрями і такі гострі, що ними можна різати камінь. В кого вони влучали, той був приречений на смерть.

Під'їздив Зігфрід до табору у гарному настрої, на ньому виблискувала зброя, а коло сідла сопів ведмідь.

Аж ось Зігфріда помітили Гунтерові люди. Вони кинулися йому назустріч, щоб зупинити коня. Решта присутніх поставали в коло.

Зігфрід розв'язав ведмедя. Той побіг до лісу. На його шляху було вогнище, де смажилася й пеклася їжа для ловців.

Ох, яке то було видовисько! Ведмідь промчав табором, мов несамовитий. Собаки валували, а перелякані кухарі та кухарчуки ще й нацьковували їх. В цій метушні казан з їжею перекинули, головешки розсипалися, а печеня впала у попіл. Гунтер наказав від-в'язати наляканих собак. Що тут зчинилося! Біганина, штовханина, гавкіт, зойки.

Ловці напнули тятиви, проте ніхто не наважувався стріляти у натовп, де перемішалися люди і тварини.

Собаки гавкали, ведмідь ревів, ловці кричали, нагоничі репетували, кухарі верещали, і весь цей галас відлунювали гори.

Нарешті ведмідь утік, і ніхто не мав сили його доганяти. Тільки Зігфрід кинувся слідом за ним, наздогнав і зарубав мечем.

Всі були в захопленні, вихваляли Зігфрідову силу й спритність.

Угамувавшись, ловці стали трапезувати.

Місце для табору вибрали гарне, їжа була смачна. Бракувало тільки вина. Зігфрід сердито крикнув:

– А де ж корчма? В роті пересохло. Якби знав, що до мене поставляться так байдуже, то сидів би вдома!

– Вам є чого сердитись, – підтримав його Гунтер. – Немає напоїв. Гаген – наш ловецький верховода. Може, він хоче, щоб ми померли від спраги?

– Це моя провина! – сказав Гаген. – Я гадав, що лови закінчаться не тут, і послав вино в інше місце. Прошу мене пробачити.

– Я зараз випив би сім бочок вина! – вигукнув Зігфрід. – Чому ви не влаштували лови ближче до Рейну? Там би хоч води напилися!

– Тут недалечко є джерело з холодною водою, – мовив Гаген. – Напийтеся з нього і не гнівайтесь на мене!

Зігфрід ще трохи побурчав і замовк. Спрага дуже мучила його.

– А де те джерело? – спитав він.

Гаген відповів:

– Треба йти вгору по цій прогалині до розлогої липи, що росте під горою. Для такого швидкого, як ви, це одна мить!

Зігфрід зірвався на рівні, за ним підвелися Гунтер та інші.

– Вашою прудкістю захоплюються всі, – провадив Гаген. – Чи не хочете позмагатися з нами?

– Побіжімо наввипередки, – запропонував Зігфрід.

Гаген і Гунтер погодилися. Гаген сподівався, що Зігфрід побіжить голіруч, але той мовив:

– Щоб було по-чесному, я надам вам перевагу. Я ляжу у високу траву і схоплюся тільки тоді, коли ви вже побіжите. Буду у всьому мисливському спорядженні – у куртці, плащі, зі щитом, мечем і сагайдаком!

Гаген зрозумів, що його план не вдався, проте заперечувати не міг. І король Гунтер навряд чи зрадів, почувши ці слова.

Отже, всі підготувалися до змагань. Зігфрід спорядився так, ніби знову мав іти на левів. Гунтер і Гаген, навпаки, скинули з себе одяг, залишившись у самих сорочках.

Просурмив ріг. Гунтер і Гаген зірвалися з місця і помчали стрілою. Та хоч Зігфрід біг пізніше, прибіг він до джерела перший.

Тут ґрунт був глинястий, тому він поклав на землю щит, щоб король не забруднився, коли питиме воду. Зброю притулив до липи і став чекати. Спрага дуже мучила його, однак він чекав Гунтера, як того вимагало гарне виховання. Першим мав напитися король.

Зігфрідові здавалося, що час минав дуже повільно.

Джерело вирувало. Вода була чиста і холодна. Нарешті показався Гунтер, а за ним і Гаген. Король підійшов, нахилився над джерелом і напився. Після цього пив Зігфрід.

Тим часом Гаген шпурнув у кущі його сагайдак, лук і меч, а списом ударив його поміж лопатками, саме в те місце, де його позначила Крімгільда. З рани заюшила кров. Спис дійшов Зігфрідов до серця.

Гаген уже втікав, рятуючи своє життя. Зігфрід кинувся шукати лук і меч, однак не знайшов ні того, ні того. Схопив щит, що лежаї біля ніг, і зі списом у серці побіг слідом за Гагеном. Наздогнав: ударив його. Із щита посипалися самоцвіти. Тисячами райдуг заблищали вони у траві. Гаген упав. Зігфрід хотів ще раз ударити його, але вже не мав сили. Смерть уже стояла за ним. Він упав у квіти. З рани без упину струмувала кров.

– Отак віддячили за мою службу! – сказав Зігфрід. – Я був вірний вам, і за це ви мене вбили. Ганьба вам на віки вічні. Ви не рицарі, ви підлі вбивці.

До Зігфріда збігалися воїни. Хто з них був чесний і вірний, той плакав і проклинав ці лови. Король Бургундії теж оплакував смерть героя.

Зігфрід розплющив очі й прошепотів:

– Не плачте, це ж ви заподіяли мені смерть.

Гаген осмілів і сказав:

– Я теж не розумію, чого ви голосите. Я звільнив вас від сили, дуже небезпечної для нас. Тепер ви можете вільно зітхнути і подякувати мені.

Зігфрід обізвався знову:

– Не вихваляйся! Якби я не був такий довірливий, то не втратив би життя. Тепер мене турбує доля Крімгільди. Королю Гунтере,

якщо у вас збереглася хоч краплина честі й вірності, то потурбуйтеся про мою дружину. Адже вона – ваша сестра. Ніщо ж завдало мені більшого горя, ніж ця любов...

Зігфрід боровся зі смертю. Там, де він лежав, всі квіти стали червоні від крові. Ще трохи – і він замовк навіки.

Мисливці поклали тіло Зігфріда на його золотий щит. Потім стали радитися, як приховати вбивство. Хтось сказав:

– То розбійники згубили його, а ми нічого не бачили.

Обізвався й Гаген:

– Я відвезу його у Вормс. Довідається Крімгільда про правду чи ні, те мене анітрохи не турбує. Зігфрід одержав своє. Хай би Крімгільда не ображала мою володарку. Що мені до того, чи образиться тепер вона сама. Свій обов'язок я виконав.

Як король Етцель послав гінців у Бургундію сватати Крімгільду

Після смерті красуні Гельхи, дружини гуннського короля Етцеля, гуннські дворяни стали наполягати, щоб у них швидше була нова королева. Вони радили Етцелеві посватати Крімгільду, горду вдову з Бургундії.

– Вона найшляхетніша з усіх королев, – говорили вони. – її чоловіком був могутній Зігфрід, а її троє братів – найкращі поміж рицарів. Лише Крімгільда була б володаркою, достойною вашої величності!

Вислухавши їх, Етцель сумно сказав:

– А як же вона довідається про мій намір? Але й це не все. Є ще одна завада. Крімгільда – християнка, а я поганин і хреститися не збираюся, бо дав таку клятву! То як же нам разом жити?

Проте радники не відступалися:

– Хто посміє суперечити імені й силі такого могутнього володаря, як ви? Ви тільки зважтеся! Ми дуже хочемо, щоб Крімгільда одягла гуннську корону. Без королеви ми почуваємось погано. Подумайте також про те, що у вас нема спадкоємця.

Нарешті Етцель погодився і став шукати людей, які знають Бургундію. Свої послуги запропонував один із його васалів – маркграф Рюдігер з Пехларна. Він дав згоду поїхати до Крімгільди сватом. Колись, ще хлопчиком, він був заложником при гуннському дворі в Угорщині й грався разом з Гагеном. Король Етцель обіцяв Рюдігеру велику винагороду, якщо він висватає Крімгільду.

– Я зроблю все якнайкраще, милостивий володарю, – обіцяв Рюдігер.

Маркграф почав готуватися в дорогу, а спорядитися треба було як слід, бо по той бік Дунаю шлях стелився через Баварію – найбільш дикий і розбійницький край Європи. З собою він узяв п'ятсот воїнів. Вони були в латах і ні вдень ні вночі не скидали їх. А розкішний одяг, яким обдарувала їх дружина Рюдігера Готелінда, везли у валці. Хоч і не без пригод, але все ж таки цілі і здорові, воїни проминули Баварію і через дванадцять днів прибули у Вормс.

Гунтер саме був у залі, коли чужинці з'явилися на внутрішньому дворі замку. Перш ніж прийти до короля, вони знайшли в місті постій і переодяглися в багате шовкове вбрання, оздоблене хутром.

Гунтер здивовано спитав, хто ці славні рицарі. Однак камергери не могли відповісти. Тоді покликали Гагена. Придивившись до чужинців, він сказав:

– Здається, це Рюдігер з Пехларна, що перебуває на службі у короля Етцеля. Ще хлопчиком я з ним грався. Тоді ми були в Угорщині заложниками. І я часом згадую криві шаблюки, занесені над гривами конячок, не більших за барана чи косулю.

Він говорив про це, і радість спогадів блищала в його очах.

– А ви не помилилися, Гагене? – спитав Гунтер. – Чого б це гуннський князь прибув до нас?

Гаген невпевнено стенув плечима, а тоді раптом вигукнув:

– Це Рюдігер! Я впізнав його по тому, як він зіскакує з коня! Збуджений Гаген вибіг із зали й кинувся назустріч товаришеві дитинства, обійняв його і привітно усміхнувся.

– Ласкаво просимо до Вормса, друже Рюдігере! – вигукнув він. – Що привело вас сюди? Скажіть – і я зроблю для вас усе!

– З вашої ласки, повідомте про мене королю Гунтерові, – попросив Рюдігер. – У мене до нього важливе доручення від мого короля.

І Гаген повів свого друга просто в залу.

Гунтер зустрів гостей із належними почестями. Він встав із трону, пішов їм назустріч, потиснув маркграфові руку. Король Гернот налив найкращого вина і меду, які тільки могли бути на Рейні. Примчав також Гізельгер. Потім прийшли Геро, Данкварт і Ортвін, а за ними Фолькер з Альцая. Товариство пило, гомоніло, чудово розуміючи один одного, бо всі добре знались на рицарських звичаях і вихованні. Нарешті Гунтер сказав:

– Шляхетний Рюдігере, що привело вас до бургундського двору? Може, у вас якесь послання від вашого короля? То ми уважно вислухаємо. Та перш за все скажіть, як ведеться королю Етцелеві і його славній дружині – королеві Гельсі.

Маркграф сповістив про смерть своєї володарки. І заніміла радість, а Гунтер сказав:

– Тільки бог може утішити короля. Гельха була надзвичайно доброчесна і славна жінка. Ми зробимо все, що в наших силах, аби порадувати вашого володаря!

З такою думкою були згодні всі – Гаген та інші рицарі. А Рюдігер повів далі:

– Глибока скорбота за Гельхою ізсушила нашого володаря, і тільки вірна дружина може стати йому опорою. Він має намір знову одружитися. Чутки про Крімгільдину красу і шляхетність полонили його, і він пропонує їй стати володаркою його серця. Про це я й хотів вам сказати, шляхетний королю. Коли ваша ласка, обміркуйте мої слова.

Король Гунтер мовив:

– Я перекажу це своїй сестрі, маркграфе! Без її згоди я не маю права дати вам відповідь. Ми обмислимо цю справу, а ви почекайте три дні, дуже вас прошу!

Маркграф Рюдігер разом зі своїми п’ятьмастами воїнами перебрався до замку, а король Гунтер пішов радитися зі своїми придвор-

ними. Всі зійшлися на тому, що слід прийняти сватання як дуже високу честь, тільки Гаген заперечував:

– Цьому ми повинні перешкодити, навіть якщо Крімгільда погодиться вийти заміж за Етцеля, – сказав він. – Ставши дружиною Етцеля, вона матиме в руках страшну силу, а цього ми не повинні допустити!

– Вона моя сестра, – відповів король Гунтер. – Ідеться про її щастя! Мене бере щирий жаль, коли я щодня бачу її сумною і від ранку до ночі чую її плач! Треба вмовити Крімгільду взяти з Етцелем шлюб!

Гернот, Гізельгер та інші підтримали його. Тільки Гаген стояв на своєму.

– Це нечувано, – сказав юний Гізельгер. – Які ви жорстокі до моєї сестри. Немає нічого дивного в тому, що вона ненавидить вас! Я не можу більше дивитися, як вона тужить!

– А я – рішуче проти шлюбу, бо знаю, до чого він приведе, – заперечував Гаген. – Він принесе Бургундії лихо! Подумайте тільки про те, що може трапитися, коли Крімгільда стане найсильнішою королевою світу! Не забувайте і про те, що ми для неї – смертельні вороги!

– За її життя ми не будемо заходити в сутички з гуннським двором, – заперечив Гернот. – Наші країни відокремлені одна від одної лісами і річками. До того ж, усім відоме миролюбство Етцеля.

– Начебто після цього все так і залишиться! – правив своєї Гаген. – Ненависть – всемогутня, вона долає все! Йдеться про владу, отже, ми повинні поводитися обачливо.

Гізельгер схопився на рівні.

– Я не хочу бути негідником! – вигукнув він. – Ви, Гагене, робіть, що вам заманеться. А я не ворог своїй сестрі!

Ці слова зачепили Гагена, як нічиї, однак рішення було прийняте, і він мусив змиритися. Проти Гагена були всі три королі.

– Ну, що має бути, того не минути, – сказав він, засміявся й вийшов геть.

Ніколи більше не прохопився він і словом про шлюб Крімгільди й Етцеля.

Геро зголосився повести з Крімгільдою мову про сватання.

Стражденна вдова вислухала його байдуже, а коли він замовк, похитала головою.

– Не знущайтеся з мене, благаю! – вигукнула вона. – Хіба я потрібна чоловікові, який раніше був щасливий з іншою жінкою?

Потім Крімгільду вмовляли Гернот і Гізельгер. Вони радили їй дати згоду на шлюб із Етцелем, проте Крімгільда не відступалася від свого. Наостанок Гернот сказав:

– Ви можете відмовити королю, сестро, але це було б тяжкою образою для нього, а про Бургундію пішла б лиха слава!

Зрештою Крімгільда погодилась прийняти Рюдігера.

– Маркграф – дуже шляхетний рицар, – сказала вона. – Я буду рада його бачити. Когось іншого не прийняла б, а Рюдігера не можу образити!

Маркграф у супроводі одинадцяти своїх рицарів прийшов до вдови.

Крімгільда зустріла гостей у жалобі. Жінки з її почту повбиралися в пишні шати. Однак Крімгільда і в жалобному одязі затьмарювала їх. Біля неї стояли Геро й Екеварт зі своїми васалами, а навколо трону містилося двісті високородних придворних.

Посланців короля Етцеля прийняли дуже чемно й шанобливо. Всі почувалися якнайкраще. Тільки Крімгільда була заплакана.

– Шляхетна Крімгільдо, могутній король Етцель передає вам вітання і пропонує своє серце, – мовив Рюдігер. – Він обіцяє вам любов і подружню вірність. Відтоді, як він утратив Гельху, його життя стало безрадісне і похмуре. Він боїться, що воно таким і залишиться, якщо ви не зміните його своєю прихильністю!

– Маркграфе, – відповіла Крімгільда, – хто знає про моє горе, той не наважиться сподіватись на мою любов. Я втратила найкращого чоловіка, якого тільки може втратити жінка!

– Але ж страждання зціляє тільки любов! – сказав Рюдігер. – Подвійне горе витісняється подвійною любов'ю! До того ж, король

Етцель пропонує вам дванадцять корон, землі тридцяти князівств, ще й половину світу. Ви будете такою ж володаркою, як раніше була Гельха, і жодна жінка в світі не перевищить вас.

При цих словах гуннські дворяни впали до ніг Крімгільді і почали просити, щоб вона стала їхньою володаркою й щодня дарувала їм сяйво своєї краси. Тут у Крімгільди забриніли на очах сльози, і вона сказала:

– О, як же я можу стати дружиною такого героя! З мене вистачить горя й від смерті одного. Однак до завтра я ще подумаю, а тоді дам вам остаточну відповідь.

Рюдігер і гуннські рицарі низько вклонилися Крімгільді і, задкуючи, залишили покої.

Після того, як вони пішли, стражденна вдова запросила до себе матір Уту і любого її серцю брата Гізельгера.

– Я вислухала Рюдігера, – сказала Крімгільда, – і плакатиму, як плакала досі.

– Той, хто тебе сватає, – наймогутніший король, люба сестро, – мовив Гізельгер. – Між Роною, Ельбою, Дунаєм і Льодовитим океаном немає держави більшої, ніж у нього. Йому підвладний Туркестан, під його рукою перебуває король Італії Дітріх. Це ж щастя, що він сватає тебе!

– Моє царство – це сльози і страждання, – відповіла Крімгільда. – Воно не сягає далі могили Зігфріда, а його князі – скорбота і смуток.

– Настане час – біль твій уляжеться, дитино, – обізвалася Ута.

– То я повинна приймати чужих рицарів? – спитала Крімгільда. – І показувати їм своє змарніле обличчя? Мою згорблену від туги постать? І бути до них прихильною? Ні, на це я ніколи не пристану!

А сама подумала: «Чи справді я могла б володарювати, як за життя Зігфріда, роздавати срібло, золото й самоцвіти, збирати під свою руку війська, бути вищою за князів і королів? О боже, чи може ще статися таке? О боже, згляньсь на мої благання! Як давно я не була весела! Чи можу я жити з Етцелем? Він-бо поганин! Чи можу

я, християнка, бути йому дружиною? Чи не відцурається мене весь світ, якщо я піду за Етцеля? Ні, не зроблю цього нізащо в світі!»

А вголос сказала:

– Не можу на це зважитися, люба матусю. Я – тільки тінь на Зігфрідовій могилі.

Розмова на цьому скінчилася. Ута і Гізельгер пішли, а Крімгільда залишилася сама. Всю ніч вона не могла заснути, сушила собі голову думами й часто плакала.

Вранці брати пішли з нею до собору на відправу й знову радили їй погодитися на шлюб із Етцелем. Але цього разу Крімгільда не сказала жодного слова.

– Зважтеся, люба сестро! – умовляв її Гунтер. – Рюдігер квапиться з від'їздом, нам ніяк його затримувати. Або погодьтеся, або відмовте. Він не може залишати свого короля без відповіді.

Після цього Крімгільда ще раз запросила до себе Рюдігера. Маркграф прийшов після відправи. Крімгільда зустріла його з належними почестями і сказала, що не змінила свого рішення.

– Як ви помиляєтесь, вважаючи свою красу зів'ялою! – мовив Рюдігер. – Скільки щастя ви могли б подарувати своєму володареві і скільки прикрощів завдаєте нам!

Не маючи великої надії, маркграф усе-таки попросився до Крімгільди на останню розмову сам на сам.

– Ми здогадуємося про причину вашої відмови, – сказав він. – Ви, певно, побоюєтеся, що при гуннському дворі будете самотні. Не бійтеся. Урочисто обіцяю: я, мої воїни та друзі завжди служитимуть вам. Ми будемо при вас все життя і захистимо, якщо хтось наважиться вас скривдити. Ми відплатимо за кожну завдану вам неприємність.

У Крімгільди заблищали на очах сльози. Вона схопила Рюдігера за руки.

– То ви клянетесь, що помститеся кожному, хто завдав мені горя? – спитала вона.

Рюдігер заприсягнувся і скріпив свою присягу потиском руки. Крімгільда замислилася. Вона подумала: «А може, мені пощастить

відомстити за вас, любий мій Зігфріде? Може, я, безутішна жінка, ще раз стану могутньою, повеліватиму рицарями й каратиму своїх ворогів? Я згодна!»

А вголос сказала:

– Я християнка, а ваш володар – поганин! Як же ми можемо побратися?

Але Рюдігер не відступався:

– Хіба мало вірних християн служить йому? Ви не будете позбавлені духовної розради і зможете слухати святі обідні, як тільки того побажаєте. А хіба бог не хотів би, щоб ви схилили могутнього короля світу прийняти вашу віру? Який би це був здобуток для християнського світу! Крім вас, ніхто інший не зробить цього!

У відповідь Крімгільда сказала:

– Про це я й не подумала! – Вона заплакала, а потім додала: – Може статися так, що я, бідна вдова, поїду в чужу поганську країну, і там буде лише одна людина, яка мене захистить!

– П’ятсот рицарів належить вам! – вигукнув Рюдігер. – І я – ваш слуга! Ви ніколи не пошкодуєте, що послухали поради Рюдігера!

– То поспішаймо, мій друже! – сказала королева.

Вона звеліла спакувати всі багатства, які ще залишилися від Зігфрідового скарбу, і повантажити їх на коней.

Гаген намагався цьому перешкодити, але Гунтер заборонив йому втручатися. А Рюдігер порадив Крімгільді:

– Залиште золото тут. Багатства мого короля неосяжні. Він підніме Зігфрідів скарб однією лівою рукою.

Але Крімгільда все ж таки вибрала дванадцять скринь найкращих коштовностей і золота. Все це знадобиться для дорожніх подарунків. Потім вона пожертвувала тисячу марок на молитву за спасіння душі свого загиблого чоловіка і пообіцяла решту скарбу тому, хто поїде з нею в далеку гуннську країну. А це були маркграф Екеварт і п’ятсот рицарів. Вони присягнулись їй у вічній вірності, і Крімгільда уклонилася їм. Потім вона попрощалася з тими, хто залишався в замку.

Гернот, Гізельгер, а також Ортвін, Геро й Румольд і тисяча рицарів проводжали її до Дунаю. А попереду мчали Рюдігерові рицарі. Вони мали передати королю Етцелеві радісну звістку.

Королева Ута плакала.

Король Гунтер провів Крімгільду до міського муру. На прощання він сказав:

– Відтепер живіть у щасті й мирі, люба моя сестро! Нехай бог благословить і захистить вас!

Він гадав, що більше ніколи не побачить Крімгільду.

Як Етцель зустрів Крімгільду

У Трайсмауері вони пробули чотири дні і поїхали далі, на Відень. Тепер їх супроводило багато воїнів. Коні збивали таку пилюку, що нею була оповита вся Австрія. Серед тих, хто супроводив, були і християни, і погани. Вони не сварилися між собою через віру, а поблажливо ставилися до того, хто якому богові молиться. Крімгільда дуже дивувалася, що по цей бік Рейну такий безкраїй світ. Кого тут тільки не було! Змагалися герої з Греції і Русі, мужні волохи і поляки.

Тут були посланці з Києва. Вони носили шапки з кунячого хутра, а на них – хрести з двома поперечинами. Поруч з ними мчали печеніги, що напинали луки й поклонялися птахові і нічим не поступалися своїм братам, що колінкували перед розп’яттям. Здавалося, християни були їм мов брати. Це подобалося Крімгільді.

В безконечних іграх швидко минав час. І ось вони вже прибули в Тюльн.

Тут Крімгільду зустрів її майбутній чоловік. З ним був його найближчий почет – двадцять чотири князі. І кожен був уславлений герой. Всі невимовно раділи, що знову матимуть володарку. Серед них був Рамунг, герцог мужніх волохів, які зі свистом гасали по полю, наче ластівки літали.

Тут був Гібіх, чий замок притулився на горі, вкритій снігом.

Тут були також: Гаварт із Данії, ландграф Ірмфрід з Тюрінгії, Гарборг Жорстокий з Польщі та Ірінг з Лотарінгії.

Ірінга король піддав опалі, і він тепер шукав допомоги в Угорщині.

За ними, у супроводі трьох тисяч довгобородих гуннів, їхав Бльодель, брат короля Етцеля. Він був у шовковому одязі, на білому, мов молоко, коні. А вже за рицарями Бльоделя їхав сам володар. Обабіч нього їхав найсильніший герой християнського світу Дітріх Бернський.

В їхньому оточенні Крімгільда почувалася, ніби в морі острів, на який накочуються хвилі.

– Будьте готові до зустрічі, володарко, – прошепотів їй на вухо Рюдігер. – Я називатиму рицарів, яких вам треба поцілувати, а інших вшанувати поклоном!

До Крімгільди підбігли рицарі. Сотні рук зняли її з сідла. Король Етцель зіскочив з коня і поспішив їй назустріч, і радість осяяла його обличчя, мов сонце – хмарне небо.

– Ласкаво просимо, володарко! – сказав Етцель. Крімгільда поцілувала його, і їхні корони доторкнулися одна до одної. Над їхніми обличчями блиснуло золото, ніби ранкова зоря над альпійськими вершинами. Гуннські дворяни вигукнули:

– Вона така ж гарна, як і Гельха!

Потім Крімгільда поцілувала Бльоделя і Дітріха Бернського, Гібіха та ще дев’ятьох королів, яких Рюдігер нишком показував і називав їй. Іншим вона тільки уклонилася.

Після цього навкруги розлігся такий гуркіт, ніби обвалилося небо. Це почалися змагання тисячі воїнів. Християни і погани показували свою майстерність у турнірному бою. І кожен з них був гідний захоплення.

Змагання не припинялися весь час, поки їхали з Тульна до Відня, і Крімгільда весь час з цікавістю споглядала це видовище.

Однак те, що було у Відні, де гуляли весілля, вона не могла охопити поглядом.

Свято почалося на трійцю і тривало вісімнадцять днів. Воно сяяло золотом, супроводилося радістю і, здавалось, ніколи не скін-

читься. Пишнота і щастя сп'янили Крімгільду. Вона намагалася порахувати рицарів, які були тепер їй підлеглі. Та їх було так багато, що якби вона подарувала кожному тільки одну золоту монетку із скарбу, до вечора в неї золота не лишилося б. Та коли вона згадала Зігфріда, у неї знов забриніли на очах сльози. Проте Крімгільда приховала їх від свого чоловіка. Вона не хотіла, щоб Етцель вважав її невдячною – адже жоден король світу не зміг би вшанувати її пишніше.

Все, що в неї було, Крімгільда роздарувала. Всі інші теж роздарували, що мали. І золото пливло по місту, мов червона кров по жилах. На цьому святі лише Етцелеві двірські музики Вербель і Швеммель одержали, мабуть, по тисячі марок або й більше. Від радості все місто аж гуло. Ах, такі часи більше не повторяться, і ніколи не буде таких королів!

Вісімнадцятого дня Етцель і Крімгільда залишили замок Візель, сіли на корабель і попливли вниз Дунаєм. Річкою пливло так багато людей на конях, що не видно було води і здавалося, ніби довкола не вода, а тверда земля.

Кораблі скріпили між собою, тому ніяка хвиля не могла їх поколивати. Над мостинами напнули білі шовкові намети. Було таке враження, що по річці пливе сніг. На берегах зібралися величезні юрби людей. Від їхньої ваги береги аж угиналися. Всі посилали королеві поцілунки рукою.

Отак їхали молодята в Етцелів замок.

– Погляньте навкруги! Все це ваше! – говорив король Крімгільді. – Скажіть тільки, чого ви хочете, і все матимете!

Крімгільда подумала, що вона, мабуть, буде щаслива.

Як Крімгільда вмовила Етцеля покликати братів на свято сонцестояння

Крімгільда і Етцель прожили разом чимало років. На сьомий рік їхнього подружнього життя Крімгільда подарувала королю сина. Етцель був безмежно щасливий. Він дозволив своїй коханій дружині охрестити сина і виховувати його за християнським звичаєм.

Королева назвала свого первістка Ортлібом і змалку навчала всіх рицарських чеснот. Хлопчика навчали також звичаїв гуннського двору. Крімгільда намагалася робити все так, як свого часу Гельха, що й досі жила у серцях усіх людей. Та вона перевершила небіжчицю шляхетною вдачею і щирим серцем.

Однак, незважаючи на це, всі називали Крімгільду чужоземкою. Це завдавало їй болю.

Її влада була безмежна. На службі в неї перебувало дванадцять королів і сім королівен. А її придворною дамою була наречена Дітріха Бернського, володаря всієї Італії.

Через Крімгільдині руки проходило стільки золота, що й не злічити. Її побажання були наказом. Хоч би що вона сказала, все виконувалося швидше, ніж вона встигала договорити до кінця.

Так прожила Крімгільда тринадцять років.

Часом їй снився Гізельгер, з яким вона йшла попідруки; вона пригортала його до себе й цілувала. Інколи снився також Зігфрід. Вони ніби були у Ксантені, в тронній залі або в замку Нібелунгів серед фіордів і скель. Там вона була сильна і багата. Інколи їй снився скарб, а інколи навіть Гаген і Гунтер. Вона думала: «Обидва вони винні, що в мене чоловік – поганин. Жодна жінка на Рейні не живе з поганином. Зігфрідова дружина заслуговує кращої долі. Це Гаген і Гунтер довели її до цього».

І думки снувалися далі: «Мене називають сильною і багатою, а насправді я вбога й безсила. Не можу відомстити навіть своїм смертельним ворогам! Навіщо мені десять тисяч воїнів? Якби вони звели зі світу Гагена, я була б безмежно рада. А так воїни годяться хіба для того, щоб стріляти ворон на льоту. Найбідніша жінка на Рейні живе краще за мене. До того ж, мене точить туга за братами. Попрошу Етцеля, щоб запросив їх до нас. Заради мене він це зробить. Мені б дуже хотілося ще раз побачитися із Гізельгером та Гернотом. Вони приїдуть з почтом. Я знову буду серед своїх!»

Якось увечері, коли вони полягали спати, Крімгільда мовила до Етцеля:

– Любий чоловіче, якщо ви справді шануєте мене, то запросіть до нас моїх братів. Ми приймаємо так багато гостей, але ніколи не бувають у нас рицарі з Рейну. А мені дуже хочеться побачитися з ними. Ваші люди потайки називають мене чужоземкою, бо не знають нікого з моїх земляків. Тому я сумую.

Чоловік поцілував її й відповів:

– Давно запросив би ваших братів, якби не така далека дорога. Мені не хотілося, щоб вони підупали на силі, поки їхатимуть сюди. Та коли ви цього бажаєте, я негайно по них пошлю, бо мені теж кортить побачити Утиних синів!

Крімгільда зраділа, почувши такі слова, і сказала:

– Ще ніколи гуннські шпільмани не були у Вормсі. Вирядіть на переговори в Бургундію Вербеля і Швеммеля. Мої брати зрадіють. Накажіть музикам поспішати, ласкаво вас прошу. До нашого свята сонцестояння брати мають бути тут!

Король пообіцяв їй і це.

Вранці Вербеля і Швеммеля спорядили в дорогу. Перед тим, як вони мали від'їхати, королева запросила їх до себе на таємну розмову. Вона сказала:

– Ви можете заслужити таку винагороду, якої ще не одержував жоден шпільман у світі!

Шпільмани запитали:

– Володарко, що треба зробити?

Крімгільда відповіла:

– Вирушайте у Вормс і точно перекажіть мої слова. Якщо впораєтеся з дорученням, то вважайте себе найбагатшими людьми країни гуннів. Тільки не кажіть, що коли-небудь бачили мене сумною. Затямте це добре. Це найважливіше. Кажіть тільки, що королева щаслива. Її горе розтануло, мов сніг навесні, а її весела вдача навіть узимку зігріває країну гуннів!

А потім додала:

– Королева дуже сумує, бо їй болить, що її називають не інакше як чужоземкою. Гадають і говорять, що в неї нема родичів, і вона, мовляв, залишиться зовсім беззахисною після смерті Етцеля.

Скажіть це так, щоб геть усі рицарі, які це почують, забажали негайно приїхати сюди! Перш за все навідайте Гізельгера. Передайте йому, що я дуже скучила за ним. А моїй матері Уті перекажіть, що ніколи ще жодну королеву не шанували так, як шанують її дочку. Та особливо потурбуйтеся, щоб приїхав Гаген. Якщо він відмовиться, киньте йому докір: адже він єдиний, хто знає дорогу до країни гуннів. Як може він відмовитися? Гаген має приїхати! Неодмінно! Таке моє доручення. Бог захистить вас і благословить на цю мандрівку. І ще одне – привезіть сюди Нібелунгів!

– Нібелунгів? – здивовано запитав Вербель. – Хто це, володарко?

– Вони володіють скарбом Нібелунгів, – відповіла Крімгільда. – Тому я їх так і називаю. А тепер ідіть і поміркуйте, як виманити сюди Гагена.

Шпільмани здивувалися з того, що Крімгільда так хоче бачити Гагена в країні гуннів. Однак вона щедро обдарувала їх золотом, і шпільмани, окрилені надіями на розкішне життя, яке чекає їх після повернення додому, запевнили її, що виконають доручення.

Згодом усе це скінчилося дуже зле.

Як бургунди билися з гуннами

Коли Данкварт, скупаний у крові, з мечем у руці, засапавшись, з'явився у дверях, Гаген крикнув:

– Брате, хто це зробив?

– Бльодель, – відповів Данкварт. – Бльодель зі своїми гуннами!

Його слова почули всі, хто був у залі. Розмови припинилися, настала тиша.

– Брате, я сповіщаю про своє горе! – закричав Данкварт. – Полягли всі наші вірні слуги, а також Бльодель і дві тисячі гуннів!

– То стережи двері, щоб ніхто із наших господарів не втік! – гукнув Гаген. – Я зажадаю пояснень від їхнього короля!

Данкварт загородив собою двері. Гаген встав.

– Мені дивно, що в цій залі всі розгубилися, – почав він. – Мені давно відомо, що Крімгільда не хоче забути про своє горе!

Отже, вип’ємо на спомин про мертвих і принесемо їм у жертву королеве вино. Почнемо з його спадкоємця!

Він витяг меч і зітнув хлопчикові голову. Вона покотилася до Крімгільди в пелену. Потім Гаген зітнув голову гофмейстерові королевича. Раптом його погляд зупинився на Вербелі, що стояв біля Етцелевого столу. Гаген розшаленів. Він ураз відрубав шпільманові руку зі скрипкою.

– Ой Гагене! – закричав Вербель. – Що ж це ви зі мною зробили? Як же я тепер гратиму?

Однак Гаген не чув його слів. Він рубав і рубав. Навіть не рахував, скільки вбив. Йому допомагав Фолькер; смичком йому став меч, а скрипкою – жива плоть ворогів.

Три королі ще хотіли відновити мир. Та коли в залі з’явилися гуннські витязі в латах і з мечами в руках, бургундські королі теж кинулися в бій. І тоді від ударів тисяч мечів захитався палац. Гуннські рицарі, що були у дворі, побігли сходами вгору на допомогу своїм. І вони неодмінно перемогли б Данкварта, якби Фолькер не пробився до нього і вони не стали один до одного спинами. Коли Гаген побачив це, він відкинув на спину свій щит і змагався уже без прикриття, і всі бургунди, а їх була тисяча, зробили так само. А гуннів було п’ять тисяч, та до того ще рицарі інших дванадцяти королів, а це ще сім тисяч. Проте, крім гуннів, жоден із них не бився проти Гунтерових людей, а Гунтер не бився з ними.

Битва кипіла. Дітріх Бернський став на ослін, щоб подивитися і прикинути, чи можна ще полагодити справу миром. Аж раптом Крімгільда кинулася йому в ноги і обійняла за коліна.

– Врятуйте, шляхетний рицарю! – закричала вона. – Гаген хоче мене згубити! Виведіть мене з цієї зали, благаю вас!

Етцель теж був смертельно переляканий. Він анітрохи не був схожий на воїна.

– Як я вам можу допомогти, володарко? – відказав Дітріх. – Бургунди лютують, і я не можу нічого вдіяти. Я навіть побоююся за своїх людей.

– Допоможіть, Дітріху, допоможіть мені, допоможіть! – не вгавала королева.

Вона хапалася за його одяг і благала, благала.

І Дітріх заревів, мов зубр, закликаючи припинити битву. І йому вдалося заглушити брязкіт шести тисяч мечів. Король Гунтер злякався, чи, бува, хтось із бургундів у запалі бою не зачепив Дітріха. І він гучно закричав, щоб припинили битву. Йому вторували Гернот і Гізельгер, а потім ще й Гаген.

Битва стихла.

– Гунтере, дозвольте мені і моїм людям вийти із зали! – гукнув король Дітріх. – Ніколи і нічим я не скривдив вас!

Вольфгарт обурився і закричав:

– Чого ви просите? Хіба у вас нема зброї?

– Ти що, диявол із пекла? – крикнув Дітріх.

Гунтер відповів:

– Можете вийти із своїми людьми, Дітріху. Візьміть із собою ще кого хочете, але наші вороги мусять залишитися тут.

Після цього й інші королі домоглися, щоб їм і їхнім воїнам теж дозволили вийти.

Дітріх обхопив Крімгільду та Етцеля і вивів їх із зали. За ними вийшли шістсот гуннів, серед них – маркграф Рюдігер і воїни з Пехларна. Один гуннський рицар хотів вислизнути через двері разом з Рюдігеровим загоном. Проте Фолькер помітив утікача і ударом списа вбив його. Той упав головою до Етцелевих ніг. Тремтячи від страху, володар світу вигукнув:

– Горе мені з цими гостями! Горе! Адже так загинуть усі мої витязі!

Його останні слова потонули в гуркоті битви, що розгорілася знову.

Невдовзі бургунди перебили всіх гуннів, що були в залі, хоч ті захищалися відчайдушно.

Битва закінчилася, і бургунди відклали мечі набік.

Як королева звеліла спалити залу

– А тепер скиньте шоломи і відпочиньте, – сказав Гаген. – Ми з Фолькером стоятимемо на варті і своєчасно вас попередимо, якщо гунни знову полізуть!

Бургунди послухали їх, поклали зброю й посідали на вбитих.

У цей день Етцель і Крімгільда послали на бій ще двадцять тисяч гуннів, і бургундам довелося захищати браму до ночі, поки гунни відступили. Бургунди виснажилися вкрай і були згодні на переговори, їм здавалося, що краще швидка смерть, ніж ці нелюдські страждання. Вони надумали просити миру.

Три королі підійшли до воріт і попросили, щоб вийшов Етцель. Лати в них були червоні від крові. За цей день у всіх посивіло волосся, у юного Гізельгера теж. Етцель прийшов з Крімгільдою.

– Що ви хочете? – спитав він. – Сподіваєтесь на мир? Пізно! Ви вбили мого сина! Цього я вам ніколи не прощу!

– Ми змушені були так вчинити, – відповів Гунтер. – Ми приїхали до вас, сповнені довір'я, не зробили вам нічого злого. А ваші люди напали і перебили моїх слуг.

Молодий Гізельгер додав:

– Чим я прогнівив вас, Етцелеві рицарі? Я прийшов до вас як друг, з відкритим серцем і добрими намірами.

Ті відповіли:

– Твоя доброта наповнила замок трупами! Краще б ви залишилися у Вормсі і не приїздили до нас! Ти з братами перебив наших людей.

Однак Гунтер знову попросив миру. Етцель відповів:

– Залагодити справу неможливо! Ваше і моє страждання не зрівняти! Ви вбили мого сина! Жодному з вас не повернутися на батьківщину!

Тоді мовив Гернот:

– Змилуйтесь над нами, королю! Ми цілий день билися і зовсім знесиліли. Ми задихаємося від випарів крові. Дозвольте нам вийти у двір. У залі нема чим дихати. Якщо битися до кінця, то не-

хай це буде надворі. Ми виснажені, а у вас тисячі людей із свіжими силами. Отже, кінчаймо, і то якнайшвидше!

Таке прохання здалося Етцелеві і його рицарям справедливим, і король уже схилив голову на знак згоди, проте Крімгільда закричала:

– О ні, мій коханий чоловіче, о ні, хоробрі рицарі, не приставайте на це! Вбивці погублять вас усіх, якщо ви їх випустите на свіже повітря і вони прохолонуть! Не дозволяйте їм нічого і не вірте нікому з них!

– О ти, моя вродлива сестро, – сказав Гізельгер, – я не чекав від тебе такого, коли приймав твоє запрошення. Я завжди був вірний тобі і ніколи не кривдив тебе. Тому прошу в тебе пощади. Врятуй нас, ще раз тебе прошу.

– Я не знаю пощади, брате, – відповіла Крімгільда. – Мене ви пощадили? Тепер маєте розплатитися за Гагенів злочин!

А потім кинула:

– Видайте мені Гагена і, можливо, тоді я пожалію вас. Ми ж діти однієї матері! Видайте Гагена! Така моя умова!

– Боронь боже, щоб ми повелися безчесно! – сказав Гернот.

– Ми всі помремо, але ніхто з нас не зрадить друга! – вторував йому Гізельгер.

Крімгільда закричала:

– Досить розмов! Підпалюйте залу! Нікого не випускайте на волю!

Гунни загнали списами і стрілами трьох королів у залу й підпалили будинок. Він зайнявся вмить. З вогню долинули відчайдушні зойки героїв.

Крімгільда злорадно сміялася.

Полум’я гуготіло. На бургундів сипалися іскри. Потім почали падати охоплені вогнем балки.

– Притуліться до стін і тримайте над головами щити! – гукнув Гаген. – Пильнуйте, щоб не перегоріли ремені!

Герої задихалися в густому диму. Раптом упала стеля. Сміття посипалось на панцирі. Однак тепер нічна прохолода проникла в залу. Вогонь спадав, і герої побачили в себе над головою зорі.

Незабаром стало розвиднятися. Полум'я згасло. Всі мовчали.

Тоді обізвався Гізельгер:

– Нам знову доведеться битися!

Гунни гадали, що вороги згоріли. Однак коли зійшло сонце, вони побачили, що шістсот бургундів стоять у залі, а Гаген і Фолькер знову несуть варту біля брами.

Крімгільда завила від люті. Вона знов наказала носити у двір щитами золото. Сама, мов та наймичка, важко дихаючи, тягала щити з золотом, обіцяючи віддати його і все своє багатство тому, хто вб'є Гагена. Між купами золота змійлися проходи. Крімгільда бігала в тих проходах і кричала. Згодом вона привела новий загін – тисячу двісті чоловік. Прибулі почали кидати списи в обвуглену залу, а потім пробували штурмувати сходи.

Цілий ранок билися вони біля брами, однак перемоги не здобули і всі загинули.

Тепер купи мертвих стали вищі за купи золота.

Як Дітріх бився з Гунтером і Гагеном

Гільдебранд допоміг Дітріхові вбратися в бойовий обладунок. Потім вони удвох пішли в замок. Гаген перший помітив їх. Він звернувся до Гунтера:

– До нас іде Дітріх. Отже, справа доходить до кінця. – І, подумавши, додав: – Я битимуся з Дітріхом і здолаю його. Тоді ми будемо вільні і можемо повертатися у Вормс!

Дітріх почув його нахваляння. Біля брами він зняв свій щит.

– Що ви наробили, королю Гунтере? – запитав Дітріх. – За що перебили всіх моїх рицарів? Хіба вам замало Рюдігерової смерті? Якого ви наробили нам лиха!

Гаген відповів:

– Ви, мабуть, не знаєте, що тут було, шановний Дітріху. Нас не можна звинувачувати – така судилася доля. Ваші рицарі прийшли сюди самі. До того ж при повному озброєнні і в бойовому порядку.

– Кому ж мені вірити? – спитав Дітріх. – Гільдебранд каже, що просив у вас Рюдігерове тіло, а ви почали глузувати.

– Це неправда! – заперечив Гунтер. – Ми не віддавали Рюдігерове тіло тому, що після загибелі маркграфа хотіли зустрітися з Етцелем. А Вольфгарт став нас лякати. Отак воно було!

– Нехай буде так, – сказав Дітріх, – але однаково ви повинні відшкодувати мені збитки. Цього вимагає звичай. Здайтеся мені з Гагеном як заложники, і я потурбуюся, щоб гунни пощадили вас. Погодьтеся – і ви переконаєтеся в моїй вірності та великодушності!

– Боронь боже! – вигукнув Гаген. – Щоб оце два вільних герої та підкорилися з власної волі!

– Не кваптеся з відмовою, – наполягав Дітріх. – Зважте на те, скільки горя мені завдали. Ви повинні спокутувати свою провину. Не забувайте також про Бургундію і про своїх кревних. Клянуся вам життям і честю, що доб'юся для вас звільнення і проведу вас до Рейну!..

– Годі! – перепинив його Гаген. – Не випадає, щоб вільні здавалися! Вас тут тільки двоє, а вдаєте, ніби за вами стоїть військо!

Тоді Гільдебранд гукнув:

– Ви дуже зарозумілі і пожалкуєте, що не погодилися, Гагене!

– Може, й так, – відказав той, – але я не буду втікати.

– Отакої! – розсердився старий. – А що було на Васгенштайні, коли іспанець Вальтер висміював вас як хотів, а ви сиділи собі на щиті? Нічого потішатися над іншими!

– Годі сперечатися! – гримнув Дітріх. – Нічого згадувати те, що було п'ятдесят років тому. Я вам забороняю, Гільдебранде!

Тоді Дітріх мовив до Гагена:

– Ви мали намір зі мною битися. То ви готові?

Гаген підняв свій меч. Дітріх скочив на сходи, і почався герць.

Вони билися цілий день, але жоден з них не міг здолати іншого. Нарешті Дітріх поранив Гагена в груди. Що робити з супротив-

ником далі? Дітріх подумав, що Гаген знесилений і було б нечесно добити його. Може, ще вдасться обох їх урятувати. Краще взяти його живим як заложника.

Він відкинув геть свій щит і меч – почав боротися з Гагеном голіруч. Нарешті Дітріх поборов Гагена, зв'язав і повів до Етцеля. Той показав його королеві. Побачивши зв'язаного Гагена, Крімгільда аж знетямилася з радощів.

Трохи заспокоївшись, Крімгільда сказала:

– Навіть не знаю, чим віддячити, Дітріху, за те, що ви зробили для мене. Я віддам усе, що маю, і буду вдячна вам до самої смерті!

Дітріх попросив її:

– Виконайте тільки одне моє бажання!

– Все, що скажете, – відповіла Крімгільда.

– Пощадіть цього воїна. Він покається перед вами!

Крімгільда кивнула головою і звеліла:

– Відведіть Гагена у найбезпечнішу кімнату! І Гагена відвели в кам'яну в'язницю.

Аж ось Гунтер обізвався із зали:

– Чого ви зволікаєте, Дітріху? Ідіть, поборемося вдвох! Дітріх і Гунтер почали битися. Обидва вони були рівні силою. До останнього Гунтер залишився чесним рицарем, гідно поводився з супротивником. З Дітріхом він боровся по-геройському, а що упав на силі, то це не ганьба. Він бився вже третій день!

Дітріх переміг Гунтера і зв'язав його. Хоч і не годиться так поводитися з королем, однак Дітріх побоювався, що незв'язаний Гунтер може всіх перебити, так хоробро він боронився.

Дітріх узяв Гунтера за зв'язані руки і привів до Етцеля. Той показав його дружині. Крімгільда сіла на трон і повела розмову з братом.

– Ласкаво просимо, Гунтере, королю Нібелунгів, – почала вона.

– На це вітання я не відповім, сестро! – мовив Гунтер.

Дітріх упав перед Крімгільдою на коліна і став благати:

– Шляхетна дружино короля! Ще ніколи не брали заложниками таких хоробрих рицарів, як ці двоє! Ви обіцяли виконати одне моє бажання. Так-от, я прошу пощадити Гагена і Гунтера!

– Я буду до них милостива, – відповіла Крімгільда.

І Гунтера відвели у в'язницю, а Крімгільда встала і пішла до Гагена.

– Віддайте те, що забрали в мене, – сказала вона. – Поверніть мені скарб. Можливо, тоді ви знов побачите Бургундію.

Мене зв'язує клятва, – відповів Гаген. – Я присягнув своїм володарям не виказувати, де знаходиться скарб, до їхнього скону!

– Тоді я мушу довести справу до кінця, – мовила королева і послала у в'язницю по Гунтерову голову.

Взявши мертву голову за волосся, Крімгільда показала її Гагенові.

– Ваш король мертвий, – сказала вона. – Тепер клятва не зв'язує вас!

Гаген кивнув головою.

– Кінець справі! – мовив він. – Мої королі мертві. Мертвий Гізельгер, мертвий Гернот, а тепер і Гунтер. Така була ваша воля! Де знаходиться скарб, нині знає тільки бог та я. Від вас він захований назавжди!

– То віддайте мені хоч Бальмунг! – зажадала Крімгільда і забрала у Гагена меч. – Цей меч здобув мій коханий Зігфрід одночасно із скарбом, – сказала вона. – Він тримав його у своїх руках. На ньому спочивав його погляд. Його вуха слухали посвист цього меча. Нехай же він ще раз привітає мого коханого!

Вона ухопила меч і відрубала Гагенові голову. Етцель здригнувся.

– Горе, жінка вбила найвидатнішого рицаря! – вигукнув він. – Настав кінець світу. Горе нам!

– Проклята! – закричав Гільдебранд. – Що ти наробила! Тобі не місце на землі!

Він підбіг до королеви і скинув її з трону. Вона кричала, мов звір, просила допомоги у Етцеля. Однак король не ворухнувся.

Гільдебранд вихопив свій меч і порубав Крімгільду.

Етцель гірко заплакав.

Так любов закінчилася горем.

Що було далі, не знаю. Знаю тільки, що багато людей плакало – рицарі, жінки, діти, а також слуги, дружини і діти слуг.

На цьому й кінчається давня оповідка. Вона називається: «Горе Нібелунгів».

Переклав Микола Нестека

ПОЕЗІЯ ТРУБАДУРІВ

Бертран де Борн

Люблю травневий світлий час
І ніжні квіти весняні,
Люблю, коли чарують нас
Пташині радісні пісні,
І тішусь я красою
Рясних наметів і шатрів,
Розкиданих серед лугів,
Де гасла ждуть до бою
Ряди уславлених полків,
І вершників, і скакунів.
Люблю я бачить, як погнав
Юрбу озброєний загін,
Як мчать отари серед трав,
А військо лине навздогін,
І видно над рікою,
Як замок між гірських горбів
Обложений з-усіх боків,
І темною габою
Шереги мерехтять бійців,
Що виглядають між ровів.
До серця рицар той мені,
Що, першим кинувшись у бій,
Летить безстрашно на коні,
Запалює загін весь свій
Відвагою п’янкою.
Ось бій шалений закипів,
І мчить боєць серед полів,
Рискує головою, –
Складу тому свій кращий спів,
Хто йде вперед на ворогів!
Тріщать шоломи і щити

Від палиць і мечів дзвінких.
Рідіють воїнів ряди,
Не стримать коней бойових
Уздечкою тугою.
Хто честь свою не поганьбив,
Той сповнений під час боїв
Турботою одною –
Щоб якнайбільш стинать голів.
Хоробрих надихає гнів!
Це дороге життя мені,
І не люблю я пить і спать.
Люблю гук сурем на війні
І ржання коней пізнавать
З атакою новою;
Мене сп'яняє блиск мечів,
Як вороги із-за скарбів
Воюють між собою,
Приємно бачить між мерців
Шмати подертих прапорів.
Барони! Жить війною
Нам краще, ніж на схилі днів
Закладом селищ і ланів.
Мій Папіоль, з тобою
Я передам без зайвих слів,
Щоб Так-і-ні у бій нас вів.

Переклав Микола Терещенко

Джауфре Рюдель

Мені під час травневих днів
Приємний щебіт віддалік,
Зринає в пам'яті без слів
Моє кохання віддалік.
Навік я неспокійний став,
І не ростуть квітки між трав,

Як зимно у душі мені.
Я щастя у житті зустрів
В моїм коханні віддалік.
Немає в світі кращих днів
Ні поблизу, ні віддалік!
Коли б я лиш надію мав,
У царство б мавpів я помчав,
Обдертий весь, в самотині.
Немає в світі кращих снів –
Примчать до неї віддалік,
І чуть слова її, мов спів,
І розмовлять не віддалік,
А віч-на-віч, щоб не шукав
Я більш її, щоб не страждав,
Щоб другом був її всі дні.
Щоб я від горя не смутнів,
Кохання тішить віддалік.
Далеко до її країв.
Даремно мріять віддалік!
Хоч цілий вік я мандрував,
Але я там ще не бував.
Безжальні думи навісні!
Господь не раз людей жалів.
Святе кохання віддалік!
Та поки що я весь змарнів, –
Про неї мрію віддалік.
О, до прочан би я пристав
І посох би з собою взяв,
Щоб бачить очі неземні!
Коли б Господь мене привів
Скоріш до неї віддалік,
Щоб я признатись їй посмів
І більш не мучився віддалік,
Щоб кожен кущ і кожен став

Ще кращим біля неї став,
Щоб стали обрії ясні!
На мене жаль, на мене гнів,
Що я кохаю віддалік.
Я чистим принести зумів
Своє кохання віддалік.
Сумним я від кохання став.
Невже святий мене скарав,
Щоб мучився я в страшній борні?
Сумним я від кохання став.
Ганьба тому, хто покарав,
Щоб мучився я в страшній борні!

Переклав Микола Терещенко

Маркабрюн

Вчора в вечірню годину
Стрів я дівча біля тину,
Просту пастушку невинну.
Ще й одягла та дівиця
Теплу квітчасту хустину,
Хутряну шубку козлину,
Синю картату спідницю.
Мовив я їй за хвилину:
– Любко, мете без упину!
Вас занесе, мов билину.
– Пане, – сказала дівиця, –
Змалку здорова, не згину.
Ярок малих не покину.
Хуга ж нехай собі злиться!
– Іншими, любко, шляхами
Малося йти, та за вами
Слідом пішов я лугами.
Гарна ж яка ви дівиця!
Важко самій до нестями

З вівцями та баранцями.
Гурт їх ось-ось розбіжиться!
– Пане, не тільки словами.
Треба служити й ділами
Вашій довірливій дамі.
Лицарю, – мовить дівиця, –
Тут я сама з ягничками,
З вами пустими речами
Бавиться нам не годиться.
– Любко, для серця жадана,
Не від простого відана,
А від вельможного пана
Мати родила дівицю!
Сповнений весь почування,
В личенько ваше кохане
Вік би волів я дивиться.
– Пане мій, пізно і зрання
Ради шматка, з безталання,
Нам – тільки праця й зітхання.
Лицарю, – каже дівиця, –
Окрім неділі, старанно
Кожного дня безнастанно
Й лицар повинен трудиться.
– Любко, та ж феї літали,
Як у колисці ви спали,
Вашу красу захищали.
Тільки, прекрасна дівице,
Ви б іще кращою стали,
Якби мені ви сказали
Ближче до вас притулиться.
– Пане, з нудьги я зітхала,
Поки хвалу ви співали,
Марно мені набридали.
Лицарю, – мовить дівиця, –

Що б ви мені не бажали,
Скільки б ви клятв не давали,
Їдьте в свій замок-темницю.
Любко, ви надто ляклива, –
Може привикнути діва
Навіть найбільш вередлива.
Бачу я, красна дівице,
Вельми були б ви щасливі,
Якби зі мною могли ви
Міцно любов'ю упиться.
– Пане мій, ніби та злива,
Ви клянетеся бурхливо,
Палко, завзято, чутливо.
Лицарю, – каже дівиця, –
Честь бережу я цнотливо,
Щоб від неслави, можливо,
Потім весь вік не журиться.

Переклав Микола Терещенко

Бернарт де Вентадорн

Серце радощами повне,
Плине в божевілля.
Мов би цвіт мені приймовне
Холоду суцілля,
Бо в негодах невимовне
Вироста привілля:
Слів – добро моє коштовне –
Увінчав зусилля.
Вирує так любов
У серці знов і знов,
Що зима – мов квіт обнов,
А сніжок – мов зілля.

Вже б я скинув, аж до білля,
Кожну теплу ризу:
Щит – любов, мов частокілля
Відгори донизу.
Та дурний, хто у довкілля
Йде преповнен хизу!
Я не з тих – я без свавілля,
В душу не полізу.
Я красну зву любов,
Мій повен шани зов –
За її багатства схов
Не зміняю й Пізу!

Хто мене не держить зблизу –
Зчужа мені жа́лі:
Був бо свідком я прецизу
Витворної кралі.
Досить зирку, досить зизу,
Зору з-під вуалі,
Щоб дізнати парадизу
І втекти печалі.
Там, де серце, де любов,
Туди я ним пішов,
Плоть же рветься тут з оков –
Із Франції, з далі.

В ній надія, хоч на скалі
Не стоїть ласкавій:
Мов би у хвилешнім валі
Я з човна гукав їй.
Рій болючих дум дедалі
Не вляга управі, й
На нічнім моїм причалі

Б’юсь, немов об гравій.
Стрясала так любов
Трістана до основ,
Що у нім тужила кров
По Ізот білявій.

Боже, ластівкою б став їй,
Що в повітрі мчиться,
Прилітав би в ночі тьмавій,
Де її світлиця!
Добра пані, глянь з вікна вій:
Люблячий кінчиться!
Мить – і змовкне свист мій славій,
Зм’якне серця криця.
О пані, на любов
Молитись я готов!
А тим часом стільки ков
Коїть світлолиця!

Тож нехай мені проститься,
Що собі на втіху,
Чувши, як про ню віститься,
Серця мову тиху
Шлю туди, і сяють лиця –
Ви б відчули пиху:
Мовляв, мова від душі ця,
Й схильний я до сміху.
Така моя любов,
Що в ній – сльозам покров,
Бо в зітханнях – мед немов,
Що несе потіху.

Звістовцю, стрімголов
Біжи, прекрасній мов:

Я тужу, тортур улов,
Віддан злому лиху.

Переклав Ігор Костецький

Арнаут Даніель

У стрункій, у жвавій римі
Я слова тешу й стругаю.
Будуть варті всяких проб,
Перейшовши мій рубанок:
Бо Любов у злотний балець
Те вбира, що зрік гудець,
В ній надхнен, у владноплечій.

Ліпшусь, чищусь, бо ж тій примі
Світовій я догоджаю,
Це скажу вам прямо в лоб:
Їй належу з п’ят до баньок.
Хоч зимить мовроз-зухвалець,
Та любовний дощ-ігрець
Топить серце в жар стопечий.

Тисячкротно жертви зримі –
Віск, олію – приношаю,
В Бозі захист мати щоб
Проти неї наостанок.
Злото ж кіс як бачу, шалець, –
То й Люцерну злот-двірець
Дав би статі молодечій.

Серця дар люблю й в нестримі
Так з усіх боків жадаю,
Що гублюсь між тих жадоб.
Сходить, мов зростає ранок,
Повінь тіла, повнота лиць –

Лихва, що не має швець.
Ні шинкар, ні труд там ще чий.

Був би й цісар з мене в Римі,
І навіть папа, – та не знаю,
З серцем що моїм було б,
Як не мав би цю з шляхтянок:
Нецілований невдалець,
Я спіткав би свій кінець.
Пекло ж – був би уділ дечий!

Болі шкіри незборимі:
Я люблю, терплю, страждаю,
Я – самотній словороб
На відлюдництві співанок.
Гірше ралець, гірше палиць
Несення таких яєць.
Що ж Авдьєрна? Внедореч їй!
Я Арнавц, я в небо палець,
Я на волах зайців ловець,
І плавець я проти течій.

Переклав Ігор Костецький

Арнаут де Морейль

Без радості порив – не все,
І це заслугу не спасе,
Бо радість нам любов несе,
Ця пані радісна велична,
І радість нам приносить втіху,
А втіха – куртуазний звичай.

Переклала Ольга Смольницька

Гільйом IX Трубадур

Прагну співу – тож складу
вірша про свою біду:
більш не матиму в роду
ні Лімож, ні Пуатьє.

Йду навік у вигнання –
тут лишаю сина я,
і болить душа моя:
в нього вкрадуть все, що є.

Тяжко втратити навік
Пуатьє – дім і поріг!
Фольк з Анжу б сприяти міг –
так кузенові скажу.
Фольк змовчить, як і кузен,
і король – мій сюзерен, –
син загине від знамен
і Гасконця, і Анжу.

Якщо буде кволим син,
то залишиться один,
швидко вбитим буде він –
як його я вбережу?

Друга прошу не судить,
хай мені усе простить,
мова до Христа звучить
і романська, і латинь.

Був сміливцем гордим я,
та болить душа моя,
і піде моє ім’я
до всіх грішників – амінь.

Довго радісним я був,
але жартів Бог не чув,
і навік мій шал минув,
смерть тепер уже близька.

Я лишив свою любов,
гордість, честь і рідну кров,
прошу в слові молитов:
хай би смерть була швидка!

Друзів прошу я: прийдіть
і про мене розкажіть,
що я вмів як лицар жить,
розважався і радів.

Так лишаю учти й сміх,
розкіш – все, чим володів.

Переклала Ольга Смольницька

ЛІРИКА ТРУВЕРІВ

Канон де Бетюн

До радості запрошує любов,
Коли мовчати радше б я волів;
І не веду прикрашених розмов.
Тому навіки уриваю спів:
Цю мову двір французький не схотів,
Шампань, Графиня не сприймають слів,
Від прикрості такої я схолов.

Ні, Королеви нешляхетний гнів,
Король дарма доганами вколов.
Хоч по-французьки я співать не вмів,
Та розуміння кожен би знайшов;
Неґречний двір, який мене зустрів:
Бо з Артуа не жалують вимов, –
Не з Понтуа ж бо виріс я і жив.

О Боже! Чи відкрити їй любов?
Чи в почуттях освідчитись я смів?
На Бога, так! Диктує звичай знов:
Не матимеш – якщо не попросив;
Якщо ж зухвало надто я просив,
То не на мене дами буде гнів,
А на Любов, якої не зборов.

Переклала Ольга Смольницька

Лишити гірко ту, яку любив,
Скорботи завдає ця мить серцям!
Бо цілий світ їй віддано служив!
Хай Бог дозволить знов зустрітись нам,
Я вірним верну – як її лишив.
О ні, не йду, не слухайте цих слів:

Якщо за Бога тіло рушу сам –
У владі дами пломінь почуттів.

Для Бога йду до Сирії країв,
Його на глум я туркам не віддам.
Хто Бога в скруті зрадити посмів –
Віддасть і далі злісним ворогам.
Я розповім і слугам, і панам:
Що подвиги і честь уславленним мужам,
Хвала й любов у сутичках боїв.

В твердині Бог осадженій святій;
Побачимо, хто з господом піде:
За нас умер Спаситель на хресті,
Та це розп’яття турок украде.
Ганьба на всіх наляканих впаде,
Як не старі або злиденні ті,
Здоровий – не залишиться ніде,
Багаті й молоді повинні йти.

Оці казання будуть нам нести,
Діянням добрим пастир поведе,
У прощі з нами вирушать отій;
Та дама буде вірною, що жде
На лицаря, який на прощу йде;
Як легковажні будуть пані ті –
Порад зрадливих слухають будь-де –
Обранцем їхнім стане лиходій.

Кому нудотні дні набридли ті,
Хай вмерти йде щасливо за Христа,
Солодка смерть в приємнім забутті
Усіх до царства пишного верта,
Ніхто не вмре, хай це запам’ята,

Але воскресне в кращому житті.
Була б зручна, приємна проща та,
Якби не розумілись на чутті.

В звитязі годі сенсу віднайти –
Тепер сміливців справджена мета.
Ми помстимось – як жити в гіркоті? –
Бо ця ганьба на кожного зліта.
І прикрий гнів у душу поверта:
Тепер місця утрачено святі.
Де Бог страждав і смерть прийняв з хреста,
Ганьба лякливцям, хто не хоче йти.

Переклала Ольга Смольницька

Тібальт IV Шампанський

О, коли б міг про неї забуть,
Про красу її й серце невинне,
Щоб не бачить її і не чуть, –
Я не відав би мук ні хвилини!
Та не можу збагнуть
Її серце сумне,
І даремна надія
Хвилює мене…
Я зітхаю і мрію,
Світлий образ лелію, –
У сльозах моя путь.
Як мені про кохану забуть,
Про красу її й серце невинне,
Щоб не бачить її і не чуть?
Краще мучитись вік щохвилини.

Переклав Микола Терещенко

Пісня

Мене примушує любов
Цей спів для вас почати,

Щоб не лише гарячу кров
У серці схвилювати, –
А щоб зміцнить любов мою:
Я кожну пісеньку свою
Коханій щиро віддаю, –
Для неї буду я співати!
Її я співом обів'ю.
І дома, і в чужім краю
Даремно кращої шукати.

О, що потрібно ще мені
До тих рядків додати,
І як прибрать мої пісні
В ясні барвисті шати?
Я зачарований стою,
Любовну стрівши течію,
І звідти пригорщами п'ю,
Щоб ніжне серце втамувати.
Я полонений, а в раю!
Щодня світанком я встаю,
Щоб вас піснями привітати.

Моя любов п'янить мене,
І пить її приємно,
Тому що це чуття земне
І бажане, й таємне.
Я кожен день і кожну мить
Готовий вірно їй служить,
І піклуватись, і годить,
Щоб почуття було взаємне.
О, я бажав би самохіть
Життя до ніг їй положить,
За неї вмерти недаремне!

Переклав Микола Терещенко

ІЗ «РОМАНУ ПРО ТРІСТАНА ТА ІЗОЛЬДУ»
(в обробці Жозефа Бедьє)

Дитинство Трістана

Сеньйори, чи бажаєте ви послухати прегарну повість про любов і про смерть?

Це повість про Трістана та Ізольду. Слухайте ж, як у великій радості, у печалі великій вони любилися і як померли одного дня – він через неї, вона через нього.

За давніх-давен був у Корнуельсі король Марк. Дізнавшися, що вороги встали на нього війною, Рівален, король Лооннуа, переплив море, щоб допомогти йому. Слугував він Маркові і зброєю, й порадою, ніби васал, слугував так вірно, що той дав йому гойну нагороду – сестру свою Бланшфлер, яку кохав король Рівален нечуваним коханням.

Повінчалися вони в церкві королівського замку – Тінтажелю. Та тільки-но відбувся шлюб, як прийшла новина, що давній Рівален нів ворог, герцог Морган, напавши на Лооннуа, руйнує його замки, нищить поля, плюндрує городи. Жваво спорядив Рівален кораблі до далекої своєї землі. Причаливши біля замку Каноель, віддав він королеву на піклування маршалові Рогальту, отому Рогальту, якого всі за його велику вірність чудовим іменували іменем – Рогальт Вірне Слово, а сам зібрав своїх баронів і вирушив на війну.

Довго чекала-виглядала його Бланшфлер. Та не судилося йому вернутись. Одного дня вона почула, що герцог Морган лукаво, позрадницькому вбив її мужа. Вона не плакала, ні: ані сліз, ані тужіння, тільки все тіло їй зробилось якесь кволе та безсиле; душа рвалась покинути тлінну свою оболону. Рогальт намагався її розважати:

– Королево, – казав він, – ніколи не треба додавати печалі до печалі; хіба ж не має вмерти кожен, хто народився? Хай прийме господь померлих і хай боронить живих!

Та молода королева не хотіла й слухати його. Три дні чекала й марила вона, що з’єднається на тім світі з паном своїм. Четвертого ж дня породила сина і, взявши немовля на руки, мовила йому:

– Сину мій, довго я тебе ждала і ось бачу найкраще сотворіння, що від початку світу було в матері на руках. Сумна я повила тебе, сумне моє перше до тебе привітання, сумно мені тепер, маючи тебе, помирати. Отож прийшов ти на землю в сумі та тузі і тому маєш від мене ім'я Трістан.

І, сказавши так, поцілувала його та з тим поцілунком і вмерла.

Рогальт Вірне Слово прийняв сирітку. Аж от військо герцога Моргана обложило замок Каноель; чи ж сила була Рогальтові довго триматися в ньому?

Правду каже прислів'я: безумство – не хоробрість: мусив він скоритися Морганові. Але щоб той не вбив Рівaленового сина, маршал удав, ніби це його власне дитя, і виховав Трістана разом зо своїми синами.

Як увійшов же Трістан у сьомий рік і треба було забрати хлопчика з-під жіночої опіки, Рогальт доручив виховання його мудрому навчителеві, славному кошовому Горвеналю. За невеликий час навчив його Горвеналь усього, що належить знати баронам: битися мечем та списом, стріляти з лука, кидати камінний диск, найширші рови перескакувати. Він призвичаїв його ненавидіти брехню та лукавство, помагати безсилому, міцно держатися слова. І ще перейняв Трістан од вихователя мистецтво розмаїтого співу, гру на арфі та мисливські звичаї й порядки. То коли всяде, було, Трістан на коня та й виїде поміж молодих конюших, кожне сказало б, що його кінь, його зброя і сам він молодий – то одно тіло і що ніколи вони не розлучались.

Бачивши його такого шляхетного, гордого, широкого в плечах, а тонкого в стані, дужого, вірного та одважного, всі славили Рогальта, що викохав такого сина. Але Рогальт, усе маючи на мислі Рівалена та Бланшфлер, що їх молодість і врода в очах йому воскресали, милував Трістана, як рідне дитя, а потаємки мав його за свого володаря.

Та радість його урвалася того дня, коли норвезькі купці, заманивши Трістана на свій корабель, повезли його з собою як дорогу здобич. Корабель плив до чужих земель, а Трістан рвався і пручав-

ся у своїй неволі, наче молодий вовк, потрапивши в самолов. Але суща правда, і всі моряки це знають, що море не любить носити на собі людей лукавих та невірних і що не сприяє воно ні злодійству, ні зраді. Повстало воно, гнівне, великою хвилею, темрявою оповило корабель – і носило його вісім день і вісім ночей безперестанку.

Дев'ятого дня моряки побачили крізь імлу берег, укритий скелями та рифами. Тут і хотіло море розбити їхнє судно. Вони покаялися, зрозумівши, що море гнівається на них за це під нещасну годину вкрадене дитя, дали обіцянку випустити його на волю і спорядили човен, щоб вивезти Трістана на берег. Зараз же вщухли хвилі й вали, небо вияснилось, і поки норвезький корабель щезав у далечі, лагідні та радісні води тихо віднесли Трістанів човник на пісок якогось узбережжя.

Багато потративши сили, виліз він на стрімку скелю – і побачив безлюдну степову рівнину, а за нею – без кінця без краю ліс. З ревним плачем згадав він тоді Горвеналя, батька свого Рогальта і землю свою Лооннуа, аж раптом далекий шум полювання та мисливські поклики звеселили йому серце. Прегарний олень вийшов на узлісся. Зграя псів примчалась йому вслід, а за ними й ловці, голосно вигукуючи та трублячи в роги.

Але як пси, неначе гроно, повисли на оленевій шкурі, звір, за кілька кроків від Трістана, смертельно задиханий, упав на коліна. Хтось із мисливців ударив його списом. Зібравшись в коло, взялись ловці сурмити на радощах, і от побачив Трістан, що найстарший з-поміж них приставив звірові ножа до горла, ніби мав його перерізати.

– Що ви робите? – скрикнув Трістан. – Невже ви збираєтесь білувати цю благородну тварину, як зарізану свиню? Хіба ж такий у вашому краю звичай?

– Друже, – мисливець на те, – що ж тут тебе дивує? Справді, я перше одітну голову цьому оленеві, потім розріжу тіло його на чотири частини, і ми повеземо їх, приторочивши коло сідел, до короля Марка, нашого володаря. Так завжди чинимо ми, так чинили від

найдавніших мисливців усі в Корнуельсі. Проте коли знаєш ти ліпший який звичай, покажи нам його; візьми цього от ножа, милий друже, ми залюбки повчимося в тебе.

Трістан, ставши навколішки, перше ніж розбирати оленя, зняв з нього шкуру, потім він почетвертував звіра, не займаючи, як то й годиться, крижів, далі одібрав тельбухи, писок, язик, ядра і сердечну жилу.

І ловці й доїжджаючі, згуртувавшись круг нього, дивом дивувалися.

– Друже, – мовив найстарший, – звичай твій прехороший. Де, в якій землі ти це перейняв? Скажи нам, відкіля ти і як тебе звати.

– Шановний пане, звуть мене Трістан, а навчився я цього в землі моїй Лооннуа.

– Трістане, – каже мисливець, – хай господь благословить батька, що такого шляхетного сина виховав! Певне, він могутній і багатий барон?

Але Трістан, що мудро вмів говорити, а мудро й мовчати, відповів усміхаючись:

– Ні, сеньйоре, батько мій купець. Я крадькома покинув його дім та й поплив на кораблі, що вирушив торгувати з чужими землями, бо хотілось мені дізнатись, як то живуть люди по чужих краях. Та коли воля прийняти мене між ваші охотники, то я радо служитиму і покажу вам, сеньйоре, ще й інші способи та хитрощі мисливські.

– Любий Трістане, дивно мені, що є на світі край, де купецькі сини знають таке, чого по інших краях не знають і сини рицарів. Ходімо ж із нами, коли твоя на те охота, будь у нас любим та шановним гостем. Ми поведемо тебе до короля Марка, нашого пана й володаря.

Тим часом Трістан кінчив білувати оленя. Він розділив між собаками писок, серце і тельбухи та показав, як годиться паювати на пси їхню частку здобичі та як іскликати їх на ріг. Потім він настромив на рогатини добре поділені частини і доручив їх мислив-

цям, кому що: тому голову, тому озадок і полядвицю, тим окости, тим задні ноги, іншим знову – стегна. Він вишикував їх парами, щоб їхали в доброму порядку, кожен на тому місці, яке пасувало йому задля його частини здобичі. Тоді всі рушили в путь і їхали розмовляючи, доки не опинились перед пишним замком. Замок був оточений лугами, садами, бистрими водами, рибними ставами та ланами родючими. Багато кораблів увіходило в гавань. Замок підносився над морем, міцний та прехороший, добре захищений від різних нападів та воєнних підступів. Головна башта – її за давніх часів збудували велетні – змурована була з величезних, добре обтесаних кам'яних брил; зелені й голубі, вони були розміщені, як ото кліточки на шахівниці.

Трістан запитав, як зветься замок.

– Зовуть його, любий хлопче, Тінтажель.

– Тінтажель! – скрикнув Трістан. – Хай благословить тебе господь, тебе й хазяїв твоїх!

Сеньйори, це ж тут колись батько його Рівален, радий та веселий, узяв шлюб із Бланшфлер. Але Трістан цього не знав.

Коли під'їхали вони до підніжжя башти, ловці затрубили в роги, і вийшли на те барони і сам король Марк. Найстарший мисливець оповів королеві про сьогоднішню пригоду. Марк замилувався, як то гарно вишикувано мисливський поїзд, як мудро поділено оленя та які розумні звичаї полювання. Але найбільше припав йому до вподоби юний чужинець, і не міг він од нього одвести очей. Король питав у свого серця, звідкіля прийшла така ніжність до незнайомого, – і не годен був собі те вирозуміти. Сеньйори, то ж озвалася його власна кров, то любов колишня до сестриці Бланшфлер заговорила в ньому.

Увечері, як забрано вже з королівських столів посуд, уельський жонглер, великий митець до свого діла, вийшов перед баронів та й почав співати пісень, приграючи на арфу.

Трістан сидів у короля біля ніг. Ото як заграє жонглер пригравку до нового співу, він і каже:

– Майстре, ця пісня над усі найкраща. Колись її зложили давні бретонці, щоб прославити Граеленове кохання. Хороший її голос, солодкі слова. Ти добре вмієш співати, майстре, приграй же як слід!

Уельсець проспівав, а тоді:

– Хлопче, – промовляє, – хіба ж ти знаєшся на музиці? Коли купці в землі Лооннуа навчають своїх синів також і грати на арфу, на роту та на скрипку – устань, візьми оцю арфу та й покажи нам свою вмілість.

Трістан узяв та й заграв так любо, що барони зчудувались. Маркові надміру сподобався цей арф'яр, що прибув із землі Лооннуа, куди забрав колись Рівален сестру його Бланшфлер.

Спів уже давно скінчився, а король мовчав.

– Сину, – сказав він нарешті, – хай буде благословен учитель, що навчав тебе, будь ти й сам благословен господом! Бог любить добрих співців. Голос їхній сягає в людські серця, будить у них милі спомини і примушує забувати печалі та злі діла. На радість і на втіху прибув ти до нас. Зоставайся ж у мене, друже!

– З радістю служитиму, вам, королю, – одвітує Трістан, – служитиму як арф'яр, як ловчий і як ваш ленник.

Так він і вчинив.

Минуло три роки, і дедалі більше любили вони один одного. Вдень ходив Трістан із королем на судну раду чи на влови, а вночі лягав він у королевій опочивальні серед вірних його слуг та ближніх людей, і, як спадав королю на душу смуток, він грав йому, щоб розважити, на арфу. Барони любили його, немов рідного, а надто, як це розкаже вам повість, сенешаль Дінас із Лідана. Проте ніжніше за баронів і за Дінаса любив юнака король. Та не міг утішитись Трістан, не міг забути батька свого Рогальта, вчителя Горвеналя і землю Лооннуа.

Сеньйори, коли оповідач хоче подобатись, він не повинен розказувати, надто розволікаючи та розтягуючи. Про багато гарних та розмаїтих речей мовиться в цій повісті – пощо ж тут зайві слова? Я розповім лише коротенько, як, довго блукавши по морях і по сухо-

долах, Рогальт Вірне Слово прибув до Корнуельсу, найшов Трістана і, показуючи королеві дорогий карбункул, що той колись подарував Бланшфлер на весіллі, сказав так:

– Королю Марку, це ось – Трістан із Лооннуа, ваш небіж, син сестри вашої Бланшфлер та короля Рівалена. Герцог Морган, стоптавши закон, володіє його землею. Час би повернути її справдешньому спадкоємцеві.

А далі я скажу коротко, що король Марк висвятив Трістана на рицаря, і Трістан, перехопившись корнуельськими кораблями через море, ознаймував ім'я своє й рід свій батьковим васалам, викликав на поєдинок Рівaленового вбивцю, подолав його і вернув собі дідизну.

Та намислив він, що король Марк не може без нього щасливо жити, а як шляхетне серце завжди давало йому наймудріші поради, то й скликав він своїх графів та баронів і таке їм сказав слово:

– Сеньйори Лооннуа, я одвоював своє королівство і помстився за короля Рівалена, дякуючи вам і господу богу. Я зробив, що належалось, для свого батька. Але ж Рогальт і король Марк Корнуельський пригріли сироту і заблукану дитину. Їх я також повинен звати батьками; чи ж не годиться мені зробити й для них, що належиться? У шляхетного мужа дві є речі: земля його і його тіло. Отже, Рогальтові, що стоїть перед вами, віддаю я мою землю. Батьку, ви володітимете нею, і син ваш візьме її по вас в обладу. Королю Маркові віддам я своє тіло: покину цей край і піду служити пану моєму Маркові Корнуельському. Так я намислив. Проте ви мої васали, сеньйори Лооннуа, і маєте радувати зо мною; то коли хто з-між вас щось краще мені порадить, хай устане й скаже про це.

Але всі барони, хоча й сльози навернулись їм на очі, похвалили Трістана, – і він виїхав, узявши з собою самого лише Горвеналя, до землі короля Марка.

Моргольт Ірландський

Прибув Трістан до короля Марка. Король і все його баронство були саме у великому смутку, бо король Ірландський спорядив на

той час флот, щоб сплюндрувати Корнуельс, коли його володар ще раз, як робив це вже п’ятнадцять років, зречеться виплатити йому данину, яку за давніх літ платили предки. Бо, бачите, в старих угодах стояло, що ірландці мали право брати з мешканців Корнуельсу першого року триста фунтів міді, другого року триста фунтів щирого срібла, третього – триста фунтів золота. Коли ж приходив четвертий рік, вони забирали триста юнаків і триста молоденьких дівчат по п’ятнадцятому року, вибраних жеребками з корнуельських родин. І от тепер король Ірландський прислав до Тінтажеля правити податок велетня-рицаря Моргольта, брата своєї жінки. Ніхто досі не міг подужати Моргольта в бою.

Король Марк листами з печаткою скликав до свого двору корнуельських баронів, щоб урадити з ними раду.

Призначеного дня, коли барони зійшлися в замковій залі з дужною стелею, а Марк сів на троні, Моргольт мовив так:

– Королю Марку, востаннє вислухай повеління від короля Ірландського, мого пана. Він хоче, щоб ти сплатив, нарешті, данину, яку йому винен. А що ти довго зрікався це вчинити, то він наказує тобі віддати цього самого дня в мої руки триста юнаків і триста молодих дівчат по п’ятнадцятому року, обраних жеребками із корнуельських родин. Мій корабель, об’якорений біля Тінтажеля, одвезе їх до нашої країни, і там стануть вони нам за рабів. Проте – я не кажу про тебе самого, королю, бо то не годиться, – та коли хто з твоїх баронів має охоту довести в двобої, що це данина незаконна, я радо стану проти нього. Хто з-поміж вас, сеньйори, хоче битися зо мною за вольність свойого краю?

Барони мовчки, спідлоба дивились один на одного – і понурювали голови. Той казав сам собі: «Глянь-но, нещасний, яка у Моргольта Ірландського постать: адже він дужчий за чотирьох дужих чоловіків. Глянь на його меч, що зносив, зачарований, голови найсміливішим бійцям, які важилися стати проти цього велетня, коли він їздив оголошувати виклик від короля Ірландського. Чи її ти, бідолахо, такою смертю хочеш померти? Навіщо спокушати бога?» А другий знову: «Чи на те я вас вигодував, сини мої любі, щоб по-

робились ви рабами, а вас, дочки красні, щоб ви стали полюбовницями? Ні! Але моя смерть не врятувала б вас».

Тоді Моргольт ізнову:

– Хто з вас, сеньйори корнуельські, важиться стати на двобій зо мною? Обіцяю тому славний герць: за три дні запливемо ми звідси човнами на острів Святого Самсона. Там ваш рицар і я, ми змагатимемось один на один, і слава, що він пішов на таке діло, укриє всю його родину.

Але вони мовчали, і Моргольт схожий був на кречета, запертого в одній клітці з малими пташками: коли його впустять, усі німіють.

І втретє сказав Моргольт:

– Гаразд, славні сеньйори Корнуельсу, коли це здається вам шляхетнішим, – киньте жеребки, щоб я знав, у кого саме маю забрати дітей. Проте не гадав я, що у вашій країні живуть тільки раби.

Тоді Трістан упав на коліна перед королем, кажучи:

– Ясний королю, коли буде ваша ласка, я стану до двобою.

Даремно намагався король Марк спинити його: він, мовляв, такий молодий іще рицар; яка буде користь із його одваги?

Трістан кинув, проте, свою рукавицю Моргольтові, і Моргольт підняв її.

Настав той день. Ступив Трістан на пурпуровий килим і сказав озброїти себе для високого подвигу. Він надів панцер та шолом із воронавої криці. Барони плакали: жаль їм було юнака, соромно за себе.

«Трістане, Трістане, – казали вони в думках, – сміливий баронe, прекрасний юначе, чому не я, а ти зважився на цей бій? По мені не тужили б так ревно, як тужитимуть по тобі».

Дзвонять у дзвони, і всі – значне панство і простий люд, старі, малі, жінки, – плачучи та молячись, проводять Трістана до берега. Вони ще мали якусь надію, бо ж надія в людських серцях кришками може живитись.

Трістан ступив сам на човен, поставив вітрило і попрямував до острова Святого Самсона. А Моргольт нап’яв на свою щоглу

пишний багряний парус і прибув на острів першим. Він саме прив'язував човна край берега, коли Трістан, під'їхавши, зіпхнув свого ногою в море.

– Що ти робиш, васале? – сказав Моргольт. – Чому не прив'язав човна линвою, як зробив я?

– Навіщо, васале? – відповів Трістан. – Лише один із нас вернеться звідси живий. Чи ж не досить буде для нього одного човна?

І от вони обидва, заохочуючись до битви прикрими та зневажливими словами, пішли островом вибирати місце. Ніхто не бачив жорстокої борні, але тричі здавалося тим, що лишились на березі, ніби морський вітер приносить з острова страшний крик. Тоді, на знак скорботи, сплескували жінки руками, а Моргольтові товариші, стоячи гуртом біля намету, сміялися. Аж настала дев'ята година, і в далечині замаячив багряний парус; то ірландців човен відплив від острова, і пролунали в юрбі жалібні вигуки: «Моргольт! Моргольт!» А човен, наближаючися, ріс, і раптом, коли він саме опинився на вершині водяного валу, пізнали на ньому рицаря, що мав у кожній руці по мечу. То був Трістан. Зараз же двадцятеро човнів полинуло йому назустріч, а дехто з молодих то й без човна поплив стрічати переможця. І от вийшов він на берег, і кинулись матері цілувати його залізом ковану одіж, а звитяжець тим часом гукнув до Моргольтових товаришів:

– Панове ірландці, Моргольт по-молодецькому бився! Гляньте, меч мій пощерблений, бо уламок леза глибоко ввійшов йому в череп. Візьміть же цю крицю, сеньйори: це данина, що вам сплачує Корнуельс.

І він подався вгору, до Тінтажеля. Визволені мужнім його вчинком діти радісно махали, де він проходив, зеленими вітами; пишні запони прикрашували вікна по всіх домах на знак великого свята.

Та коли серед радісних співів, церковного передзвону, сурем і рогів, таких голосних, що за ними не почути б і божого грому, Трістан дійшов до замку, – упав він, знесилений королеві Марку на руки, і кров полилася з його ран.

Вельми зажурені прибули Моргольтові супутники до Ірландії. Ще ж недавно, увіходячи в гавань Вейзефор, радіє, було, Моргольт, що знову побачить юрми людей, які вітають його і славлять, і королеву, сестру свою, і свою племінницю Ізольду Злотокосу, чия краса сіяла вже, як сонце на світанку. Ніжно стрічали вони його, а як бував він ранений – лікували: відомі-бо їм були зілля та напої, що оживляють смертельно вражених. Та що тепер по тих зіллях і напоях чарівничих, по тих замовних травах? Він лежав мертвий, завинений в оленячу шкуру, і в черепі його – уламок ворожого меча. Ізольда Білява витягла той уламок, щоб заховати в дорогоцінній скриньці із слонової кості як святиню. І, склонившися над велетенським трупом, мати й дочка, без краю вихваляючи вмерлого і без кінця посилаючи одно й те саме прокляття убивці, по черзі наглядали, щоб як слід було влаштовано похорон. З того дня Ізольда Білява навчилася ненавидіти ім’я Трістан із Лооннуа.

А Трістан у Тінтажелі лежав у недузі дедалі тяжчій: отруєна кров струмувала з його ран. Лікарі догадалися, що Моргольт уразив йому тіло намоченим у трутизні списом, а що не могли їхні ліки та напої його врятувати, – здалися вони на волю божу. Від його ран ішов такий тяжкий дух, що до нього боялися підходити найближчі друзі, – всі, окрім короля Марка, Горвеналя і Дінаса із Лідана. Лише ці троє могли сидіти у рицаря в головах, і любов їх перемагала жах. Нарешті Трістан сказав однести себе в поставлену при березі хатинку. Там, лежачи край морських хвиль, чекав він смерті. І думалось йому: «Ти кинув мене, королю Марку, мене, що врятував честь землі твоєї... Ні, я знаю, любий дядьку, що ти віддав би своє життя за моє, але що ж по твоїй любові? Мені судилося вмерти. Та солодко, проте, бачити сонце, і іще сміливе серце б’ється в грудях. Я хочу здатись на волю примхливого моря. Я хочу, щоб воно мене, самотнього, однесло далеко відсіля. До якої землі? Не знаю. Та, може, там найшов би я когось, що міг би мене вилікувати. І, може, тоді я ще послужу тобі, мій славний дядьку, як твій арф’яр, як твій ловчий, як вірний твій васал».

Він так благав короля Марка, що той уволив його волю. Відніс король Трістана на човен без весел і без парусів, і попросив Трістан, щоб покладено з ним лишень його арфу. Навіщо б здалися паруси, як руки вже не здолають їх нап'ясти? Навіщо весла? Навіщо меч? Як моряк у довгій плавбі скидає за облавок труп свого старого товариша, так Горвеналь тремтячими руками відштовхнув у море човен, де лежав син його любий, – і море понесло його геть.

Сім днів і сім ночей воно тихо гойдало його на своїх хвилях. Інколи грав Трістан на арфі, щоб утишити свою муку. Нарешті вода принесла його, так що він і не знав, до берега. Саме тієї ночі рибалки виїхали з гавані, щоб закинути невід, – і почули враз ніжну мелодію, сміливу та жваву, що линула звідкілясь по тихих хвилях. Нерухомі, піднявши весла над водою, вони прислухались; а як почало світати, примітили човен, що без керунку блукав у морському обширі.

– Така-от, – казали вони, – неземна музика бриніла круг корабля святого Брендана, коли він плив до Щасливих Островів білим, як молоко, морем.

Вони взялись веслувати, намисливши догнать каюк, що плив за водою. Нікого, здавалося, там не було живого, тільки-но арфа бриніла та й бриніла; проте що вони більше зближалися, то тихшала арфа, аж нарешті зовсім замовкла. Коли вони під'їхали, то Трістанові руки лежали знесилені на тремтячих іще струнах.

Вони взяли його і одвезли до пристані, щоб віддати нещасного в руки своєї милосердної пані, яка б, може, зуміла його врятувати.

А пристань же та була Вейзефор, де поховано Моргольта. Ізольда Білява, тільки вона, знаючися на цілющих напоях та зіллях, могла вигоїти Трістана; і тільки вона з-між усіх жінок на світі хотіла його смерті.

Коли Трістан, одужуючи під умілою її рукою, опритомнів, – він зрозумів, що хвилі принесли його до небезпечної для нього землі. Але сміливий іще, щоб боронити своє життя, знайшов він незабаром красні та хитрі слова: розповів, ніби він жонглер; що мандрував на

купецькому кораблі до Іспанії – повчитися там читати по зорях, і ніби морські розбійники напали на судно, а він, поранений, утік на човні.

Цьому повірили: ніхто з Моргольтових товаришів не пізнав прекрасного рицаря, що бився на острові Святого Самсона, – так-бо потворно змінила трутизна йому обличчя. Та минуло сорок днів, і золотоволоса Ізольда його сливе зовсім вилікувала, і знову тіло його відмолоділо й почало квітувати цвітом юності. Тоді догадав Трістан, що треба йому втікати. Він потаємки кинув острів і, зазнавши багато пригод та небезпек, став знову перед королем Марком.

Шукання золотоволосої красуні

Було в короля Марка при дворі чотири барони, найлукавіші серед людей, що ненавиділи Трістана лютою ненавистю за його хоробрість і за ніжну до нього любов короля. Я можу вам сказати їхні імена: Андре, Генелон, Гондоїн і Деноален. З них герцог Андре доводився, як і Трістан, небожем королеві Маркові. Знали вони, що король гадає, лишившися бездітним, зоставити землю свою Трістанові, – підбурювали вони проти Трістана найзначніших у королівстві мужів.

– Скільки-то є дивного в його житті, – казали невірні. – Та ви люди великого розуму, то й можете легко все це збагнути... Він подолав Моргольта – ось уже одно чудо; та якими чарами зумів він, сливе зовсім уже мертвий, мандрувати сам-один по морю? Хто б із нас, панове, зміг керувати судном без весел і парусів? Лише чаклуни, кажуть люди, здатні на такі речі. Далі: в якій чарівницькій країні міг він знайти ліки на свої рани? Певне діло, він сам ворожбит. А так! І човен його був замовний і меч також, зачарована і його арфа, яка щодня отрути наливає в серце королеві. Як зумів він, силою безбожних чарів, полонити це серце! Він буде королем, сеньйори, і ви матимете свої землі від чаклуна!

Такими намовами вони переконали більшу частину баронів: бо ж часто люди не знають, що речей, які може зробити чарівник і чаклун, досягає також серце, сповнене любові й мужності. Тому-то

й почали барони наполягати на короля Марка, щоб узяв він шлюб з якою-небудь королівною; вона, мовляв, дасть йому законного спадкоємця. Вони загрожували, що, коли він того не вволить, підуть у міцні свої замки і звідти встануть на нього самого війною. Король перечив і в серці своєму заприсяг, що, поки живий буде милий його племінник, жодна королівна не розділить із ним ложа.

Але й Трістан, що за велику мав ганьбу, коли хто думав, ніби для користі слугує він дядькові, – і Трістан почав йому загрожувати: нехай король виконає волю свого баронства; а коли ні, то він, Трістан, покине його двір і піде служити багатому королеві Гавуа. Тоді Марк визначив час і годину баронам: за сорок днів мав він їм сказати свою гадку.

Настав той день. Король сидів самотній у світлиці, чекав своїх васалів і думав сумовито: «Де ж би найти королівну таку далеку й недоступну, щоб я міг удати і тільки вдати, ніби хочу взяти її за дружину?»

І якраз у ту хвилю вікном, яке виходило на море, дві ластівки, що звивали собі гніздо на стіні, влетіли до світлиці й почали битися.

Раптом, злякані, вони полетіли геть. Але із їх дзьобів випала жіноча волосинка, тонша за шовкову нитку, що виблискувала, як сонячний промінь.

Марк, піднявши її, закликав баронів та Трістана і сказав:

– Щоб догодити вам, сеньйори, я візьму собі жінку, якщо ви найдете ту, котру я вибрав.

– Ми радо це зробимо, ясний королю. Але кого ж ви вибрали?

– Я вибрав ту, з чиєї голови випала ця от золота волосинка, і знайте, що іншої я не хочу.

– А відкіля ж у вас, ясний королю, ця золота волосинка? Хто вам її приніс? З якого краю?

– Вона у мене, сеньйори, від золотоволосої красуні; дві ластівки принесли її мені; вони знають, із якого краю.

Барони зрозуміли, що їх обманено й осміяно. Люто позирали вони на Трістана, бо думалось їм, що це він порадив ужити таких

хитрощів. А Трістан, розглянувши золоту волосину, згадав Ізольду Біляву. Він усміхнувся і сказав:

– Королю Марку, не гаразд ви чините. Хіба ж не бачите ви, що гадки та здогади цих сеньйорів ганебні для мене? Проте дарма: я піду шукати золотоволосу красуню. Знайте, що подорож буде небезпечна і що важче мені буде вернутися з красуниної землі, ніж з того острова, де вбив я Моргольта. Але ще раз хочу я, славний мій дядьку, віддати тіло своє і життя своє небезпекам задля вас. А щоб знали барони, що я люблю вас любов'ю праведною та чесною, присягаюсь я так: або я умру, шукаючи золотоволосу красуню, або привезу її до вашого замку.

Він опорядив прегарний корабель, навантажив його пшеницею, вином, медом та багато чим із їстівного, узяв із собою, крім Горвеналя, сотню молодих, мужніх, славного роду рицарів і зодяг їх у каптани та плащі з простої, грубої матерії, щоб скидалися вони на купців; але під чардаком корабельним вони заховали коштовну одіж із золотої парчі, пурпурових тканин та єдвабу, що личила б послам могучого короля.

Коли виплив корабель у широке море, стерничий запитав:

– Сеньйоре, до якої землі нам прямувати?

– Керуй, друже, до Ірландії прямо на пристань Вензефор.

Здригнувся стерничий. Невже ж не відає Трістан, що, відколи вбито Моргольта, король Ірландський полює на корнуельські кораблі? Що моряків корнуельських він, упіймавши, вішає на рогатинах?

Проте стерничий послухався наказу і привів корабель до небезпечної землі.

Передовсім Трістан зумів переконати людей у Вейзефорі, що його супутники – англійські купці і що прибули вони сюди мирно торгувати.

Але дивними могли здатися ці купці: дні їхні спливали в шляхетних іграх у шахи та в тавлеї, і краще вони, бачилося, вміли метати кості, ніж міряти пшеницю. Тому Трістан боявся, що його пізнають, і не знав, як почати шукати красуню.

Одного разу, рано-вранці, почув він голос такий страшний, як крик лютого демона. Ніколи ще не чув він звіра, що ревів би так чудно й жахливо. Він запитав у жінки, що саме йшла узбережжям:

– Скажіть мені, коли ласка, звідки йде цей от крик, що я чую? Не крийтеся від мене.

– Авжеж, сеньйоре, я скажу вам усе по правді. Це крик звіра найдикішого й найбридшого в світі. Щодня виходить він із своєї печери і стає біля одної з міських брам. Ніхто не може ні ввійти, ні вийти, доки не дадуть драконові молодої дівчини; а згрібши дівчину в свої кігті, він пожирає її швидше, ніж отченаша можна змовити.

– Не смійтеся з мене, – каже Трістан, – а скажіть, чи міг би народжений від жінки муж убити його на двобої?

– Не знаю, що й казати, шановний пане. Відомо лише мені, що двадцять одважних, бувалих рицарів ставали проти нього, бо король Ірландський оповістив через герольда, що переможцеві дракона віддасть за жінку дочку свою Ізольду Біляву; та страховище всіх їх розірвало і з'їло.

Тоді залишає Трістан ту жінку і вертається на свій корабель. Там він потаємки озброюється. Любо було глянути, як із того купецького судна вийшов пишний-препишний бойовий кінь, несучи гордого та дужого рицаря! Але нікого не було в гавані, бо тільки-но благословилось на світ, і ні душа не бачила, як проїхав хоробрий юнак до самих воріт, що їх показала йому незнайома жінка. Зненацька на дорозі з'явилося п'ять чоловік, що стискали острогами своїх коней, а гнуздечки випустили з рук... Усі вони мчались до міста. Трістан схопив на ході одного з них за руде заплетене волосся так славно, що той аж упав коневі на спину. Кінь спинився.

– Хай вас бог береже, сеньйоре, – промовив Трістан, – якою дорогою йде дракон?

Утікач показав йому ту дорогу, і Трістан його відпустив.

І страховище наближалось. Голову мало воно змііну, очі червоні та блискучі, немов дві жарини, на лобі два роги, довгі мохнаті уші, пазури левині, хвіст, як у гадюки, а вкрите лускою тіло було

схоже на тіло грифа. Трістан пустив на нього коня такою твердою рукою, що той, хоча й наїжившись, велетенським скоком опинився перед потворою. Трістанів спис, ударившись об луску, розлетівся на скалки. Тоді вихоплює рицар свого меча, підносить його вгору і затинає потвору в голову... Та навіть шкури не взяв його меч. Проте дракон відчув удар. Він випустив свої пазури проти щита і заглибив їх у нього так, що застіжки поодпадали. З одкритими грудьми Трістан ще раз кинувся на страховище і вдарив його мечем у бік так люто, що аж повітря загуло. Та марно! Він не може поранити дракона! А дракон випустив із ніздрів подвійний струмінь отруйного полум'я; панцер Трістанів од нього почорнів, як вугіль, кінь упав неживий. Але рицар миттю скочив на рівні ноги і заглибив доброго свого меча звірові в пащеку. Меч пронизав тіло і розтяв серце надвоє. Востаннє заревів дракон своїм страшним криком – і життя його скінчилось.

Трістан одрізав у почвари язик і сховав його під одежу. Потім, із затуманеною від їдкого диму головою, він одійшов напитись до озерця стоячої води, що блищало недалеко відтіль. Але отрута, що йшла з драконового язика, нагрілась от теплого рицаревого тіла – і він упав, як мертвий, серед високої болотяної трави.

Треба вам знати, що втікач із рудим заплетеним волоссям був Агінгеран Рудий, сенешаль короля Ірландського, і що він домагався руки Ізольди Білявої. З натури він був дуже полохливий, але – таку-то силу має кохання! – щодня озброювався і робив засідку на дракона; проте тільки-но, було, зачується здалека жахливе ревіння, як наш смілько зараз же подасться втікати. Того дня, про який іде мова, Агінгеран із чотирма товаришами наважився вернутися з дороги. Він найшов убитого дракона, мертвого коня, роздроблений щит, – і йому спало на думку, що переможець, одійшовши трохи од місця бою, вмер.

Тоді відрізав у страховища голову, відніс її до короля і почав вимагати обіцяної прекрасної нагороди.

Король не повірив, ніби він справді учинив такий подвиг, а проте, бажавши виконати закон, звелів, щоб за три дні зібралися всі його васали: перед ними мав сенешаль Агінгеран явити докази своєї звитяги.

Коли дізналася Ізольда Білява, що має вийти за оцього боягуза, спочатку довго сміялася, а потім гірко заридала. Та другого дня, догадуючись, що тут є якась омана, вона взяла з собою свого слугу, білявого вірного Перініса, та молоду свою служницю й подругу Бранжієну, і сіли вони троє на коні і поїхали крадькома до драконового лігва. Їдучи, примітила Ізольда на дорозі чудні сліди: видима річ, не в цьому краю підкований був кінь, що там проходив. Далі знайшла вона дракона без голови і мертвого коня; не ірландська збруя була на тому коні! Запевне – убив страховище якийсь чужинець. Та чи живий він іще? Ізольда, Перініс і Бранжієна довго його шукали, аж нарешті серед високих болотяних трав помітила Бранжієна блискучий рицарів шолом. Рицар іще дихав. Перініс узяв його на свого коня і потай заніс у жіночі покої. Там Ізольда розказала все своїй матері і доручила їй чужоземця. Коли королева здіймала з нього зброю, то раптом випав схований драконів язик. Тоді відживила королева юнака якимось зіллям і сказала йому:

– Чужинче, я добре знаю, що це ти вбив дракона. Але наш сенешаль, лукавий боягуз, одтяв йому голову й вимагає тепер у нагороду собі дочку мою, Ізольду Біляву, за дружину. Чи ти зможеш за два дні від сьогодні показати в поєдинку, що право на твоїм боці?

– Королево, – мовив на те Трістан, – два дні – це дуже скоро. Але ж я певен, що ви зможете вилікувати мене за ці два дні. Я завоював собі Ізольду, бившися з драконом, – може, завоюю і в поєдинку з сенешалем.

Тоді королева оточила його розкішшю та вигодами і замішала для нього щонайміцніших ліків. Другого дня Ізольда приготувала йому купіль і ніжно обмастила тіло бальзамом, що зварила її мати. Вона спинила погляд на обличчі раненого, побачила, яке воно вродливе, і помислила: «Так, коли його хоробрість варта його краси, то мій боєць докаже слави в поєдинку!»

А Трістан, зовсім очутившись від теплої води та чудовних пахощів, глянув на неї – і зрозумів гаразд, що він здобув золотоволосу королівну, і почав усміхатись. Ізольда теє постерегла та й питає себе: «Чому цей чужинець усміхається? Може, я вчинила щось не так, як годиться? Може, я не зробила якоїсь послуги, які належить робити молодій дівчині для гостя? Так, він, певне, усміхнувся, що я забула довести до ладу його зброю та панцер, почорнілі від трутизни».

І вона пішла туди, де складено всю рицарську справу Трістанову.

«Цей от шолом – із доброї криці, – думала вона – він не зрадить свого хазяїна. І панцер також міцний, легкий, гідний того, щоб його носив завзятець».

Вона взяла меча за держальце: «Так, це славний меч, він пасує хороброму баронові». І витягла вона із дорогих піхов закривавлену зброю – спробувати, чи гостра. Аж бачить: лезо сильно вищерблене. Придивляється до тієї щербини, і спадає їй на думку, – чи не та це шабля, що зламалась колись у Моргольта в голові? Вона вагається, дивиться ще раз, перевіряє себе, біжить до тієї кімнати, де сховала колись витягнений із Моргольтового черепа уламок. Прикладає його до меча – ледве видно те місце, де вламалось.

Тоді вона метнулася до Трістана і, розмахуючи над головою раненого величезним мечем, скрикнула:

– Ти Трістан із Лооннуа, ти вбив Моргольта, мого дорогого дядька. Умри ж тепер і ти!

Хотів Трістан здержати її руку – дарма! Та хоч було тіло його безсиле, розум працював жваво, як завжди. Він сказав мудро:

– Гаразд, я умру, та, щоб не зазнати тобі тяжкого каяття, – слухай. Королівно, ти не тільки можеш, а ти маєш право мене вбити. Так, ти вільна чинити з моїм життям що хочеш, бо двічі ти його врятувала й вернула мені. Вперше давно: я був той ранений жонглер, якого ти вигоїла, вигнавши йому з тіла отруту, що в неї вмочений був Моргольтів спис. Не червоній, дівчино, що ти вилікувала ті рани: хіба ж не в чесному я їх дістав бою? Хіба зрадою вбив я Мор-

гольта? Чи не він мене викликав? І чи не повинен я був захищати своє тіло? Вдруге ти врятувала мене, найшовши в болотяних травах. Це ж для тебе, дівчино, для тебе бився я з драконом!.. Та облишмо про це: я хотів лише переконати тебе, що, двічі вирвавши мене від смерті, ти маєш тепер право на моє життя. Що ж – убий мене, коли гадаєш придбати цим славу й честь. Запевне, коли лежатимеш ти у хороброго сенешаля в обіймах, солодко буде тобі згадувати про твого пораненого гостя, що не побоявся за своє життя, аби здобути тебе, і здобув, а ти вбила його, безборонного, в купелі. Ізольда скрикнула на те:

– Я чую дивні слова. Навіщо ж то убивця Моргольта хотів здобути мене? А! Як колись Моргольт хотів ухопити на свій корабель молодих корнуельських дівчат, так тепер ти, бажаючи за те відплатити, похвалився, що візьмеш за рабиню ту, кого найніжніше із усіх дівчат любив Моргольт!

– Ні, королівно, – одповів Трістан, – одного дня дві ластівки залетіли до Тінтажеля і принесли туди твою золоту волосину. Я подумав, що це для мене звістка про любов і згоду. Ось чому переїхав я через море тебе шукати, ось чому я напав на страховище, не побоявшися його сили і його трутизни. Глянь на цю золоту волосинку, зашиту серед золотих ниток мого жупана. Нитки потемніли, злиняли – волосина, яка була, така й лишилася.

Ізольда відкинула меча і взяла в руки Трістанів жупан. Побачила вона там золоту волосинку і довго мовчала; а тоді поцілувала свого гостя в уста на знак миру і зодягла його в розкішні шати.

Настав день, коли мали з’їхатися барони.

Трістан крадькома послав на свій корабель слугу Ізольди Перініса – викликати звідти молодих корнуельців до королівського двору. Вони мали прибратись так, як личить послам багатого короля, бо надіявся того самого дня добитися, за чим приїхав.

Горвеналь і сто рицарів уже чотири дні горювали за Трістаном; вони дуже зраділи новині.

Один по одному ввійшли вони в зал, де зібралося вже пребагато ірландських баронів, і сіли підряд. Коштовні самоцвіти струму-

вали й переливалися на їхніх одягах із пурпуру, шовку та оксамиту. Ірландці говорили поміж собою:

– Що це за пишні сеньйори? Гляньте-бо на їхні дорогі шати, оздоблені золотом та соболями! Гляньте, як на держальцях їхніх мечів, на їхніх хутрах виграють рубіни, берили, смарагди і ще багато інших самоцвітів, що ми й назвати їх не потрапимо! Хто бачив коли таку розкіш та пишноту? Звідкіля ці сеньйори? Чиї вони васали?

Але сто рицарів не говорили ні слова, не вставали ні перед ким зо своїх місць.

Як же сів король Ірландський на троні, сенешаль Агінгеран сказав, ніби може довести і свідками, і поєдинком, що він убив страховище і що йому має бути віддана Ізольда. Тоді Ізольда вклонилася своєму батькові і мовила:

– Королю, тут є чоловік, що зважився обвинувачувати сенешаля в неправді і в лукавстві. Коли цей чоловік доведе, що насправді він визволив вашу землю від лихої напасті і що не йти вашій дочці під вінець із боягузом, – то чи обіцяєте ви простити йому давні провинності, хоч які б вони були тяжкі, і дарувати йому ваш мир і вашу вдячність?

Король на те загадався, відповів не зразу.

А барони закричали гуртом:

– Дайте цю обітницю, королю, дайте цю обітницю!

Тоді король:

– Обіцяю, – сказав.

А Ізольда перед ним навколішки:

– Батьку, дайте мені спочатку поцілунок миру й ласкавості на знак, що так само поцілуєте й того чоловіка!

Король поцілував її, і вона пішла по Трістана і привела його за руку перед пишну громаду. Коли він з’явився, сотня корнуельських рицарів устала, як один, і привітала, склавши руки на грудях і ставши йому по обидва боки. З того взяли на ум ірландці, що він володар для цих незнайомих рицарів. Але чимало знайшлося таких, що пізнали його, – і зчинився великий крик:

– Це Трістан із Лооннуа, це убивця Моргольта!

Блиснули вийняті з піхов мечі, і страшні голоси залунали: «Смерть йому!»

А Ізольда на теє:

– Королю, поцілуй цього чоловіка в уста, як ти обіцяв.

Король поцілував його в уста, і галас ущух. Тоді Трістан показав драконового язика і оголосив, що ладен стати із Агінгераном до двобою; але той зрікся битись і визнав, що допустився неправди й омани. Після цього Трістан такими мовив словами:

– Сеньйори, я вбив Моргольта, але тепер я переплив море, щоб дати вам за це гідну відплату. Покутуючи колишню вину, я смертельній небезпеці піддав своє тіло і визволив вас від дракона, і от здобув я собі прекрасну Ізольду Біляву. Тепер я відвезу її на своєму кораблі. А щоб не зненависть, а любов процвіла від цього дня між Корнуельсом і Ірландією, – знайте, що дорогий мій сеньйор, король Марк, візьме з нею шлюб. Бачите – ось сотня рицарів високого роду, і всі вони ладні заприсягти на святих мощах, що король Марк шле вам свій мир і свою любов, що він бажає шанувати Ізольду як милу й дорогу дружину і що всі люди корнуельські слугуватимуть їй як своїй пані й королеві.

Принесено святі мощі, і сто рицарів заприсягнися, що він каже правду.

Король узяв Ізольду за руку і спитав Трістана, чи чесно довезе її до свого володаря. Перед стома корнуельськими рицарями і перед ірландськими баронами дав Трістан у тому присягу. Ізольда Білява тремтіла од сорому й печалі. Як? Трістан, здобувши її, тепер нехтує нею, вигадкою була чудова казка про золоту волосину, і для другого, не для себе, він бере королівну з батьківського дому!..

Але король поклав праву руку Ізольдину в Трістанову правицю, і Трістан стис її на знак того, що приймає Ізольду іменем пана свойого, короля Корнуельського.

Так, щиро люблячи короля Марка, хитрощами й силою Трістан здобув для нього золотоволосу королеву.

Коли настав час від'їздити Ізольді з корнуельськими рицарями, мати її зібрала всяких трав, квітів та корінців, замішала їх у вині і зварила з того міцне питво. Як те питво, з усякими чарами та знахарським примовленням варене, було готове, вона злила його в глечик і тихенько сказала Бранжієні:

– Доню моя, ти маєш їхати з Ізольдою до Корнуельсу, – а ти її любиш вірною любов'ю. Візьми ж оцей глечик вина і добре затям мої слова. Сховай його так, щоб нічиє око не бачило і щоб нічиї уста до нього не зближались. Та як прийде шлюбна ніч і настане така хвилина, коли молодят лишають самих, – ти наллєш тоді в кубок цього вина і даси його королю Маркові та Ізольді, щоб вони випили його разом. Гляди ж, доню, тільки їм можна пити цей трунок, бо таку він має силу, що коли випити його вдвох разом, то ті двоє любитимуться всім серцем і всією душею в житті і в смерті!

Бранжієна пообіцяла королеві, що вволить її волю.

Корабель, краючи глибокі води, ніс у далечінь Ізольду. Та що більше віддалялася вона від Ірландії, то смутніше робилось їй на душі.

Сидячи під наметом, де заперлися вони з Бранжієною, своєю служницею, вона згадувала свою отчизну і гірко плакала. Куди завезуть її ці чужинці? До кого? Навіщо? Коли Трістан приходив до неї і хотів заспокоїти її ласкавими словами, вона гнівалась, не хотіла його слухати, і люттю сповнене було її серце. Це ж він – убивця Моргольта, він, що взяв її підступом та хитрощами од матері з рідного краю! І не для себе береже він її тепер – мов вона того не гідна, – а везе морем як здобич до ворожої землі! «Нещасна я, – казала вона собі, – Хай будуть прокляті води, що несуть мене! Краще б умерти на тій землі, де я вродилась, ніж жити там».

Одного дня вітер ущух і спорожнілі паруси обвисли на щоглах. Трістан звелів причалити до якогось острівця, і там, стомлені з морської подорожі, вийшли на берег корнуельські рицарі та моряки. Тільки Ізольда та ще мала служниця з нею лишилися на кораблі. Трістан підійшов до королівни і заговорив з нею, намагаючися заспокоїти її серце. Сонце пекло, їх мучила спрага – і вони сказали

дати собі напитись. Шукаючи якого-небудь питва, натрапила дівчина на той глечик, що доручила Бранжієні Ізольдина мати.

– Я найшла вино! – скрикнула вона. Та не вино то було, ні: то була пристрасть, то було палке щастя, то було безмежне страждання і смерть. Дитина сповнила келих і піднесла своїй пані. А та надпила поволі і решту подала Трістанові. Трістан допив.

У цю хвилину ввійшла Бранжієна й побачила, як вони мовчки дивляться одне на одного ніби обезумілі й причаровані. Тут примітила вона глечик між ними, сливе зовсім уже порожній, і келих. Схопивши те начиння, вона побігла до корми, кинула його в воду і затужила:

– Горе мені, горе! Хай буде проклятий той день, коли я вродилася, і той день, коли я ступила на цей корабель! Ізольдо, подругого мила, і ви, Трістане, – це ж ви сьогодні випили свою смерть!

Тим часом судно прямувало далі до Тінтажеля. Трістанові здавалось, що живий терновий кущ з гострими колючками і квітками запахущими пустив коріння в крові його серця і міцними прив'язав нитками до тіла прекрасної Ізольди його тіло, його мислі, його всі бажання.

Він думав: «Андре, Деноален, Генелон і Гондоїн, лукаві люди, що обвинувачували мене, ніби я заздрю й важу на Маркову землю! О! Я ще гірший, ніж ви казали. Я зазіхаю не на його країну! Дорогий дядьку, ти любив мене сиротою, ще й не знавши, що я кров твоєї сестри Бланшфлер, ти ніжно оплакував мене, своїми руками несучи на човен без весел і вітрил... Чому не прогнав ти відразу заблуканого хлопчика, що прийшов, щоб зрадити тебе? О, що спало мені на думку? Ізольда твоя дружина, а я твій васал. Ізольда твоя дружина, а я твій син. Ізольда твоя дружина і не може мене кохати».

Ізольда кохала його. Вона хотіла, проте, його ненавидіти: хіба ж не жорстоко він її зневажив? Вона хотіла його ненавидіти – і не могла, бо серце її горіло ніжністю, болючішою за ненависть.

Бранжієна дивилася на неї з великим сумом і ще більшою турботою, бо ж вона знала, яке лихо сталося через неї. Два дні стежила вона за ними, два дні примічала, як вони не приймають жодної їжі,

жодного пиття, жодної потіхи, як шукають вони одне одного, ніби сліпці, що навпомацки находять один одного, як страждають вони, нещасні, від довгої розлуки і як печаляться ще гіршою печаллю, коли, зійшовшися, тремтять перед страшною хвилею першого визнання.

Третього дня, коли підходив Трістан до Ізольдиного шатра, нап'ятого на кораблі, Ізольда, сидячи там, побачила його й мовила тихо:

– Заходьте, сеньйоре.

– Королево, – каже на те Трістан, – пощо звати мене сеньйором? Хіба ж я не ваш ленник, не ваш васал, що має вам уклінно слугувати і любити вас як свою королеву і свою пані?

А Ізольда одвітує:

– Ні, ти добре знаєш, що ти мій сеньйор, мій володар! Ти знаєш, що твоя сила мене упокорює і що я – твоя рабиня. О, навіщо я вигоїла колись раненого жонглера? Чому не лишила я загинути в болотяних травах убивцю дракона? Чому не вразила я його тоді в купелі уже піднятим мечем? Лихо мені! Я тоді не знала того, що знаю тепер!

– Ізольдо, що ж знаєте ви тепер? Що мучить вас і тривожить?

– Ах, усе, що я знаю, мене мучить – і тривожить мене все, що я бачу. Це небо мучить мене, і це море, і моє тіло, і моє життя!

І вона поклала свої руки Трістанові на рамена: сльози потьмарили проміння її очей, уста затремтіли. Він промовив удруге:

– Дорога моя, що ж таке вас мучить?

Вона у відповідь:

– Любов до вас.

Тоді він припав своїми устами до її уст. Та коли вони вперше зазнали солодощів кохання, Бранжієна, що слідкувала за ними, голосно скрикнула і, простягаючи руки, сльозами обливаючись, кинулась їм до ніг.

– Нещасні! Спиніться, коли ще можна! Та ні, це дорога без повороту, непереможна любов вабить і притягає вас, і від цього дня ви вже не знатимете радості без муки! Настояне на зіллях вино взяло

над вами силу, чарівне дання, що ваша, Ізольдо, мати доручила мені. Сам лише король Марк повинен був з вами його випити; але злий дух посміявся з нас, і от ви вдвох спорожнили келих. Милий Трістане, мила Ізольдо, я тяжко покараюся за те, що зле стерегла трунок; я віддам вам своє тіло, своє життя. З моєї-бо вини випили ви з завороженої чаші кохання і смерть!

Залюблені обнялися; в прекрасних тілах забриніла пристрасть і радість до життя.

Трістан мовив:

– Що ж, хай прийде смерть.

І коли смеркло, на кораблі, що бистро мчався до земель короля Марка, вони, навіки зв'язані, віддались коханню.

Бранжієну віддано рабам

Король Марк зустрів Ізольду Біляву на березі.

Трістан узяв її за руку і підвів до короля; король тоді взяв її сам за руку. З великою шанобою він повів Ізольду до замку Тінтажеля, і, коли вона з'явилася в замковій світлиці серед васалів, врода її так засіяла, що стіни заграли ніби від проміння ранкового сонця. Тоді похвалив король ластівок, що принесли йому, любі та ґречні, золоту волосинку, і похвалив Трістана та сто рицарів, що випливли кораблем у повне пригод, примхливе море, щоб здобути для нього в невідомім краї солодкий дар для очей його і для його серця. Не знаєш ти, шляхетний королю, що цей корабель приносить тобі – тобі також – гірку скорботу й муки невимовні!

Десять днів минуло, і Марк, скликавши своїх баронів, узяв за дружину Ізольду Біляву. Та, як настала ніч, Бранжієна, щоб потаїти безчестя своєї пані і врятувати її від смерті, лягла замість неї на шлюбному ложі.

Караючись за свій тяжкий недогляд на морі, щиро люблячи Ізольду-королеву, вона, вірна подруга, принесла їй у жертву свою непорочність; нічна темрява не дала королеві добачити, що його обманено і оганьблено.

Дехто повідає, ніби Бранжієна не викинула в море глечика з настояним вином, якого не допили закохані; і що другого дня, коли вже сама Ізольда прийшла розділити королеве ложе, вона, Бранжієна, вилила в кубок те, що зосталося від дання, і подала його подружжю; і нібито король випив багато, а Ізольда крадькома вилила свою частину. Але знайте, сеньйори, що ці оповідачі зламали й зіпсували повість. Вони вигадали цю неправду, бо не могли збагнути того потужного кохання, що його завжди мав король Марк до королеви. Справді, ви далі почуєте, що ніколи – хоч як пекли його гіркі муки і страждання, хоч до яких тяжких відплат дійшлося, – ніколи не міг Марк викинути з свого серця ні Ізольду, ні Трістана. Проте пам'ятайте, що він не пив дання.

Тут не було ні трутизни, ані чарів: лише ніжне благородство його серця надихало королеві Марку вірну любов. Ізольда – королева. Здавалось би, живе вона в радості й супокої. Ізольда – королева, і в тяжкій вона живе печалі. Пестить її й жалує король Марк, високою шанобою оточили її барони, і простий люд як не молиться на неї. Дні Ізольди проходять у пишно заквітчаній та розмальованій світлиці. Єсть у Ізольди коштовні оздоби та самоцвіти, пурпурові тканини і килими фессалійські, пісні арф'ярів, розкішні запони з вишитими на них леопардами, орлятами, папугами і всіма морськими та лісовими тваринами. Ізольда любить палкою, прекрасною любов'ю, і Трістан буває з нею, коли вона хоче, вдень і вночі, бо, як ведеться у великих сеньйорів, він спить у королівській опочивальні, серед ближніх і вірних людей. А вона непокоїться й тривожиться.

Чому? Навіщо? Чи ж не добре заховане їхнє кохання? Чи хтось думає на Трістана? Та хто ж би міг думати на свого сина? Хто бачить її? Хто стежить? Який свідок? Так, стежить свідок за нею: Бранжієна. Бранжієна стереже її, Бранжієна одна лише знає її життя, Бранжієні на ласку мусить вона здаватись. Господи! Що коли набридне тій стелити, як служниці, постіль, де вона була перша, і внесе вона в уші королеві всю правду! Що коли Трістан умре через її лукавство! Од цього жаху безуміє королева. Ні, не од вірної Бранжієни – з власного її серця ішли ці тортури! Слухайте ж, сеньйори,

на яку лиху зраду вона зважилась. Та бог – ви це зараз почуєте – змилувався над нею; будьте ж і ви милосердні та поблажливі!

Того дня король і Трістан полювали далеко, і Трістан не знав про злий її вчинок. Ізольда покликала двох рабів, пообіцяла їм волю і по шістдесят дукатів, коли вони присягнуться, що вчинять, як вона повелить. Раби побожились.

– Я дам вам, – сказала вона тоді, – молоду дівчину, і ви заведете її в темний ліс, далеко чи близько, але в таке місце, щоб ніхто про це не знав. Там ви її уб'єте і принесете мені її язик. Запам'ятайте, що вона говоритиме, щоб потім сказати мені. Ідіть же. Вернувшися, ви зробитесь вільними й багатими людьми.

А тоді покликала Бранжієну і так до неї мовила:

– Люба моя, ти бачиш, як сохну я і в'яну; чи не могла б ти пошукати в лісі зілля, що зарадило б моєму лиху? Ось два раби, вони тебе проведуть; вони знають, де ростуть помічні зілля та трави. Іди ж із ними і знай, сестро, що я посилаю тебе в ліс, бо йдеться про мій спокій і життя моє.

Раби повели служницю. Прийшли в ліс, і вона хотіла спинитись, побачивши, що навколо росте дуже багато корисних рослин. Але вони примусили її йти далі.

– Ходімо, дівчино, це не те місце, що треба.

Один із рабів ішов перед неї, другий – позаду. Не було вже там протоптаних стежок, – терен, глід та вовчі ягоди слалися густо. Тоді той, що йшов попереду, вихопив меча і повернувся. Вона кинулась до другого, щоб поміг їй, – а в того теж блищав меч у руці, і він мовив:

– Дівчино, ми маємо тебе вбити.

Бранжієна впала на траву, і руки її намагалися відхилити вістря мечів. Вона благала рабів так ніжно і жалібно, аж вони сказали:

– Дівчино, коли Ізольда, пані твоя і наша, хоче твоєї смерті, то, певне, ти у великому злочині.

А вона їм:

– Не знаю, – каже, – друзі. Жодного лихого вчинку не пам'ятаю. Коли ми виїхали з Ірландії, то кожна з нас узяла з собою як

найдорожчу оздобу білу як сніг сорочку для своєї шлюбної ночі. На морі Ізольда розірвала свою шлюбну сорочку, і я їй у перший після вінчання вечір позичила свою. Оце, друзі, і вся моя провина. Що ж, коли вона хоче моєї смерті, – перекажіть їй, що я шлю їй привіт і люблю за її добро і ласку, яких я зазнала від неї з того часу, коли мене, дитину, вкрали морські розбійники і продали її матері і коли поставлено мене до неї, Ізольди, за служницю. Хай господь милосердний береже її честь, її тіло, її життя. А тепер убийте мене, браття, не гайтесь!

Жаль її стало рабам. Вони порадились. А порадившись, надумались, що, може, за такий злочин і не варто платити смертю. Тоді вони прив'язали Бранжієну до дерева і вбили молодого пса; один із них одрізав йому язик і заховав у полу каптана, і обидва стали знову перед Ізольдині очі.

– Вона казала що-небудь? – злякано спитала королева.

– Так, королево, казала. Вона розповіла, що ви розгнівались за такий злочин: ви розірвали на морі білу як сніг сорочку, що взяли з Ірландії, і вона позичила вам для шлюбної ночі свою. Оце, казала вона, і єсть її гріх. Вона дякувала вам за милості, що ви дарували їй з її дитячих літ, і молила бога, щоб він беріг вашу честь і ваше життя. Вона шле вам привіт і свою любов. Ось, королево, її язик.

– Убивці! – крикнула Ізольда – Верніть мені Бранжієну, вірну мою служницю! Хіба ви не знали, що це мій єдиний друг? Убивці, верніть мені її!

– Правду кажуть, королево, що жінка швидко міняється; в одну хвилину вона сміється, плаче, любить, ненавидить.

– Як я могла дати такий наказ? За яке лихо? Чи ж то не моя була товаришка, дорога та мила, вірна і хороша? Ви це знали, вбивці: я послала її шукати зцілющих трав, і вам я довірила її провести! Але тепер я скажу, що ви її замордували, і вас спалять на вугіллі.

– Королево, знайте, що вона жива і що ми приведемо її до вас здорову й незайману.

Але вона їм не вірила і кляла, як божевільна, і вбивців, і себе. Вона звеліла одному рабові зостатися при собі, а другий учвал побіг до дерева, де стояла прив'язана Бранжієна.

– Дівчино, бог урятував тебе, і твоя пані кличе тебе знову.

Прийшовши до Ізольди, Бранжієна стала перед нею навколішки, благаючи простити гріхи; а королева впала навколішки перед служницею, і обидві, обнявшися, зомліли.

Велика сосна

Не щирої та вірної Бранжієни – самі себе мають берегтися закохані. Та як могли їх сп'янілі серця бути насторожі? Кохання гонить їх, як гонить спрага пораненого оленя до річки або голод – несподівано пущеного з руки яструба на здобич. Не можна, ох, не можна потаїти любові! Правда, Бранжієнина мудрість була в пригоді: ніхто не застав королеву в обіймах її милого; та хіба не міг щогодини й щохвилини, скрізь і завжди кожен бачити, як пристрасть хвилює їх, охоплює, стискає, як б'є вона джерелом, ніби молоде вино через вінця в стояні, з усіх почуттів їхніх?

Уже чотири лукаві барони, що зненавиділи Трістана за його сміливість, кружляють навколо королеви. Уже знають вони про її прекрасну любов. Вони палають від заздрості, злоби й радості. Понесуть вони новину королеві і побачать тоді, як ніжність перетвориться в шалену лютість, як Трістана виженуть пріч або пошлють на страту, як тяжко буде мучитись королева. Вони довго боялися Трістанового гніву, – а проте ненависть перемогла страх, і одного дня чотири барони сказали, що мають про щось із королем говорити, і сказав йому Андре такі слова:

– Ясний королю, ми добре знаємо, що ти зараз вельми розгніваєшся, і це дуже нас засмутить. Але ми повинні виявити тобі те, про що саме несподівано дізналися. Ти щиро полюбив Трістана, а він хоче укрити тебе ганьбою. Даремне ми тебе остерігали; з любові до одного чоловіка ти нехтуєш усіма своїми родичами і баронами, ти не зважаєш ні на кого з нас. Знай же, що Трістан кохає королеву; це суща правда, і про це вже багато говорять.

Аж похитнувся король і мовив, одповідаючи:

– Злий чоловіче, що за лукавство задумав ти? Так, я щиро полюбив Трістана. Того дня, коли Моргольт викликав вас на поєдинок, ви дрижали, ви опускали голови, ви були наче німі, а Трістан пішов проти нього за честь цієї землі, і кожною раною, що дістав він у тому бою, душа його могла вилетіти з тіла. Ось за що ви його ненавидите, ось за що я його люблю більше, як тебе, Андре, більше, як вас, більше, як усіх на світі. Що ж бачили ви? Що ви чули?

– Нічого, королю, нічого, чого не могли бачити твої очі і чути твої уші. Пильнуй, дослухайся, ясний королю. Може, ще не пізно.

І вони пішли, залишивши його – впиватися на дозвіллі отрутою.

Король Марк не міг скинути з себе їхніх злих чарів. Проти волі власного свого серця він почав стежити за небожем і за королевою. Але Бранжієна це помітила, порадила їм бути обачнішими, і марно підіймався король на хитрощі, щоб випитати правду в королеви. Незабаром зрозумів він, яка це негідна боротьба, і, бачивши, що не може одігнати од себе лихих здогадів, покликав Трістана і сказав йому:

– Трістане, покинь цей замок і не важся більше перехоплюватись через його рови й мури. Лихі люди винуватять тебе у великій зраді. Не питай мене: я не міг би тобі переказати їх обвинувачень, не безчестячи нас обох. Не шукай слів мене заспокоїти: я почуваю, що вони будуть марні. Проте я не вірю лукавим викажчикам: коли б вірив, то хіба не віддав би тебе досі на ганебну страту? Та їх лихі намови стурбували мені серце, і тільки тоді воно втихомириться, як ти од'їдеш. Покинь же нас. Я певен, що скоро знову тебе покличу, їдь, мій сину, завжди для мене любий!

Почувши новину, зрадники казали один одному:

– Він поїхав, поїхав ворожбит, вигнаний, як злодій. Що ж буде з ним тепер? Певне діло – перепливе він море і стане служити безчесною своєю службою якомусь іншому королеві.

Ні! Трістан не мав сили виїхати; і коли опинився він по той бік ровів та мурів замку, то зрозумів, що далі йти не може.

Він зостався в самому Тінтажелі-місті, найшов собі з Горвеналем притулок у одного міщанина і ліг там у важкій недузі: його мучила лихоманка, поранений він був ще глибше, ніж тоді, коли Моргольтів спис отруїв йому тіло. За тих днів, як лежав він у хатинці на морському березі і всі втікали од гидкого духу, що йшов із його ран, – троє людей були, однак, при ньому: Горвеналь, Дінас із Лідана і король Марк. Тепер Горвеналь і Дінас сиділи ще у нього в головах, але король Марк не приходив. Трістан стогнав:

– Так, дорогий дядьку, страшнішу отруту тепер випаровує моє тіло, і твоя любов уже не має снаги перенести той жах і огиду.

Та безперестанку, у гарячці та лихоманці, пристрасть, ніби шалений кінь, мчала його до добре замкнених башт, що за ними лишилась королева; вдарялися кінь і рицар об міцні мури і знову вставали, і знову летіли вчвал на ті самі мури. А за добре замкненими мурами Ізольда мучилась теж, іще за Трістана нещасливіша; бо ж треба їй серед чужинців, що за нею стежать цілий день, удавати веселощі та силувано сміятись, а вночі, лежачи обіч короля Марка, затаювати пристрасне хвилювання свого тіла і тремтіння його з лихоманки. Вона хоче полинути до Трістана. Їй здається, що вона стає й підбігає до дверей; та лихі вороги поклали на темному порозі великі гострі коси; що вона ступить, то їх жорстокі леза притискаються до ніжних королевиних колін. Їй здається, що вона падає і що з її порізаних колін б’ють два червоні струмені.

Незабаром закоханим прийде смерть, коли ніхто їм не стане в пригоді. А хто ж стане в пригоді, як не Бранжієна? Наразившись на смертельну небезпеку, вона крадькома пішла до того дому, де нудьгував і мучився Трістан.

Радісно одчинив їй Горвеналь, і, щоб урятувати закоханих, вона порадила Трістанові одну хитру вигадку. Ні, сеньйори, ніколи ви не почуєте про хитрішу любовну вигадку! За замком Тінтажель широко розрісся сад, огороджений міцним частоколом. Без міри багато росло там прегарних дерев, що аж гнулися од плоду та пахучих грон і гойдали на своїх вітах безліч пташок. У найдальшому від замку місці, біля самого частоколу, стояла сосна, висока та рівна; її

грубий стовбур тримав на собі широке буйне гілля. Біля її підніжжя – живе джерело: вода спочатку розливалася в мармуровім водозборі широким, світлим та спокійним струменем, а далі, затиснена в узьких берегах, текла лугом аж до замку, несучи свої хвилі просто в жіночі покої.

Отож щовечора Трістан, як порадила йому Бранжієна, штучно краяв шматочки кори та дрібний хмиз. Він перескакував через гострий частокіл, прямував під сосну і кидав там трісочки у воду. Легкі, як шумовиння, вони пливли гойдаючися за течією, і королева Ізольда в жіночих покоях стежила, коли вони з'являться. Тоді – якщо того вечора щастило Бранжієні одвести короля та лукавих вельмож – королева йшла до свого милого.

Вона йде поспішаючи, боячись та приглядаючись, чи хто з ворогів не заховався де за деревами. А Трістан скоро її побачить, – зараз кидається їй навпроти й обіймає палко. Тоді-то вже береже їх темна ніч та приязна тінь великої сосни.

– Трістане, – каже королева, – хіба ж моряки не запевняють, що Тінтажель – зачарований замок і що силою чарів, двічі на рік, зимою і влітку, він зникає з людських очей? От тепер він зник.

Чи ж правда, це той чарівний сад, що про нього співають арф'ярі: повітряна стіна оточує його довкола, всі дерева вкриті цвітом, од землі йдуть дивні пахощі; герой живе тут не старіючись в обіймах своєї коханої, і ніяка ворожа сила не може зруйнувати повітряної стіни.

А на баштах Тінтажеля гудуть уже сурми сторожі, провіщаючи світанок.

– Ні, – одказує Трістан, – ту стіну вже зламано, і не тут чарівний сад. Але буде такий день, моя люба, коли ми підемо з тобою в щасливу країну, звідки ніхто не вертається. Там високо підноситься палац із білого мармуру; в кожному з тисячі його вікон сяє запалена свіча; в кожному жонглер співає і грає пісні безконечної; сонце не світить там, а проте ніхто за його промінням не тужить. То щаслива країна живих.

Тим часом на верхів'ях тінтажельських башт ранок освітлює зелені та блакитні кам'яні брили.

Ізольда знову найшла своє щастя. Король Марк уже більше не думає на неї нічого лихого, та лукаві вороги догадалися, що Трістан бачився з королевою.

Бранжієна, проте, так добре стерегла закоханих, що даремно за ними слідкували і стежили. Тоді герцог Андре – хай буде він богом посоромлений! – сказав своїм товаришам:

– Сеньйори, порадьмося з Фросіном, горбатим карликом. Він знається на сімох мистецтвах, на магії та на всяких чарах. Він може, як народиться дитина, так добре ворожити по сімох планетах та по зорях, що скаже все, що має їй бути в житті. Він розгадує, силою Бужібуса та Нуарона, найглибше заховані таємниці. Він нам виявить, коли захоче, всі хитрощі Ізольди Білявої.

Ненавидячи красу та мужність, маленький злий чоловічок нарисував чаклунські знаки, почав чарувати та замовляти, приглянувся до ходи Оріона і Люцифера і сказав так:

– Радійте, шановні сеньйори: цеї ночі ви можете їх зловити.

Вони тоді повели його до короля.

– Королю, – мовив знахар, – хай візьмуть на смики псів і осідлають коні; оголосіть, що сім днів і сім ночей ви пробудете в лісі на вловах, – і ви скажете повісити мене, коли цієї ж самої ночі не почуєте, як розмовляють між собою Трістан та королева.

Король учинив так проти свого серця. Ніч упала, він зоставив мисливців у пущі, посадив за собою на коня карлика і вернувся до Тінтажеля.

Знавши прохід в огорожі, він дістався в сад, і карлик підвів його до великої сосни.

– Славний королю, вам треба вилізти між віти оцього дерева. Майте напоготові лука й стріли: може, вони вам стануть у знадобі. Та чекайте тихо – довго чекати вам не доведеться.

– Іди геть, дияволів собако! – одповів Марк. І карлик пішов, одвівши з собою й коня. Він казав правду: королю не довго довелося ждати. Тієї ночі світив місяць, ясний та прекрасний. Схований

між гіллям, король побачив, як його небіж перескочив через гостру огорожу. Трістан підійшов під дерево і кинув у воду трісочки та хмиз.

Але, кидаючи їх, він нахилився до води – і побачив одбиту там королеву постать. О, коли б міг він спинити трісочки, шо вже попливли! Та ні... швидко біжать вони за водою через сад! Там, у жіночих покоях, Ізольда жде їх та виглядає; от уже, напевне, вона їх бачить – і поспішає садом. Хай бог береже закоханих! Вона йде. Трістан сидить нерухомо й дивиться на неї; він чує, як на дереві заскрипіла покладена на тятиву стріла. Вона йде, бистра та обережна, як звичайно. «Що ж це таке? – думає вона – Чому Трістан не біжить мені цього вечора назустріч? Чи не побачив він якого ворога?» Вона спинилась, пильно вдивляючись у гущавину; раптом при місячнім світлі помітила й собі королеву тінь у воді. Добре проявила вона тут мудрість жіночу, не звела очей угору, на дерево. «Господи милосердний, – сказала потихеньку, – вчини лише так, щоб я перша могла заговорити». Вона підійшла ближче. Слухайте ж, як попередила вона мовою свого милого.

– Сеньйоре Трістан, на що ви насмілились? Кликати мене в таке місце, у таку годину! Багато вже разів ви мене викликали – про щось благати, кажете. Про що ж саме? Чого ви від мене сподіваєтесь? Я прийшла-таки, бо ж не можу забути, що коли королева, то за те маю бути вдячна вам. Так от питаю тепер: чого ви хочете?

– Я благаю вас, королево, пом’якшити королівський гнів! – Вона тремтить і плаче. А Трістан благословляє господа бога, що виявив він небезпеку його коханці.

– Так, королево, я багато разів кликав вас, і все намарне; жодного разу, відколи король мене прогнав, ви не виходили до мене. Та змилосердьтеся над нещасним, що перед вами; король ненавидить мене, не знаю за що; а хто ж може уласкавити і втишити його гнів, як не ви, королево, як не люб’язна Ізольда, кому довірив він своє серце?

– Та чи справді ж, Трістане, ви й досі ще не знаєте, що він думає зле на нас обох? І що думає! В якій зраді нас винуватить! Хіба

мені, ще збільшуючи сором та наругу, про те вам розказувати? Мій володар гадає, що я люблю вас злочинною любов'ю. Та господь знає все, і коли я кажу неправду, хай він укриє соромом моє тіло! Ніколи не давала я свого кохання нікому, опріч того, хто перший узяв мене, дівчину, в свої обійми. І ви бажаєте, Трістане, щоб я просила за вас короля? Та коли б він тільки дізнався, що я вийшла сюди під сосну, він узавтра розвіяв би мій попіл по вітру!

Трістан застогнав тоді тяжко:

– Кажуть, любий дядьку: той не грішний, хто не чинить гріха! У якому ж серці могла зародитись така підозра?

– Що ви хочете сказати, Трістане? Ні, король, мій володар, не міг сам такої гидоти намислити. Але лукаві люди переконали його в тому, бо шляхетне серце легко піддасться намовам. Вони люблять-ся, сказали йому обмовники, і повернули нам це на злочин. Так, ви любили мене, Трістане, навіщо це таїти? Бо хіба ж я не дружина вашого дядька, хіба ж я не врятувала вас двічі од смерті? І я, я вас теж любила: адже ви належите до королівської родини, а я багато разів чула від моєї матері, що та жінка не любить свого мужа, котра не любить його кревних. Я любила короля, а тому любила й вас, Трістане; і тепер, коли він вам поверне свою милість і ласку, я буду рада та щаслива... Але тіло мені дрижить, страх мене огортає, я йду звідси, бо й так пробула тут надто довго.

Король, схований між гіллям, на те слово відчув жалощі і тихо усміхнувся. Ізольда побігла, а Трістан їй услід гукнув:

– Королево, іменем спасителя молю вас помогти мені, змилуватись надо мною. Боягузи хотіли віддалити від короля всіх, хто його любить. Їм це вдалося, і тепер вони сміються з цього. Гаразд, я піду геть із цієї країни, нещасний, як тоді, коли до неї прийшов, але одного ще попросіть у короля: хай він за колишні мої послуги дасть мені із своєї скарбниці стільки, щоб я міг посплачувати свої видатки, викупить коня та зброю – і без сорому помандрувати до чужих земель.

– Ні, Трістане, не годиться вам мене про це просити. Я одна в цьому краю, одна в цьому палаці, де ніхто мене не любить, без жод-

ної вірної руки, уся у владі королевій. Може, досить, щоб я сказала йому слово за вас, і він пошле мене на ганебну страту. Хай господь вам поможе, друже мій! Король несправедливо ненавидить вас, але хоч де б ви пішли, бог буде для вас другом і оборонцем.

І вона побігла в свою світлицю, і Бранжієна обняла її там, стривожену та стурбовану; королева розповіла їй усе. Бранжієна тоді:

– Ізольдо, пані моя, – каже, – велике чудо зробив для вас господь. Він милосердний і не хоче, щоб невинні страждали.

Під великою сосною Трістан тим часом, обпершись об мармурову огорожу, гірко скаржився:

– Хай змилується господь надо мною і одверне од мене несправедливість мого дорогого пана.

Як перескочив же він через садовий паркан, мовив собі король, усміхаючись:

– Милий небоже, хай благословенна буде ця хвилина! Далека подорож, що ти в неї збирався вирушити вранці, вона вже скінчилась.

Карлик Фросін на узліссі читав на зорях; він вичитав, що король має послати його на смерть. Почорнівши від страху та сорому, він надувся зо злості і швидко кинувся втікати до уельської землі.

Карлик Фросін

Король Марк помирився з Трістаном. Він дозволив йому вернутися в замок, і, як раніше, знову ночує Трістан у королівській опочивальні разом з ближніми та вірними людьми; коли захоче, може він туди входити і виходити відтіль. Короля це вже не турбує. Та хто може довго таїти своє кохання?

Марк вибачив лукавим обмовникам, а коли сенешаль Дінас із Лідана потрапив якось у далекому лісі на заблуканого нещасного горбатого карлика, він привів його до короля, король змилувався і відпустив йому провину. Та добрість короля тільки дратувала баронів; вони знову застали Трістана з королевою і так присяглися один одному: як не вижене король свого небожа із країни, то вони вер-

нуться до своїх міцних замків і встануть на Марка війною. Вони запросили короля на раду:

– Королю, люби нас чи ненавидь, то воля твоя, але ми хочемо, щоб ти прогнав Трістана. Він кохає королеву, це може бачити кожен. А ми, ми цього не можемо стерпіти.

Король, їх слухавши, зітхнув і мовчки опустив голову.

– Ні, королю, ми цього не стерпимо, бо ми тепер знаєм, що ця новина, перше така вразлива, тебе більш не дивує і що ти спочуваєш їх злочину. Що ж учиниш ти? Подумай, послухай ради. Ми – коли ти не відішлеш небожа від свого двору назавжди, – ми зречемося тебе й твого двору, вернемося до своїх баронств, заберемо з твоєї облади і сусідів. Так ми кажемо тобі: вибирай же!

– Сеньйори, раз уже я повірив бридким словам, що ви казали на Трістана, і мені довелось каятись у цьому. Але ви – мої феодали, і мені не хочеться позбутися послуг моїх людей. Дайте ж мені пораду, прошу вас, ви повинні мені бути за порадників. Ви знаєте, що я не люблю непомірних гордощів та високодумства.

– То скажіть покликати, королю, карлика Фросіна. Ви не вірите йому через ту пригоду, що в саду. А хіба ж не вичитав він, проте, по зорях, що королева вийде того вечора під велику сосну? Він багато чого знає, порадьтеся з ним…

І прибіг тоді проклятий горбань, і Деноален його обняв. Слухайте, якого лукавства научив він короля.

– Звеліть, королю, вашому племінникові, щоб він одвіз узавтра вдосвіта якнайшвидше в Кардюель листа до короля Артура, писаного на пергаменті і добре запечатанного воском. Королю, Трістан спить уночі біля вашого ліжка. Після першого сну вийдіть із кімнати, і присягаюсь вам богом і римським законом, що як любить він Ізольду нечестивою любов'ю, то йому захочеться поговорити з нею перед від'їздом; коли він підійде до неї так, що я того не знатиму, а ви не побачите – звеліте мене вбити. Дайте мені лише зробити те, що я знаю, і не кажіть Трістанові про своє доручення, поки не підете всі до сну.

– Гаразд, – мовив Марк, – хай буде так. Тоді піднявся карлик на мерзенні хитрощі; він пішов до пекаря, купив у того за чотири деньє білої муки і сховав її собі під одежу. Чи хто коли міг додуматись до такої лукавої вигадки? Настала ніч, король потрапезував, слуги його поснули у великій, сусідній з його опочивальнею кімнаті, а Трістан підійшов, як завжди, до королевого ложа.

– Любий небоже, вволь мою волю: поїдь верхи до короля Артура в Кардюель, одвези йому цього от листа, привітай його від мене і довше, як день, не барись там.

– Завтра я одвезу листа, королю.

– Так, узавтра до схід сонця.

І от Трістан у великій тривозі. Од його ліжка до ліжка королевого не більше як на один спис. Шалене бажання охопило його – поговорити з королевою, і він присягся сам собі в серці, що перед світом, коли король Марк спатиме, підійде до неї. О боже, яка безумна думка!

Карлик спав, як звичайно, в королівській світлиці. Коли здалось йому, що всі поснули, він устав і насипав між постіллю королеви та Трістановою білого борошна: коли б захотів хто із закоханих підійти до другого, сліди його мали зостатись па борошні.

Та Трістан не спав іще. Він побачив, що робить карлик і подумав: «Що ж воно таке? Цей карлик не має звички дбати про моє щастя; проте я ошукаю його: треба бути дурнем, щоб залишити для нього сліди своїх ніг».

Опівночі король устав і вийшов, а за ним горбатий карлик. У кімнаті було темно. Ні свічки запаленої, ані світильника. Трістан підвівся і став у себе на постелі. Боже наш! Навіщо йому спало це на думку? Підкорчивши ноги, він змірює оком віддалення, плигає й опиняється на королевому ліжку. Леле! Напередодні в лісі великий вепр поранив його іклом у ногу, і, на нещастя, рана досі не була перев’язана. Отож як плигав він, то від зусилля рана відкрилася – і з неї потекла кров; але не бачив Трістан крові, що струмує з ноги і червонить білизну на постелі. Тим часом надворі карлик силою своїх чарів дізнався, що закохані одне біля одного.

Він задрижав з радості і мовив Маркові:

– Ідіть, королю, і коли ви їх не застанете вкупі, то звеліть мене повісити.

І от ідуть вони в світлицю – король, карлик і чотири лукаві вельможі. Трістан їх почув: він борзо встав, кинувся і досяг свого ліжка. Та горе! Кров саме в ту хвилину, як він стрибав, сильно полилась на муку; а тут уже й король, і барони, і карлик, несучи світоч. Трістан і Ізольда вдали, ніби сплять. Вони зостались самі в покої, і тільки Перініс спав біля ніг Трістанових і не ворушився. Але побачив король пурпурову пляму на своїй постелі і свіжозакривавлену муку на долівці. Тоді чотири барони, що ненавиділи Трістана за його мужність та рицарську вдачу, придержують його на ліжку, погрожують нещасній королеві, сміються з неї, знущаються і обіцяють їй правий суд. Приглянувшись до Трістана, вони знайшли його рану.

– Трістане, – каже король, – ти вже нічим не можеш виправдатись; узавтра ти помреш.

А той волає до нього:

– Змилуйтесь, королю! Іменем господа, що постраждав за людей, змилосердьтесь над нами.

– Помстись за себе, королю, – кажуть на те лукаві.

– Любий дядьку, не за себе я благаю; що мені смерть? Певна річ, коли б я не боявся вас розгнівати, я дорого відплатив би за образу цим от боягузам, що без вас, королю, не зважились би діткнутись руками до мого тіла. Та я шаную вас і люблю вас, і тому здаюсь на вашу ласку; що хочете, те й чиніть зо мною. Але пожалійте, сеньйори, пожалійте королеву!

І Трістан упав Маркові до ніг.

– Змилуйтесь над королевою, бо коли єсть у цьому замку людина, що посміла б неправо запевняти, ніби я любив її злочинною любов'ю – та людина мусила б зустріти мене в чесному двобої. Змилуйтесь над королевою, на бога!

Але барони міцно зв'язали його, зв'язали і королеву. О! Коли б знав він, що йому не дадуть довести свою безневинність на поє-

динку, то краще дав би він себе на частини розірвати, ніж ганебно зв'язать. Та він здався на волю божу, бо знав, що ніхто не зважиться підняти на нього руку у двобої. І його була правда: він недаремне надіявся на бога. Коли він присягався, що не любив королеву злочинною любов'ю, вороги сміялися з того, як з нахабної брехні. Але я звертаюся до вас, сеньйори: вам відомо про дання, випите на морі, і ви знаєте, чи він казав неправду. Не вчинок виказує злочин, а суд. Люди бачать вчинки, але бог бачить серце, – і один лише він суддя праведний. Від нього ж то й іде той порядок, що коли кого в чому обвинуватять, – то й може виправдатись у чесному двобої, і завжди він сам бореться на боці безневинного. Ось чому Трістан вимагав суду і поєдинку і остерігався образити короля Марка. Але якби знав він, що має статись, він повбивав би зрадників. Господи, чому він не повбивав їх?

Стрибок із каплиці

По городу серед темної ночі котиться чутка: Трістана й королеву впіймано, король хоче їх покарати смертю. Багаті городяни й простий люд – усі плачуть.

– Ой лихо; як же нам не плакати! Трістане, хоробрий бароне; невже ж маєш ти вмерти од такої зрадницької підлоти? А ти, королево щира та шляхетна! В якій землі має народитись королівна, така, як ти, гарна на вроду, така, як ти, всіма люблена?

– І все це вийшло од твого чаклунства, горбатий карлику! Хай той не побачить вовіки лиця господнього, хто, зустрівшися з тобою, не вразить тебе списом у серце!

– Трістане, милий друже, коли Моргольт, прибувши сюди забрати наших дітей, зійшов з корабля на цім от березі, жоден із баронів не насмілився піднести на нього зброю, і всі мовчали, як німі. А ти, Трістане, ти став до бою за всіх нас, корнуельців, і вбив Моргольта; і він поранив тебе списом, що ти ледве за нас не помер.

– То чи ж можемо ми сьогодні, все те пам'ятаючи, пристати, щоб тебе ведено на смерть?

Скарги й плачі постають у місті; всі біжать до замку. Але король у такім гніві, що нема такого сильного та відважного барона, котрий наважився б той гнів словами пригамувати.

Минає ніч, день ізближається. До схід сонця їде Марк за город, туди, де звичайно судив він своїх підданців. Там велить він викопати рів і накидати в нього узлуватої колючої лози та викопаної з корінням білої й чорної тернини. Коли настав час ранішньої молитви, він звелів скликати з усієї землі корнуельських людей. З гамором сходяться вони; нема такого, хто-б не плакав, опріч одного лише тінтажельського карлика. І сказав тоді король:

– Сеньйори, я повелів накласти багаття з тернини для Трістана і для королеви, бо вони зробили злочин.

Але всі тоді в крик:

– Хай буде суд, королю, хай буде перше суд, розгляд і оборона! Ганебно й злочинно було б убити їх без суду. Королю! Почекай, змилуйся над ними!

А Марк на те гнівно:

– Ні! Не буде їм ні суду, ні милості, ні оборони! Присягаюсь іменем творця світу, коли ще хто насмілиться просити мене про це, – перший згорить на цьому огні!

І от наказує він розпалити огонь і привести із замку першого Трістана.

Тернина палає, всі мовчать, король жде. Слуги прибігли до замку, де закоханих оточила міцна сторожа. Вони тягнуть Трістана за зв’язані руки. Боже правий! Яка то мерзотність була так його зв’язати. Він плаче від наруги; але що по його сльозах? Ведуть його зганьбленого, а королева кричить, з горя сливе зовсім обезумівши:

– Коли б мене вбили, друже, аби лиш ти жив, – яка то була б радість!

І от сторожа та Трістан прямують із міста туди, де розкладено багаття.

Аж раптом позад них з’являється вершник; він мчить учвал, доганяє їх і на ході сплигує з свого коня: це Дінас, добрий сене-

шаль. Почувши, що скоїлось, він виїхав із свого замку Лідан; піна, піт і кров струмували з боків його коня.

– Сину мій, я поспішаю на королівський суд. Коли бог поможе, я дам йому таку пораду, що буде вам обом у пригоді; уже ось і тепер я можу хоч маленьку та зробити тобі послугу.

– Приятелі, – каже він тоді до слуг, – я хочу, щоб ви вели його без пут (і Дінас розрубав ганебні мотузи); якби він попробував утікати, то хіба не маєте ви мечів у руках?

Він цілує рицаря в уста, сідає знову на сідло і мчить далі. Отже, послухайте, який бог милосердний та добрий! Він, що не бажає смерті навіть грішникові, почув ревний плач та стогін бідних людей, що молилися за взятих на муки коханців. Над дорогою, де проходив Трістан, на верхів'ї скелі стояла при морі повернена на північ каплиця. Її стіни підносились на краю високої, стрімкої берегової скелі, і розмальоване вікно – мистецький утвір якогось святого – виходило над страшне глибоке провалля. Трістан і каже своїм супровідникам:

– Панове, ви бачите цю каплицю, дозвольте мені зайти в неї. Смерть моя близька, і я хочу помолитись богові за всі свої гріхи й провини. В каплиці немає іншого виходу, крім цього, кожен із вас має меча. Ви добре знаєте, що я можу вийти тільки цими дверима і що, помолившись, муситиму знов віддатись вам у руки.

Один із сторожів сказав:

– Певна річ, ми можемо йому це дозволити.

І вони дали йому ввійти. Він перебігає каплицю, переплигує хори, досягає розмальованого вікна, розчиняє його й кидається вниз. Краще-бо впасти тут і розбитись, аніж умерти на огні, та ще перед таким збіговищем!

Знайте ж, сеньйори, що бог змилувався над ним.

Вітер набрався в його одежу, поніс рицаря і легко посадив його на широкому камені, біля підніжжя скелі. Люди в Корнуельсі і досі називають цей камінь «Трістанів стрибок».

А перед каплицею чекають та й чекають. Даремне! Тепер уже бог узяв його під свою охорону. Він біжить, сипкий пісок обвалю-

ється під його ногами. Він падає, обертається, бачить далеке багаття: огонь палає, дим іде вгору. Він біжить.

З мечем при боці Горвеналь чвалом вимкнув із города: король спалив би був його замість його пана. Він догнав Трістана в чистім полі, і Трістан скрикнув:

– Учителю! Господь змилувався надо мною. О, я нещасний, навіщо це мені? Коли немає Ізольди, то немає нічого для мене дорогого. Чому я краще, падавши, не розбився? Я врятувався, Ізольдо, а тебе уб'ють. Її спалять через мене; я через неї теж умру.

Горвеналь на те каже:

– Милий мій пане, заспокойтеся, не слухайте свого гніву. Бачите той он густий чагарник, оточений широким ровом? Сховаймось там. Багато проходить людей цією дорогою, вони нас оповістять про все, і коли, сину мій, королева Ізольда буде спалена, то я, клянусь ім'ям Ісуса, сина Марії, не знатиму відпочинку доти, доки ми не помстимось за неї.

– Дорогий учителю, у мене нема меча.

– Ось він – я привіз тобі.

– Гаразд, учителю; тепер я не боюсь нікого, опріч господа.

– Іще, сину, у мене під одежею річ, що вельми тебе потішить: мідний і легкий панцер; він може бути тобі в знадобі.

– Давай його сюди, славний учителю. Присягаюсь богом, у якого вірую, – тепер я визволю свою милу.

– Не поспішай, – відповідає Горвеналь. – Господь, напевне, готує для тебе вірнішу помсту. Зміркуй, що тобі не можна зближатись до огнища: круг нього стоять городяни, а вони бояться короля; котрий і хотів би, щоб ти звільнився, перший тебе ж і вдарить. Сину, добре каже приказка: безумство – не хоробрість. Почекай...

Коли Трістан кинувся зі скелі, один бідний чоловік із простого люду побачив, як устав він і побіг. Чоловік той кинувся до Тінтажеля і тайкома ввійшов у королевину світлицю.

– Королево, не плачте. Ваш друг урятувався.

– Хай буде благословен господь! – мовила вона. – Чи тепер мене зв’яжуть чи розв’яжуть, помилують чи скарають – мені байдуже!

Лихі люди так скрутили їй руки, що з них аж кров текла, – але вона казала усміхаючись:

– Чого б я була варта, якби заплакала від цієї муки тепер, коли милосердний бог вирвав мого друга із рук ворогів.

Коли дійшла до короля новина, що Трістан утік із каплиці, – він поблід од гніву і наказав слугам привести до нього Ізольду.

Ведуть її, вона з’являється на порозі світлиці і простягає ніжні свої закривавлені руки. Стогін устав тоді на вулиці.

– Господи, змилуйся над нею! Шляхетна, горда королево, скільки печалі принесли в нашу землю ті, що на тебе виказали. Хай будуть вони прокляті!

І от приведено королеву до тернового огню. Тоді Дінас, сеньйор Лідана, упав королю до ніг.

– Королю, вислухай мене; я довго служив тобі чесно й незрадливо, не шукаючи користі, бо ж немає бідаря сироти, старої жінки, що дали б мені хоч гріш за сенешальство, яке я маю від тебе все своє життя. В нагороду за це помилуй королеву. Ти хочеш спалити її без суду: це недобре, бо вона не признається до того злочину, в якому її обвинувачуєш. Подумай. Коли ти спалиш її на огні, небезпека постане в твоєму краю: Трістан утік; він добре знає всі долини, пущі, всі шляхи й дороги; він одважний вояк. Певне, ти йому дядько, і він не нападе на тебе; але кожного з баронів, твоїх васалів, він, зустрівши, уб’є.

І чотири обмовники, теє чувши, побіліли; їм здалося, що вони вже бачать, як Трістан засів у засідці і чигає на них.

– Королю, – каже сенешаль, – коли правда, що я все життя вірно тобі слугував, – віддай мені Ізольду; я відповідатиму за неї як охоронець і заручник.

Але король узяв Дінаса за правицю і заприсягся всіма святими, що зараз же покарає Ізольду.

Тоді Дінас підвівся на рівні ноги.

– Королю, я вертаюсь до Лідана – і більше вже я вам не слуга.

Ізольда сумно усміхнулась йому. Він сів на свого ратного коня і поїхав скорбний, похмурий, з опущеним чолом.

Ізольда стоїть перед огнем. Юрба круг неї кричить, проклинає короля, проклинає злих баронів.

Сльози котяться по королевиному обличчю. Вона одягнена у вузьку сіру одежу, з тонкою на ній золотою смужкою; золота нитка заплетена в її косах, що спадають нижче колін. Тільки лиху, невірну людину не взяв би за серце жаль, бачивши ту вроду невимовну. Боже, як міцно зв'язали їй руки!

На той саме час сто гидких, струпом укритих прокажених пришкутильгали на своїх милицях, з шумливими торохкавками в руках, до місця кари; їхні налиті кров'ю очі, милуючись, дивилися з-під напухлих повік на видовище.

Дівен, найбридкіший з-поміж хворих, крикнув до короля верескливим голосом:

– Королю, ти хочеш укинути в огонь свою жінку; це добра покара, але надто коротка. Це полум'я її скоро спалить, а вітер скоро рознесе її попіл. І коли огонь потухне, стражданням її настане край.

Коли хочеш, я тобі пораджу гіршу кару, таку, що вона житиме, але в ненастаннім безчесті та в нарузі, і щодня, щогодини проситиме собі смерті. Хочеш цього, королю?

Король одказав:

– Так, життя для неї у вічному безчесті й нарузі гірше, як смерть. Хто навчить мене таких тортур, того я над усіх полюблю.

– Королю, я коротко скажу тобі свою думку. Глянь, ось у мене сто товаришів. Оддай нам Ізольду, хай вона належить нам усім. Хвороба розпалює наші бажання. Оддай її своїм прокаженим. Жодна жінка не кінчала гірше свого життя. Глянь, як лахміття поприкипало до наших виразок, що сльозять і гнояться. І коли та, що при тобі втішалася дорогими шатами, підбитими кольоровим футром, пишними оздобами, мармуровими світлицями, добрими винами, шанобою, веселощами та розкішними розривками, – коли вона побачить двір твоїх прокажених, коли їй доведеться ввійти в наші низькі ха-

лупи, лягти в одну постіль з нами, – тоді Ізольда Прекрасна, Ізольда Білява збагне свій гріх і пошкодує за цим славним терновим огнем.

Король вислухав його, устав і довго стояв нерухомо. Потім він підійшов до королеви і вхопив її за руку. Вона заволала:

– На бога, королю, спаліть мене швидше, спаліть мене!

Але король віддав її калікам. Івен узяв її, і сто прокажених її тісно оточили.

Чувши їхній крик і вереск, всі серця сповняються жалощами, але Івен радіє; Ізольда йде, Івен веде її. Гидке стовписько вийшло за місто.

Їм припало йти тою дорогою, де був Трістан у засідці.

Горвеналь скрикнув:

– Сину, що ти вчиниш тепер? Он твоя кохана.

Трістан виїхав з гущавини.

– Івене, буде тобі її вести, облиш її, коли хочеш жити.

Але Івен скинув свого плаща.

– Вперед, товариші! За милиці! За костури! Покажімо свою одвагу.

Славно було глянути, як прокажені поскидали свої плащі, як вишикувались вони до бою, кульгаючи на хворих ногах, як вони з криком та з риком, з гидким сопінням розмахували своїми палицями; той погрожує, той гарчить, як пес. Та гидко було Трістанові вбивати їх. Розказують оповідачі, що Трістан убив Івена; не личить так говорити. Ні, він був надто шляхетний рицар, щоб убити такий набрід. Але Горвеналь, виламавши міцну дубову гілляку, вдарив нею Івена в лоб; чорна кров бризнула і залила його аж до потворних ніг.

Трістан одбив королеву: уже їй тепер не буде нічого лихого. Він розрізав пута на її руках, і от вони втрьох – Трістан, Ізольда й Горвеналь – покинули ту рівнину і пішли шукати схованки вгору, а там, у найтемнішій гущавині, Трістан не боявся уже ніякої небезпеки, ніби опинившись за стінами міцного замку.

Коли настав вечір, вони спинились біля підніжжя гори; страх утомив королеву, вона поклала голову Трістанові на груди і заснула.

Уранці Горвеналь позичив у якогось лісничого лук і дві добре оперені та зазублені стріли і дав їх Трістанові, доброму стрільцю та мисливцеві. Той витропив дику козу і вбив її. Горвеналь назносив сухого хмизу, викресав огню і розпалив багаття, щоб спекти дичину. Трістан нарізав віт, збудував із них куреня і вкрив його листом; Ізольда густо настелила в курені трави. І от у глибині дикого лісу почалося для втікачів суворе, а проте любе їм життя.

В гущавині дикої пущі з тяжкими зусиллями блукають вони, ніби зацьковані звірі, тільки вряди-годи пощастить їм переночувати де-небудь дві ночі поспіль. Їжа їхня – лише м'ясо лісової звірини, і, жалкуючи, згадують вони про смак солі та хліба. Їхні обличчя схудли й поблідли, одежа, чіпляючись за колючки, порвалася на лахміття.

Вони люблять, вони не страждають. Одного дня, мандруючи в цих великих лісах, що ніколи не знали сокири, вони натрапили на житло пустельника. На сонці, в світлому кленовому гаю, старий тихо походжав перед своєю каплицею, обпираючись на патерицю.

– Сеньйоре Трістан, – скрикнув, – визнайте, якою великою присягою заприсяглися мешканці Корнуельсу! Король ізвелів оголосити по всіх усюдах: хто зловить вас, той дістане в нагороду сто марок золотом. І от усі барони побожились, що привезуть вас до короля, хоч живого, а хоч мертвого. Покайтеся, Трістане! Бог дарує грішникам їхні провини, як вони каються.

– Мені покаятись, сеньйоре Огрін? В якому ж гріху? Ви, що нас судите тепер, чи ви ж знаєте, який напій випили ми на морі? Так, славний трунок сп'янює нас, і я волів би все життя старцювати по дорогах, живитися травами та корінням, аби була при мені Ізольда, ніж без неї бути королем пишного королівства.

– Хай вам бог поможе, Трістане, бо ви втратили і цей світ, і той. Зрадника свойого пана закон велить розірвати двома кіньми, спалити на огні, і там, де залишиться з нього попіл, не росте вже трава і марно працює хлібороб, і дерево, і всяке зело там гине. Трістане, віддайте королеву тому, хто взяв із нею шлюб по римському закону.

– Вона вже не належить йому: він оддав її своїм прокаженим; у прокажених я її відбив. З тієї хвилини вона моя, я не можу розлучитися з нею, а вона зо мною.

Огрін сів; у ногах його плакала-тужила Ізольда, поклавши голову на коліна людині, що терпить муки в ім'я боже. І говорив їй пустельник слова із письма святого; але вона, ридаючи, хитала головою і не хотіла йому вірити.

– Горе мені! – сказав Огрін, – Хіба ж є слова, щоб ними втішати мертвих? Покайся, Трістане, бо нерозкаяний грішник – то мрець.

– Ні, я живу і не каюсь. Ми вернемося в діброву, що дає нам притулок і охорону. Ходім, Ізольдо, друже мій коханий.

Ізольда підвелась; вони взялись за руки і пішли поміж високою травою та кущами вересу; дерева з'єднали за ними свої віти, і листя закрило їх від людського ока. Послухайте, сеньйори, про дивну пригоду. Трістан іще раніше, бувши при королі, виховав мисливського пса – гарного, жвавого, доброго до бігу: жоден граф, жоден король не мав у себе такого славного собаки для полювання з луком. Звали його Гюсден. Довелось замкнути його в башні, прив'язавши до колоди; відколи не бачив Гюсден свого хазяїна, він не брав ніякої їжі, рив землю пазурами, плакав, як людина, жалібно вив. Чимало кому зробилось його шкода.

– Гюсдене, – казали ті люди, – не було ще тварини, яка б любила так щиро, як ти. Так, мудро сказав Соломон: мій вірний друг – то мій вірний хорт.

І король Марк, згадуючи минулі дні, казав у серці своєму:

– Великий розум у цього пса, що так він нудьгує за своїм господарем: справді-бо, чи є людина в Корнуельсі, варта Трістана?

Три барони прийшли до короля:

– Сеньйоре, скажіть одв'язати й відпустити Гюсдена, ми тоді справді дознаємось, чи він горює за хазяїном; а коли ні, то ви побачите: як скоро його відпустять, він з розкритою пащекою, з висолопленим язиком буде кидатись на людей і на тварин.

І от його одв'язано. Він виплигує в двері і біжить до кімнати, де перше знаходив, було, Трістана. Він гарчить, виє, нюшкує і на-

трапляє, нарешті, на господарів слід. Ухопивши тропу, він крок за кроком іде до того місця, де мали спалити Трістана. Всі їдуть за ним і дивляться, що то буде. Він голосно гавкає і дереться на скелю. От він уже в каплиці, стрибає на престол; раптом кидається у вікно, падає біля підніжжя скелі, знову нападає на слід, кілька хвилин лишається в густому гаю, де Трістан ховався в засідці, і далі біжить у пущу. Усякому, бачивши те, серце стислося з жалощів.

– Ясний королю, – сказали тоді рицарі, – годі нам за ним гнатися, він може нас завести в такі місця, звідки важко було б повернутись.

Усі поїхали назад. А пес у діброві подає дзвінкий голос, і лісова луна його підхопила.

Здалека почули це Трістан, королева та Горвеналь.

– Це Гюсден, – мовили вони і вжахнулись: видима річ, король женеться за ними, пустивши на їх, як на дикого звіра, свої ловецькі собаки... Вони заглибились у непрохідний чагарник. На краю чагарника Трістан спинився і натяг свого лука. Але як Гюсден побачив і пізнав свого пана, то плигнув до нього, почав крутити головою і хвостом і дугою вигинати спину. Чи хто бачив коли таку радість? Потім він підбіг до Ізольди Білявої, до Горвеналя, навіть до коня й до того полащився. Жалко було його Трістанові!

– Лишенько! – мовив він, – І навіщо він нас найшов? Що маю робити з собакою, котра не вміє таїтись, гнана й переслідувана людиною? По лісах і долинах, по горах і ярах король розшукає нас; Гюсден нас ізрадить своїм гавканням. Ох! Любов і щире серце привели його сюди шукати собі смерті. Але ж нам треба стерегтись. Що робити, порадьте мені?

Ізольда погладила Гюсдена рукою і сказала:

– Сеньйоре, змилуйтесь над ним! Я чула про одного лісничого в Уельсі, що привчив свого пса гнати по сліду раненого оленя, не подаючи голосу. Друже Трістане, що б то була за радість, якби привчити до цього і Гюсдена.

Він на яку хвилину замислився. Гюсден тим часом лизав Ізольді руки. Жаль узяв Трістана, і він одповів:

– Спробую. Дуже тяжко було б мені його вбити.

Незабаром по цьому пішов Трістан полювати, вигнав оленя й поранив його стрілою. Гончак хотів був кинутись звірові вслід і забрехав так голосно, аж далеко покотилася луна. Трістан ударив його й примусив замовкнути; підвів голову пес, дивиться на свого хазяїна, не сміє знову подати голос, боїться доганяти оленя. Тоді Трістан кладе його біля своїх ніг і злегка вдаряє себе по чоботі каштановою гілкою, як то роблять мисливці, щоб нацькувати псів; на цей знак Гюсден знову хоче загавкати, Трістан знову карає його. Так от муштруючи, за який, може, місяць він навчив собаку ганяти звірину нишком.

Минуло літо, настала зима. Закохані мали собі пристановище в печері, під кам'яною скелею; земля замерзла, і колючі крижинки вкрили їхню постіль із сухого листя. Але така була сила їхнього кохання – ні він, ні вона не відчували свого горя.

Настав знову ясний час, і вони поставили під деревами курінь із позеленілих уже віт. Трістан змалку навчився переймати у лісових пташок їхні голоси, він міг то співати вивільгою, то дзенькати, як синиця, то тьохкати по-солов'їному, і не було тої птиці, якої він би не вдав. Отож інколи сила-силенна пташок, злетівшись на його свист, сідали у вітах куреня і, надимаючи свої горляночки, любо виспівували в красному сонячному світлі. Тепер не блукали вже залюблені по лісі, шукаючи схову: жоден із баронів не зважувався за ними ганятись, знаючи, що Трістан кожного повісив би на гіллясті першого-ліпшого дерева. Проте якогось дня один із недобрих баронів, Генелон – хай буде прокляте його ім'я, – віддавшися мисливському запалу, насмілився заїхати аж під Моруа. Того саме ранку в яру на узліссі Горвеналь розсідлав свого коня і попасав його на молодій травиці, а в гаю під зеленим гіллям, на ложі із весняних квітів, Трістан держав королеву в міцних обіймах; обоє спали.

Зненацька Горвеналь почув голоси ловецьких псів: вони шалено гнали оленя, олень біг просто в яр. Здалеки, на галявині, з'явився мисливець, Горвеналь пізнав його: це був Генелон, чоловік, що

його Трістан ненавидів понад усіх; один, без джури, стиснувши острогами закривавлені боки свого румака, затинаючи його гарапником по шиї, мчав він уперед. Притаївшись за деревом, Горвеналь чатував; прудко летить їздець, та не так прудко буде він вертатись.

Він зближається, Горвеналь вискакує зо своєї засідки, хапає коня за гнуздечку, пригадавши в цю хвилину, скільки-то зла вчинив цей лукавець, убиває його, розрубує на частини його тіло і йде пріч, несучи з собою одтяту голову. А там, на розкішній постелі з квіток, під наметом із гілля, Трістан і королева спали, тісно обнявшись. Горвеналь тихенько підійшов до них із мертвою головою в руці. Генелонові доїжджачі, найшовши під деревом тулуб без голови, стратили тяму; їм здалось, що Трістан женеться вже й за ними, і вони кинулись урозтіч, боячись неминучої смерті. Відтоді ніхто не важився полювати в тих пущах. Щоб звеселити серце своєму панові, коли той прокинеться, Горвеналь прив'язав мертву голову за волосся до жердини куреня так, що густе листя обвивало її навкруги.

Трістан пробудився – і бачить напівзаховану межи листям голову, що дивиться на нього. Він упізнав Генелона і встає, ужахнувшись, на рівні ноги. Але вчитель кричить йому:

– Заспокойся, він мертвий. Я його вбив цією от шпагою. Сину мій, це твій ворог.

Врадувався тоді Трістан: той, кого він ненавидів, Генелон, уже неживий.

І от уже ніхто не насмілювався заходити до того дикого лісу: страх стояв там за сторожа, і закохані були там єдині господарі. Тоді ж то Трістан змайстрував лука і назвав його Несхибним: стріла з нього попадала в ціль, чи то була людина, чи звірина, і саме в те місце, куди хотілося влучити.

Це було влітку, сеньйори, в жнива, за який час після зелених свят. Пташки, сидячи на росяному гіллі, виспівували назустріч ранішній зірниці. Трістан вийшов із куреня, озброївся мечем, перевісив через плечі лука та й вирядився по здобич. Ще й вечір не настане, як його спіткає велике лихо. Ні, жодні в світі закохані не любилися

так щиро, і жодні не заплатили такими муками за свою любов. Намучений спекою, вернувся Трістан з полювання і обняв королеву, а вона:

– Друже, де ти був?

– Я ганявся за оленем, він утомив мене до краю. Глянь: з мене піт так і ллється. Я хотів би лягти заснуть.

Під наметом із зеленого гілля на постелі з свіжої трави Ізольда лягла перша.

Трістан ліг обіч неї, поклавши між нею й собою меча без піхов. На щастя собі, вони полягали як були, в одежі. У королеви на пальці був золотий перстень з чудовими смарагдами, весільний дарунок від короля; пальці її так схудли, що обручка ледве держалась. Вони спали обнявшись. Трістан одну руку поклав під голову милій, а другою міцно пригортав її прекрасне тіло; але уста їхні не торкались одні одних. Ні вітру, ні шелесту навкруги. Крізь сплетене гілля сонячний промінь упав на Ізольдине обличчя, і воно сіяло, мов ясна крижинка.

Саме того ранку побережник, обходячи ліс, натрапив на пом'яту траву; то залюблені спочивали там напередодні. Не збагнувши, хто б то міг бути, побережник пішов слідом і натрапив на їхній намет. Він побачив, як вони сплять, пізнав і кинувся втікати, боячись страшного гніву розбудженого Трістана. Прибіг він просто до замку Тінтажель, що був за два льє відти, і піднявся по сходах у королівський зал, де король творив суд у колі своїх васалів.

– Друже, пощо ти сюди примчав, та ще й такий задиханий, як псар, що довгий час гнався слідом за хортами? Може, й ти маєш до нас яку скаргу? Хто тебе вигнав із мого лісу?

Побережник одкликав його набік і пошепки сказав йому:

– Я бачив королеву і Трістана. Вони спали. Я злякався.

– Де це було?

– Вони в курені, в лісі Моруа. Вони сплять обнявшись. Не гайся, як хочеш помститись.

– Іди, чекай мене на узліссі біля підніжжя Червоного Хреста. Гляди, ні перед ким не прохопись про те, що бачив. Я дам тобі золота й срібла скільки захочеш.

То побережник пішов і сів виглядати короля біля підніжжя Червоного Хреста. Прокляття шпигові! Але ж він і помер ганебною смертю, це ви зараз самі побачите.

Король сказав осідлати коня, озброївся мечем і крадькома виїхав без слуг, без супутників із міста. Їдучи, пригадав він про ту ніч, коли зловив був свого небожа: яку ж тоді ніжність появила до Тристана яснолиця білява Ізольда! Аби-но застати їх несподівано, буде їм кара за їхні гріхи, буде їм помста за ганьбу та безчестя! Біля Червоного Хреста найшов він побережника.

– Іди попереду, веди мене швидко і просто.

Чорна лісова сутінь огорнула їх звідусіль. Виказник іде вперед, король за ним. Він надіється на свій меч, що не раз служив йому вірою й правдою. Так! Прокинеться Трістан, і один із них – котрий, то тільки господь відає, – упаде мертвий.

– Королю, – шепоче побережник, – уже близько.

Він підтримав йому стремено, а коня прив’язав за гнуздечку до кислиці. Ще пройшли трохи – і враз на сонячній поляні побачили заквітчане шатро з гілля.

Король розстебнув свою мантію з щирозолотими застіжками і одкрив тим свій прекрасний стан. Вихопивши меча з піхов, присягається він у своєму серці, що коли не вб’є їх, то помре сам. Побережник пішов був за ним, але він дав йому знак вернутись.

Увійшов король під гіллясте шатро, розмахнувся гострим мечем... Яке ж то буде горе, коли він ударить ним! Але враз він примітив, що королевині уста не торкаються Трістанових і що меч без піхов лежить між ними.

– Господи мій, що я бачу! – сказав він – Чи слід же їх убивати? Скільки вже часу вони живуть у цьому лісі, – і коли б любилися безумною любов’ю, то не клали б між собою меча. А хіба не знає кожен, що покладений між двома тілами меч найвірніша охорона і запорука невинності. Безчесно кохаючись, вони не лежали б так не-

порочно. Ні, я їх не вбиватиму, це був би великий гріх. І якщо я розбудив би його і один із нас упав у двобої мертвий, – то довго про це говорили б люди, і сором упав би на нас. Але я зроблю так, щоб, прокинувшись, вони зрозуміли, що я бачив їх сонних і не хотів їм смерті, що господь їм прощає й милує їх.

Сонце крізь віти пекло біле Ізольдине личко, король узяв свої лямовані горностаєм рукавиці. «Це вона, – думалось йому, – це вона привезла мені їх з Ірландії». І він прилаштував рукавиці між листям так, щоб затінити королеву від проміння, потім тихенько зняв оздобленого смарагдами персня, що колись подарував королеві, – тоді насилу надіто його на палець, а тепер пальці були такі худі, що перстень відразу знявся. На місце його король надів свою каблучку – дарунок від Ізольди. Узяв він і покладеного між закоханими меча, – так, це був той самий меч, котрий пощербився колись об Моргольтів череп, – поклав на його місце свого, вийшов із куреня, скочив на сідло і сказав побережникові:

– Утікай тепер, рятуйся як можеш!

А Ізольді приснився сон. Снилось їй, що вона в прегарному наметі серед лісу. Два леви кинулись на неї і почали між собою за неї битись... Зойкнувши, королева прокинулась: лямовані білим горностаєм рукавиці впали їй на груди. На той крик Трістан підвівся, хотів ухопити свого меча і враз, глянувши на золоту його головку, побачив, що це – королів меч. Королева також пізнала королевого персника. Вона скрикнула:

– Горе нам, горе! Король нас застав!

– Так, – відповів Трістан, – він забрав мого меча. Він був сам, він злякався й пішов шукати собі підмоги. Він вернеться і спалить нас перед усім народом. Утікаймо!

І, мало де відпочиваючи, попростували вони з вірним Горвеналем на уельську землю, аж до границь лісу Моруа. Яких-то мук завдало їм кохання!

Пустельник Огрін

Минуло три дні. Трістан довго ходив по лісі, висліджуючи раненого оленя. Настала ніч, і от у темряві густого лісу почав він собі роздумувати:

– Ні, король змилосердився над ними не через те, що злякався. Він узяв мого меча, я спав; я був у його руках, він міг мене вбити одним ударом; навіщо б йому підмога? А якби він хотів узяти мене живого, то нащо було, забравши мого меча, лишати мені свого? Ні, я пізнав тебе, батьку мій! Не злякався ти, а ніжність і добрість заговорили в твоїм серці і сказали вибачити нашу провину. Вибачити? Але хто міг би, не накликаючи на себе ганьби, вибачити такий гріх? Ні, він не вибачив, а зрозумів. Він збагнув, що перед карним огнищем, у надбережній каплиці, у засідці на прокажених нам помагав і беріг нас бог. І згадав він також хлопчика, що грав колись у короля біля ніг на арфу, і землю мою Лооннуа, яку я покинув для нього, і Моргольтів спис, і пролиту за нього кров. Він згадав, що я не визнав своєї вини, а марно вимагав правдивого суду і чесного поєдинку, і шляхетне серце дало йому зрозуміти те, чого інші люди не розуміють: не те, що він знає – він і знати не може – правду про наше кохання; але він вагається, надіється, він почуває, що я не сказав неправди, він хоче, щоб я став перед суд і оборонив себе. О добрий мій дядьку, перемогти з божої ласки у двобої, помиритися з вами, надіти знову для вас панцер і шолом! Але що я? Таж він забрав би королеву... А я б віддав? Чому, чому він не зарубав мене сонного? Ще недавно він гнав мене і переслідував, і я міг його ненавидіти: він віддав королеву хворим, вона більше не належала йому. Вона була моя. А тепер він, великодушний, пробудив у моєму серці давню ніжність і одвоював королеву. Королеву? Вона була королевою, живши в нього, а тут, у лісі, вона живе, як рабиня. Що зробив я з її молодістю! Замість пишних, прикрашених шовком світлиць я даю їй цю дику пущу; не в палатах, у вбогому курені живе вона; і це ж я її повів на таку тяжку путь! Господи милий, всесвітній володарю, молюся тобі й благаю: дай мені сили вернути Ізольду королю Мар-

кові! Хіба вона не дружина його, вінчана по римському закону перед усіма значними панами Корнуельсу?

І, обпершись на свій лук, довго тужив і сумував Трістан серед темного лісу.

У лісовій гущавині, де за огорожу був колючий терен, Ізольда Білокоса виглядала Трістана. У місячному промінні заблищав у неї на пальці золотий перстень, короля Марка дарунок. І вона помислила:

– Цю обручку надів мені любо та ґречно зовсім не той розгніваний чоловік, що віддав був мене прокаженим; ні, це добрий, ласкавий король, що, відколи я прибула в його країну, був для мене за друга й охоронця. Як любив він Трістана! Але я прибула – і що я вчинила? Трістанові треба б жити в королівському палаці і мати під своєю рукою сотню молодих вояків, які збройне служили б йому, шукаючи рицарської честі. Він би їздив од замку до замку, од баронства до баронства, здобуваючи славу й багатство. А через мене він забув ратну справу, через мене вигнано його з королівського двору, через мене блукає він диким звіром по лісах!

Тут вона почула шелест опалого листя і тріщання сухих гілок: то вертався до неї Трістан. Як завжди, вийшла Ізольда йому назустріч; узявши в нього зброю, вона зняла Несхибний лук та стріли і одв'язала меч.

– Мила моя, – сказав Трістан, – це королів меч. Він мав нас убити, він пожалів і помилував нас.

Ізольда взяла меча, поцілувала золоте його держальце, і Трістан помітив, що вона плаче.

– Коли б я міг, люба, помиритися з королем Марком! Коли б він дозволив мені виявити на поєдинку, що я ніколи й на мислі не мав любити тебе безчесною любов'ю! Кожного рицаря від Лідана до Дюргама, що наважився б сказати проти мене слово, викликав би помірятися зо мною в чистім полі. А згодився б король залишити мене як свого дружинника, – і я вірно служив би йому, здобуваючи для нього, батька свого й пана, хвали і слави; одіслав би мене, лишивши тебе при собі, – і я пішов би до Фризії або Бретані з од-

ним лише товаришем – Горвеналем. Але скрізь я залишився б вашим, королево Ізольдо. Я про цю розлуку заговорив тільки через те, що вам довелося так довго терпіти зо мною тяжке й злиденне життя серед цієї пустелі.

– Трістане, згадайте про пустельника Огріна, що живе в гаю. Вернімося до нього, і, може, щирою молитвою ми виблагаємо прощення й ласки у нашого небесного владики. Ходімо, друже мій, вірний мій Трістане!

Вони розбудили Горвеналя, Ізольда сіла на коня, Трістан ішов поруч і вів його за поводи, і так цілу ніч прямували вони востаннє любими їм лісами, ні слова не говорячи. Вранці мандрівці мали перепочинок, а потім рушили далі і не спочивали вже, доки не дійшли до того місця, де спасався пустельник. На порозі своєї келії Огрін читав книгу. Побачивши їх іще здалека, він скрикнув привітно:

– Друзі мої! Як гонить вас кохання від одного нещастя до другого! Доки будете ви такі безумні? Будьте ж мужні, покайтеся!

А Трістан на те:

– Вислухайте мене, сеньйоре Огрін. Поможіть нам дійти до згоди з королем. Я віддам йому королеву, а сам удамся далеко, в Бретань чи у Фризію. Коли ж захоче король мати мене при собі, – я вернусь і праведно служитиму.

Низько вклонившися доброму самотникові, Ізольда сказала йому і своє скорботне слово:

– Не можу я далі так жити. Не кажу, що я каюся в любові моїй до Трістана, що я ремствую за любов його до мене. Ми покохались навіки. Але принаймні тіла наші повинні бути розлучені.

Спасенник заплакав і, ніби проказуючи молитву, сказав:

– Господи, владарю всесильний! Дяка тобі й хвала, що дав ти мені жити досі, щоб я врятував цих от нещасних.

І він почав утішати та розважати їх мудрими речами, а потім приніс чорнило й пергамент і написав для Трістана листа до короля, де просив у того миру та згоди.

Коли він написав усі слова, що Трістан проказував, рицар запечатав листа своїм перснем.

– Хто ж однесе цей лист? – запитав пустельник.

– Я його віднесу сам.

– Ні, сеньйоре Трістан, небезпечна це для вас путь. Я піду замість вас, я добре знаю всіх у замку.

– Облиште це, сеньйоре Огрін; королева зостанеться тим часом у вас, а я зо своїм конюшим, що стерегтиме мені коня, вирядджусь увечері в дорогу.

Коли темрява огорнула пущу, Трістан і Горвеналь рушили. Біля тінтажельської брами Горвеналь залишився, а Трістан пішов далі. Нічна сторожа на мурах сурмила в свої сурми. Він зійшов у рів і, наражаючись на смертельну небезпеку, пройшов у місто. Як колись, перескочив рицар через гострий частокіл саду, побачив знову мармуровий ґанок, джерело, велику сосну – і підійшов до вікна того покою, де спав король. Марк прокинувся.

– Хто ти, що кличеш мене уночі, в таку годину?

– Королю, це я, Трістан, я приніс до вас листа. Я залишаю його тут, на віконних ґратах. Скажіть прив’язати вашу відповідь до Червоного Хреста.

– На бога, любий племіннику, почекай мене.

Король вибіг на поріг і тричі гукнув у нічну темряву:

– Трістане! Трістане! Трістане, сину мій!

Але Трістан одбіг уже далеко. Він найшов свого конюшого і легко скочив на сідло.

– Безумче! – мовив Горвеналь, – Не гайся, втікаймо швидше.

І вони знову вернулися до пустельника. Виглядаючи їх, Огрін молився, а Ізольда плакала.

Марк велів розбудити свого капелана і подав йому лист. Капелан розпечатав його і спочатку привітав короля в Трістановім імені, а потім, уміло розібравши написане, переказав, чого хоче Трістан. Марк послухав мовчки, радіючи в своєму серці, бо й досі любив він королеву. Потім він скликав щонайзначніших із-між своїх баронів і, коли вони зібралися і стишились, мовив їм так:

– Сеньйори, ось лист до мене. Я король над вами, ви мої феодали. Послухайте, що тут написано, і порадьте, що мені чинити. Я вимагаю цього, бо ваш обов'язок – бути мені за порадників.

Капелан устав, розгорнув обома руками письмо і виголосив, стоячи перед королем:

– Сеньйори, передовсім Трістан посилає уклін і привіт королю і всьому баронству. «Королю, – додає він, – коли я вбив дракона і здобув ірландську королівну, її віддано мені; вона була в моїх руках, але я не хотів її брати за себе, а привіз у вашу країну і віддав її вам. Та скоро ви взяли з нею шлюб, як лихі люди укрили і її, й мене неправдою та ганьбою, і ви повірили їхнім наговорам. З великого пересердя, любий дядьку, ви хотіли без суду спалити нас на вогні. Господь, проте, змилувався над нами: наші молитви дійшли до нього, і він, праведний, врятував королеву, врятував і мене, коли я кинувся з високої скелі вниз. Що ж лихого вчинив я з того часу? Королева була віддана хворим, – я одбив її й забрав з собою: чи ж міг я не помогти їй, що без провини мала через мене вмерти? Я втік із нею в пущі; чи ж міг я, щоб вернути її вам, вийти з лісу і спуститись у долину? Хіба не веліли ви взяти нас живих або мертвих? Але й тепер, як завжди, я готовий, ясний королю, стати до бою з кожним, хто захоче, і довести, що ні я королеву, ні королева мене не кохали ганебним для вас коханням. Призначте поєдинок; я не боюсь жодного супротивника, і коли не зможу змити пляму з своєї честі – пошліть мене на огонь перед усіма вашими підданими. А як буде перемога, і ви знову візьмете до себе яснолицю Ізольду, – тоді ні один із ваших баронів не служитиме вам вірніше за мене. Не захочете ви моєї служби, – що ж: я перепливу море і піду служити королю Гавуа або королю фризів, і ви не почуєте ніколи про мене ні слова. Королю! Врадьте раду, і коли не дійдете ви до згоди, я одвезу Ізольду до Ірландії, звідки привіз її, вона королюватиме в своїй рідній землі».

Барони корнуельські, почувши, що Трістан ладен стати з кожним із них на поєдинок, такими словами заговорили до Марка:

– Королю, прийми до себе королеву. То нерозумні люди наговорили тобі на неї. А Трістан, Трістан нехай іде служити, як і сам він хоче, під королем Гавуа або королем фризів. Звели йому щонайскоріше привести Ізольду.

Король запитав раз, і вдруге, і втретє:

– Чи не встане хто обвинуватити Трістана?

Всі мовчали. Тоді він сказав капеланові:

– Напишіть-но мерщій листа, ви чули, що треба в ньому сказати. Не гайтесь же; Ізольда стільки зазнала лиха в таких молодих літах! І нехай повісять тую грамоту на Червоному Хресті сьогоднітаки перед вечором. Швидше!

Він додав іще:

– Допишіть, що я посилаю обом їм привіт і любов.

Ішлося до півночі, коли Трістан перейшов через Біле Поле, знайшов листа і приніс його нерозпечатаного до пустельника Огріна. Пустельник прочитав те писання: Марк ухвалив, порадившися з усіма баронами, взяти знову до себе Ізольду, але не залишав Трістана під своєю рукою; Трістанові належало за три дні привести королеву до Марка, що мав чекати їх біля Небезпечного Броду, а тоді помандрувати за море.

– Господи, – сказав Трістан, – яке ж це горе втратити тебе, мила моя та єдина! Проте – так треба; ти стільки через мене мучилась, тепер я можу тебе позбавити цих мук. Коли настане час нам розлучатись, я дам тобі дарунок, запоруку моєї любові. З невідомого краю, куди мушу виїхати, пришлю я до тебе посланця. Він скаже мені твою волю, і на перше твоє слово я примчусь із далекого краю.

Ізольда зітхнула й промовила:

– Трістане, запиши мені пса свого Гюсдена. Ще не було на світі гончака, якого б так доглядали й шанували, як я його доглядатиму й шануватиму. Погляну на нього, згадаю тебе – і полегшає мені на серці. Милий мій, єсть у мене перстень із зеленого яспису; любиш мене – візьми його собі й носи на пальці. Коли прибуде посланець і говоритиме, що він од тебе, я не повірю доти, доки вій не покаже цеї обручки. А як буде в нього твій перстень, то ні наказ королів-

ський, ані його заборона не спинять мене, і я вволю все, що скажеш, чи то мудре, чи безумне.

– Я оддаю тобі Гюсдена, моє серце.

– Коханий мій, натомість візьми цього персня.

І вони поцілувалися в уста.

Лишивши залюблених у скиту, Огрін попрямував, обпираючись на посох, до міста Мон. Там накупив він усякого кольору тканин, горностаєвого хутра, шовку, пурпуру та багряниці, купив білішу за цвіт лілеї сорочку та ще й до всього того коня з золотою збруєю, що мав легку та тиху ходу. Люди сміялися, бачивши, як розкидає він на ці чудні для нього коштовні речі довго збирані й відкладувані гроші; але старий поклав на коня всі оті дорогі тканини та інші покупки і сказав, вернувшись до Ізольди:

– Одіж ваша, королево, порвалася на лахміття. Прийміть ці дари, щоб кращою й пишнішою прибути до Небезпечного Броду. Боюсь лише, що вони вам не припадуть до смаку; я на цім не знаюся.

Тим часом король ізвелів оголосити по всьому королівству, що за три дні має стрітись коло Небезпечного Броду з королевою і помиритися з нею. Багато рицарів і дам зібралися туди призначеного дня, усім хотілось знов побачити королеву Ізольду, всі любили її, крім трьох обмовників, і досі живих.

Але із цих трьох один має вмерти від меча, другого пронизе стріла, третій потоне; а побережника – його уб’є в лісі ударом своєї палиці Перініс. Так господь, що ненавидить усяке зло, помститься над ворогами закоханих.

Того дня, коли призначено зібратись коло Небезпечного Броду, увесь луг виблискував і вигравав, покритий пишними наметами баронів. Лісом їхав Трістан з Ізольдою; боячись засідки, він надів під своє лахміття панцер.

Раптом з’явилися вони на узліссі і побачили здалека короля Марка в колі його баронів.

– Люба моя, – сказав Трістан, – от і король, ваш володар, і його рицарі та слуги; вони прямують до нас; ще хвилина, і нам уже не

можна буде говорити між собою. Іменем господа всесильного і славного заклинаю тебе: коли пришлю до тебе якого посланця, вчини, як я скажу.

– Любий Трістане, як тільки побачу я знову ясписового персня, то ні башти, ні мури, ані замки не стануть мені на заваді, і твоя воля буде вволена.

Хай бог тобі віддячить за це, Ізольдо!

Їхні коні йшли поруч: він міцно обняв її.

– Коханий, – мовила Ізольда, – вислухай останнє моє прохання; ти маєш виїхати звідси; почекай хоч кілька днів; сховайся десь і жди, поки не побачиш, як поводиться зо мною король – гнівно а чи ласкаво. Я тут сама-одна: хто оборонить мене від лихих людей? Я боюсь! Побережник Оррі тебе переховає; прийди крадькома вночі до зруйнованого льоху: я пошлю туди Перініса сказати тобі, чи мене не кривдять!

– Ніхто не посміє, моя мила! Я сховаюсь у побережника Оррі. Якщо хто-небудь наважиться тебе скривдити, хай бережеться мене, як вражої сили!

От уже з'їхались, уклонилися одні одним. На постріл із лука вперед від своїх їхав бадьоро король, за ним Дінас із Лідана. Коли барони під'їхали до Трістана, він, держачи за поводи Ізольдиного коня, привітав короля і сказав:

– Королю, вертаю тобі Ізольду Білокосу. Перед твоїми підданцями прошу тебе, дозволь мені оборонити свою честь і добре ім'я. Ніколи я не судився. Дозволь стати на судний поєдинок; переможуть мене – звели спалити в сірці; подолаю я – залиши мене при собі чи одішли із своєї землі.

Ніхто не прийняв Трістанового виклику. Тоді Марк узяв із рицаревих рук поводи Ізольдиного коня і, припоручивши її Дінасові, од'їхав, щоб порадитися з баронами. Вельми зрадів Дінас, багато появив він шаноби та ґречності до королеви. Він зняв з неї препишну пурпурову мантію, і вродливе її тіло залишилося в тонкій шовковій одежі. Королева всміхнулася на спогад про старого пустельника, що не пожалував для неї своїх грошей. На ній дорогі шати,

гнучкий та ніжний у неї стан, очі сяють, світле волосся полискує, як сонячне проміння.

Побачили вороги королеву, вродливу та вшановану, як колись, і роздратовані під'їхали до короля. Саме в той час один із-між баронів, Андре де Ніколь на ім'я, намагався переконати його.

– Королю, – говорив він, – залиши Трістана при собі, тебе більше боятимуться й слухатимуть краще, коли під твоєю рукою буде такий рицар.

Говорячи так, він щодалі більше уласкавлював королеве серце. Але під'їхали лихі зрадники і сказали:

– Королю, послухай поради вірних твоїх слуг. На королеву наговорили неправди, ми з цим погоджуємось; але коли Трістан разом із нею увійде до твого замку, то люди почнуть говорити те саме. Хай краще Трістан виїде на який час. Запевне, прийде той день, що ти його знову покличеш.

Так і зробив Марк: він ізвелів – сказати Трістанові, щоб той покинув Корнуельс, не гаючись.

І от прийшов Трістан до королеви й короля попрощатися. Він зглянувся з Ізольдою. Бачивши навколо себе людей, вона почервоніла.

Жаль узяв короля, і він уперше мовив слово до небожа:

– Куди ж помандруєш ти в такому дранті? Візьми у моїй скарбниці скільки тобі треба золота, срібла, пістрявого та сірого хутра.

– Королю, – відповів Трістан, – нічого не візьму я. Піду з великою радістю послужу багатому королю фризів.

Він натяг поводи, повернув коня й поїхав до моря.

Ізольда дивилась йому вслід, доки він не зник у далечині.

Почувши про згоду між королем, Трістаном та Ізольдою, старе й мале, жінки й діти юрмами висипали за місто Ізольді назустріч; жаль і туга брали їх за вигнанцем Трістаном, але з великою радістю вітали вони повернену свою королеву. Дзвонили в усі дзвони, улиці були приоздоблені зеленими вітами, шовками прикрашені; король, графи і принци складали королевин пишний супровід; замкові двері відчинено для всіх, бідний і багатий міг зайти в замок і бенкету-

вать, – і щоб одзначити цей день, король Марк, відпустивши на волю сто рабів, дав із власних рук рицарські мечі й панцери двадцятьом своїм конюшим.

Тим часом, як настала ніч, Трістан, виконуючи свою обітницю, прийшов крадькома до побережника Оррі; той дав йому потаємний притулок у зруйнованому льоху. Начувайтесь, вороги Трістана!

Суд червоним залізом

Минув якийсь час, і Деноален, Андре та Гондоїн зміркували, що їм нічого боятись; адже, напевне, Трістан живе за морем, у країні надто далекій, щоб досягти їх своєю помстою. Отож якогось дня, на вловах, коли король, дослухаючись до голосів своїх гончих собак, спинив коня на недавно розкорчованій полявині, усі троє під'їхали до нього:

– Королю, вислухай нашу мову. Ти послав був королеву на страту без суду – це вчинок несправедливий; тепер без суду скасував свій вирок – і це також несправедливо. Вона нічим не виправдалась, і всі барони винуватять за це її і тебе. Порадь їй краще самій домагатись суду божого. Чи ж завадить їй, невинній, заприсягти на святих мощах, що ніколи вона не впадала в гріх? Чи ж боїться вона, невинна, узятись за розпечене на полум'ї залізо? Так велить звичай, і після цього легкого іспиту геть розсиплються давні здогади та підозри.

Гнівно одповів Марк:

– Хай поб'є вас сила божа, сеньйори корнуельські, що заповзялись ви вкрити моє ім'я соромом та ганьбою! Через вас я прогнав свого небожа: чого ж вам іще? Може, хочете, щоб я прогнав і королеву до Ірландії? Які нові скарги маєте ви мені занести? Хіба Трістан не ладен був захистити її проти колишніх обмов? Ставши їй за оборонця, він викликав вас на поєдинок, і всі ви це чули; чому ж не вийшли проти нього з щитами й списами? Сеньйори, ви од мене домагаєтесь більше, ніж є на те право; начувайтеся ж, – той, кого я через вас вигнав, може вернутись на мій поклик!

Затремтіли страхополохи: їм привиділось, що Трістан уже вернувся, несучи їм кров і смерть.

– Королю, ми дали вам добру пораду, ми дбали про вашу честь, як то й належить вірним феодалам: та віднині будемо мовчати. Не гнівайтеся ж, верніть нам свою ласку й прихильність.

Але король випростався на сідлі і скрикнув:

– Геть із моєї землі, зрадники! Не діждати вам моєї ласки й прихильності! Через вас прогнав я Трістана; тепер ваша черга; геть із моєї землі!

– Гаразд, ясний королю! Замки у нас міцні, добре огороджені, поставлені вони на високих скелях і доступитись до них нелегко!

І, не попрощавшись, вони повернули коні й поїхали від короля.

Не чекав тоді король ні псів, ані ловчих, учвал погнав він свого коня до замку Тінтажель, сходами увійшов у зал, і здалека почула королева, як лунають його кроки по камінних тафлях. Вона встала, вийшла йому назустріч, взяла у нього, як завжди, меча і низенько вклонилася. Марк бере її за руку й підводить, – а Ізольда, глянувши на нього, помітила, що його благородне обличчя темне від гніву: таким бачила вона короля, коли стояв він, оскаженілий, біля карного вогню.

«Лихо мені, – подумала вона, – мого друга впіймано, король зловив його».

Серце похололо їй у грудях, і вона, не кажучи ні слова, впала до ніг королеві. Марк обняв її й ніжно поцілував; вона поволі очутилась.

– Мила, що в тебе за горе?

– Королю, мені страшно: гнів побачила я на вашому обличчі!

– Я сердитий вернувся з полювання.

– Королю, певне, ловчі не догодили вам, та чи ж варто це так брати до серця? Марк усміхнувся на те:

– Ні, люба, не ловчі мої мене розсердили, а три поклепники, що здавна нас ненавидять: ти їх знаєш – Андре, Деноален і Гондоїн. Я вигнав їх із своєї землі.

– Королю, що вони насмілились говорити на мене?

– Хіба тобі не байдуже? Я ж прогнав їх.

– Кожен має право, королю, казати те, що він думає. Але й я маю право знати, в чому ж мене винувачено. А від кого ж я про це дізнаюсь, як не від вас? Я сама-одна в цьому чужому краю, і ніхто, крім вас, мене не захистить.

– Гаразд. Вони гадають, що тобі слід виправдатись на суді божім на іспиті розпаленим залізом. Королева, – кажуть вони, – королева сама була повинна б вимагати суду. Для невинних цей іспит не страшний. Чому б же їй не стати на його? Господь – праведний суддя: він навіки розвіє давні підозри... Ось як вони говорили. Та менше з тим. Я вигнав їх, кажу тобі.

Ізольда затремтіла і скинула очима па короля:

– Королю, скажи їм вернутись до твого двору. Я виправдаю себе присягою.

– Коли?

– Десятого дня.

– Це короткий час, мила моя.

– Ні, дуже довгий. Але прошу вас закликати короля Артура з сеньйором Говеном, з Жірфле, з сенешалем Ке і сотнею рицарів; нехай прибудуть вони до границі вашої землі, на Біле Поле, на берег річки, де межує Артурове королівство з вашим. Перед ними зложу я присягу, а не тільки перед вашими баронами: ваші-бо барони вимагатимуть ще нового для мене іспиту, і ніколи не буде краю нашим мукам. Але вони не зважаться на це, коли король Артур та його рицарі будуть мені за рукоїмців.

Їдуть Маркові герольди, поспішають, а Ізольда тим часом посилає тайком слугу свого вірного Перініса Білявого розказати Тристанові, що сталось. Перініс полинув лісами й борами, минаючи протоптані стежки, і дістався, нарешті, до побережникової хатинки, де уже не день, не два чекав на нього Трістан.

Тут він повів Трістанові новину, розказав, яке то нове лихо задумали лукаві барони, і ознайомив, коли й де саме має відбутися суд.

– Сеньйоре, пані моя просить вас призначеного дня прибути так переодягшись, щоб ніхто вас не пізнав, без жодної зброї, на Біле Поле. Щоб дістатись на місце суду, їй треба буде перепливти річку човном; на тім березі – там буде король Артур із своїми рицарями – ви маєте її чекати. Тоді, певна річ, ви зможете їй допомогти. Жах бере мою пані, коли здумає вона про судний день; проте вповає вона на бога, бо він же допоміг їй вирватись із рук прокажених.

– Вернись до королеви, славний мій, любий друже Перініс. Скажи їй, що я вволю її бажання.

Слухайте ж, сеньйори. Коли вертався Перініс до Тінтажеля, він примітив у лісовій гущавині того самого побережника, що колись, натрапивши на поснулих Трістана та Ізольду, виказав на них королю. Якось, напідпитку, він роздзвонив про свій зрадницький вчинок. Саме в той час, коли Перініс їхав од Трістана, він вирив у землі глибоку яму і мудро вкрив її гіллям, щоб ловити вовків та вепрів. Побачивши, що королевий слуга кидається на нього, побережник хотів був утекти. Та Перініс загнав його на край вовчої ями.

– Навіщо утікати тобі, королеви своєї зраднику? Залишись тут, біля могили, що сам ти собі викопав.

Засвистіла, крутнувшись у повітрі, тяжка палиця – і розбилася разом з черепом, а Перініс Білявий Вірний штовхнув тіло обмовника ногою в глибоку, прикриту гіллям яму.

Призначеного для суду дня король Марк та Ізольда з баронами корнуельськими, з пишним почотом прибули на Біле Поле і спинилися край річки, а рицарі короля Артура, зібравшися по тому боці, привітали їх своїми ясними корогвами. Перед ними, сидячи на крутому березі, убогий пілігрим, в обвішаному ракушками та скойками плащі, простягав свою дерев’яну мисочку і пронизливим та жалібним голосом просив милостині.

Корнуельські човни простували через воду, гонені веслами. Коли вони мали вже причалити, Ізольда запитала рицарів, що були при ній:

– Панове, як же ступить мені на берег, не замастивши своєї довгої одежі в цьому болоті? Треба б, щоб хтось із перевізників допоміг мені.

Один із рицарів гукнув на пілігрима:

– Ану-бо, друже, підіткни свого плаща, увійди в воду і перенеси королеву, коли тільки не боїшся ти, немощний, впасти по дорозі.

Той узяв королеву на руки. Вона шепнула йому потихеньку: «Милий мій, – а потім ще тихше: – Упади на пісок». Він дійшов до берега, спіткнувся і впав, стискаючи королеву в обіймах. Конюші та моряки, ухопивши весла й корабельні гаки, кинулися навздогін нещасному жебракові.

– Облиште його, – сказала королева, – певне, довга подорож по святих місцях так знесилила його.

І вона зняла з себе дорогу прикрасу щирого золота і кинула її пілігримові.

Перед Артуровим наметом, на зеленій мураві, розстелили тим часом дорогі нікейські шовки і розклали на них святі мощі, вийняті з кіотів та ковчежців. На сторожі стояли там сеньйори Говен, Жірфле та сенешаль Ке.

Помолившись богу, королева зняла у себе з шиї та з рук коштовні оздоби і роздала їх старцям; зняла вона й пурпурову мантію і покривало з тонкого серпанку і теж віддала; усе, що було дорогого в її одежі, і навіть черевички, цяцьковані самоцвітами, віддала королева – і зосталася перед обома королями тільки в безрукавій сорочці, з оголеними руками, з босими ногами. Барони навколо дивились і плакали. Недалеко від мощів палав уже вогонь. Тремтячи, простягла вона руку до святих реліквій і промовила:

– Королю землі Логр, і ти, корнуельський королю, пане Говен, пане Ке, пане Жірфле, і всі ви, що стали мені за рукоїмців, цими святими тілами всіх святих присягаюсь, що ніколи жоден чоловік, од жінки народжений, не мав мене в своїх обіймах, опріч короля Марка, мого владаря, та вбогого прочанина, що оце перед вашими очима впав зо мною на пісок. Чи досить такої присяги, королю Марку?

– Так, королево, і нехай господь явить свій праведний суд.

– Амінь, – сказала Ізольда.

Бліда та стурбована, вона, хитаючись, підійшла до огнища. Всі мовчали; залізо було вже червоне. Тоді розгорнула вона своїми голими руками жар, взяла пекучу залізну штабу і пронесла її дев'ять кроків; потім кинула, простягла схрещені руки і показала свої долоні. Всі побачили, що тіло її здоровше, як слива на дереві, що не попекло й не знівечило його гаряче залізо.

Тоді з усіх грудей вирвалась голосна хвала господові.

Солов'їні співи

Коли Трістан вернувся в побережникову хатину, кинув у куток патерицю і зняв пілігримську одежу, – він добре збагнув у своєму серці, що наспів день виконати сказане Маркові слово: покинути корнуельську землю. Чого ж він іще гаявся? Королева виправдалась, і король знову її любить ніжно та шанобливо. До того ж Артур узяв би, коли треба, її під свій захист, і ніхто не зважився б на неї наговорювати. Навіщо ж довше блукати по околицях Тінтажеля? Цим він тільки наражає себе на небезпеку, себе й побережника, цим тільки порушує Ізольдин спокій. Так – пора виїхати. Так, це востаннє, в одязі прочанина, на Білому Полі, мав він у своїх обіймах прекрасне тіло Ізольди Злотокосої.

Ще три дні вагався й перечікував він, не маючи сили розлучитися з краєм, де жила королева. Та четвертого дня попрощався з побережником, що прийняв був його до себе, і сказав Горвеналеві:

– Учителю, час рушати в далеку дорогу, їдьмо до Уельсу.

Вони виправились, сумні та невеселі, серед темної ночі. Та путь їм лежала біля того саду, огородженого частоколом, де виглядає, було, Трістан свою кохану. Ніч була ясна та зоряна. Там, де дорога зверталась, недалеко від огорожі, побачив він у місячному сяйві могучий стовбур великої сосни.

– Учителю, почекай на мене в ближньому лісі; я буду там незабаром.

– Куди ж ідеш ти? Безумче, ти знову шукаєш своєї смерті?

Але Трістан перескочив уже через частокіл. Він підійшов під велику сосну, до мармурового водозбору. Та навіщо б тепер кидати трісочки та дрібний хмиз у бистре джерело? Однаково Ізольда вже не вийде! Легкими та обережними кроками ступивши на ті сходи, де ходить було, сама королева, він одважний, закрався до замку.

Спав у світлиці король Марк, та не спала в його обіймах королева Ізольда. Зненацька крізь відчинене вікно, де грало місячне проміння, залетіла соловейкова пісня. Слухає Ізольда дзвінкий голос, що од його чарів умліває ніч; далі підвелась, така смутна та скорботна, що найжорстокіше серце, серце злого вбивці, стиснулося б, на неї дивлячись. «Звідки цей голос? – думає королева. І раптом догадалася: – Ох! Це ж Трістан! Отак само в лісі Моруа співав він по-пташиному, мене розважаючи. Він од'їздить, і це останній його привіт. Як же жалібно він тужить! Немов і справді соловей, що сумно прощається з літом. Прощай, милий мій, ніколи вже не почую я твого голосу!»

Ще палкіше заливається пісня. – О, чого ж благаєш, чого хочеш ти? Щоб я вийшла? Ні, згадай про Огріна, пустельника, згадай про нашу присягу. Мовчи, смерть на нас чигає... Але що смерть! Ти мене кличеш, ти мене бажаєш, – іду, милий!

Вона випручалась потихеньку з королевих обіймів і накинула підбитий сірим хутром плащ на тіло, майже зовсім голе. Їй треба було перейти сусідньою кімнатою, де щоночі десять рицарів стояли по черзі на сторожі: п'ятеро спить, а п'ятеро, озброївшись, охороняє вікна й двері. Та, на щастя, цим разом рицарі поснули, п'ять на ліжках, а п'ять на підлозі. Королева переступила через їх розкинуті тіла, взялася за двері; задзвеніло у дверях кільце, але жоден із охоронців від того не прокинувся. От вона вже за порогом – і співець замовк.

Під деревами, ні слова не кажучи, він притис її до грудей; руки їхні палко сплелися круг тіл, і аж до світанку, ніби зв'язані, вони не розімкнули обіймів. Незважаючи на короля й на дозорців, закохані цілувались та милувалися.

Ця ніч сп’янила їх. Якраз тими днями король виїхав із Тінтажеля – творити суд у Сен-Любені. Трістан вернувся знову до Оррі і щоранку, безумний, при сонячному світлі зважувався підходити садом до жіночих покоїв.

Один із рабів застав їх і побіг сказати про це Андре, Деноаленові та Гондоїнові.

– Сеньйори, ви думали, що звіра вигнано, аж він знову вернувся.

– Хто?

– Трістан.

– Коли ти бачив його?

– Цього ранку. Я його добре впізнав. Ви так само можете взавтра, удосвіта, побачити, як іде він з мечем, луком та двома стрілами в руках.

– Де саме?

– Я знаю таке вікно. Але коли я вам покажу його, що ви мені за це дасте?

– Марку срібла, ти будеш багатим селянином.

– То слухайте ж, – каже раб, – можна заглянути до королеви в кімнату крізь узьке вікно вгорі, що міститься дуже високо. Проте велика запона, розіп’ята в світлиці, закриває його. Нехай завтра котрий із вас закрадеться тихенько в сад, зріже там довгу тернову гілку, загострить її на кінці, підлізе до високого вікна і ввіткне гілку в тканину. Тоді вже можна буде йому легенько одвернути запону, і ви можете спалити моє тіло, сеньйори, коли не побачите крізь отвір того, що я вам кажу.

Андре, Гондоїн і Деноален почали міркувати, кому з них першому має належати приємність цього видовища, і згодились, нарешті, на тому, що перший буде Гондоїн. Після цього вони розійшлись, щоб другого дня, вдосвіта, знову зустрітись. Другого дня, вдосвіта, будьте обачні, славні сеньйори, бійтеся Трістана!

Ще темна була ніч, як Трістан вийшов із побережникової хати, крадучись поміж колючими тернами до замку. Аж ось виглянув він

із чагарника – і побачив крізь віти Гондоїна, що простував кудись із свойого дому. Трістан кинувся знову в кущі і притаївся в гущавині.

– Господи! Зроби так, щоб він не помітив мене до слушної хвилини!

Вихопивши меча з піхов, він чатував, але сталось так, що Гондоїн пішов не тією дорогою. Трістан вийшов із гущавника на поляну, натяг лука, виміряв, та жаль! Стріла не могла б уже досягти ворога.

В цю саму хвилину з'явився в далечині Деноален. Він тихо їхав з гори лісовою стежкою на невеликому вороному іноходцеві, два великі пси бігли за ним. Сховавшися за яблунею, Трістан уважно підстерігав його. Бачить – той напускає хортів на вепра, що заліг у переліску. Та перше ніж виженуть вони кабана з його берлоги, хазяїн їхній – Деноален – дістане таку тяжку рану, що жоден лікар її не вигоїть. От уже порівнявся він з Трістаном. Трістан скинув з себе плащ, плигнув із засідки на доріжку і зненацька став насупроти свого ворога. Той хотів утекти, та де там! Не встиг він навіть крикнути: «Ти поранив мене!» І от упав Деноален з коня, а Трістан одтяв йому голову, обрізав кучері, що спадали йому на обличчя, і сховав собі під одежу: хотів він їх показати Ізольді і втішити цим серце своєї коханої. «Шкода, – подумав він, – що Гондоїн вислизнув із моїх рук, а то б і йому я так само заплатив». Він обтер меча, вклав його в піхви, накрив закривавлене тіло колодою, натяг собі на голову відлогу та й рушив далі, поспішаючи до милої. Гондоїн попередив його: він був уже біля Тінтажеля. Вилізши на високе вікно, він увіткнув у запону тернову гілку, розсунув обережно полотнище її на обидва боки та й заглядав у гарно прибрану, заквітчану світлицю. Спершу не бачив нікого він, крім Перініса: потім з'явилася Бранжієна з гребінцем у руці: хвилину тому вона розчісувала золотоволосу королеву. Аж ось увійшла й Ізольда, а за нею Трістан. В одній руці його був гнучкий лук та дві стріли, у другій – довгі пасма чоловічого волосся. Одкинувши відлогу, він спинився перед королевою, ставний та вродливий. Ізольда Білява привітала його, вклонилася і – раптом випростуючись і підіймаючи до нього голову, помітила на запоні тінь од Гондоїнової голови.

Трістан каже їй:

– Бачиш ці гарні кучері? Це Деноаленове волосся. Я помстився над ним за тебе. Вже ніколи не доведеться йому ні купувати, ні продавати щита й меча.

– Гаразд, сеньйоре, але натягніть лука, прошу вас, я хотіла б побачити, чи добре він натягається.

Трістан, здивований, натяг лука: він не міг збагнути, до чого йдеться. Ізольда взяла одну стрілу, поклала її на тятиву, спробувавши, чи тятива міцна, і сказала потихеньку та сквапливо:

– Я бачу річ, що не подобається мені. Націляйся добре, Трістане!

Він став, приготувався, глянув угору й побачив на запоні тінь Гондоїнової голови.

– Хай господь скерує цю стрілу! – мовив він, повернувся до стіни й вистрелив. Засвистіла в повітрі довга стріла, прудкіша за ластівку й за кібця, – і влучила зрадникові просто в око; пронизавши, немов яблуко, мозок, вона спинилась, тремтячи, в черепі. Не зойкнувши, не скрикнувши, упав Гондоїн униз, на гострий частокіл.

Тоді Ізольда сказала Трістанові:

– Втікай тепер, любий мій! Ти ж бачиш, вороги наші дізнались, де ти переховуєшся. Андре лишився живий, він викаже королю, небезпечно тобі зоставатись у побережника в хатині! Утікай, друже, Перініс Вірний заховає цей труп у лісі, і король ніколи не довідається про нього. А ти – ти покинь цю країну, рятуй себе, рятуй мене!

– Як же я житиму? – відповів Трістан.

– Правда, друже Трістане, тісно й міцно зв’язане твоє життя з моїм. А я як житиму? Тіло моє зостається тут, серце ти забираєш із собою.

– Ізольдо, дорога моя, я їду, їду, не знаю сам куди. Але як побачиш ти знову ясписового персня – чи вволиш тоді мою волю?

– Так, ти це знаєш, коли я побачу знову ясписового персня, то ні башти, ні мури, ні заборони королівські не вдержать мене, і я виконаю бажання мого коханого, однаково – мудре чи безумне.

– Мила, хай воздасть тобі за це господь, народжений у Віфліємі!

– Хай господь тебе береже, милий!

Чарівне брязкальце

Трістан виїхав до Уельсу, в землю благородного герцога Жілена. Герцог був молодий, могутній, добрий та милостивий; він прийняв його як бажаного гостя і доклав усіх сил, щоб ушанувати й розвеселити його; та ні герці рицарські, ні пишні учти не могли розвіяти Трістанової журби.

Одного разу сидів він обіч герцога – а на серці було так тяжко, що, сам того не помічаючи, він усе зітхав. Герцог, хотівши розважити його, звелів принести найулюбленішу свою забавку, що дивними чарами веселила йому під сумну годину очі й серце. На столі, покритому розкішним пурпуром, посаджено його песика. Це був зачарований песик: його привезли колись герцогові з острова Аваллона, це був подарунок від феї на знак любові й приязні. Немає слів списати красу його та втішність. Шерсть на ньому грала стількома барвами, що ніхто не міг би сказати, який саме песик на масть; спочатку здавалось, що шия в нього біліша за сніг, озадок зеленіший від листя конюшини, один бік червоний, як багрянець, другий жовтий, як шафран, живіт лазурово-блакитний, спина рожева; але, придивившись довше, ви б помітили, що всі ці кольори починають мінятись і танцювати в очах, один одного заступаючи – біле, зелене, жовте, голубе, пурпурове, темне й світле. На шиї мала дивна собачка підвішене за золотий ланцюжок брязкальце; воно бриніло так весело, чисто, ніжно, що серце Трістана, слухаючи його, розчулилось і заспокоїлось, а печаль ущухла. Зникло з пам’яті лихо, що зазнав він ради королеви; таку-бо дивну силу мало теє брязкальце: серце, чуючи його ніжний, чистий та веселий бренькіт, забувало про все горе. Охоплений чарами, гладив і пестив Трістан чарівну тваринку, що втишувала всі його муки і що мала шерсть м’якішу за єдваб, і думав: от би був дарунок для Ізольди! Та що ж робити!

Герцог Жілен любив собачку над усе, і ніхто б не міг взяти її в нього ні хитрощами, ані лестощами.

Одного дня каже Трістан до герцога:

– Ласкавий пане, яку нагороду дали б ви тому, хто звільнив би вашу державу від велетня Ургана Кошлатого, що такою тяжкою даниною хоче вас обкласти?

– Правду скажу тобі: я б дав переможцеві вибрати з-між моїх скарбів те, що він вважає за найкоштовніше. Та ніхто не зважиться піти на велетня.

– Чудні слова! – відповів Трістан, – Таж лише подвиги дають країні щастя й добро, і за все золото Мілана я не відмовлюсь поборотися з велетнем.

– Що ж, – каже герцог, – хай господь, народжений од діви, буде з тобою на полі битви і оборонить тебе від смерті.

Трістан напав на Ургана-велетня в його печері. Довго й затято бились вони. Нарешті мужність подолала силу, спритний меч – тяжку булаву, – і Трістан, одрізавши у велетня правий кулак, приніс його до герцога.

– Сеньйоре, в нагороду ви обіцяли дати мені що захочу: подаруйте мені Пті-Крю, улюбленого вашого песика.

– Друже мій, чого ти просиш? Залиши його мені, візьми собі краще мою сестру й половину моєї землі.

– Сеньйоре, сестра ваша гарна, і гарна ваша земля; але я бився з велетнем Урганом лише для того, щоб здобути вашого чарівного песика. Згадайте свої обіцянки!

– Що ж, візьми його, але знай, що ти забираєш од мене мою радість і втіху.

Трістан доручив собачку уельському жонглерові, хитрому та мудрому, і той привіз її до корнуельської землі. Він приїхав до Тінтажеля і віддав Пті-Крю Бранжієні. Дуже зраділа королева, дала в нагороду жонглерові десять марок золота і сказала мужеві, ніби королева Ірландська, мати її, прислала цей дорогий подарунок. Вона звеліла майстрові-золотникові зробити для собачки оздоблену золотом та самоцвітами клітину і скрізь, куди тільки йшла, носила

за собою дивне звірятко на спомин про милого. Гляне на песика – і сум, печаль та журба зникають геть із серця.

Спершу королева не могла збагнути, що воно за чудо: коли їй так радісно та мило дивитись на песика, то це, – гадала вона, – запевне тому, що його прислав Трістан; думаючи про коханого, вона заспокоюється і втішається. Та одного дня зрозуміла, що то чари і що йдуть вони од дивного брязкальця.

«О! – помислила Ізольда, – Чи годиться ж, що я тут розважаюсь, коли Трістан, нещасний, горює на чужині? Він міг би залишити при собі зачарованого песика і забути про все лихо й журбу; та ні, ґречний та милий, він волів прислати його мені, дати мені радість і собі зоставити скорботу. Не гаразд буде, щоб я на таке згодилась; Трістане, я бажаю мучитись доти, доки мучишся ти».

Вона взяла чарівне брязкальце, подзвонила ним востаннє, тихо одв'язала його і крізь відчинене вікно кинула в море.

Ізольда Білорука

Закохані не могли ні жити, ні вмерти одне без одного. Розлука – це було не життя й не смерть, але життя й смерть разом. Мандруючи по морях, островах і дальніх землях, хотів Трістан утекти од свого лиха. Він одвідав свою рідну землю Лооннуа, де Рогальт Вірне Слово прийняв свого сина, плачучи від надміру ніжності; та не міг тут рицар жити спокійно і поїхав далі королівствами і герцогствами, шукаючи пригод та подвигів: із Лооннуа до фризів, од фризів до Гавуа, Німеччини та Іспанії. Багатьом володарям служив, багато славних діл учинив, та два роки не мав жодної звістки із Корнуельсу: ні друга, ані листа не прибувало звідти.

Тоді спало йому на думку, що Ізольда не любить уже його, забула про нього.

І от сталось так, що, мандруючи з одним лише Горвеналем, потрапив він до Бретані. Вони їхали спустошеною, зубожілою рівниною: скрізь розвалені стіни, села без людей, знищені огнем поля, по вугіллю та попелу ступали їхні коні. Серед цієї пустині подумав Трістан: «Стомився я, зморився. Навіщо мені всі оті пригоди? Дама моя

далеко, і ніколи я її не побачу. Чому – от уже два роки минуло – не послала вона шукати мене по чужих землях? Та й жодної вісточки від неї нема. В Тінтажелі король шанує її, служить їй; вона живе радісно. Певне діло, брязкальце чарівної собачки добре втішає її. Вона забуває мене, і що їй до колишніх радощів і колишньої журби, що їй до того нещасного, хто блукає тут, по оцій спустошеній землі! А я, невже я ніколи не забуду тієї, що забула мене? Невже ніхто не заспокоїть, не розвіє мойого горя?»

Два дні їхали Трістан та Горвеналь полями й селищами, ніде не здибавши ні людини, ні півня, ані пса. Третього дня, в годину ранішньої молитви, наблизились вони до пагорка, де стояла старенька каплиця і – недалечко від неї – виднілося житло пустельника. На пустельникові не було тканої одежі: він ходив загорнутий в козину шкуру, з коструватою шерстю на спині. Простягшись на землі, з голими ліктями й колінами, він молився Марії-Магдалині, благав послати йому дохожі до бога молитви. Він привітав прибулих і, поки Горвеналь ставив на місце коні, поміг Трістанові зняти з себе рицарський обладунок і зготував дещо попоїсти. Не поставив він делікатних страв, а пригостив лише хлібом із ячмінної муки, змішаної з попелом, та ще почастував криничною водою. По вечері, коли вже зайшла ніч, всі троє сіли круг огню, і Трістан запитав, що це за сплюндрована країна.

– Шановний сеньйоре, – відповів пустельник, – ця земля зветься Бретань, а належить вона герцогу Гоелеві. Колись це була прегарна країна, з розкішними лугами і родючими ланами; скрізь були млини, яблуневі садки, хутори. Та граф Ріоль Нантський, знищив це все; його здобичницькі загони все пустили на попіл, все пограбували. Тепер люди його багаті надовго. Така вже війна, нічого не вдієте.

– Брате, – мовив Трістан, – чому ж граф Ріоль та покривдив вашого пана Гоеля?

– Я розкажу вам, сеньйоре, з чого пішла війна. Знайте, що Ріоль був васалом герцога Гоеля. А в герцога є дочка, над усі королівські дочки найкраща. От граф Ріоль і хотів узяти з нею шлюб.

Але батько не захотів віддавати її за свого васала, і граф Ріоль намагався взяти її силою. Багато людей полягло через цю звaду.

– Чи може герцог Гоель провадити далі війну? – запитав Трістан.

– Тяжко йому, сеньйоре. А проте останній його замок, Карге, ще не піддався, бо міцні його мури і міцне серце у герцогового сина, славного рицаря Кагердена. Та вороги тісно оточили його, морять хоробрих голодом... Як же їм довго встояти?

Трістан запитав тоді, чи далеко до замку Карге.

– Усього дві милі звідси, сеньйоре.

Вони розійшлись і поснули. Вранці, після того як спасенник помолився і вони розділили між собою ячмінний з попелом хліб, Трістан попрощався з чесним дідусем і взяв просто на замок Карге. Під замковими мурами він побачив людей, що стояли на чатах, і спитався, де герцог. Гоель був серед цих людей, а також син його Кагерден. Тоді Трістан мовив:

– Я Трістан, король Лооннуа, а Марк, корнуельський король, доводиться мені дядьком. Я довідався, сеньйоре, що ваші васали кривдять вас, і прийшов вам на допомогу.

– Шкода, сеньйоре Трістан! Їдьте своєю дорогою, і нехай вас бог благословить за вашу добрість. Чим ми вас тут приймемо? У нас нема вже ніяких харчів, вийшло все жито, зосталися тільки боби та ячмінь.

– Байдуже! – каже Трістан. – Я живився в лісі протягом двох років травою, корінням та дичиною, і це життя було мені до вподоби. Звеліть одчинити мені браму.

Кагерден сказав тоді:

– Прийміть його, батьку, коли він такий одважний, і хай він розділить з нами наше щастя і наше нещастя.

З великою шанобою прийнято Трістана. Кагерден показав своєму гостеві міцні замкові мури й головну башту, оточену меншими, дерев'яними, де за високим частоколом чатували стрільці-лучники. З бійниці побачив Трістан і розкинуті в далечині герцога Ріоля шат-

ра та намети. А як вернулись вони до замкових дверей, Кагерден сказав Трістанові:

– Тепер, любий друже, ходімо до світлиці; там моя мати і моя сестра.

Взявшись за руки, ввійшли вони обоє в жіночу кімнату. Мати й дочка сиділи на килимі, гаптували золотом англійську тканину і співали пісні про те, як вродлива Доета виглядала під кущем білого терну милого свого Доона, що десь забарився. Трістан з ними привітався, привітали й вони його, і обидва рицарі сіли. Кагерден, показуючи на єпітрахиль, що вишивала мати, сказав:

– Гляньте, друже Трістан, що за рукодільниця моя неня! Як прегарно вміє вона оздоблювати єпітрахилі та ризи, щоб давати їх на бідні монастирі! А як швидко снуються золоті нитки у руках моєї сестриці, квітчаючи білий шовк! Далебі, сестро, недаремно люди звуть тебе Ізольда Білорука!

Трістан, почувши ім’я молодої дівчини, усміхнувся і глянув на неї ніжніше.

Граф Ріоль став табором на три милі від Карге, і чимало днів пройшло, а люди герцога Гоеля все не зважалися напасти на нього, вийшовши з фортеці. Але тепер сталося по-іншому. Другого ж дня Трістан, Кагерден і дванадцятеро молодих рицарів вирушили із Карге, в шоломах та панцерах, і проїхали сосновим бором до ворожих шанців; зненацька вискочивши з гущавини, вони одбили одну з підвід графа Ріоля, навантажену різними припасами. З цього дня, усе підіймаючись на інші воєнні хитрощі, вони щоразу грабували й плюндрували його шатра, що недбала коло них була сторожа, нападали на його обоз, ранили й вбивали його людей, – ніколи без здобичі не вертались до Карге. Велика постала тоді приязнь між Трістаном та Кагерденом, і заприсягли вони бути вірними друзями й побратимами. Ніколи, як розкаже вам ця повість, вони не зламали цього слова.

Одного разу, вертаючись з якогось наскоку, вони розмовляли про рицарство та про слугування дамам; Кагерден раз у раз вихваляв

своєму дорогому товаришеві сестру свою Ізольду Білоруку, щиру та вродливу.

Якось рано-вранці, ще й сонце не сходило, вартовий з великим поспіхом збіг із башти і побіг по замкових кімнатах, кричачи:

– Сеньйори, ви надто міцно спали! Вставайте, Ріоль іде на нас!

Рицарі й городяни озброїлись і вибігли на вали: глянувши в долину, вони побачили, як виблискують шоломи, мають корогви; усе військо Ріолеве йшло, дотримуючи ладу, на їхній замок.

Герцог Гоель і Кагерден зараз же вишикували перед воротями перші лави рицарів. Коли між двома військами було не далі як на вистріл із лука, рицарі стиснули острогами коней і помчали зо списами в руках уперед, – а стріли сипались на них, як квітневий дощ.

Трістан і собі озброївся разом з тими, кого вартовий розбудив пізніше. Одягши на себе всю рицарську справу, в пишнім жупані, узьких чоботях з золотими острогами та в панцері, він приладнав шолом, скочив на коня і пустив його вчвал просто на ворожу силу. Він держить щит перед грудьми і голосно гукає: «Карге!» і мчить проти Ріолевого війська. Та й пора вже була: уже люди герцога Гоеля відступили аж до частоколу. Що ж то за любо було подивитись, як падали коні й поранені васали, як тяли й рубали молоді рицарі, як закривавилася під їхніми ногами трава! Кагерден одважно спинився перед усіх: він примітив, що проти нього виїздить хоробрий барон, брат графа Ріоля. Вони зіткнулися з опущеними списами, і нантський рицар зламав свого, не вибивши Кагердена із сідла; а Кагерден загнав своєму супротивникові гострий булат глибоко, аж по самий військовий значок, у бік. Похитнувся той на сідлі, пустився стремен і впав. На братів крик помчав проти Кагердена, пустивши поводи, Ріоль. Але Трістан загородив йому дорогу. Вдарили обидва разом – і Трістанів спис зламався йому при руках, а Ріолів, улучивши в груди Трістанового коня, ввійшов у тіло і звалив коня мертвого на траву. Трістан зараз же скочив на рівні ноги і, розмахуючи блискучим мечем, гукнув:

– Боягузе! Ганебна смерть тому, хто поранив коня і лишив жити хазяїна! Ти не підеш звідси живий.

– Неправда твоя! – відповів Ріоль, наїжджаючи на нього конем.

Але Трістан ухилився і, піднявши руку, так тяжко вдарив мечем у Ріолів шолом, що погнув у ньому обруча і одбив нанісника.

Спис упав з рицаревого плеча коневі на бік, – і цей кінь так само захитався і впав. Ріолеві пощастило виплутатись і встати, і от вони, обидва вже піші, з побитими, посіченими шоломами, з продірявленими панцерами, стинаються знову у лютому двобої. Нарешті вдарив Трістан у карбункул, що був у Ріоля на шоломі. Обруч іще глибше увігнувся, і Ріоль упав на коліна й на руки.

– Вставай, коли можеш, васале! – скрикнув Трістан. Під лиху годину прибув ти на це поле: тут тобі й смерть!

Ріоль знову скочив на ноги, але Трістан звалив його ще раз, пробивши йому шолом і шапку та досягнувши гострим булатом до черепа. Почав тоді Ріоль благати, щоб подаровано йому життя, – і Трістан прийняв свого меча. Саме в цю хвилину звідусіль наспіли нантські вояки своєму панові на підмогу. Та пан їхній був уже у переможця в руках. Він сказав, що віддається в полон герцогу Гоелю, і пообіцяв заприсягтися йому знову на вірне й щире слугування і відбудувати сплюндровані городи та села. З його наказу бій припинився, і військо його відійшло. Коли переможці вернули до Карге, Кагерден мовив своєму батькові:

– Сеньйоре, закличте до себе Трістана і скажіть, нехай залишиться у нас. Нема рицаря над нього, а в вашій землі потрібен такий хоробрий та сміливий барон.

Порадившись зі своїми людьми, герцог Гоель сказав Трістанові:

– Як же мені, друже, віддячити, що ти визволив од напасті мою країну? Дочка моя, Ізольда Білорука, славного роду. Візьми її за себе.

– Гаразд, мій пане, я візьму її, – одповів Трістан.

Ох, сеньйори, і навіщо ж він сказав це слово! Через нього має він умерти. Визначено день і годину. Герцог прибув із своїми друзями, Трістан зі своїми. Капелан одправив месу. Зійшлися люди, і перед святою брамою Трістан, як велить закон божої церкви, обвінчався з Ізольдою Білорукою. Пишне й розкішне одбулося тоді весілля.

А як настала ніч і Трістанові слуги почали його роздягати, то трапилось так, що, стягаючи з нього надто тісний рукав, вони стягнули йому з пальця і ясписовий перстень Ізольди Золотокосої. Він задзвенів, упавши на підлогу. Глянув Трістан і зрозумів свою провину. Йому згадався той день, коли Ізольда подарувала йому персня: це ж сталося в тому лісі, де вона через нього жила тяжким та зліденним життям.

І от, лежачи біля цієї другої Ізольди, він уявив собі курінь у лісі Моруа. Яке божевілля найшло на нього, що він зважився винувати свою кохану, зрадницею в своєму серці її називаючи? Ні, – для нього тяжко мучилась і каралась вона, і він тепер допустився зради. Але жаль йому було й жінки його Ізольди, щирої та вродливої. Обидві Ізольди не на радість собі покохали, обох він зрадив.

Тим часом Ізольда Білорука дивувалася, чому він тяжко зітхає, лежачи з нею поруч. Трохи засоромившися, вона сказала нарешті:

– Дорогий сеньйоре, може, я вас чим образила? Чому ні разу ви мене не поцілуєте? Скажіть мені, чим я завинила, і я спокутую свою помилку, як тільки зможу.

– Люба, – каже на те Трістан, – не гнівайтесь, але я дав обітницю. Колись, в іншій країні, бився я з драконом і мав уже загинути, як раптом згадав я про матір божу і заприсягся їй, що коли вона мене врятує од страховища, то я, одружившися, цілий рік не цілуватиму своєї жінки.

– Що ж, – мовила Ізольда Білорука, – така моя доля.

Та як уранці служниці накинули на неї жіночу намітку, вона сумно усміхнулася і подумала, що не має на те права.

Кагерден

За кілька днів після цього герцог Гоель, сенешаль його і всі мисливці, а з ними й Трістан, Ізольда Білорука й Кагерден виправилися з замку у ліс на влови, їдучи, вузькою дорогою, Трістан був по лівуруч од Кагердена, а той держав за поводи коня Ізольди Білорукої, що їхала з правого боку. Раптом кінь її якось послизнувся в калюжі. Вода бризнула з-під копита так високо, що зовсім облила

Ізольду аж під одежею, і від того нога їй вище коліна змерзла. Вона тихо скрикнула, звела коня, ударивши його острогою, і засміялася так дзвінко та ясно, що Кагерден, доганяючи й, запитав:

– Чого ти смієшся, сестрице люба?

Я сміюсь, брате, бо коли ця вода бризнула на мене, то я подумала: водо, водо, ти сміливіша, ніж Трістан. Ось чому я засміялась. Та я вже й так надто багато сказала і каюсь у цьому.

Здивований Кагерден так узявся тоді розпитувати, що вона врешті розказала йому всю правду про свій шлюб.

Тоді Трістан приєднався до них, і мовчки доїхали вони втрьох до мисливського дімка. Там уже одкликав Кагерден Трістана і сказав йому:

– Сеньйоре Трістан, моя сестра розказала мені всю правду про свій шлюб. Я мав тебе за друга й побратима. Але ти зламав своє слово: вкрив безчестям наш рід. Або виправдайся передо мною, або я викличу тебе на двобій.

Трістан у відповідь:

– Так, – каже, – я прийшов до вас вам на горе. Та вислухай, вірний мій друже, товаришу й брате, якого горя зазнав я сам, може, твоє серце заспокоїться. Єсть у мене друга Ізольда, краща над усіх жінок у світі, що багато через мене терпить. То правда – сестра твоя любить і поважає мене, але та Ізольда більше поваги має до пса, що я їй подарував, аніж твоя сестра до мене. Така-бо у тієї велика любов. Покиньмо це полювання, їдь за мною, і я розкажу тобі про нещасне своє життя.

Трістан повернув коня і стиснув його острогами. Вслід йому поїхав Кагерден. Мовчки заїхали вони в самі нетрі лісові. Тоді-то вже Трістан розповів Кагерденові про своє життя: як на морі випив він напою любові й смерті, як виказували на нього барони та карлик, як послано королеву на огонь, як віддано її прокаженим на поталу, як жили вони в дикому лісі і як він врешті повернув Ізольду королеві Марку. Він признався, що хотів, покинувши свою кохану, щирим серцем полюбити Ізольду Білоруку, та зрозумів тепер і знає вже навіки, що несила йому ні жити, ні померти без королеви.

Мовчить Кагерден, дивується. Він почуває, як мимохіть утихає його гнів.

– Друже, – промовив він нарешті, – дивовижні речі я чую, і жалощами виповнив ти моє серце: такого лиха ти зазнав, що не дай господи нікому! Вертаймось же до Карге; за три дні, коли зможу, скажу тобі свою думку.

А тим часом у Тінтажелі Ізольда Злотокоса тужить, виглядає, кличе свого Трістана. Немає в неї іншої думки, іншої волі, як тільки милувати його повсякчасно. Лише для нього живе вона й дише, а от уже два роки немає від нього й вісточки. Де він? У якому краї? Та й чи живий він?

Сидить у своїй кімнаті Ізольда Білява, співає сумної пісні про любощі. Співає королева про того нещасного Гурона, що його вбито за любов до дами, котру він любив над усе на землі, і що серце його лукавий граф дав з'їсти своїй жінці, співає, як то вона печалувалась та побивалась.

Солодка пісня, ніжно приграє до неї арфа. Руки в королеви білі, спів її прегарний, тихо й лагідно бринить її голос.

Аж от прибув Каріадо, багатий граф із дальнього острова. Він приїхав до Тінтажеля служити королеві і, відколи Трістан покинув Корнуельс, усе добивався, щоб вона його полюбила. Та королева не зважала на його підмовляння, вважаючи таку любов за безумство.

Він був гарний рицар, ставний та гордий, бистрий на язик, і миліші були йому жіночі покої, ніж бойове поле. Він увійшов, коли Ізольда саме співала, і сказав сміючись:

– Та й сумна ж ця пісня, королево, достоту спів орла-рибалки! А хіба ж не говорять, що орел-рибалка співає, провіщаючи смерть? Певне, мою смерть пророкує ваша пісня: я помираю з любові до вас.

– Нехай і так, – відповіла королева, – я б і справді хотіла, щоб моя пісня була проти вашої смерті, бо ніколи ще не приїздили ви сюди без лихих вістей. Тож ви завсігди оберталися орлом-рибалкою чи совою, щоб недобре говорити на Трістана. Яку ж тяжку новину принесли ви сьогодні?

Каріадо у відповідь:

– Не знаю, за що ви гніваєтесь, королево; та безумний був би той, хто б на це зважав. Чи віщує мою смерть орел-рибалка, чи ні, а от вам тяжка новина, що сова приносить: Трістан, ваш милий, утрачений для вас, ясна пані Ізольдо. Він одружився в чужій землі. Тепер ви можете зажити по-іншому, бо він кинув під ноги ваше кохання. Він узяв за себе дівчину славного роду, Ізольду Білоруку, дочку бретанського герцога.

І Каріадо розлютований вийшов, а Ізольда Білява опустила голову та й умилася сльозами.

Третього дня Кагерден закликав Трістана і сказав йому:

– Друже, ось що постановив я у своєму серці. Коли правда те, що ти мені розказав, то життя твоє в цій країні – безумство й божевілля. Не дасть воно нічого доброго ні тобі, ні сестрі моїй Ізольді Білорукій. Вислухай же, що я тобі маю порадити, їдьмо разом до Тінтажеля; ти побачиш там знову королеву і дізнаєшся, чи тужить вона за тобою і чи вірна тобі зосталася. Коли вона про тебе забула, то, може, прихилиться твоє серце до сестри моєї Ізольди, щирої та хорошої. Я буду товаришем тобі в дорозі: на те ж я твій друг і побратим.

– Брате, – мовив Трістан, – добре каже приказка: серце одної людини варте всього золота в королівстві.

Незабаром Трістан і Кагерден одяглися за пілігримів, взяли в руки посохи, вирядившись нібито на прощу до далекої землі, і віддали привіт герцогові Гоелю. Трістан узяв із собою Горвеналя, а Кагерден одного лише конюшого. Вони потаємно спорядили корабель і попливли ним до Корнуельсу. Лагідний вітер сприяв їм аж до того часу, як вони одного ранку, передсвітом, в'їхали в безлюдну затоку, недалеко від Тінтажеля, поблизу від Ліданського замку. Там, напевне, славний сенешаль Дінас гостинно прийме їх і сховає прибулих друзів од людського ока. Рано-вранці товариші рушили до Лідана і раптом примітили, що якийсь чоловік їде за ними слідком, пустивши свого коня тихою ходою. Вони тоді в ліс, а чоловік поїхав, не забачивши їх, бо він собі дрімав на сідлі. Трістан його пізнав.

– Брате, – тихенько сказав він до Кагердена, – це ж і є самий Дінас із Лідана. Він спить їдучи. Певне, вертається од своєї любки і ще бачить її уві сні. Не ґречно було б його будити, але їдь за мною здалека.

Він догнав Дінаса, тихенько взяв його коня за гнуздечку і поїхав з ним поруч. Аж ось нерівна хода конева збудила заснулого рицаря, він розплющив очі, побачив Трістана і сказав, сам собі не ймучи віри:

– Це ти, це ти, Трістане? Благословен час, коли я тебе знову побачив: я так довго на це чекав!

– Хай бог благословить тебе, друже! Що розкажеш ти мені про королеву?

– Ох! Тяжку скажу тобі новину! Король ніжно її кохає й догоджає їй, але вона, відколи ти поїхав, тужить і плаче за тобою. Нащо тобі вертатись до неї? Хіба ти знову хочеш шукати смерті для неї й для себе? Трістане, пожалій королеву, дай їй спокій!

– Друже, – відповів Трістан, – зроби мені ласку, сховай мене в Лідані, одвези їй слово від мене і влаштуй, щоб я з нею побачився ще раз, єдиний раз.

Дінас одказує тоді:

– Я маю жаль до моєї королеви, і тоді тільки вволю твою волю, коли знатиму, що вона й досі найдорожча для тебе з-між усіх жінок.

– Скажи, що вона й досі найдорожча для мене з-між усіх жінок, і це буде правда.

– Ну, коли так, Трістане, то я поможу тобі.

Сенешаль прийняв у Лідані Трістана, Горвеналя і Кагердена та його конюшого, і, коли Трістан переповів йому слово по слову своє життя і свої пригоди, Дінас подався до Тінтажеля – розвідати, що там робиться. Він почув там, що за три дні королева Ізольда, король Марк і вся його бойова дружина, всі стайничі і всі мисливі виїдуть з Тінтажеля до замку на Білому Полі і там мають урядити велике полювання. Тоді Трістан дав сенешалеві свого ясписового персня та сказав йому, що переповісти Ізольді на словах.

Дінас із Лідана

Дінас вернувся до Тінтажеля і, перейшовши сходами, завітав до світлиці. Король Марк та Ізольда Білява сиділи під балдахіном, граючи в шахи. Дінас сів на ослінчику біля королеви, нібито приглядаючись до гри, двічі, удаючи, що показує їй ходити, клав руку на шахівницю. За другим разом Ізольда пізнала свого ясписового персня. Вона злегка діткнулася Дінасової руки, і від того руху декілька фігурок у безладі впало.

– Дивіться, сенешале, – мовила вона, – ви змішали мені гру, я вже не можу тут і ладу добрати.

Марк вийшов із світлиці, а Ізольда пішла до себе і покликала сенешаля.

– Друже, вас прислав Трістан?

– Так, королево, він у Лідані, переховується в моєму замку.

– Чи правда, що він одружився в Бретані?

– Вам правду сказано, королево. Але він запевняє, що не зрадив вас, що й досі любить вас над усіх жінок у світі, що він умре, як не побачить вас хоч би єдиний раз; він просить вас дати на це згоду і нагадує вам ту обіцянку, що дали ви йому, прощаючись.

Королева кілька хвилин мовчала, держачи в умі ту, другу Ізольду, а тоді каже:

– Так, я пам’ятаю, що, прощаючись, сказала йому, як я побачу персня з зеленим ясписом, то ні башти, ані мури, ні королівські накази не втримають мене і не стануть мені на заваді вволити волю мойого милого!

– Королево, за два дні королівський двір має вирушити із Тінтажеля до замку, що на Білому Полі. Трістан просив сказати вам, що він заховається на той час при дорозі, у терновому кущі. Він благає вас мати жаль до нього.

– Я вже сказала: ні башти, ні мури, ні королівський гнів не перешкодять мені вволити волю мого милого.

Третього дня, коли весь двір готувався від’їхати з Тінтажеля, Трістан, Горвеналь, Кагерден і його конюший наділи панцери, взяли мечі й щити і потаємними стежками подалися до призначеного міс-

ця. Дві дороги в гаю вели до Білого Поля: одна вигідна, добре утоpована – нею якраз мали проїхати король та королева зо своїм почтом, – а друга камениста та безлюдна.

Трістан і Кагерден залишили на цій от другій своїх конюших, що малися чекати на їх, доглядаючи коні та щити, а самі затаїлися в чагарнику. Перед кущами, на дорозі, Трістан поклав ліщиновий прут, обвитий гілкою козячого листу. Аж от і поїжджани зближаються. Попереду Марків загін військовий. Додержуючи гарного ладу, їдуть фур'єри та маршалки, кухарі та кравці, капелани, псарі з хортами та гончими, сокольники з птицями на лівій руці, а далі доїжджачі, а ще далі рицарі та барони; їдуть вони поволі, вишикувавшись парами, і любо дивитися й на них, розкішно вдягнених, і на їхні коні, прикрашені оксамитом, золотом та сріблом. Поряд усіх проїхав король Марк, і Кагерден зачудувався, бачивши його ближніх людей, – двох праворуч і двох ліворуч, – убраних з голови до ніг у золото та пурпур.

Аж ось і королевин поїзд. Пралі та покоївки попереду, а за ними жінки й дочки баронів і герцогів. Вони їдуть одна по одній, поруч кожної молодий рицар. На решті зблизився кінь, а на ньому така красуня, якої Кагерден зроду не бачив: обличчя і стан прекрасні у неї, брови чудово окреслені, очі дивляться й сміються, зуби дрібненькі, на ній одежа із червоного оксамиту, тоненька золота стрічка, оздоблена самоцвітами, прикрашає її ясне чоло.

– Це королева? – пошепки питає Кагерден.

– Королева? – відповідає Трістан – Ні, це служниця.

Тоді під'їздить на сірому огирі друга панна, біліша за лютневий сніг, рум'яніша за троянду, світлі очі її грають і переливаються, як одбита в воді зірка.

– Бачу, бачу! Це королева! – каже Кагерден.

– Та ні, – одвітує Трістан, – Це Бранжієна Вірна.

Аж раптом уся дорога освітилася, ніби крізь листя великих дерев зненацька блиснуло сонячне проміння – і появилася Ізольда Золотокоса.

Герцог Андре – побий його, сило господня! – їхав їй по праву руку.

Тоді з дернових кущів почулися співи жайворонків та очеретянок, що Трістан виливав у них свою ніжність. Королева догадалася, що це її милий подає голос. Вона помітила на шляху ліщиновий прут, тісно оповитий лозиною козячого листу, і подумала в своєму серці: «Так от і ми, мій коханий – ні ти без мене, ні я без тебе». Вона спинила свого коня, зіскочила з нього і підійшла до інохідця, що віз на собі обсипану самоцвітами клітку, де на пурпуровім килимі лежав песик Пті-Крю. Взявши песика на руки, Ізольда ніжно гладить та пестить його, горностаєвою мантією обвиває. Потім, поклавши собачку на місце, вона повернулася до тернових кущів і голосно заговорила:

– Лісові пташки, ви, що звеселили мене своїм щебетанням. Запрошую вас до себе в гостину. Король Марк поїде до Білого Поля, а я заночую сьогодні в моєму замку Сен-Любен. Пташки, проведіть мене туди, я щедро винагороджу вас, як славних менестрелів.

Трістан чуючи це, зрадувався. Але лукавий Андре вже щось примітив і занепокоївся. Він підсадив королеву на коня, і поїзд рушив далі.

Послухайте ж тепер про лиху пригоду. Саме тоді як король із почтом прямував до Білого Поля на тій дорозі, де Горвеналь та Кагерденів стайничий гляділи коні своїх панів, з’явився озброєний рицар, на ім’я Блегері.

Він здалека впізнав Горвеналя та Трістанів щит.

«Що ж це? – подумав він – Це Горвеналь, а той другий – певна річ, Трістан». Він пустив свого коня прості їх, вигукуючи:

– Трістане!

Але обидва конюші повернули своїх огирів і кинулися втікати. Блегері – за ними, та знай гукає:

– Трістане! Спинися, згадай про свою одважність!

Але стайничі й не оглянулись на те. Тоді Блегері крикнув:

– Трістане, спинися, згадай про Ізольду Біляву!

Тричі заклинав він утікачів іменем Ізольди Білявої. Та дарма: вони зникли в далечині, і Блегері зміг догнати і взяти собі за здобич лише одного коня. Він прибув до замку Сен-Любен якраз тоді, коли королева допіру там розташувалась. Заставши й саму, він сказав їй:

– Королево, Трістан тут. Я бачив його на закинутій дорозі, що йде до Тінтажеля. Він утік. Тричі гукав я йому, щоб спинився, заклинав іменем Ізольди Білявої, але страх узяв його, він не насмілився мене підождати.

– Славний рицарю, неправдиві й безумні речі ви кажете: звідкіля Трістанові узятись у цій країні? А коли б він тут був, то хіба втікав би од вас? Хіба він не спинився б, чуючи моє ім'я?

– А проте я його бачив, королево, он і один із його коней, пишно прибраний, там, надворі.

Тут примітив Блегері, що Ізольда має на нього велике пересердя. Сумно йому стало, бо він любив щиро й Трістана і королеву. Він пішов од неї, каючись в тому, що сказав.

Тим часом Ізольда заплакала, кажучи:

– Нещасна я! Надто довго я живу, бо дожила, що Трістан сміється з мене і зневажає мене. Колись, якби його заклясти моїм іменем, хіба був той ворог, проти якого він не став би на бій? – він, мужній рицар; отже, коли утік він од Блегері, коли не спинився на ім'я своєї милої – о! певне ж, його серце належить тепер тій, другій Ізольді. То навіщо ж було йому вертатись? Він зрадив мене, а тепер хоче ще взяти мене на глум. Чи не досить із нього моїх колишніх мук? Хай же вертається, сам критий ганьбою, до своєї Ізольди Білорукої!

Вона покликала Перініса Вірного і оповіла йому про те, що сказав Блегері, додавши:

– Друже, найди Трістана на покинутій дорозі, яка йде від Тінтажеля до Сен-Любена; найшовши, скажи йому, що я не вітаю його, і нехай він не насмілюється до мене підходити, бо я звелю своїм слугам його прогнати!

Перініс рушив у дорогу і шукав доти, доки найшов Трістана й Кагердена. Він переказав їм слова королеви.

– Брате, – скрикнув Трістан, – що це ти кажеш? Як би я міг утікати од Блегері? Адже ж – ти бачиш – при нас немає навіть наших коней. Горвеналь глядів їх, ми не найшли його на визначеному місці – і досі шукаємо.

Саме на цю хвилину нахопилися Горвеналь та Кагерденів конюший. Вони розказали про свою пригоду.

– Перінісе, милий та любий мій друже, – мовив Трістан, – вернись мерщій до своєї пані... Перекажи, що я шлю їй привіт і любов, що я не зламав кохання, яке повинен мати до неї, що вона дорожча мені над усіх жінок на світі, перекажи їй, щоб прислала тебе до мене з ласкавим словом. Я чекатиму, доки ти не вернешся.

Отож Перініс пішов до королеви і розповів їй, що бачив і що чув. Та вона не повірила тому.

– Перінісе, – сказала вона, – ти був для мене вірний та щирий, і мій батько призначив тебе, ще маленького, слугувати мені. Але Трістан-чарівник затуманив тебе своїми вигадками та подарунками. І ти – і ти теж мене зрадив! Іди ж від мене геть!

Перініс упав перед нею навколішки:

– Жорстокі слова чую я, королево. Ніколи ще не було мені в житті так прикро. Та менше з тим – не про мене тут ходиться! Гірко мені за вас, королево, гірко, що зневажаєте ви пана мого Трістана... Ви будете в цьому каятись, та запізно!

– Геть! Я не вірю тобі! І ти, вірний Перінісе, і ти мене зрадив!

Трістан довго дожидав Перініса з ласкавим словом од королеви. Та Перініс не прибув.

Уранці Трістан зодягся у великий подраний плащ. Він подекуди розмалював своє обличчя горіховою шкаралущею, щоб скидатись на прокаженого, і взяв у руки дерев'яну мисочку збирати милостиню та торохкавку, з якими звичайно ходять прокажені.

Прийшовши на сен-любенські вулиці, він почав зміненим голосом просити у всіх перехожих... Та чи зустріне ж він тут королеву? От вона виходить, нарешті, із замку. Бранжієна та придворне жіноцтво, слуги та охоронці йдуть біля неї. Вона простує до церкви.

Прокажений наздоганяє слуг, торохкавка його тріщить, а сам він скиглить жалібним голосом:

– Королево, подайте мені хоч що-небудь. Ви не знаєте, яка в мене тяжка скрута.

Ізольда пізнала його по прекрасному його тілу, по рицарській постаті. Вона вся затремтіла, та проте й оком не повела в його бік. Прокажений благає її, аж жалко слухати; він мало не повзе слідом за нею:

– Королево, не гнівайтеся, що я смію до вас наближатись; згляньтесь надо мною, я на це заслуговую.

Та королева віддає наказ своїм слугам та охоронцям:

– Проженіть геть цього прокаженого.

Слуги штовхають його, б'ють. Він опирається й кричить:

– Королево, змилосердьтесь!

Тоді Ізольда голосно засміялась. Сміх її дзвенів іще й тоді, як вона увіходила в церкву.

Почувши той сміх, прокажений відійшов.

Королева ступила кілька кроків по церкві, потім раптом руки й ноги їй отерпли; вона впала навколішки, голова її поникла до землі, руки розп'ялися хрестом.

Того самого дня Трістан – од горя ніби обезумілий – попрощався з Дінасом, і корабель його відплив до Бретані. Шкода й казати! Королева незабаром гірко пожалкувала. Довідавшись од Дінаса із Лідана, в якій печалі од'їхав Трістан, вона повірила оповіданню Перініса, що Трістан не втікав од Блегері, заклятий її ім'ям, і збагнула, що вчинила зле, його прогнавши.

«Як! – думала вона, – Я прогнала тебе, Трістане, тебе, мій єдиний! Тепер ти мене ненавидиш, і ніколи я вже тебе не побачу. Ти навіть не дізнаєшся повік, як я каюсь у своєму вчинку, на яку кару ладна сама себе віддати, щоб хоч трохи спокутувати свою вину».

З цього дня, щоб покарати себе за нерозважність та безумство, Ізольда надягала під одежу на тіло волосяницю.

Трістан Юродивий

Знову побачив Трістан бретанську землю, герцога Гоеля і жінку свою Ізольду Білоруку. Всі його радісно зустрічали, – та що з того? Ізольда Злотокоса його прогнала. Довго нудьгував і тужив він за нею, – і наважився ще хоч раз її побачити, хоч би й сказала вона знову своїм слугам і пахолкам ганебно побити його. В розлуці з нею він почував, як надходить до нього смерть. Та краще вмерти відразу, аніж поволі, день по дню. Хто живе в ненастанній печалі – той між людьми як мрець. Трістан бажає і прагне смерті; але нехай же хоч довідається королева, що він умирає з любові до неї; як вона це знатиме – він умре спокійніше.

Він вирушив із Карге, не признавшись нікому: ні рідним, ні друзям, ні навіть побратимові своєму Кагердену. Пішки вирушив він у вбогій одежі: ніхто-бо не зважає на бідних волоцюг, що блукають по великих дорогах.

Так ішов він, доки не опинився на морському березі. У гавані виряджався в путь великий купецький корабель; уже моряки на ньому напинали вітрила і піднімали якір, готуючись рушати в море.

– Хай бог береже вас, панове! Щасливої вам плавби! До якої землі йде ваш корабель?

– До Тінтажеля.

– До Тінтажеля? О панове, візьміть мене з собою.

Його взято. Сприятливий вітер надимає паруси, корабель швидко біжить по хвилях. П’ять днів і п’ять ночей ішов він просто на Корнуельс, шостого дня об’якорився в Тінтажельській пристані.

Недалеко від пристані, над самим морем, піднісся замок, з усіх боків добре захищений і огороджений; одною лише залізною брамою можна увійти до нього, і два певні охоронці стояли при ній день і ніч. Як же дістатися туди? Трістан зійшов з корабля і сів на узбережжі. Од перехожого довідався він, що король Марк у замку і що недавно він збирав увесь свій двір.

– А де королева? І де Бранжієна, вірна її служниця?

– Вони теж у Тінтажелі, я оце якось їх бачив: королева Ізольда здавалася смутною, як завжди.

Почувши ім’я Ізольди, Трістан зітхнув: подумав, що ні хитрощами, ані одвагою не доб’ється він побачення з милою: король Марк уб’є його.

– Та що з того? Уб’є то й уб’є. Хіба я не маю, Ізольдо, умерти через любов до тебе? А хіба щодня без тебе я не вмираю? Але ти, Ізольдо, коли б ти знала, що я тут, – чи сподобиш же мене хоч єдиного слова? Може, знову звелиш своїм слугам прогнати мене? Так, піду на хитрощі. Одягнусь за юродивого, за божевільного – і це божевілля буде мені великою мудрістю. Безумніші від мене матимуть мене за безумця, і за дурня – вдесятеро від мене дурніші.

Проходив тим берегом рибалка в простій шерстяній куцині з великим каптуром. Трістан побачив його, одкликав і каже:

– Друже, хочеш помінятися зо мною на одежу? Дай мені свою куцину: дуже вона припала мені до смаку.

Рибалка оглянув Трістанову одежу, вона здалась йому кращою, ніж його власна, – і вони помінялись.

Прудко пішов рибалка, радий та веселий, що виміняв таке добро.

Тоді Трістан зняв своє гарне біляве волосся, вистригши на голові хрест. Він помастив собі вид настойкою із чарівничої трави, що вивіз із свого краю, і зараз же обличчя його так змінилося, що ніхто зроду-віку не пізнав би Трістана.

Потім він вирвав із огорожі каштанову гілку, зробив з неї собі кийка, почепив його на шию та й почвалав босий до замку.

Воротар подумав, що він і справді не при своїм умі, і сказав:

– Ану, підійди ближче! Де це ти так довго пробував?

Трістан, одмінивши голос, відказує:

– Був я на весіллі у приятеля мого, абата, в Моні. Він одружився з абатисою, товстою жінкою в намітці. Від Безансона аж до Мона усіх попів, абатів, ченців та клерків покликано на весілля; усі з кийками та патерицями в руках, плигають, скачуть та танцюють на моріжку, у затінку високих дерев. Та я покинув їх і прийшов сюди: сьогодні я мушу услуговувати при королівському столі.

Воротар тоді каже:

– Заходьте ж, сеньйоре, сину Ургана Волохатого; ви великі на зріст і вкриті волоссям так само, як і він, ви зовсім-таки схожі на батька.

Коли він увійшов у город, граючися своєю палицею, слуги та стайничі збіглися юрмами і почали цькувати його, як того вовка.

– Глянь! Глянь! Божевільний! Го-го! Го-го!

Вони кидають на нього камінням, нападають із киями; а він терпить те все, іде далі, підскакуючи, і, коли його б'ють з лівого боку, він повертається і б'є праворуч.

Серед сміху та галасу, маючи позад себе шалене стовпище, він дійшов до порога світлиці, де сидів на троні король Марк, а біля нього королева. Він наблизився до дверей, почепив ціпка собі на шию і ввійшов.

Побачивши його, король мовив:

– Оце-то любий товариш до розмови! Хай він підійде ближче.

Його приводять, палиця теліпається в нього на шиї.

– Добридень, друже!

Трістан одповів своїм чудно зміненим голосом:

– Королю, добрий і шляхетний з-між королів, я знав, що, побачивши вас, серце моє розтане з ніжності. Хай бог помагає вам у всіх ділах!

– По що ти прийшов сюди, друже?

– Я прийшов по Ізольду, яку так палко люблю. У мене є сестра, вона теж прийшла зо мною, це прекрасна Брюнгільда. Королева уже вам набридла, попробуйте цієї: поміняймось, я дам свою сестру, ви мені оддайте Ізольду; я її візьму і вірно вам служитиму.

Король засміявся та й каже до причинного:

– А що ж ти робитимеш із королевою, як я її тобі дам? Куди ти поведеш її?

– Туди, високо, де між небом і землею стоїть мій чудовий скляний палац. Сонце грає в ньому своїм промінням, вітрам не похитнуть його; я понесу королеву в світлицю з кришталю, всю заквітчану трояндами, всю затоплену вранці сонячним сяєвом.

Король та барони кажуть тоді один до одного:

– Оце-то славний дурень, мастак поговорити!

А він сів на килим, ніжно поглядаючи на Ізольду.

– Друже, – мовив Марк, – звідки в тебе надія, що королева хоч погляне на такого потворного блазня, як ти?

– Я маю на те право, королю; я зробив для неї багато подвигів, через неї я й з розуму спав.

– Хто ж ти такий?

– Я Трістан, той, хто так палко кохав королеву, той, хто кохатиме її до сконання.

На це ім'я Ізольда зітхнула, змінилась в обличчі і гнівно скрикнула:

– Іди пріч! Хто тебе завів сюди? Геть, злий дурню!

Юродивий примітив її гнів:

– Королево Ізольдо, – каже, – чи пам'ятаєте ви той день, коли я, поранений отруєним списом Моргольта, взявши з собою на море свою арфу, приплив до ваших берегів? Ви мене вигоїли. Невже ви забули про це?

Ізольда одповіла:

– Геть відсіля, дурню, ні твої жарти, ні ти сам мені не до вподоби.

Тут Трістан повернувся до баронів і почав їх гнати до дверей, примовляючи:

– Забирайтеся відси, дурні, нехай я віч-на-віч поговорю з королевою. Я ж прийшов сюди милувати її.

Король зареготався, Ізольда почервоніла:

– Виженіть цього безумця, королю!

А божевільний знову чудним своїм голосом:

– Королево Ізольдо, пам'ятаєте того великого дракона, що я вбив у вашому краю? Я сховав його язик у себе в одежі і, опалений його трутизною, упав край болота. Я славний був тоді рицар... і я мався вмерти, але прийшли ви і врятували мене.

– Мовчи! – відповіла Ізольда, – Ти безчестиш рицарів, ти не при своїм умі, одколи вродився. Хай будуть прокляті моряки, що привезли тебе сюди замість укинути в море!

Засміявся юродивий і провадить далі:

– Королево Ізольдо, а пам'ятаєте ту купіль, де ви хотіли вбити мене своїм мечем? Казку про золоту волосинку, що вас заспокоїла? І як я, боронячи вас, бився з боягузом сенешалем?

– Мовчи, лихий оповідачу! Навіщо ти сюди прийшов зо своєю маячнею? Певна річ, ти вчора звечора був п'яний, і п'яному тобі все це наснилось.

– Правда ваша, я п'яний, та ще й від такого напою, що це сп'яніння ніколи не минеться. Королево Ізольдо, чи впам'ятку вам той теплий день погожий серед широкого моря? Вам захотілося пити – згадуєте, королівська доню? Ми випили обоє з одного кубка. З того часу я завжди п'яний – і недобрим сп'янінням...

Сама лише Ізольда могла зрозуміти ці слова. Почувши їх, вона закрила голову своєю мантією, встала і хотіла вийти, але король задержав її за горностаєву відлогу, щоб знову сіла поруч нього.

– Почекай трохи, мила Ізольдо, дай нам дослухати до кінця всі ці химери. Дурню, якого ремества ти знаєш?

– Я служив королям і графам.

– Справді? Ти вмієш полювати з собаками та з птахами?

– Певне діло; коли мені заманеться полювати в лісі, я вмію ловити з хортами журавлів, що літають попід хмарами, з гончаками – лебедів, білих та сірих гусей і диких голубів, а з лука я б'ю норців та водяних бугаїв.

Всі од щирого серця засміялись, і король спитав:

– А по яку здобич ходиш ти на річку?

– Я добуваю там усе, що трапиться: з яструбами – лісових вовків та великих ведмедів, із кречетами – вепрів, з соколами – сарни та лані, з коршаками – лисів, а з кібчиками – зайців; і коли я вертаюсь до того, хто мене прийняв за гостя, я вмію добре гратися палицею, частувати стайничих головешками, строїти арфу, співати, приграючи собі, кохати королев і кидати в струмок добре застругані хми-

зинки та трісочки. Справді, чим я не хороший менестрель? Ви ж бачили сьогодні, як я вмію орудувати києм.

І він почав розмахувати ним круг себе.

– Забирайтесь відсіля, сеньйори корнуельські, – гукав він, – чого вам ще тут треба? Чи не ситі ви досі, не зодягнені?

Король, посміявшись з божевільного, сказав подати собі коня та ловчих соколів і поїхав у поле, забираючи з собою баронів та стайничих.

– Королю, – сказала йому Ізольда, – я втомилась, мені якось невесело. Дозволь мені піти до моєї світлиці відпочити. Несила моя слухати довше оті нісенітниці!

Замислена ввійшла вона в свою кімнату, сіла на ліжку – і тяжко зажурилась.

– Нещасна я! Навіщо я на світ народилась! Тяжко й сумно мені на серці. Бранжієно, сестра моя мила, моє життя таке гірке та суворе, що краще б смерть. Там он прийшов якийсь божевільний, на голові в нього вистрижений хрест... Не під добру годину прибув він сюди! Цей безумець, цей жонглер – чарівник чи знахар; він знає усе моє життя, він знає й про речі, нікому, крім нас із тобою і Тристана, невідомі. Він знає все, волоцюга, силою своїх чарів та чаклунства!

– А може ж, то сам Трістан? – каже Бранжієна.

– Ні! Трістан уродливий, він найкращий з-між усіх рицарів; а цей чоловік – гидкий і потворний. Хай буде він проклятий господом! Хай буде проклятий час, коли він народився, і корабель, що привіз його сюди, замість утопити там, у глибоких водах!

– Заспокойтеся, пані, – каже Бранжієна, – ви сьогодні надто охочі клясти та проклинати. Де ви цього навчились? Може ж, цей чоловік посланець від Трістана?

– Не думаю того, я б мусила його впізнати. А втім, піди, мила подруго, поговори з ним, може, укмітиш яку признаку.

Бранжієна пішла до королівського залу, де залишився один лише юродивий, сидячи на лаві. Трістан упізнав її, кинув свою палицю і сказав:

– Бранжієно, шляхетна Бранжієно, молю тебе богом, май до мене жаль!

– Який диявол сказав тобі моє ім’я, гидкий дурню?

– Я знаю його здавна, красуне! Присягаюся своєю головою, недавно ще білявою: коли з неї відлетів розум, то винна в цім сама ти. Чи ж не ти повинна була глядіти чарівного пиття, що я випив серед моря? Я надпив його гарячого літнього дня із срібного кубка і подав Ізольді. Ти одна про це дізналась, красуне; забула тепер?

– Ні! – відповіла Бранжієна і, стурбована, побігла знову до королеви в світлицю.

Та безумець кинувся за нею, кричачи:

– Пожалій мене!

Він увіходить, бачить Ізольду, хоче обняти її, притиснути до грудей; але вона, охоплена стидом, укрита холодним потом, швидко відхиляється назад, уникає його. Бачивши це, Трістан затремтів од сорому та гніву, одступив до дверей і сказав своїм усе зміненим голосом:

– Правда, я надто довго жив, бо діждався дня, коли Ізольда мене жене від себе, не сподобляє любити, зневажає. О Ізольдо, хто палко кохає, той пізно забуває. Ізольдо, любо глянути на струмінь, що грає головними та повними водами; та висохне він – і вже не вартий нічого. Так само й запізнена любов.

Ізольда у відповідь:

– Брате, я дивлюсь на тебе, я вагаюсь, я дрижу, не знаю, не пізнаю Трістана.

– Королево Ізольдо, я Трістан, той, хто так тебе любив. Чи пам’ятаєш карлика, що насипав борошна між нашими ліжками? Пам’ятаєш, як я плигнув тоді і як кров полилась із моєї рани? Пам’ятаєш мій дарунок – песика Пті-Крю з чарівним брязкальцем? І добре вистругані трісочки, що я кидав їх у струмок?

Ізольда дивиться на нього, зітхає, не знає, що й казати, вірити їй чи не вірити, бачить добре, що йому все відоме, але гадає, що безумно було б повірити, ніби це Трістан.

А Трістан далі:

– Ясна королево, я добре розумію, що ви од мене одсахнулись, і винувачу вас за зраду. А проте ж я зазнав, красуне, днів, коли ви щиро любили мене. Це було в темному лісі, під наметом із листя. А пригадуєте той день, як я подарував вам славного свого пса Гюсдена? О, цей-то мене любив завжди, для мене покинув би він Ізольду Біляву. Де він? Що ви з ним зробили? Він принаймні пізнав би мене.

– Він би вас пізнав? Брехня! Відколи Трістан од'їхав, Гюсден лежить у своїй конурі і кидається на кожного, хто надійде. Бранжієно, приведи його сюди.

Бранжієна привела.

– Іди сюди, Гюсдене! – каже Трістан. – Ти був мій, я знову беру тебе до себе.

Як почув Гюсден його голос, він вирвався од Бранжієни, що держала його на мотузці, підбіг до свойого хазяїна і почав качатись біля його ніг, лизати йому руки, гавкати на радощах.

– Гюсдене! – гукнув юродивий – Благословен хай буде той час, що я потратив, тебе вигодовуючи: ти краще стрів мене, ніж та, кого я так любив! Вона не хоче мене пізнати: чи ж пізнає вона цього персня, котрого подарувала мені колись, плачучи та цілуючи мене, в день розставання? Я ніколи не розлучався з цим персником із зеленого яспису, не раз поливав я його сльозами.

Ізольда бачить персня. Вона розкриває руки для обіймів:

– Ось я! Візьми мене, Трістане!

Тоді Трістан сказав, уже не відміняючи голос:

– Мила, як могла ти так довго мене не пізнавати, довше, аніж цей пес? Що такого в персні? Чи ж ти не розумієш, що солодше було б для мене, якби ти мене пізнала по моїх згадках про колишню нашу любов? Що там мій голос? Ти мала б чути голос мойого серця.

– Друже, – відказує Ізольда, – може, почула я його й раніше, ніж тобі здається; та навколо нас – лукавство і підступництво! Хіба могла я, як цей пес, дати волю своєму серцю, коли за те могли тебе вбити у мене на очах? Я берегла і себе, й тебе. Ні твої нагади про

колишнє, ні твій голос, ні цей навіть перстень мене не впевняють: все це, може, зле навождення од якогось чарівника. Проте я корюся, побачивши цього персня, бо заприсяглася, що скоро його побачу, то, хоч би це принесло мені смерть, вволю твоє бажання, чи мудре воно буде, чи безумне. Мудро це чи безумно, але от я, Трістане! Візьми мене!

Вона впала, зомлівши, на груди своєму коханцеві.

Коли вона опритомніла, Трістан держав її в обіймах, цілував їй очі й обличчя. Так він увійшов з нею під полог.

– Щоб мати з кого покепкувати, слуги дали юродивому притулок, як собаці, під замковими сходами. Він покірливо терпів їхнє знущання та їхні стусани, бо іноді, прибравши справжнього свойого вигляду та вроди, виходив крадькома із свойого вбогого житла в королевині покої.

Та минуло кілька днів, і дві служниці щось запримітили; вони сповістили про це Андре, і той послав до жіночих покоїв трьох добре озброєних підглядачів. Трістан хотів увійти в двері, а вони закричали:

– Назад, дурню! Іди собі на свою солому!

– А чому б мені, – відповів юродивий, – не піти цього вечора цілувати та милувати королеву? Хіба вам не відомо, що вона любить і виглядає мене?

Трістан замахнувся палицею, вони злякались і дали йому ввійти. Він обняв Ізольду, кажучи:

– Люба, треба мені втікати, бо ось-ось мене впіймають. Треба втікати. Ніколи я вже, певно, не вернусь. Смерть наближається до мене: без тебе я умру з любові.

– Обійми мене, друже, так міцно, щоб серця наші від того порвались і душі відлетіли. Забери мене до тієї щасливої країни, що казав колись: до країни, звідки ніхто не вертається, де чарівні співці співають без кінця, забери мене!

– Так, я заберу тебе до щасливої країни живих. Час той наближається; чи не до дна ми випили з тобою наші муки й наші радощі? Час наближається, і коли я покличу тебе, Ізольдо, ти прибудеш?

– Друже, поклич мене! Ти ж знаєш, що я прибуду.

– Хай бог нагородить тебе за це, світе мій.

Він переступив поріг, і підглядачі кинулись на нього. Та божевільний зареготався, крутнув палицею і сказав:

– Ви проганяєте мене, добрі сеньйори: навіщо це? Мені вже тут нема чого робити, бо дама моя посилає мене далеко приготувати для неї світлий палац, що я їй обіцяв, будинок із кришталю, повний уранці сонячного проміння і заквітчаний трояндами.

– Іди ж під лиху годину, дурню!

Слуги розступились, і юродивий, не поспішаючи та пританцьовуючи, вийшов із замку.

Смерть

Скоро вернувся Трістан до Малої Бретані, до замку Карге, як йому довелося, помагаючи своєму дорогому товаришеві Кагердену, воювати проти барона на ім'я Бедаліс. Він наткнувся на засідку, що той зробив для нього зо своїми братами. Трістан убив сімох братів, але самого його поранено отруйним списом.

Ледве достався він до Карге і сказав перев'язати собі рани. Прийшло багато лікарів, та ніхто не міг його вилікувати, не знаючи, що то саме за отрута, і не вміючи зготувати проти неї пластиру. Даремно товчуть та розтирають вони коріння, варять зілля, компонують цілющі бальзами: Трістанові все гіршає, трутизна розходиться в нього по тілу, він зблід, і кості його починають одкриватись.

Почув Трістан, що життя його згасає, зрозумів, що надходить смерть. Тоді йому захотілося побачити Ізольду Біляву. Та як же поїхати до неї? Адже він так знесилів, що морська подорож уб'є його; хоч би й добрався до Корнуельсу, то як заховатись від лихих ворогів? Він гірко тужить, отрута мучить його, смерть наближається.

От і покликав він до себе потай Кагердена, бо любили один одного вірною любов'ю, і попросив, щоб усі, опріч побратима, вийшли з його кімнати і навіть із сусідніх кімнат. Ізольда, жінка його, зчудувалася в серці з цього дивного бажання, воно вжахнуло її, і вона захотіла підслухати розмову.

Припавши в сусідній кімнаті до тієї стіни, біля котрої стояло Трістанове ліжко, вона наслухає: один із вірних її слуг стереже, щоб ніхто не нахопився. Трістан збирає останні сили, випростовується, обпирається об стіну. Кагерден сідає біля нього, і обидва тихенько плачуть. Вони плачуть за своїм славним бойовим товаришуванням, так рано урваним, за своєю великою приязню, за любов'ю, і один одному завдають жалю.

– Славний, любий друже, – каже Трістан, – я в чужій землі, немає в мене ні роду, ані друзів, опріч тебе; ти лиш один у цій країні утішав мене і розважав. Я трачу життя і хотів би востаннє побачити Ізольду Біляву. Але як же, якими хитрощами дати їй знать про це? О! Якби мені посланець, що згодився б піти до неї, вона прийшла б, – так вірно мене кохає! Кагердене, славний товаришу, пам'ятаючи нашу дружбу та побратимство, пам'ятаючи благородство твойого серця, благаю: зважся на це для мене, і, коли ти одвезеш моє послання, я буду тобі за васала і любитиму тебе над усіх людей.

Бачить Кагерден, як Трістан плаче, тужить та скаржиться, і порушив йому серце жаль, і мовив він ніжно:

– Не плач, любий побратиме, я вволю твою волю. Таж, певне, друже мій, я через любов до тебе ладен піти на смерть.

Жодної біди, жодної муки не побоюсь і зроблю все, що можу. Повідай же, що я маю їй переказати, і я виряджусь у путь.

Трістан одповів:

– Спасибі, друже. Отже, вислухай моє прохання. Візьми цю от каблучку: це у нас із нею певна признака. Прибувши в її землю, доберись до королівського двору як нібито купець. Розклади перед нею шовкові тканини і подбай, щоб вона побачила цього персня. Вона зараз же вимислить спосіб поговорити з тобою наодинці. Тоді скажи їй, що серце моє шле їй привіт; що тільки одна вона може полегшити мої страждання; що як вона не прибуде, я умру; скажи, хай згадає колишнє наше щастя, наші великі муки й печалі, наші великі радощі, нашу солодку та вірну любов; хай згадає дання, що ми вдвох випили серед моря... Ох, то ж ми смерть свою випили! Хай

згадає мою присягу нікого не любити, крім неї: я свого слова не зламав.

Ізольда Білорука, чуючи крізь стіну цю мову Трістана, ледве не зомліла.

– Не гайся ж, товаришу, і скоро вертайся до мене; спізнишся – не застанеш мене живого. Визнач собі сорок днів і за цей час привези Ізольду Біляву. Не признавайся, що від'їжджаєш, сестрі своїй – або скажи їй, що їдеш по лікаря. Мандруй на моєму прегарному кораблі та візьми з собою два вітрила, біле й чорне. Вертаючись з королевою Ізольдою, напни біле, а як її не буде на кораблі, то напни чорне вітрило. Оце і все, друже мій; хай господь тобі у всьому допоможе і щасливо поверне сюди!

Він зітхнув, жалібно заплакав, заплакав і Кагерден, і, цілуючись, вони попрощались.

Скоро повіяв сприятливий вітер, Кагерден одплив. Моряки підняли якір, поставили паруси і попливли за легким вітром. Корабель їхній ішов уперед, розтинаючи високі та глибокі морські вали. Багатий крам везли вони з собою: шовкові тканини, незвикле пофарбовані, дорогий посуд із Тура, вина із Пуату, кречетів із Іспанії; ця вигадка, думав Кагерден, допоможе йому ввійти до королівського замку. Вісім днів і вісім ночей пливли вони серед хвиль, розпустивши всі вітрила, просто на Корнуельс.

Жіночий гнів – небезпечна річ, і кожному належить його остерігатись! Котра жінка найпалкіше кохала, та й помститься найстрашніше. Швидко зароджується у жінок любов, швидко й ненависть; а неприязнь, раз виникши, триває довше, ніж приязнь. Вони вміють гамувати в собі любов, але не злобу. Стоячи за стіною, чула Ізольда Білорука кожне слово. Вона так любила Трістана! Тепер от дізналась про його любов до іншої. Добре затямила вона кожне слово. Аби-но прийшов слушний час, вона зуміє відплатити тому, кого кохала над усе в світі. Одначе вона не подала й знаку, що в неї на мислі, і, коли відчинено двері, ввійшла в кімнату до Трістана та, затаївши гнів, узялася слугувати й упадать коло нього, як годиться вірній та щирій дружині. Вона ніжно з ним розмовляла, цілувала в уста і

питала, чи скоро прибуде Кагерден із лікарем, що має його лікувати... А тим часом прибирала способів помститись.

Кагерден плив без упину, доки не об'якорився в Тінтажельській гавані. Взявши собі на руку великого яструба, він приніс його, а також дивної барви тканину і чудово карбований келих у дарунок королеві Марку і ввічливо попросив ласки та охорони, щоб можна йому торгувати в Коруельсі без жодної кривди від камергера та віконта. Король дав йому на те обіцянку перед усіма людьми в замку.

Тоді Кагерден подав королеві Ізольді застіжку з щирого золота.

– Королево, – сказав він, – це добре золото, – і, здійнявши з пальця Трістанового персня, приклав його до застіжки – Гляньте, королево: золото цієї застіжки дорожче, та, проте, й золото персня чогось варте.

Пізнала Ізольда персня з зеленого яспису, серце в неї затремтіло, обличчя відмінилось, і, передчуваючи, яку звістку має зараз почути, одвела Кагердена набік, до вікна, ніби б то щоб краще розглянути й приторгувати обручку. Кагерден похапливо сказав їй:

– Королево, Трістана ранено отруєним списом, він має померти. Він переказує вам, що лише ви можете полегшити його муки. Він нагадує вам про великі страждання та нещастя, що їх ви вкупі з ним зазнали. Візьміть цього персня, він вам його дарує.

Ізольда відповіла, умліваючи:

– Друже, я з вами поїду. Завтра вранці хай ваш корабель буде напоготові.

Другого дня рано королева сказала, що хоче поїхати на влови з соколами, і звеліла приготувати до того псів та птахів. Але ж герцог Андре, що ненастанно стежив за нею, зголосився товаришити їй. Коли вони вже були в полі, недалеко від морського берега, знявся фазан. Андре пустив на нього свого сокола, але день був ясний та погожий, фазан злетів високо і зник.

– Гляньте, пане Андре, – промовила королева, – сокіл сів там, у гавані, на щоглі незнайомого мені корабля. Чий же це корабель?

– Той корабель, – відповів Андре, – належить, королево, бретонському купцеві, який подарував вам учора золоту застіжку. Їдьмо туди, заберемо нашого сокола.

Кагерден кинув дошку, що мала бути за сходні, із свого корабля на берег. Він вийшов назустріч Ізольді.

– Ясна королево! – сказав, – Милості прошу завітати до мене на корабель, я покажу свій пишний крам.

Вона зіскочила з коня, іде рівно через дошку і опинається на кораблі. Андре хоче за нею, він уже ступив на дошку, але тут Кагерден, що стояв на палубі, ударив його веслом. Андре похитнувся і впав у море. Він хоче вилізти знову на місток, та Кагерден новим ударом вертає його в воду, кричачи:

– Умри, зраднику! Ось тобі нагорода за все зло, що вчинив ти Трістанові та королеві Ізольді.

Так господь відплатив за коханців обмовникам, які їх мучили й ненавиділи. Всі четверо вмерли: Генелон, Гондоїн, Деноален, Андре.

Якоря піднято, щоглу поставлено, нап’ято вітрило. Свіжий поранковий вітер засвистів у вантах і напружив паруси. Із пристані в широке море, біле-біле та в далечині залите сонячним промінням, вихопилося судно.

А Трістан у Карге тяжко мучиться. Він щодень, щогодину виглядає Ізольду. Нічого вже не помагає йому, і коли він ще живий, то лише тому, що чекає милої. Щодня він посилає на берег пильнувати, чи не підходить корабель та яке на ньому вітрило; іншого бажання нема в його серці. Незабаром він сказав перенести себе на скелю Пенмарш і звідтіля до захід сонця вдивлявся у морську далечінь.

Слухайте ж, сеньйори, сумної приповістки, жалібної для всіх, хто кохає. От уже Ізольда підпливала; уже здалека указалася скеля Пенмарш, і корабель пішов уперед жвавіше. Раптом зірвався буревій, ударив у вітрила навпроти і ледве не перекинув галери. Моряки висипали на ту сторону палуби, звідки вітер, і проти волі своєї мусили повернути корабля назад. Вітер лютує, встають глибокі хвилі,

світ потемнів, море зробилося чорне, полив густий дощ. Ванти та буліні порвалися, моряки зложили паруси і, різко повертаючи корабля, борються з вітром та хвилею; на лихо, вони забули підняти на палубу човна, що, прив'язаний до корми, плив за кораблем.

Високий вал ударив його і поніс геть.

Ізольда кричить-тужить:

– Горе мені, нещасній! Бог не хоче, щоб я ще пожила, доки побачу Трістана, мого друга, іще раз, єдиний раз; він хоче, щоб я потонула тут, у цім морі. Трістане! Ще б тільки раз поговорити з тобою, а там хоч і вмерти. Коханий мій, коли я не прибуду до тебе, то це воля божа, а для мене найбільша мука. Що мені, смерть: господь пошле мені її, і я вмру покірно; та ти, друже, почувши про це, умреш, я знаю. Я бачу твою смерть і разом свою. Леле! Не збулось, друже, моє бажання – умерти в твоїх обіймах, лягти вкупі з тобою в труну. Я умру сама, без тебе, зникну в морській глибині. Може, ти не дізнаєшся про мій загин і житимеш далі, щодня мене виглядаючи. Як на те господня воля, ти ще видужаєш. О! Може, після мене ти покохаєш другу, покохаєш Ізольду Білоруку! Я не знаю, що з тобою буде; але я, милий, якби я знала, що ти помер, я б не жила довше. Поможи ж, господи, або мені вигоїти його, або нам обом умерти одною мукою!

Так тужила королева, доки бушувала буря. Та за п'ять днів буря вщухла. На верху щогли Кагерден весело нап'яв біле вітрило, щоб Трістанові здалека побачити його колір. От уже бачить Кагерден свою Бретань... Та лихо! Сливе зараз же по бурі зробилось тихотихо, море розляглося спокійне та рівне, вітер перестав надимати вітрила, і дарма моряки повертали галеру туди й сюди, вперед і назад... У далечині побачили вони берег, та буря забрала їхнього човна, і вони ніяк не могли до нього під'їхати. Третьої ночі Ізольді приснилося, ніби вона держить у себе на колінах голову великого вепра, що закривавив їй одіж; вона зрозуміла, що ніколи вже не побачить свого друга живого.

Трістан надто знемігся, щоб довше бути на скелі Пенмарш, і вже кілька днів, лежачи в кімнаті, далеко від узбережжя, він скаржиться, зітхає, непокоїться, от-от не умре од муки та бажання.

Аж ось вітер подужчав, забілів на морі парус. І тоді Ізольда Білорука помстилася. Підійшовши до Трістанового ліжка, вона каже:

– Друже, Кагерден надпливає. Я бачила його корабель у морі; він поволі підходить, проте я його впізнала. Можливо, він везе того, хто тебе вилікує.

Трістан здригнувся:

– А чи певна ти, любо моя, що це його корабель? Скажи ж мені, яке на ньому вітрило?

– Я добре придивилась, вони поставили його дуже високо, бо вітер малий. Знай же, що вітрило зовсім чорне.

Трістан повернувся тоді до стіни та й каже:

– Несила моя довше жити!

І він промовив тричі:

– Ізольдо мила, – а за четвертим душа одлетіла від нього.

Заплакали тоді в домі рицарі, Трістанові товариші. Вони знесли його з ліжка, поклали на пишнім килимі і вкрили його тіло саваном.

На морі тим часом знявся вітер і вдарив вітрило просто в середину. Корабель підійшов до берега.

Ізольда Білокоса ступила на сухе. Вона почула голосіння на вулицях та церковне подзвіння і спитала в людей, за ким це плачуть, по кому дзвонять. Якийсь літній чоловік каже їй:

– Пані, ми маємо велике горе. Хоробрий шляхетний Трістан упокоївся. Добрий він був до бідних, милостивий до нещасних. Це – найгірша печаль, що тільки зазнала наша земля.

Ізольда слухає його і ні слова не може вимовити. Вона йде вулицею до замку, розпустивши покривало. Бретонці дивляться й чудуються: ніколи ще не бачили вони такої вродливої жінки. Хто вона? Звідки?

А біля Трістана Ізольда Білорука, стративши тяму од лиха, що сама заподіяла, голосить над тілом Трістана. Ввійшла друга Ізольда і каже їй:

– Пані, встаньте і дозвольте мені підійти. Я маю більше права плакати, ніж ви, повірте цьому. Я більше його любила.

Вона повернулася на схід сонця, молячись богу. Потім трошки відкрила Трістанів прах, припала до нього, поцілувала в уста і в обличчя, ніжно притислася – тіло з тілом, уста з устами, – і так віддала богові душу, умерла біля свого коханця од нестерпної муки.

Коли король Марк почув про їх смерть, він переплив море і, прибувши до Бретані, сказав спорудити дві труни – одну із халцедону для Ізольди, другу з берилу для Трістана. Він одвіз на кораблі до Тінтажеля їхні любі йому тіла і там поховав їх біля каплиці у двох могилах по обидва її боки. За ніч із Трістанової могили виріс зелений терновий кущ з могутнім гіллям, увесь укритий пахучими квітками; він перегнувся через каплицю і вріс в Ізольдину могилу. Люди були зрубали його, та другого дня він виріс знову такий само зелений, квітчастий та живучий і знову заглибився до останнього ложа Ізольди Злотокосої. Тричі опитувалися його знищити, та дарма. Нарешті переказано про це диво королю Маркові. Король назавжди заборонив рубати той терен.

Сеньйори, славні трувери колишніх часів, Беруль і Тома, і монсеньйор Ейльгарт, і метр Готфрід казали колись цю казку для тих, хто любиться, не для інших. Через мене шлють вони вам привітання. Вони вітають усіх замислених і щасливих, усіх, хто не знає долі і хто прагне любові, веселих і засмучених, усіх, чиї серця кохають. Хай же найдуть вони тут собі пораду та втіху, зазнавши зради, неправди, муки та горювання, хай розважить їх ця повість у всіх стражданнях любові!

Переклав Максим Рильський

ПОЕЗІЯ МІННЕЗАНГУ

Невідомий поет

Я твій в дні щастя й дні біди.
Нікого іншого не жди.
Тебе замкнув я в моєму серці,
А ключик зник, хто й зна куди.
Лишайся в серці назавжди.

Переклав Леонід Первомайський

Гартман Фон Ауе

«Прокинься, милий, час наспів!
Досвітній в липах чути спів, –
Маленька пташка, про що вона
Співає нам біля вікна?»
«Не руш мене, я сплю – ще ніч.
Та ось вже серцем чую клич:
Меч і війна, кохання й біль –
Їх не розняти, шкода й зусиль!»
Тихо зронила сльозу з-під вій:
«Щастя моє, чоловіче мій!
Доки ж тебе чекатиму я?
Радість з тобою зникає моя».
«Скажи своїй господині,
скажи їй, милий юначе,
Що гірко мені і сумно,
відколи її не бачу.
Ми знали любов щасливу,
Чудовішу від співу, –
Тепер розлуки настала мить,
І серце моє болить».
«Скажи свому рицарю, джуро,
щоб він не побивався,
Від мене благай, щоб веселий

він був, проси, щоб з
журбою не знався.
На глум він мене залишає,
Та, мабуть, того й не знає.
Чому я плачу й сумую чому,
Могла б я сказати тільки йому».

Переклав Леонід Первомайський

Влітку мені довелося тужити й страждати.
Радість минула. Пустка навколо німа.
Хочу я пісню немилій зимі заспівати,
В серці у мене тепер тільки туга й зима.
Вірність, покірність – все це дарма!
Ночі й світання, світло й пітьма
Важко повзуть, і кінця їм нема...
Не прокляну тебе, знай лиш одне:
Гірко образила ти мене.

Переклав Леонід Первомайський

Генріх Фон Фельдеке

Кволе сонце у просторах нив
Перед холодами присмеркає,
І малої пташки спів,
Що в теплі бринів, змовкає;
Серце сум моє сповив;
Вже недовго ждать снігів,
Приморозок все вбиває;
На прозорий гай
Важко глянуть –
Квіти в’януть.
На душі одчай,
Бо й коханню край.

Переклав Леонід Первомайський

Ульріх Фон Вюртемберг

Як тужно й тоскно ріг дзвенить
Над темними полями!
Я звіра виїхав ловить,
Він біг перед хортами.
Моїм він бути мав, той звір;
Конем невтомно й сміло
За ним я мчав, він геть зникав –
Мені не пощастило.
Ховай, мій звірю, в глушині
Дівочно-білі груди, –
Призначений ти не мені...
Уже хтось інший буде
Удосвіта тебе будить,
Твоя скінчиться воля –
Наздожене й навік замкне.
Сумний я їду з поля.

Переклав Леонід Первомайський

Конрад Фон Вюрцбург

Це б мені співати
Про троянди цвіт,
Про щедроти маю,
Що в квітки вбирає
Рясно дикий гай.
Та мене стрівати
Вийшли сотні бід,
Журно до нестями –
Більше я піснями
Не прославлю май.
Полюбив я вроду,
Вірну не мені, –
Сліз моїх не бачить,
Мовби я не плачу,

Не люблю без меж.
Маю в нагороду
Повні жури дні,
Втіхи не шукаю,
Та її не маю
І від маю теж.

Переклав Леонід Первомайський

Дер Фон Кюренберг

Прибився до мене сокіл,
І я до нього звик,
Привчав я того птаха
До себе понад рік.
Я дужі крила щедро
Йому позолотив,
А він на вільну волю
Від мене полетів.
Ген високо у небі
Літає вільний птах,
І ретязці шовкові
У нього на ногах, –
Хоч він у позолоті
Весь з голови до ніг,
Та до свого кохання
Не полетіть не міг.

Переклав Леонід Первомайський

Вальтер Фон дер Фогельвейде

Під липою
В зеленім лузі,
Ген недалечко від ріки.
Як після свята,
Трава прим’ята
І потолочено квітки.

Співав там соловей в гаю,
Тандарадай,
Солодку пісеньку свою.
Прийшла я смерком
У луг зелений,
А він раніш туди прийшов;
Зустрілись ми –
І в серці в мене
Зашумувала ніжна кров.
Ми цілувались?
Раз до ста!
Тандарадай,
Глянь, як горять мої уста!
Він не вагався –
Послав уміло
З чудових квітів постіль для нас,
Та ще й сміявся
Сердечно й мило;
Коли б прийшов туди хто з вас,
Троянда б вам розповіла,
Тандарадай,
Де головою я лягла.
Приліг мій милий
Близенько скраю, –
О милий боже, о честь моя!
Що ми робили,
Ніхто не знає
У цілім світі – лиш він, та я,
Та пташка крихітна одна,
Тандарадай,
Але не скаже і вона.

Переклав Леонід Первомайський

ФАБЛЬО

Країна Кокань

Вздовж моря на захід країни Гішпань
Земля є, що зветься в народі Кокань.
І під небесами такої не знають.
Добробутом також її величають.

Барвистий, веселий, яскравий є Рай.
Кокань – чарівніша. Ти сам порівняй.
Що в тому Раю, що є там у Едемі –
Лиш трави та квіти й дерева зелені?

Хай там насолоди й небеснії блага –
Немає нічого, лиш фруктів наснага.
Немає будинків, кімнат а чи лав.
Вода, щоб ти спрагу свою втамував.

До того ж немає людей у Едемі –
Іллю та Єноха лишень ми знайдемо.
Хто втрапить туди, співчуваю вам теж:
Бо з ними ти тільки нещастя знайдеш.

В Кокані є їжа, питва вдосталь є,
Без праці, турбот кожен все дістає.
А їжа – добірна, тут б'ють джерела
Напоїв і повно смачного їдла.

Ти байку правдиву оцю наслухай,
Немає країни на світі, як Рай.
Під небом ти кращих земель не шукай,
Не знайдеш такої ж святої, і край.

Туди щоб утрапити, все я віддам,
Немає там темряви, світло є там;
Немає ні сварок, ні чвар між людьми,
І смерті немає, не зляжу кістьми.

Поїсти, вдягнутись – немає проблем,
І світяться люди тут добрим вогнем.
Ні гаддя, ні вовка, ні лиса нема,
Коня чи корови ніхто там не зна.

Немає овець там, свиней і козлів,
А бруду немає там і поготів!
Немає там стаєнь чи то ковалів.
Натомість там повно є інших скарбів!

Не чули міщани про мух, бліх чи вошей,
Нема їх у шатах, удома чи в ложах.
Не чули про град, громовицю, негоду.
І гадів страшних теж не бачили зроду.

Немає там шторму, дощу, ані вітру.
Ні муж, ані жінка не сліпнуть довіку.
Усе, що не є там, нагадує гру.
Життя там таке, що й не снилось перу!

Розливи річок там, і мчить бистрина
З олій, молока, і медів, і вина.
Джерельна водиця? Та забавка це,
Лиш дивишся в неї чи вмієш лице.

Багато є там нектару
Без гнилизни та нагару.

Абатство веселе засновано там
У білих та сірих сутанах ченцям.
Багато там келій мені до вподоби,
А стіни із тіста – солодкої здоби.

Там риба і м’ясо, там різні наїдки,
Найліпшії страви з’явились нізвідки.
Із білого борошна там черепиця
Покрила будівлі й церковні світлиці.

Там крокви – ковбаски, яких ти не їв,
Готують для принців і королів.
Людина ж тут може наїстися так,
Щоб шлунок не луснув од газів атак.

Усе там є спільне – малим і старим,
Покірним, сміливим, шляхетним і злим.

Підносячи в небо захмарне свій шпиль,
Стоїть монастир, наче красень між піль.
Це майстер, пізнавши гармонії блиск,
Убрав кришталем сей святий обеліск.

Він звів тут колони і храм
Оздобивши у яшму й корал.

Могутнього дерева крона висока
І гарна, і мила для кожного ока:
З імбиру й калгану у древа коріння,
І пагони – валеріани сплетіння.

А крона у нього – уся у цвіту
І стовбур – з кориці солодкої, тут

Плоди – то гвоздика у добрім смаку.
І перцю запас – стане всім на віку.

Там квітнуть троянди червоного цвіту
Й лілеї цнотливої білості влітку.
Не в'януть вони ані вдень, ні вночі,
Хоч ти їх і зірвеш – не вмруть цвітучи!

Течуть крізь абатство чотири струмки:
З цілющого зілля, із мазей в'язких,
З бальзаму, з вина із приправами в нім,
Джерела приносять цвітіння усім:
І злаків усіх орошають коріння.

Тут золото сяє й коштовне каміння:
Сапфіри і перли, карбункули, астри –
То добрі тобі обереги на щастя.
Смарагди, і яхонти, і самоцвіти,
А ще халцедони, топаз, хризоліти,
Берили, і онікси, і аметисти,
І розсипи скрізь діамантів іскристих!

Там птаства виспівує зграйна сім'я:
Дрозда щебетання і тьохк солов'я,
Десь вивільги голос і жайвора спів
Із ночі на ранок, від ранку до снів.

І спів щоразу гучніший, дзвінкіший,
Аж гульк – і ось підключилося кілька зозуль.

Ще тьма у краю тім чудових речей,
Як-от із рожна знята зграя гусей

Летить до абатства сторч бозна-чого.
Ґелґочуть: «Гарячий! Гарячий! Хто хо’?»
Та щедро заправлені всі часником
Й запечені файно, з рум’яним м’яском.

А жайворів смажених теж тут їдять,
Влітають до рота самі, аж хрумтять,
Їх добре в пательнях (тому і смачні)
В корицi тушкують, печуть на вогні.

Немає чого говорить про питво:
Все просто – бери-но і жлукти його.

А щойно ченці йдуть на месу – пісні
Співати, в абатстві віконця скляні,
На радість братам, що для Бога живуть,
В кришталь обертаються й світять з покуть.

А щойно по месі в абатстві,
Коли книжки на полиці лягли.
З кришталю обитель вдягнулась у шкло
Достоту допіру так само було.

Святе для ченця майже кожного дня
Опісля обіду грання і гульня.
Ні яструб не зможе, ба навіть нирець
Так спритно ширяти, як може чернець.

Як птицям, послушникам д’горі кортить,
У русі усе – капюшони, портки.
Абат задивився на їхній політ,
І від насолоди покрив його піт.

Ще кращої гри він не знав.
Та час до вечірні настав.
І зграї ченців повз абата летять,
Щоб той не зловчився кого упіймать.

Абат реагує на втечу птахів,
Відтак починає скликати ченців,
Кладе він під руку собі молодицю
Доверху їй вміло здіймає спідницю.

Та б'є по сідницях, як у барабан,
Щоб змусити їх приземлитись у стан.
Монахів же збуджує вельми дівиця,
І змушені нижче вони опуститься.

Посадка м'яка, тут прямо на дівці,
Всі хочуть торкнуть її білі сідниці.

І після тяжкої їх праці
Всі разом ідуть напиваться,

Готові тепер вони знову
Вивчати релігій основу.

Ще інше абатство у тому є краї,
Молочна ріка його омиває,
Весела обитель жінок,
Вся ніжна й велична, як шовк.

Улітку, у спеку черниці гуртом
На човен сідають й кермують веслом,
Щоб річкою плавати у молоці,
Чимдуж налягають послушниці ці.

Коли відпливуть від абатства, вони
Оголюють стан і знімають штани.
Пірнають, сягаючи аж до глибин,
Тілами нагадують білих рибин.

Уздрівши таке, молоденькі монахи
Летять чимскоріш до сестер, наче птахи.
І кожен собі обирає між пав,
Котру уподобав для спільних забав.

Про здобич вони поспішають подбати
І вводять в обителі сірі палати,
Нових молитов їм розказують, вчать,
Угору і вниз починають гойдати.

Чернець – він ще той жеребець:
Мав капот, в якім – горобець.
Він зна, як упорати в строк
Щороку дванадцять жінок.

І все через право, а не привілей.
І сам себе може розважити ще й.

Послушник, який найвправніший у ліжку,
І тіло віддавши братам ув офіру,
Уміло протопче й кар'єрну доріжку –
Він швидко абата доскочить порфиру.

Хто хоче потрапить в країну оту,
Той має пройти ще й посвяту:
Сім літ у свинячім лані провести
(Це вам не по морю плисти!)

По горло цілком хто подужа –
Країни сягнути заслуже.

О лорди, хоробрі і чемні,
Можливо, зусилля й даремні!
Хіба що спіймаєте ви десь удачу
Та здійсните жертву подячну.

Посвята поможе попасти в той Рай,
Та звідти ніхто не вертав ще, бодай.

Молімося ж Богу за ту далечінь.
Хай святиться Трійця. Амінь.

Переклав Олександр Охріменко

ІЗ «РОМАНУ ПРО ЛИСА»

Звідки взялися Ренар, Ізенгрін та інші звірі

Послухайте правдиву вість:
Лихі пригоди почались,
Бо Лис у дуже давній час
Як хижий звір прийшов до нас.
А сталась та подія так:
Господь Адамові дав знак
Коли і Єву, і його
Він з раю вигнав зі свого:
«Візьми собі отой ціпок,
Який поклав я на пісок,
І як нудьга почне скубти,
То вдар ціпком по хвилях ти».
Пішов відпочивати Бог...
Адам замислився: для двох
Порожній цей просторий світ,
А жити в нім ще стільки літ!
Тоді подумав пан Адам:
«Науку морю я подам.
Хай марно хвилі на пісок
Не котить: весь уже він змок!»
Схопив мерщій Адам ціпка
Й ну вибивати гоцака
По хвилях. Раптом вирина
Із хвиль вівця одним-одна.
Вівця створіння не німе,
Тому вона гукнула: «ме!»
І до Адама підійшла,
І біля ніг його лягла.
А Єва, бачивши все те,
Подумала:
«Нехай росте

Овечка наша не одна:
Овечці треба барана!»
Вона взяла до рук ціпка,
По хвилі вдарила... Яка
Потвора із глибин морських
Примчала, виючи, до них?
Це вовк, це лютий Ізенгрін.
Роззявив хижу пащу він
І вмить напався на вівцю
І здобич в ліс поніс оцю.
Тоді Адам ціпка схопив,
Із хвилі шумовиння збив, –
І вже на берег пес примчав,
Загавкав і заскавучав
І миттю вовка наздогнав,
А той вівцю йому віддав –
І вже у пущі сам-один
Біжить голодний Ізенгрін.
Отак наввипередки вдвох
Ціпком, що дав Адаму Бог,
По черзі із морських глибин
До себе кликали тварин
Адам і Єва. Дивна гра!
Нам розгадать її пора.
Читачу! Ти мені повір,
Що жоден Євин дикий звір
Не йшов до них, а враз тікав
І в пущі без слідів зникав.
Але тварини ті, яких
Адам добув з глибин морських,
Слухняно бігли всі за ним,
Як за господарем своїм...
Ренара не було між них.
Його по витівках лихих

Пізнати можемо завжди,
Від нього кожен жди біди.
Такий був цей хитрющий Лис,
Якого весь боявся ліс!
Про нього повість буде ця,
Вона не матиме кінця,
Бо Лис живий, бо він не вмер,
Ще й нас дуритиме тепер.
Панове, чули ви не раз,
Що від Парісових образ
Війну почав цар Менелай,
І тут вже лай його – не лай,
А вибухла страшна війна
І Трою знищила вона.
Ви чули, певно, як Трістан
Загинув від сердечних ран,
І як відважний Парсіфаль,
Що мріяв про святий Ґрааль,
В безповоротну рушив даль...
Тепер, я знаю, час наспів
Почати зовсім інший спів:
Як хижий Вовк і хитрий Лис
На весь наш величезний ліс
Війну затіяли. Вони
Втягли в страшні жахи війни
Увесь звіриний мирний люд.
Я декого назву вам тут:
Ренарів кум, старий Борсук,
І чорний, мов чернець, пан Крук,
І гострий на язик Їжак,
Що був Ренарові свояк,
Ведмідь і Заєць-Довголап,
Тиберій-Кіт і мудрий Цап,

Співучий Півень Шантеклер, –
Про всіх почуєте тепер.

Як Ренар забрав ковбасу в Ізенгріна

Вже наближається зима,
В Ренара ж їстоньки катма,
Запасів ні на гріш нема.
Ренар по лісу ледве йде.
Поволеньки собі бреде
І раптом бачить вовчий дім.
Сидить господар в домі тім,
По-дружньому хвостом виля:
Побачив Лиса він здаля.
«Ренаре, гостю дорогий,
Заходь, винця у нас попий
І закуси, чим Бог послав».
«Ой, Вовчику, якби ти знав:
Шматка черствого я не мав
У роті три довжезні дні.
Тож дай чогось вкусить мені», –
– Лис відповів – і в дім іде,
Бо там його вечеря жде.
Сказав дружині Ізенгрін:
«Дивись, який голодний він.
Мабуть, давно мій кум не їв.
Зготуй печеню зі щурів,
Мені ж яєчню з трьох яєць».
Ренар підскочив: «Хай їм грець!
Побачив щойно я у вас
Чимало вуджених ковбас,
А я ж так хочу ковбаси!»
«Її, мій друже, не проси!»
«Люблю я, куме, ковбасу».
«Її тобі не принесу.

Як вдарять і мороз, і сніг,
Чим нагодую я своїх
Маленьких любих вовченят?
А голод вовкові не брат».
Ренар за стіл у Вовка сів,
Вина попив, щурів поїв,
А потім рушив знов у путь,
Та все ніяк не міг забуть
Побаченої ковбаси,
її небесної краси.
Гадав він довго, міркував
І в думці так собі поклав:
Як темна ніч на ліс впаде,
До хати Вовка він піде,
Стрибне на невисокий дах
І з ковбасою у думках
Знайде малу шпаринку він,
А там – здоров будь,
Ізенгрін!
Так і вчинив хитрющий Лис.
На завтра ж весь великий ліс
Почув, як плаче Ізенгрін,
Бо втратив найдорожче він.
Тому він злодія клене
Й кричить, що кара не мине
Того, хто підступом лихим
Жорстоко так повівся з ним.
А тут Ренар іде якраз,
Наївшись кумових ковбас,
Він погуляти захотів.
До хати Вовка Лис добрів.
На Ізенгрінове виття
Ренар сказав: «Таке життя!
Але, між нами, я збагнув:

Ковбас ніхто не потягнув.
Ти брешеш, плачучи, щоб хтось
Не думав, ніби завелось
У тебе до зими м’ясце.
Так не бреши ж мені про це».
Вовк від образи заревів
І Лиса мало не побив.
Ренара так він налякав,
Що той інакшу путь обрав
І кума лиш тоді зустрів,
Як вовчий гнів перекипів.

Як Шантеклер співав перед Ренаром

Одного дня хитрющий Лис
До курника впритул підліз.
«Де ж та щілина в паркані,
Аби дістатися мені
Всередину? Наїмся я,
Наїсться вся моя сім’я,
Коли додому притягну
Я курку, може, й не одну», –
Так міркував собі Ренар,
І раптом – що це? Наче жар
Ренару очі засліпив.
Те пір’я – пломінь, диво з див,
Те пір’я носить Шантеклер.
Він перед Лисом став тепер
І проспівав: «Кукуріку!»
Ренар же річ почав таку:
«О Шантеклере! Не тікай!
Між нами буде мир нехай!
Тебе не скривджу я, Ренар,
Бо наша дружба – Божий дар.
Я знав ще татуся твого.

Він так співав, що ого-го!
Потужний Шантекленів спів
Не раз на весь наш край гримів.
Той спів дзвенів, мов срібний дзвін,
Як міцно мружив очі він,
Бо знає кожен птах і звір:
Співцеві не потрібен зір».
На те відмовив Шантеклер:
«Співати можу я тепер,
Та тільки не склепивши віч,
Щоб не здолала вічна ніч
Мене в Ренарових зубах:
До них я відчуваю страх».
«Невже не віриш ти мені?!»
– Гукнув Ренар. – Твої пісні,
Коли заплющиш очі ти,
Сягнуть такої висоти,
Якої тільки тато твій
При всій умілості своїй
Міг досягти в найкращі дні,
Коли він їх співав мені».
«Гаразд. Але, Ренаре, ти
Негайно мусиш відійти
Від мене кроків хоч на п’ять.
Тоді я спробую співать».
Ренару нічого робить,
Тож довелося відступить.
Необережний Шантеклер
Хвоста розкішного задер,
Міцними крилами змахнув –
І весь курник той спів почув.
Співає гордий Шантеклер,
Забувши, де він є тепер,
Забувши, що тут поряд Лис,

Якого весь боїться ліс.
Тим часом шепотить Ренар –
І очі сяють, наче жар:
«Співай, мій півнику, співай,
Потрапиш скоро просто в рай!»
Заплющив очі Шантеклер
І співом до небесних сфер
Піднісся. І тоді Ренар,
Неначе блискавка з-за хмар,
Стрибнув на Півня. Гарний спів
Урвався. Зуби вгородив
Ренар у здобич і мерщій
Побіг із нею в замок свій.
А кури в курнику були,
Вони нестерпний крик зняли
Про те, що їхній захисник
В Ренара пащі раптом зник.
Почули галас Жак і Жан
І на чолі юрби селян
З дубцями вдерлися у ліс,
Де щойно зник підступний Лис.
Тоді звернувся Шантеклер
До Лиса: «Пане мій, тепер
Покпити можеш ти із них,
Із переслідників твоїх.
Скажи, що все у них не влад
І хай вертаються назад».
На світі мудреця нема,
Якому вистачить ума,
Щоб кожна думка хитруна
Йому була як день ясна.
Пораду Півня чує Лис.
І Жан, і Жак йому колись
Дубцем пройшлися по хребту.

Згадав Ренар образу ту.
І захотілося йому
Сказати лісові всьому,
Що Жан і Жак – неначе пні,
Ліниві, грубі та дурні.
Нехай біжать – щаслива путь!
Його вони не доженуть!
Роззявив пащу тут Ренар,
А з неї вилетів, мов жар,
Мов промінь сонця, Шантеклер.
«Ну, Лисе, квити ми тепер.
Мене у дурні ти пошив.
Та й сам себе перемудрив
І з пащі здобич упустив».
На долю скаржиться Ренар:
Від нього втік двоногий дар,
Що так божественно співав.
А скільки ж м’яса Півень мав!

Як Ренар проголосив себе царем

Закликав Лев звіриний люд:
«Прийдіть і станьте всі отут.
Ми з вами – це ж одна сім’я,
Тепер вам слово мовлю я.
Настав важкий для царства час,
Полки поган ідуть на нас.
Вже оборону двох фортець
Звели зухвальці нанівець
І захопили, хижі й злі,
Чимало нашої землі.
Зберімо ж військо в добрий час,
Щоб враг не поневолив нас».
Тривога звірів облягла,
Вівця до неба зір звела,

Розхвилювався мудрий Цап,
Не стримав Пес тремтіння лап,
А Лев тим часом далі вів:
«У бій піти нам час наспів!
Я ваше військо поведу
І відвернемо ми біду.
Але на весь воєнний час
Як ліс залишиться без нас?
Щоб панував у лісі лад,
Поки повернемось назад,
Ренара призначаю я
Заступником себе – царя».
Ренар і вухом не повів,
Лиш пильним поглядом обвів
Присутніх звірів. Він хотів
Дізнатись, хто із них посмів
Шепнути проти нього щось.
Тоді йому би довелось
Приборкати бунтівника.
Була б розправа та швидка.
Тому звіриний люд мовчав.
Ренар усе те примічав,
І ось нарешті сам-один
На царстві залишився він.
А військо вирушило в путь.
Попереду відважно йдуть
Ведмідь, Борсук, Осел, Баран,
Їжак, і Півень, і Кабан,
Ще й з Левом поряд Ізенгрін.
Передчуває битву він,
Тому в руці тримає кий
Нещадний, довгий та важкий.
Побачив Цап у далині
Якісь дими, якісь вогні.

Сказав: «Ввижається мені
Вороже військо, що на нас
Іде в цей нещасливий час».
Лев зупинитись наказав:
Оборонитись кожен мав,
Відбити напад ворогів,
На них обрушити свій гнів
І у жорстокому бою
Вітчизну захистить свою.
В бою пощади не проси,
В бою ламаються списи,
В бою напився крові меч,
Що голови стинає з плеч.
Але, гукнувши: «З нами Бог!» –
Цар Лев у сяйві перемог
Здолав полки поганців злих
І винищив дощенту їх.
Проте він був не дуже рад,
Зазнавши так багато втрат:
Хоробрий Півень Шантеклер
Від ран тяжких раптово вмер,
За ним Осел своє життя
Віддав, пішовши в небуття,
А Заєць, Білка та Баран
Страждали від кривавих ран.
Тим часом Лис до трону звик
І думав: «Ох, якби ж то зник
Той Лев дурний, той цар старий,
Щоб ліс навік лишився мій!»
Ренар записку написав
І служнику її віддав,
Та ще й суворо наказав:
«Про це нікому не скажи,
Мою записку збережи,

А завтра, як звіриний люд
Згромадиться з усіх усюд
На широченний наш майдан,
Ти, мов знемігшися від ран,
Немов гонець з полів війни,
Прийди й записку дай мені.
Та ще й додай, що Лев помер,
Що на шматки його роздер
Могутній ворог». Той служник
Записку взяв і миттю зник.
А взавтра сталося все так,
Як Лис казав. Подав він знак.
Служник з’явився і сказав,
Що Лев на полі бою впав.
Ренар записку прочитав,
Від горя дико заволав,
Зробився наче сам не свій
В оскаженілості страшній,
Схопив меча під гук і крик
І голову слузі відсік.
Так свідка хитрий Лис убив,
Щоб той як-небудь не розкрив
Усіх Ренарових оман,
Що склались на важливий план.
Ренар узяв записку ту
І простягнув її Коту,
Ще й наказав: «Читай, Тібер,
Що нам робити всім тепер».
Поправив окуляри Кіт
І прочитав печальний звіт
Про той тяжкий останній бій:
«В кривавій сутичці страшній
Необережний Лев упав.
Так головою цар наклав,

Та перед смертю він сказав:
«Я хочу, щоб прийняв як дар
Мою корону Лис Ренар.
Хай стане він над вами цар.
Моя Левиця хай із ним,
Як з чоловіком зі своїм,
Над вами царствує повік.
Так Лев скінчив свій довгий вік».
Ренар подякував Коту
І мовив у хвилину ту,
Коли принишк звіриний люд,
Зібравшися з усіх усюд:
«Накази нашого царя
Негайно виконаю я.
З Левицею беру я шлюб,
Я знаю, що давно їй люб.
Усім звелю в найближчі дні
Співати радісні пісні.
Звелю: хай кожен буде рад
Зустріть найкраще з наших свят,
Хай звеселиться весь наш ліс:
Віднині цар над вами Лис».
І почалося торжество:
Наїдки різні та питво
Умить прикрасили столи
Для звірів, що туди прийшли.
Скрипки, і флейти, й тулумбас
Заграли гарно в той же час...
Але розумний Кіт Тібер
Подумав: «Може, Лев не вмер?
Дивує поспіх цей мене.
Я знаю: кара не мине
Того, хто так радіє тут,
Звіриний обдуривши люд».

Подумав Кіт, зібрався вмить,
І на коні вже він летить
До Лева. Той його прийняв
Як брата, міцно обійняв,
Ще й по-котячому «няв-няв»
На знак прихильності сказав.
Кіт все цареві розповів,
А той від злості ошалів.
Віддав наказ він поспішить.
Не гаючися ні на мить,
Щоб самозванця покарать.
Швиденько йшла звірина рать.
Ось в ліс вони вночі прийшли,
В палац нечутно увійшли,
Ренара сонного взяли
Й на суд до Лева привели.
На Лиса грізно глянув цар –
Одразу затремтів Ренар.
«Брехун! Поганець! Як ти міг
Підданців відданих моїх
Ввести в оману? Я, твій цар,
Найгіршу з неймовірних кар
Тобі призначу!» Лис на те
Пригладив хутро золоте
І стиха мовив: «Царю, ти
Моєї не збагнув мети.
Затіяв я цей маскарад,
І співи, й танці, і парад,
Аби дізнатись, хто той гад,
Який сидить в своїм кублі
І проти тебе змови злі
Плете. Тебе він ладен вбить,
Щоб лісом цим заволодіть.
Він певно викрив би себе!

Але, побачивши тебе,
Співатиме тобі хвалу
Й ховатиме личину злу.
Якби ж хоч день ти зачекав!
А так – весь задум мій пропав».
Тут Лев обличчям прояснів,
Ренара-Лиса він простив,
І часто став Ренар з тих пір
Відвідувати царський двір.
Лев прислухатися був рад
До хитрих Лисових порад.
Отак уникнув наш Ренар
Тяжких заслужених ним кар.

Як Ренара було обрано царем

Лев захворів. Звіриний люд –
І Антилопа, і Верблюд,
Бобер, Баран, і Вовк, і Бик
(Всі, хто коритись Леву звик),
І Курка з Півнем, і Їжак,
Що був Ренарові свояк,
Ведмідь, і Заєць-Довголап,
І Кіт-Тібер, і мудрий Цап,
Гусак, а ще старий Віслюк –
Знавець основ усіх наук, –
Вони летять, вони повзуть,
Ідуть і по воді пливуть.
З пустель і пущ, з усіх усюд
Збирається звіриний люд.
На смертнім ложі Лев лежить,
Він вже не може їсти й пить,
Він просить звірів і птахів:
«Панове! Час уже наспів
Царя нового обирать,

Мені ж бо треба помирать.
Але чому в мій смертний час
Нема Ренара серед вас?»
Вовк Ізенгрін підбіг в ту ж мить:
«Я все вам можу пояснить.
Недавно я його зустрів,
Він щось таке мені наплів,
Царем неначе стану я, –
Не буде кращого царя.
Що ж до суперників моїх,
Мовчати він примусить їх,
І люд мене враз обере.
Як тільки Лев, наш цар, помре».
Лев гостро відповів на те:
«Все, що сказав ти, все – пусте!
Тобі я не повірю, ні!
Ти майстер підлої брехні.
Не міг розумний Лис Ренар
Тобі звірине царство в дар
Пообіцяти. Тож піди
Й сюди Ренара приведи.
Лише тоді тебе прощу.
Та шкуру з тебе я спущу,
Як мій забудеш ти наказ».
Вовк Ізенгрін зібрався враз
І почвалав у монастир,
Де Лис-чернець душевний мир
Знайшов нарешті й гаяв час
У молитвах за грішних нас.
Прийшов до нього Ізенгрін,
Все розповів про Лева він
І ще додав: «Тебе, Ренар,
У смертний час наш мудрий цар
Негайно кличе в замок свій».

Ренар, хоч був таки крутій,
Але збагнув, що треба йти,
Бо до високої мети
Йому нова проляже путь:
«Піду. А там вже будь-що-будь».
Вони прийшли до Лева вдвох,
В Ренара серце тьох та тьох!
Боявся Лис, що хворий цар
Завдасть йому тяжкий удар
За те, що все своє життя
Брехав Ренар без каяття.
Лев лаяти його не став.
А тільки чемно попрохав
До ложа ближче підійти,
Аби йому допомогти.
Ренар сказав: «О царю мій!
Як я почув, що вечір твій
Поглине скоро хижа ніч,
Я серцем угадав твій клич,
Молився день, молився два, –
Аж заболіла голова!
І не тому, що Ізенгрін
(Усім відомо: дурень він)
Прийшов по мене, я тут є.
Віддав би я життя своє
За те, щоб ти, наш царю, жив.
Та що ж робити? Час наспів
Тобі від нас навік піти».
А Лев на те: «Чи знаєш ти
Від смерті ліки? Хоч на рік
Врятуй мене!» «Ніхто не втік
Від смерті власної, то й ти
Готуйся в темну ніч піти», –
Сказав з плачем йому Ренар,

А очі блиснули, мов жар,
У Лиса. Бо хитрун відчув:
Не марно він сюди прибув.
Лев приховав свій чорний сум
І мовив: «Знаючи твій ум,
Сьогодні у тяжкій журбі
Звіряюсь, Лисе, я тобі:
Аби уникнути незгод,
Які лякають мій народ,
Поважних звірів ти збери.
Із ними переговори,
Й під пальмову уставши віть,
Царя нового оберіть».
Ренар тепер міркує так:
«Поважний звір мій кум Їжак,
До того ж він мені свояк.
А ще поважний кум Борсук,
Мене він різних вчив наук...»
Набрав десятків півтора
Поважних звірів Лис. «Пора
Вже перейти до справжніх справ!»:
Ренар поважним нагадав.
Тут першим слово взяв Їжак:
«Хай знають всі, хай знає всяк,
Що я Їжак, а не Ішак!
Порад розумних маю віз.
Осиротіє скоро ліс,
Нового треба нам царя.
Хай буде гарний, мов зоря,
Хай має розум – божий дар,
Хай буде хитрий... мов Ренар!»
«Ренар, Ренар – наш любий цар!»
Так загули та заревли
Поважні звірі, що були

Ренаром дібрані самим,
Бо близько зналися із ним.
Коли звіриний люд почув,
Що Лис одноголосно був
Царем поставлений над ним,
Це звірів вразило, мов грім.
Баран сказав: «Хай краще б цап,
Який не має хижих лап,
Або, можливо, сам Верблюд
Не кривдив би звіриний люд,
А чесно правив би всіма.
Так правди ж на землі нема!»
А Тигр на те: «В щасливу мить
Хто там про правду говорить
Посмів? Нехай живе наш цар,
Хоробрий, добрий Лис Ренар!»
Так травоїд і м’ясоїд
Засперечалися в обід
І згоди не змогли дійти
Аж до нічної темноти.
Тим часом у юрбі Їжак
Не міг пробитися ніяк
До Лиса, щоб у цей момент
Вручити свояку презент.
Він марно борсався в юрбі,
Аби прокласти шлях собі,
Ще й Леопарда поколов –
І з ранки полилася кров.
Ренар тоді таке сказав:
«Ми позбавляємо всіх прав
Колючих звірів, хай вони
На всі чотири сторони
Негайно звідси мовчки йдуть,
А неслухняних кари ждуть».

Одразу вирушили в путь
Удвох Їжак і Дикобраз.
Їжак не ждав таких образ,
Бо саме він у слушний час
Ім’я Ренара підказав,
Царем Ренара він назвав.
В недобрий час царем став Лис,
Немов завівся в лісі біс.
Для мирних, лагідних тварин
Настало не життя – полин.
Ні сірий Заєць, ні Ховрах
Не можуть подолати страх.
Могутній Тигр і Леопард
Закон перевели на жарт,
І не втекти від них ніяк:
Ренар, як і вони, хижак.
Вони спустошують наш край
Під клич «Грабуй та убивай!»

Переспівав Віктор Коптілов

ІЗ «РОМАНУ ПРО ТРОЯНДУ»

I

Роман цей про Троянду зветься:
Любові в нім підноситься мистецтво.
Про сон мовля багато хто,
Що то брехня і казка то;
Та можеш сон побачить ти,
В якім омани не знайти;
А після справдитись йому,
Підтверджень безліч тому сну
Макробій в творі описав,
Як Сципіон, що царював,
Повірив в марення нічні.
Як хоче хтось, скажіть мені,
Що це безглуздя і безу́м
Повірить в справдження всіх дум,
Неспо́вна розуму я став;
У все, що бачив, коли спав,
Я вірю; сон застеріга
Про друга і про ворога,
І безліч снів під плином тьми
Ясніше згодом бачим ми.
Мені двадцятий рік ішов,
Це час, коли бере Любов
Над юнню владу; в ніч одну
У ліжку я віддався сну,
Спочин мій тихим й мирним був,
Бо не без марень я заснув,
Вподобав сни прекрасні ті,
Та їм не справдитись в житті,
І все, що далі відбулось,
Це те, про що у сні ішлось.
Із марень цих складу вірші,

Щоб стала радість на душі,
Мене про це Любов проха;
І як благання всіх стиха
Назвать ім’я-присвяту, дам
Вам вступ лишень: оцей Роман
Романом про Троянду зветься:
Любові в нім підноситься мистецтво.
Нове й прекрасне в нім узриш,
І добрі очі бачать лиш
Цю радість Божу, що несе
В собі достойніше усе.
Рокує тій любов моя,
Кому Троянди дам ім’я.
Пройшло п’ять років, не забув,
Тоді ще травень, травень був,
Кохання час, години втіх
Усюди тільки радість й сміх;
Розмай, що навесні бува,
Та й зіллям він кущі вкрива
Й дерева, сухість де збули
Гілки, що взимку не цвіли.
Земля прокинулась жива,
Роса її знов омива,
Забута нині бідність та,
Яка всю зиму процвіта.
І Землю лютая жага
В новеньке вбра́ння одяга;
Прекрасне плаття я узрів
З різноманітних кольорів,
Із квітів, трав усіх воно,
І плаття це таке, що знов,
Його захоче, знаю я,
На себе одягти Земля.
І линуть пта́шки мовчазні,

Що наслужилися зимі,
Й часи холодні і страшні
Стають благими навесні,
В піснях пташиного співця
Чуть повні радості серця,
І щебет ллється звідусіль,
І солов’я спів чути всім,
Шумить-щебече, не мовчить;
Пташине тьохкання звучить,
Папуги крик й каландра спів,
Коханцям душу він зігрів,
Щасливим робить юнаків
В часи прекрасні і палкі.
Ті, в кого серце кам’яне,
Любов у травні омине,
Почувши пісню ту, Любов
Зчарує їх пташиним знов
Скорботним співом; голоси
Зродили та й грішні́ часи:
Забула страх душа моя,
Вночі Любов згадав і я.
І з ранком я підскочив, як
Зі свого ліжка хутко, так,
Омив водою тіло я
Й долоні. Голку срібну взяв,
Я срібну голку взяв легку,
Таку тендітну і тонку,
Щоб нею вишити весь світ.
І я відправився в політ
У передмістя, де є птах,
Який співає у кущах
Про цей сезон: птахи-митці!
Птах ткав зі співів рукавці,
Я відчував весь свій порив,

І слухав, птах як говорив,
Як спів луна в тривозі, з ним
Побіля цвів зелений тин,
Краса він, радість і запал.
Я ринув до річок-дзеркал,
Де шепіт їх, чарівний гам.
Не зустрічалася очам
Моїм така ще річка-див.
За го́рбом пагорок далів
Скалистий, ним я біг униз,
Потік ушир холодний зріс,
Як водограй, ріка пливла,
А Сена більшою була,
Та врода в неї не така.
Ця найпрекрасніша ріка,
Вона чудова і стрімка:
Їй тільки око милувать.
Вона тече, щоб омивать,
Моє обличчя, й чистота
Її основа і мета,
Дороги з гравію вели
Туди, де линув лук, й були
Водя́ні сплески поміж ніг,
Прозорі, лагідні, чудні
Змішали ранку кольори:
Від полонини до гори
Я бачив річку у юрмі
Поміж долин у далині.

II

Коханець мовить тут про сім
Подоб, які побачив він,
Що прикраша ворота в сад;
Він розказати буде рад
Про тих обличчя і вбрання,

Чиє почути вам ім’я,
І першу з тих, кого спізнав,
Юнак Ненависть назвав.
Потроху далі я ступав,
Довкола зіллям сад зростав,
Міцнії стіни овива,
Малюнки дивні їх вкрива,
На них слова із різних мов,
На них й зображення знайшов,
Я споглядав їх, мов у сні:
Лишилось розказать мені
Про те, як вигляда вони,
Як я свої згадаю сни.
НЕНАВИСТЬ
Нена́висть зрів в осерді я,
Враз осягнув її ім’я,
І пломінь злоби в ній вогнів,
У ній і бе́зум був, і гнів,
Вся повна за́гадки й пітьми,
Із нею та й зустрілись ми.
Якщо згадав я точно все,
Було розлючене лице
Скажене й в зморшки; не забув,
Що в неї ніс кирпатий був,
Вона потворна жах яка,
На себе зверху одяга
Вбрання із люті чи зі зла.
ПІДСТУПНІСТЬ
Така ж ліворуч там була,
І тут її побачив лик,
І враз її тоді нарік,
Їй дав Підступності ім’я.
НИЦІСТЬ
А після Ницість, мов змія,

Зрина праворуч; як у тих
Усе було, немов всіх їх
Створили за одним зразком,
Щоб порівняти зло зі злом;
Зневаги повна, пихи; лють
Й брехню їй ні́коли забуть.
Подоби дивні з цих мурів
Живі немов, я зрозумів,
Чаїлось в них суцільне зло,
І біль, і горе в них було;
Та тільки в жінки право є
Добро прославити своє.
ЗАЖЕРЛИВІСТЬ
І там Зажерливість була:
Ота, що людям надала
Можливість все й усюди брать,
Не даючи, щоб набувать
Собі добро, бо власність – це ж
Як без упину ти береш,
Перемагаєш, здобува.
Ті, хто крадуть і хто вбива,
Ці кляті таті славлять гріх,
Немає добрих серед них.
Для неї злість – це знак принад,
Бо кожен злодій буде рад
Щось вкрасти в іншого, забрать
І занечистить, й оббрехать;
Бо зрадник кожен з них, брехун,
Лжесвідчить повінь їхніх дум,
Вони обманюють усіх,
І дам прекрасних, й юнаків.
І загребущі руки та
Подоба мала, обкрада
Усіх, і завше буде брать,

Хоч станеш вік її благать,
Глуха Зажерливість, згубна́;
І дорога її ціна.
ЖАДІБНІСТЬ
Сиділа й іншая отам
Край попередньої, і нам
Назвати Жадібність її:
Шаленства і жахи свої
Хова, і миршава, й страшна,
Мов цибулина зеленна.
Її знебарвлене лице,
Було білішим над усе;
Вмира мов з голоду вона,
Немовби скибочка одна
Стара, обід її; яка
Вона змарніла і суха,
І бідний одяг був на ній,
Мов дама та була на дні
Життя; немовби пес її
Подер; і в погляді своїм
Сумнім ховала тужний плач.
А біля неї диво-плащ
Висить, прекрасний плащ, але
Її бажання замале;
Нащо цей плащ жахливий їй,
Як він розхожий і простий,
З ягнят кошлатих і гладких,
Краще б не мати вік таких;
Вона нітрохи не сумна,
Що в неї сукня лиш одна:
Як їй не важко відшукать,
Чом сукню нічого мінять,
Як з нею трапиться біда,
Жадоба плаче і стражда,

Про но́ву сукню все пита,
Хоч не прийшли іще свята.
Ще має завжди при собі
І береже, немов скарби,
Кілька карбованих монет
Вона у будь-який момент
Не випускає їх з руки,
Ховає гроші-копійки,
У неї дум таких нема,
Віддати гроші ці сповна.

НЕНАСИТЬ

Побачив далі Ненасить,
В житті їй нічому радіть,
І ні́чим бавитися їй,
І що не слухай, що не зрій,
В усьому їй нещастя й сум.
Нема окрім злостивих дум,
Окрім негод чужих нема
Їй в світі радості. Вона,
Шукає лиш невдач і бід,
Які сягнуть величний рід,
І стануть соромом для них;
Заслужить честь чуже ім’я,
Своїм добром, своїм знанням,
Ураз це ранить Ненасить.
Тому що більш за все болить
Їй бачить успіх чийсь, вона
Така жорстока, і одна
Життям іде, усім навкруг
Товариш це, чи, може, друг,
Не дасть і дружньої руки,
Усі їй люті вороги:
І навіть рідні і близькі;
Вона вмирає від тоски:

Адже покарана за все,
Своєї злоби хрест несе,
Їй там жахливо бути, де
Добром ще віє від людей.
Вона злочинницька була,
Людей і Бога забува.
Не заспокоїть Ненасить,
Кортить їй людям зло вчинить;
Я певний, що ти не роби,
Як з чесним паном зналась би
Вона, хай ким би він не був,
То й він би честь свою забув;
І як він навіть був такий,
Кому не важать балачки,
На кого вплинути ніяк,
То їй применшити відтак
Вдалось би честь його ураз
Словами люті і образ.
Подобі, званій Ненасить,
В своїх очах весь жах носить;
Блукає погляд повсякчас,
Він не спинився жоден раз;
Бо звичка в неї є оця:
Не повернути їй лиця,
Що б не було, їй все одно,
Для неї він, вона й воно
Не мають жодної ціни,
Бо всі пусті й страшні вони,
Ні добрих там, ні гарних там,
Тих, хто сподобався би нам.

ЗАЖУРА

І тут явилися мені
Зажури мучення страшні;
Її дивацькі кольори

У серці вічної жури,
На жовтяницю хвора мов,
Й згадав я Жадності покров,
Зажура блідості не зна:
Бо має біль страшний вона,
І горе, й подуми сумні,
Вона страждає ночі й дні,
Та шкіра жовтою стає,
І сили вільно віддає.
В ній тільки мучення, не гнів,
Такий ні в кому не вогнів,
Мені здалось, що зла вона,
Та це не так. Ніхто не зна,
Як краще їй зробить, на жаль,
Не втамувать гірку печаль,
Так її серце зло бува,
Свій траур вік не забува.
І горе як її – невпинне,
Вона у ці страшні хвилини
Своє спотворює лице;
І плаття гірше над усе,
Його руками розрива,
Коли розгнівана і зла.
Її волосся – пакля шкап,
Її постава – як в незграб,
Все ця безмежная печаль
Творила гнів у ній і жаль.
І знать напевно, що вона
Ридає кожень день ридма:
Яка в ній сила, не спізнать,
Жалобу цю їй не здолать.
Все в ній руйнується й болить,
І це страждання не спинить.
Ні хвилі горе не зника,

Вона хирлява і слабка;
Їй щастя миті не шукать,
Не обіймать, не цілувать:
Печалі в серці не збувать,
Вона не хоче танцювать,
Танкѝ ненавидить вона,
Адже незмінно є сумна,
Їй сум на радість не мінять,
Бо двом цим разом не бувать.

СТАРІСТЬ

А далі Старість я зустрів,
У ній прожитий вік узрів,
Такий самітницький цей вік;
Той образ ледве дихать міг,
Бо він похилим й древнім був.
Свою красу той образ збув,
І стала Старість престрашна.
Уся – суцільна сивина,
Латаття білий слід на ній.
Як навіть смерть закінчить дні
Цієї Старості, гріхи
Їй не спізнати, бо сухі
Кінцівки має образ цей:
І ще жахливеє лице,
І зсохла Старість вся була,
Хоч нещодавно ще цвіла.
Ні звуку образ цей не чув,
І випав майже кожен зуб,
Нічого не лишилось в ній,
В такій жахливо престарій,
І навіть як вона схотіла б,
Своє життя не закінчила б.
Йшов час, минали день і ніч,
Не закривала Старість віч,

Від нас далеко десь була,
В своєму світі ж бо жила,
Завжди все в неї йде без змін,
І не спинити часу плин,
Її постійно смерть бере,
Та все ніяк вона не вмре,
Людського часу їй не знать;
Її думки – всім забувать,
Іще до того, як вона,
Їх вголос скаже, і хто зна:
Чому для неї час – пустий,
До забуття він йде завжди,
Немов води потік стрімкий,
Ні краплі він не ве́рне їй,
Для неї час той не трива,
Страшні і речі, і слова,
Бо все завжди з'їда той час,
В усім до змін приводить нас,
Життя псує й руйнує всім;
Батьків старими робить він,
Марніють з ним і королі,
Бо смерть бере всіх на землі;
Їй ні про кого не забуть,
Бо всі старіють люди, йдуть.
Якщо би можна лиш було,
Щоби на світі все змогло
Вернуть дитинство знов своє,
Чи зможе Старість? В неї є
На це, здавалось, витримка,
Та, як дитя, вона слабка.
І Старість та, на подив мій,
Здалася мудрою мені,
Та все ж, поводилась вона,
Завжди й в усьому, мов дурна.

І одяг в неї – гущі хащ –
Сховав її від всіх невдач:
Вона одягнена як слід,
Крізь одяг цей не вчути лід,
Та у мертвотній мерзлотí
Не буть ніколи їй в житті.

ЛИЦЕМІРСТВО

Про ту наступнії слова,
Що Лицемірною була,
Її усі і звали так,
Адже у масці бачив всяк,
Від неї захист хто не мав,
В полон одразу ж потрапляв,
І вчинки жалісні й прості
У Лицемірстві вам знайти.
Здається образ цей святим;
Та зло страшне живе у нім,
І все одно, яке нутро,
Щоб тільки враження було,
Щоб всім здалось: подоба та
Уся предобра і проста.
І одяг в неї, і взуття,
Немов крокує без пуття,
Трима псалтир вона в руках,
І кожен знає, що за жах
Їй кволо мовить молитвú,
Чи то звернутись до святих,
Від того радості не зна.
Зробилась мудрою вона,
Бо ж начиталась різних книг,
І одяг грубий був на ній:
Волосяниця, в повен зріст;
Немов вона відбýла піст,
Така худа була й бліда.

Господь небесні воротá
Навік для неї зачинив.
Адже багато хто так вмів
Вдавати віру; ще б навік
На славу злу весь світ прирік
Того, хто Бога зневажа,
На царство вишнє не зважа.

БІДНІСТЬ

Останній образ був такий:
Не відшукать їй копійки
В кишені, все втрача своє,
Вона і сукню продає,
Щоб як церковна миша буть,
Коли прийдé зимова лють,
Вона змерза, на ній тонка
Сорочка з вовни і така
Вона старезна, знав би хто,
Жахливе плаття і манто,
Дрижить, здригається лишень,
Вона плазує кожень день,
Ганебно й низько, мовби пес,
Гріха несе огрядний хрест,
У бідних жереби такі:
Їх люд весь прокляв на віки.
І виклика огиду й сміх,
Яка жахлива доля в них!
Вони завчасно знають все,
Що доля смерть їм принесе,
Що в них одежу одберуть
І що від голоду помруть.
Я роздивився лиця тих
Подоб, які побачить зміг,
Всі лазурові й золоті,
Стінý квітча малюнки ті,

Цей мур сягав значних вишин,
Глухим, закритим й потайним,
І недоступним сад робив
Для всіх тутешніх пастухів,
В місцині дивній сад зростав:
Мене він вабив і гукав,
Ішов я сходами туди,
Мов допоміг мені знайти
Дорогу хтось; і я радів,
Бо жоден смертний ще не зрів
Таких чудес, як в цім садку:
Я чув мелодію п'янку
Пташок, яких він прихистив,
І розмаїттям майорів
Цей сад, дерева там були,
Пташки співали і гули:
Такий пташиний ешелон
Не має жоден регіон.
Вони так лагідно звучать,
Що слух спроможні лоскотать:
Раділи всі, і я радів,
Коли почув цей дивний спів,
Безцінним є се відчуття;
Його спізнав, коли пуття
Мене приве́ло до воріт
І я побачив дивосвіт,
І спів (Хай Бог їх береже!)
Звучав так лунко, чув адже
Доладні, гожії танки,
І ґречні співи, і легкі.
Цей спів лунав, а я стояв,
Надію майже втратив я
На те, щоб вхід у сад знайти
І в нього врешті увійти;

Дивився всюди, та не міг
Знайти садовий я поріг.
Для мене загадкою був
Той сад, я співи тільки чув,
Та за цим муром не вдалось
Мені побачити хоч щось.
І самотину я спізнав,
І я тужив та сумував;
Аж я раптово пригадав,
Що загадковий сад не мав
Ніколи входів чи воріт,
Та існував там інший вхід.
Отож я рушив до стіни,
І там угледіти я зміг
Квадратний отвір в мурі тім,
Я запримітив ледь у нім
Одне віконечко, яке
Було маленьке і вузьке;
Та вхід у нім я відшукав,
Й туди я стукати почав.

III

Про даму Птаху, всю з принад,
Що відчиня ворота в сад.

В віконце стукав сто разів,
І я б прослухать не посмів
Чиїсь бо кроки з-за стіни
Аж раптом враз зустрілись ми:
Вона із саду вигляда,
Прекрасна, ґречна, молода,
Біляві хвилі пасомок,
Ніжніша шкіра за пташок.
Чоло блискуче, голос-чар
І перенісся, ніби цар
На троні личка панува

І носа краще не бува,
Їй сокіл очі здарував,
Щоб погляд їхній дивував,
Солодкий подих, квіт-розмай
Бліде й барвисте личко, та й
Тонкі і лагідні вуста
Підгорля ніжна простота,
І шиї довшої нема
Ні в кого більше, бо вона
Аж до гебрейської землі
Красою світиться, коли
Її блідаві плечі знов
Здіймають подив; руки, мов
Дихання сніжнеє, легке,
Прекрасне тіло і стрункe
Не має жодна в світі з дам,
Яка не стрілася би нам.
І оперезана була
Її прекрасна голова
Троянд вінцем, усю печаль
Відкинув я ураз подаль,
Її плахіття мерехт зрів
І сум життя ураз змарнів
Тримала люстерко вона,
І майоріла дивина
Прикрас на зачісці її,
І миготливії ції
Прекрасні довгі рукавці
Юрмились вільно на руці,
Сховавши їхню білину,
І оберемок огорнув
Зелену сукню, що була,
Мов зшита з павича крила;
Довкола неї все зроста,

Бо невибаглива й проста,
Бо щедра й добра дама та,
Зрання волосся та й горта
Руками білими, і день
Її увесь складавсь з пісень,
І Задоволення тебе
У дивосвіт цей проведе.
І Птаха мовила це враз,
Коли я цей послухав каз,
Повів: О, дамо Птахо, знай,
Повірив я у цей розмай,
Тобі повірив я ураз,
Що тут не буду гаять час,
Лишитись, тож, бажаю я,
Доладна братія твоя,
Чудова, ґречна і блага.
Я змовк у мить, коли сяга
Воріт, що їх відкрила в сад
Та дама Птаха, вся з принад,
І щасно-юним вмить я став,
Коли красу його спізнав.
Зізнаюсь, мало не зомлів,
Узрів-бо Рай я на землі,
Настільки сад був чарівний,
Що здавсь божественним мені:
І дотепер я не вчував,
Яким прекрасним Рай бува,
І що в небесній благостині,
Як в цім садочку, де я нині.
Пташки співають тут у лад,
То дивина, надсадний сад;
Співають всюди солов'ї,
Я чую горлицю, її
Перекричало ластів'я,

Синичка, жайвір, чую я
Теркочуть сойка, щиглик тут,
Вони гукають і гудуть;
І всі птахи наперебій
Звучать у тиші голубій,
Співають-славлять власний хист,
Де білобровий й чорний дрізд,
Які гукають: тьох та й тьох,
Щоб буть гучніш за всіх пташок.
І там папуги ще співа’,
Пташина радість панува,
І з віття, де вони живуть,
В утісі та й гукають-звуть.
Цей спів гарніший од усі,
І ці пташки в усій красі
Шумлять-щебечуть, і луна,
Немовби з неба та зрина.
І лиш почувши дивний спів,
Ти безкінечно би радів:
Бо ж благозвучніший мотив
Люд не спізнав би, поки жив.
Так гарно й со́лодко лунав,
Немов не з дзьоба виринав,
Рівнять той спів я тільки б зміг
До голосів сирен морських,
Співзвуччя їхніх суголось
Успадкувати їм вдалось.
І пташенят маленьких тьох,
Теж зачарує багатьох,
Адже й вони вже мають хист;
І як почую їхній свист,
У смарагдо́вому садку
Спізнаю радість я тривку:
Ніколи ще не мав в житті

Таких прегарних відчуттів;
І насолоди дивна мить
Красою у мені вогнить.
І от, я нині вельми рад,
Що відчинила Птаха сад,
І насолоду навесні
Вона зродила у мені,
І я свободу тут знайшов,
Відколи в сад цей увійшов.
Тепер повідаю я вам,
Як юнаків і диво-дам
Узрів я далі у саду,
Де Задоволення – їм друг,
Без передмов і без прикрас,
У казку цю занурю вас,
Переповім вам все як є,
Тепер послухайте моє
Оповідання про пуття,
Що прозвучить, мов каяття.
Пташки-трудяки й співаки
Вірші складали і рядки;
Любовні ле я ґречні чув,
Наріч пташиних безмір був,
Одні згори, одні з низів;
Луна безкраїстю лісів.
Така солодка пісня та,
Що в серці зілля розквіта;
Та тільки менше чути їх,
Пташок чудових диво-сміх,
Враз Задоволення в мені
Здійма жадання нестримні́,
В них раювання й щастя стан.
Праворуч далі поверта,
І там стежиночки були,

Де м’ята й фенхель зацвіли;
Та Задоволення шукав,
Яке ураз я упізнав,
В своїм притині спочивав;
І всяк його прекрасним звав,
Й створіння дивнії навкіл
Побачив я, та не схотів
Своїм повірити очам,
Бо я ніколи не вбачав
Пір’ястих янгольських щедрот
Серед людських живих істот.

IV

Коханець мовить про Тріумф:
То Дама, що забула сум,
Бо сміх й жага в ній ожива,
І без кінця вона співа.

Від тих, про кого я повів,
Почув я згодом диво-спів,
І відзвук тих мелодій-лун
Здійма прекрасная Тріумф:
Вона чудово щебета,
Ніхто не вмів, як Дама та,
Складать рефрени, і не міг
Ні з чим зрівнятись диво-спів;
Бо ж голос в неї з чистоти,
У нім огиди не знайти;
І розбива його на мить,
Щоб знов у співі відродить.
Завжди вона і лиш вона
Цей спів чудовий починa:
Тому що зналася на цім,
Співала бо ж вона усім.
Як тих пісень здійнявся рій,
І дмухав дивний легковій,

Та всі пустились у танóк,
Й навкіл із трав ряснів вінок.
І квітли співи, менестрель
Й жонглери баяли рондéль,
Вони склада ретронг-вірші,
Із лотаринзької душі
Поетів співи вирина,
Ніде таких віршів нема.
Манер сей люд не треба вчить,
І тамбуринів грюк звучить,
На нім-бо мáйстри тут зіграть,
І без кінця вони гарчать,
І голос їх з усіх боків,
Ані на хвилю ще не стих.
Ось юнки дві, на їх тілах
Рясніє різнобарв'я плахт,
І танцюва, і дзеленча,
І Насолоду велича
Тим співом дивним, громовим;
Про те я вам тепер повім,
Як співи дивні не згаса!
І майоріла їх краса
Нашаруванням голосів
Цей наспів ширився та зрів,
І він нагадував вуста,
Які в цілунку пророста:
І поцілунок цей спинить
Вже не спроможна жодна мить,
Ані на хвилю я б не зміг
Раптово та й урвати їх,
Покú громада садовá
Там і співа, і танцюва.

V

Коханець тут про те повів,
Що в нім зродив почутий спів,
І як зустрів він Ґречність, мов
Вона і втілила Любов;
Й одухотвореність тривку
Вона зродила у танку.
Цей спів лунав й лунав, а я
Вдивлявся в ту, що звіддаля
Мені назустріч чемна йшла,
Та дама Ґречністю була,
Люб’язна, доблесна, і Бог
Її боро́нить від тривог.
І Ґречність врешті промовля:
Як вас зустріла ця земля?
О друже, щоби рушить в путь,
Від вас бажаю спів почуть,
Щоб без упину він лунав;
І я співать тоді почав,
Хоча і наміру не мав,
І, знайте, вельми полюбив
Я той прекрасний лу́нкий спів;
І я за Ґречністю услід
Шаную співу дивосвіт,
І я у подиві застиг,
І роздивитися я встиг,
Обличчя, зовнішність і стан,
І розмаїття всіх постав
Людей, які співали там:
Про них тепер повів і вам.
А Задоволення, наш пан,
Високий мав, граційний стан,
Ся врода вразила мене:
Лице, мов ябко наливне

Рум’яно-біле, в нім краса
Його навкіл опереза.
Прозорі очі, губ смугá,
І ніс відмінних форм сяга;
Волосся світле і виткé,
Спуска’ на вигин пліч яке,
Що дивом пасомок спада:
Мені малюнок нагада,
Таким узористим він був,
Красу тілесную здобув.
В нім суть відважна і жива,
Хоч ніжним я б його назвав;
Не мав іще він бороди,
Адже був диво-молодий,
Той незіпсований юнак
Тендітний був, немовби птах,
І тіло юне огорнув
Ув одежину осяйну.
Строката сукня та була,
Немовби квітла і цвіла,
І гаптувань чудни́х дива
Її майстерно укрива;
Й пишнóти дивні там були;
Любов гула у нім, коли
На голові вінець із руж
Прекрасний мав, чудовий муж.
Чи знаєте, що цей вінок
Йому дала одна з жінок,
Яку назвали Ґречність ми,
Завжди співа вона пісні,
Сім років вже вона коха
І віддає вона вінка.
Барвистість лине у піснях
І Задоволення в руках

Тримає цей вінець, удвох
Із ним вони пізна любов:
Він красень юний, і вона,
Немов троянда запашна
Рожева. М’якість шкіри та й
Дорідний сонячний розмай,
Немов ожинки квіт вона.
Й чола прекрасна білина,
І брівок вигини чудні́,
Й великі очі осяйні́,
Які раніш стають живі,
Ніж сміх почується її.
Не знаю, що казать про ніс,
На дотик він, немовби віск.
Тендітність вуст її в’юнка,
Плекала ними юнака;
Волосся сяяло біло́.
Що ще у діві цій було?
Вся дивовижна, й обпліта
Цю даму стрічка золота,
Й атур у неї був новим,
Донині, знайте, не один
Такий атур побачив я,
Та цьому жоден не рівня,
Згори він дивно золотів,
Довкіл прикрасами він цвів,
Й о́деж оздоблює така
Її мило́го юнака.

Переклала Єлизавета Новак

ВІЛЬЯМ ЛЕНГЛЕНД
ІЗ «ВИДІННЯ ПРО ПЕТРА ОРАЧА»

Пролог

Одного разу літнім днем погожим
Накинув плащ я, ставши як пастух
(що вдітий як монах, а в справах – грішник),
І почухрав по світу мандрувати,
Побачити, що дивного де є.
І якось в травні, на Мальвернських схилах,
Якась примара мене охопила
(а може, чари?), я собі приліг,
Знесилений від подорожей довгих,
На березі зеленім, край потоку.
Веселий плеск води мене приспав,
І сон мені приснився дивовижний.
Наснилося мені, що я в пустелі
Іду на схід, назустріч сонцю просто.
Попереду мурована вежа,
За вежею збудована в'язниця,
Там камери страшні та підземення.
Між ними – люди, безліч їх було,
Багаті, бідні, люди роботящі
І волоцюги – як завжди буває.
Хтось йшов за плугом, сіяв і орав,
Тяжкою працею щоб хліб здобути,
А хтось – здобутки їхні руйнував
Задля забави. Хтось заради пихи
У золото вдягався і парчу,
А хтось молився ревно і постився
З любові до Христа. Святі монахи
У келіях жили, з гріхом боролись,
Не мандрували за вином, грошима,
Не розкошів шукали, а спасіння.

Хтось – вирішив купця обрати долю.
Всі знають: крамарі з грошима дружать!
Хтось – менестрелем, і пісні веселі,
Своє він чесно золото бере.
Були жонглери, блазні, Юди діти,
Низькими жартами народ дурили,
Хоча могли б і чесно працювати.
Про них святий Павло в свій час писав,
Що сквернослови – слуги Люцифера.
Були тут між людьми і жебраки,
В них черева і торби повні хліба,
Їдять від пуза, пиво п'ють та б'ються,
Лягають п'яні спати (свідок Бог!),
Щоб з лайкою прокинутися вранці.
Все сплять та п'ють – таке є в них життя.
Були тут і паломники. Вони
Зібрались йти у Рим, мощам вклонитись
Та помолитись Якову святому.
Як вернуться – байки складати будуть
Про те, які вони дива спостерігали,
І так нафантазують, що брехні
Там буде більше, ніж речей правдивих.
Були монахи там, що йшли вклонитись
Пречистій Діві до Уолсінґема,
А з ними коханки йшли їх! Здорові
Усі монахи ті, робити можуть,
Та працювати в них нема бажання.
Простіше довгу рясу надягнути,
Щоб відрізнятись від простих людей
І язиком тріпати за пожертви.
Всі ордени чернечі там я бачив!
Святим Письмом вони крутили хитро,
Щоб легше було вибити пожертву
В довірливих людей. І часто мали

Такі монахи повні гаманці
І одягались, мов багаті франти.
Євангеліє та дзвінка монета
В них поруч йшли з тих днів, як благочестя
Приносити прибутки почало.
Часи настали дивні! І якщо
Не змінять звичок тих мужі церковні,
Біда велика на землі настане.
Ще був там індульгенцій продавець.
Священником не був, та буллу мав.
На буллі тій – єпископа печатка.
Він промовляв, що може відпустити
Усі гріхи, що скоїли вони,
І люди вірили, і на колінах
Ту буллу цілували. Так шахрай
Наповнював грошима гаманець.
Якби єпископ був благочестивим,
Ту грамоту не дав би нечестивцю,
Та, мабуть, ділить гроші з ним шахрай!
Ще бачив я, як скаржились попи,
Що після того, як чума пройшла,
Не назбирати їм в церквах пожертв.
У Лондоні просились поселитись –
Вони там більше заробити зможуть.
Єпископи, священники, що мають
Тонзуру на собі як знак того,
Що служать людям всім життям своїм,
Покинули своїх парафіян
І служать там, де більше заплатять.
Хтось королю в казні рахує гроші
І з боржників бере майно в заставу.
Хтось влаштувавсь слугою в панському домі,
Майном керує, суд вершить, забувши
Про проповідь, відправу, молитви.

Здається, що у день Страшного суду
Христос згадає їм про їх гріхи!
…
Були ще безліч там мужів судейських,
В беретах шовкових знавців законів.
За фунти й пенси справу розтлумачать,
Як їх попросить щедрий позивач.
Туман Мальвернський виміряти легше,
Ніж змусити таких розкрити рота,
Не заплативши хабаря вперед!
Були там і барони, і міщани,
Жінки, що хліб печуть і пиво варять,
Що вовну б'ють, і ті, що тчуть тканини,
Кравці були і збирачі податків…
Що скажеш? Там були усі ремесла.
А ще були ліниві землекопи,
Що працювати зовсім не бажають,
Лише весь день сидіти на співати!
Тут кухарі, а з ними кухарята
Кричали: «На обід зайдіть до нас!
В нас пироги смачні! Свинина! Гуси!»
Кричали шинкарі: «Ідіть до нас!
В нас вина є і білі, і червоні
З Ельзасу, Рейну – чим обід запити»!
Це бачив я – і більше в сім разів.

Розділ 5

І знову у видінні бачив я
Велике поле, сповнене людей,
Піднявся межи ними мудрий Розум
І проповідувати людям став.
Ледачим наказав він працювати,
Руками гріх спокутувати свій.
А марнотратниці – багатий одяг

У скрині скласти – потім продасте.
Чоловіків він вчив, щоби жінок
У послуху тримали, не давали
Гуляти, про роботу позабувши,
Та тратити всі гроші на прикраси.
Купцям він наказав дітей своїх
Ростити так, щоб спрага до грошей
Не зіпсувала їхні ніжні душі:
«Чим більше ти свою дитину любиш –
Тим більше їй потрібно виховання».
Бо недарма Святе Письмо говорить:
«Шкодуєш різки – зіпсуєш дитину».
Звертався потім Розум до прелатів:
«Чому вчите з амвону ви людей –
Виконуйте самі! І ваша паства
З повагою вас слухати почне».
…
Звернувся Розум і до короля:
«Люби народ свій – він на захист стане,
Як заколот підніме знать твоя
Або підуть війною іноземці».
Сказав він Папі, щоб про церкву дбав
І пильнував себе у чистоті.
…
«І ви, судді, заради Бога
Шукайте правди замість хабарів,
Бо хто спотворить Правду, – каже Слово, –
Того Христос зречеться і святі.
…
І всі, хто в Рим іде мощам вклонитись, –
Святу шукайте правду – в ній спасіння»!
Закінчив Розум проповідь свою,
За ним послідувало Покаяння,
І люди плакали, і сповідались.

Переклав Віктор Заславський

ІЗ «ДІЙСТВА ПРО КОЖНОГО»

Особи дійства
(порядком появи на кону):

Герольд
Господь Бог (голос)
Смерть
Чоловік (кожен)
Приязнь
Небіж
Небога
Багатство
Добрі діла
Знання
Сповідь
Краса
Сила
Обачність
П’ять почуттів
Янгол
Учений доктор
Кінець

ДІЯ

Герольд

Шкірно прошу вас усіх
Театрум наш прослухати уважно.
Це символічна і моральна гра
Про Божого раба –
Людину просту.
Показувати будемо ми тут,
Як то закінчується наше життя
І як усе минає.
Важлива це, так, преважлива річ.
Та те, що криється за нею, – те цінніше,

Солодше.
Про те вам знати треба всім.
Бо каже приказка: людино, чоловіче,
Ще напочатку добре роздивляйся
І думай про кінець.
Тим стережися надто блазнювати.
Гадаєш ти, що у гріху
Тебе солодощі спіткають.
Та прийде час: твоя душа заплаче,
Коли вже тіло в землю повертатись буде.
Ви тут побачите,
Як приязнь і веселощі,
Як сила, розкіш і краса
Зникають, наче цвіт маєвий.
Ви тут побачите,
Як Цар Небесний, наш Владика
Закликав Чоловіка
Розрахуватися у головному
На Остаточному його суді.
Послухайте ж, послухайте, як він
Говорить-промовляє.
Господь Бог
Я зрю
У величі своїй
Створінь моїх супроти мене
Неприхильність.
Без міри всякої живуть вони
В добробуті земному.
Супроти ж діянь свого духу
Вони сліпі,
У грісі потопають,
Мене бо, Господа свого, не знають.
Усі їх помисли в минущому багатстві
Загибають.

І ні мого вже не бояться правосуддя,
Ані закону, що його їм дав я,
Коли вмирав за них.
Вони забули цілковито вигляд крови
Червоної моєї, що текла
Із ран, коли між двох розбійників
Для того висів я, щоб правду
Ніхто вже більше заперечити не міг.
Щоб дати їм життя, я смерть прийняв.
Спасіння їм приніс, коли в моє
Чоло вінець терновий устромили.
Амінь, амінь – тепер кажу я.
Не був спроможен більш нічого я зробити,
Крім того, що вчинив.
І ось вони зрікаються мене.
Вони настільки віддані сімом гріхам,
Що страх і жах на них дивитись.
Свавілля, гнів, розпуста, гордість –
Ось що тепер панує в світі.
Забуто янголів, небесне військо.
За власними законами живе
Тепер людина кожна, хоч і з того
В житті упевненості не придбав ніхто.
Що більше їм прощаю, то ще гірші
Стають вони, і так із року в рік.
А вже про піст немає й мови:
Його живущі відцурались!
Тож хоч і як воно мені противно,
А взяти мушу я на облік
Людину кожну.
Бо залишити їх самих
Серед життя в бажаннях здичавілих,
То стануть, справді, гірші від тварин.
Взаємно заздрити один одному будуть,

Про милосердя чисто всі забудуть.
Я сподівався,
Що кожен у моїй навік пребуде славі:
На те бо я їх вибрав.
Але тепер я бачу їхню зраду,
Вони не дякують мені за радість,
Яка зійшла на них за помислом моїм,
Ані за те життя, що їм
У борг віддав я.
Я многоту моєї ласки дав їм,
Та лиш немногі з них віддячились мені.
Земним добробутом вони такі сп'янілі,
Що мушу ось поставити на суд
Усіх і кожного, хто страх забув.
Гей, Смерте – озовися,
Могутній мій посланче!
Смерть
Великий Боже мій, я тут,
На твій наказ чекаю.
Господь Бог
Іди до Чоловіка.
Заклич його від імени мого,
Щоб він удався на далеку прощу.
Від неї годі вже втекти йому,
Тож хай прихопить із собою
Рахунки всі свої життьові та й рушає,
Не відкладавши і не зволікавши.
Смерть
Владико, я біжу у світ щодуху,
Великих і малих простежу без пощади,
Ловитвою на кожного впаду,
Хто там живе життям тваринним,
Свавільно, без законів Божих.
Косою вдарю кожного того,

Хто з розкошів осліп, небес не бачить,
Хто милосердю вже чужий, –
І піде він у пекла світ безкраїй.
Агей!
Я Чоловіка бачу нанизу.
Іде він, думою затоплений в багатство,
У розкоші тілесні.
Так, перед Господом своїм, Царем Небесним,
З'явитись буде боляче йому.
Стій, Чоловіче!
Куди це ти так весело мандруєш?
Чи ти, бува, свого Творця вже не забув?
Чоловік
Чого питаєш? За яким то правом?
Смерть
Я маю право і тобі його вкажу.
У величі своїй, та з болем серця
Мене до тебе Бог послав.
Чоловік
Що? Він послав до мене?
Смерть
Так, істинно. І хоч про нього
Забув ти, він у небі пам'ятає
Про тебе.
Чоловік
Чого ж від мене Бог бажає?
Смерть
Про те й повім тобі.
Бажає він, щоб ти розрахувався,
Не відкладавши і не зволікавши.
Чоловік
Розрахуватися? В тім клопоту нема.
Ця справа легко важить.

Смерть

Отож, тобі в далеку прощу треба.
Всі книги рахункові прихопи з собою
В дорогу.
Зважай, щоб облік сходився в усьому,
Бо перед Господом здаватимеш свій звіт.
Діла твої лихі появиш,
А й добрі, якщо учинив такі:
Появиш лад, що в нім прожив життя.
Усе оповіси Владиці раю,
Тому готовий будь, бо нам пора.
Правозаступника з собою не візьмеш.

Чоловік

Та я ще не готовий для рахунків.
І, зрештою, тебе не знаю. Хто ти?

Смерть

Кажу тобі: я Смерть.
Я не соромлюся нікого,
Нікого не щажу,
І всіх я заспокоюю.
Бог мій і твій звелів, щоб кожен
Мені слухняний був.

Чоловік

Гей, Смерте, ти приходиш під ту хвилю,
Коли й у думці я того не мав.
Та ти в спромозі і спасти мене.
Якщо ласкаво ти обійдешся зо мною,
Я дам тобі з моїх маєтків
Червінців з тисячу, чи й з дві.
Лиш відклади на інший день цю справу.

Смерть

Ні, Чоловіче, так не можна.
Мені не треба срібла-злота і багатства.
Ні папа з мене, ані цісар,

Ні герцог, ні король, ні принц.
Коли б моїм бажанням подарунки
Були, – ввесь світ давно вже був би мій.
Мій звичай інший,
Ніж ти гадаєш.
Я не даю полегші.
Отож, не зволікай, а йди лишень.
Чоловік
Ой матінко моя!
Чого ж ти сердишся? Чи й справді
Немає вже відстроку?
Прийшла по мене Смерть, не остерігши –
Як здумати, аж млость бере.
Таж рахункові книги не готові ще!
Я їх – я знаю? – може, за дванадцять
Десь років підготую до ладу.
Тоді вже й страху більш не буду мати.
Послухай, Смерте, змилосердься!
Дай час, щоб споготовився на спасіння.
Смерть
Тобі не допоможуть ані плачі,
Ані ридання, ані просьби.
Спішися у дорогу. Аніхто
Вже з приятелів у пригоді більш не стане.
Всі, хто живуть на цьому світі,
Помруть за первородний гріх Адама.
Чоловік
Коли вже, Смерте, так, що мушу йти
Я в цю дорогу, то усім святим
Тебе молю, скажи: чи ще вернусь я?
Смерть
Ні, Чоловіче.
Зайшовши раз туди, сюди вже більше
Ти не повернешся. Повір мені. Я знаю.

Чоловік

Ой Господи ласкавий! Ти, що в небі
Царюєш, згляньсь на мою біду!
І товариства в подорожі тій
Мені не буде, щоб дорогу показати?

Смерть

Це може бути.
Та тільки тяжко віднайти когось,
Хто б долю всю з тобою поділити
Схотів. Не забувай: ідеш до Бога,
Щоб скласти перед ним рахунок.
Чи думав ти – життя й земні багатства
Були тобі дарунком?

Чоловік

Я й справді думав так.

Смерть

О ні! Усе було дано в оренду.
На все був строк – і строк тепер прийшов.
Коли тебе творили, Чоловіче,
П’ять почуттів у тебе вклали,
Щоб ти спроможен був дізнати правду.
Тепер, коли вже час настав,
Ніхто на всій землі вже не направить
Твого життя, – ніхто, коли я входжу.

Чоловік

Будь проклята ти, доленько моя!
Як утекти від болю, як спастися?
Ласкава, люба Смерте, подаруй
Мені хоч би до завтра час,
Аби пораду добру міг знайти я.

Смерть

Такого не буває.
Ніколи я такого не зволяю.
Та вже гаразд. Для тебе буде хай

Відміна невеличка.
Тобі нічого радити не буду,
Та все-таки на мить зійду з твоїх очей.
Роби усе, як знаєш, але так,
Щоб був готовий кожну мить,
Бо це той день, коли від долі не втечеш.
Чоловік
Ой доле, доле!
Чи плакати мені з печалі,
Чи битись головою в стіну?
Не буде приятелів у дорозі
На допомогу та пораду.
І книги рахункові не готові.
Як же зараяти собі тепер?
Хіба що знов звернутися до Бога,
Щоб допоміг душі моїй
І біль давучий відвернув від мене.
Минає час.
О Господи, врятуй!
О, відверни усе це!
Горюю я. Втрачаю розум.
Минає день, а я не знаю, що чинити.
До кого ж бо удатися, кому
Все оповісти, пожалітись –
Кому?
Стривай, а що, коли моєму
Я приятелеві повідаю усе?
Повідаю про цю притичину нежданну?
Тепер на нього весь мій сподів.
З ним провели ми разом стільки днів
Чудових в іграх та забавах.
Ось він і йде.
Я вірю, вірю, що що мною піде він
У подорож – полегшити мій біль.

Вітаю, друже милий, добрий день
На ранок цей!
Приязнь
Гей, Чоловіче, добрий ранок
На днину цю!
Та повідай, вашмость, чого твій вигляд
Такий змарнілий? Як тобі чогось бракує,
Скажи лише – я возміщу.
Чоловік
Мій друже добрий, я в біду потрапив.
Приязнь
Мій приятелю вірний, повідай,
Кажи усе, що в тебе там на мислі.
До краю моїх днів тебе не кину,
Бо я ж товариш твій прихильний.
Чоловік
Говориш доброзичливо й люб’язно.
Приязнь
Мій друже, всіх твоїх турбот тягар
Я мушу знати. Бо дивитись прикро
Мені на тебе, коли так горюєш.
Якщо тебе покривдив хтось, то сплату
Ми з нього візьмемо. І полягти на полі
Готовий я – лише скажи, за що?
Чоловік
Великодушно мовиш і правдиво.
Приязнь
Вже годі, не шукаю я подяки
Із уст твоїх. Лише скажи про те,
Що бо тобі болить, – і більш ні слова.
Чоловік
Але коли тобі відкрию серце
На те лише, щоб ти від мене одвернувся,
Мені не дав ні втіхи, ні розради,

Мою почувши мову,
То смуток мій посилиться стократ.
Приязнь
Мій друже, я вчиню, як я сказав.
Повір мені.
Чоловік
То будь же вірним другом, як завжди був,
Мене в моїй біді не кинь.
Приязнь
Хоч би до пекла йшов – я за тобою.
Чоловік
Говориш ти, як справжній друг.
Тобі я вірю й сподіваюся, що честь
Я заслужив тебе за друга мати.
Приязнь
Лиши, про те нема чого й казати.
Той, хто лиш обіцяє, а нічого
Нам не дає, – не вартий приятелем зватись.
Кажи ж про все те, що на серці в тебе.
Кажи як другові, що в дружбі непохитний.
Чоловік
Я все тобі скажу.
Скажу все так, як є воно в істоті.
Одержав я наказ іти в дорогу.
Дорога ця далека й грізна – там
Повинен я сплатити за рахунком,
Сплатити просто, без ніяких викрутасів –
Сплатити перед Адонаєм, Вишнім
Суддею.
І от тепер тебе благаю я:
Товаришуй мені у цій дорозі!
Приязнь
Це діло, справді!
Авжеж, обов’язок мій – обіцяти.

Це так.
Але подумати: піднятись
Такої подорожі – все ж важкенько.
Трудів таки чимало забере!
То добре, хай собі розважу справу
На всі лади. Бо те, що ти сказав –
Їй-богу, й сильного перелякає.
Чоловік
Так як же це?
Мені сказав ти, що мене в біді не кинеш,
Зо мною йти готов – казав – до пекла!
Приязнь
Авжеж. Я так сказав. Та все ж погодься:
Таку приємність варт на боці залишити.
Так думаю. До того ж, як пішли б ми
У подорож оту – коли б вернулись?
Чоловік
Тоді б сюди вже не вернулись ми ніколи.
Приязнь
От бач! Тож як з тобою я б пішов?
І хто такий наказ тобі приніс?
Чоловік
Приходила сюди по мене Смерть.
Приязнь
Мій Господи Збавителю!
Коли тут посланцем приходить Смерть,
То в подорож таку ні з ким на світі
Не йду я – навіть з батьком своїм рідним!
Чоловік
Та ти ж бо спершу обіцяв інакше.
Приязнь
Авжеж. І те, що обіцяв – те правда.
Про мене: їсти, пити, веселитись
Чи там з жіноцтвом бавитись – то так!

Тут я б тебе не кинув, ясна річ.
Така, як Божий ясний день, повір.
Чоловік
Так ти готовий лиш у гай ходити
На гулянку, розвагу безтурботну!
Думками там ти – не в моїй мандрівці!
Приязнь
Ні, не в твоїй мандрівці.
Кажу тобі про те цілком одверто.
Про мене: вбий когось чи обшахруй,
І я тобі допоможу охоче.
Чоловік
Ой, з того лиш порожня допомога!
Мій любий друже,
Допоможи мені в біді справдешній.
Так довго ми дружили, і тепер
Для мене ось настало лихо.
Якраз тепер, мій друже. Поможи!
Приязнь
Люби мене чи ні, як хочеш.
Та ради всіх святих – з тобою не піду я.
Чоловік
І все-таки тебе благаю:
Візьми на себе труд хоч трошки
Мене провести в путь, аж поки далі
Без тебе сам піду я.
Приязнь
Якби мене обдарував ти навіть
Новими шатами – я б не пішов
З тобою ні на крок. Ти й так спізнився.
Тому тебе лишаю,
Щоб час тобі не забирати.
Хай Бог тебе веде в дорозі.

Чоловік

Мій приятелю, справді покидаєш?

Приязнь

Щасти. Тебе я Богу поручаю.

Чоловік

Прощай же, друже.
Кажу я з болем серця: прощавай.
Тебе я більше не побачу.

Приязнь

Так, Чоловіче, прощавай і будь здоров.
Розлуку з жалем я пригадувати буду.

Чоловік

О горе!
Чи й справді так ми мали розійтися?
О Мати Божа, поможи!
Без жодної бо втіхи
В біді найбільшій друг мене покинув.
Де ж я знайду на цьому світі поміч?
Готова приязнь веселитися зо мною,
А от коли надходить біль – її нема.
Так, правду люди кажуть: у багатстві
Преповно друзів, а в біді – нікого.
Куди ж тепер піти, коли мій друг
Мене покинув?
Ще спробую я кревних ублагати,
Щоб лихові допомогли,
Допомогти повинні, вірю,
Бо з моїм лихом лиха й рід зазнає.
Так їм скажу. А ось вони й ідуть
Там, нанизу.
А то кудою так дорога, рідні?

Небога

Прийшли ми тут до тебе,
Щоб ти нам правду всю сказав.
Кажи, нічого не скривай.

Небіж

Так, Чоловіче. І тобі скажу я:
Коли тобі кудись іти повелено,
То знай: готові разом жити й вмерти ми.

Небога

Трималися ми разом у багатстві,
Триматись разом будем і в біді.

Чоловік

Сторицею вам дякувати буду,
Мої ви рідні!
Про те, чому я в розпачі, вам оповім:
Всевишнього Царя службовець-посланець
Мене закликав у страшну мандрівку.
Не буде з неї повороту, знаю.
І от повинен я розрахуватись
У всіх моїх ділах.
І то – мерщій, бо ворог мій не хоче ждати.

Небога

Який же і за що той розрахунок?
Було б мені про те цікаво знати.

Чоловік

За всі мої учинки розрахунок.
За те, як жив я тут, як дні проводив.
За все погане, що сподіяв я
У цім, мені позиченім, житті.
А і за добре те, що я відкинув.
Отож і прошу вас піти зо мною,
Допомогти мені розрахуватись.

Небіж

Що? Йти з тобою?
Так от про що ідеться!
Ось, бачиш, яка річ:
Багато я пощу. Хліб-воду споживаю.
П’ять років ось уже. А може, й більше.

Охляв я, бач. Знесилився у тілі.
З тобою йти не матиму спромоги.
Чоловік
Ой, нащо народився я на світ!
І де мені вже радости зазнати,
Коли і ти цураєшся мене!
Небога
Гей, дядьку, що це ти таке говориш!
Удар об землю лихом, не смутись,
Розвеселися серцем. Добру раду
Тобі я дам, коли послухати захочеш.
Моя порада: сам рушай в дорогу.
Чоловік
Отак? А ти, мій небоже, що скажеш?
Небіж
Ні, присягаюсь Дівою Святою.
До того й палець на нозі мені болить.
Ні, ні, на мене ти не розраховуй.
Бог свідок: не обманюю тебе.
Небога
Ні, нас ти намовляти не повинен.
А от, як хочеш, я тобі служницю
В товаришки у подорож пошлю.
Вона така весела – і на танцях,
І навіть як одна на самоті.
Я відпущу її, і у пригоді добрій
Вона в дорозі стане, тож любенько
Ви прийдете собі, куди тобі там треба.
Чоловік
Ще раз – кажи одверто:
Підеш зо мною чи зостанешся отут?
Небога
Та вже зостанусь, що мені робити.
Коли питаєшся, то я й кажу.
Бувай здоровий, дядьку. Нема ради.

Чоловік

Як можу бути я здоровий
Серед обіцянок порожніх,
Обманутий, покинутий в біді!

Небіж

Ой Чоловіче, дядьку мій, прощай.
Не можу я з тобою. Мій рахунок
Теж не готовий. Там бракує ще
Багато чисел – мушу їх додати.
І мушу, мушу йти вже, справді мушу.
Хай Бог благословить тебе.

Чоловік

О горе! О Ісусе!
Людська дурнота обіцяє,
І ті обіцянки – без покриття.
Наобіцяли рідні – і втекли.
А й друг мій: він же теж наобіцяв
Усе, що Приязнь дати може...
Я час коштовний марно витрачаю.
Одне ще залишилось для душі моєї:
Багатство, що його любив усе життя.
Тож, може, в ньому допомога?
Ану ж воно полегшить горе?
Промовлю ще до нього в цім нещасті.
Моє Багатство, статку мій, озвися!

Багатство

А хто то зве мене? Ти, Чоловіче?
В якій то справі?
Ось тут я, у кутку –
Тут, високо наскладане, лежу:
У скринях замкнуте,
В мішках зав’язане.
Побачити мене ти можеш кожночасно.
Чого бажаєш? Хутко повідай.

Чоловік

Моє Багатство, гей, наближся
До мене у своєму всьому блиску!
Поради я шукаю в тебе.

Багатство

Мій пане, якщо ти в журбі,
Швидка моя порада і коротка.

Чоловік

Ні, то журба інакша.
Вона не сьогосвітня.
Мені наказано рушати у дорогу –
Розрахуватися за все з найвищим Зевсом.
Усе моє життя тебе любив я,
В тобі велику втіху мав.
І ось тепер благаю: супроводь
Мене, щоб перед Богом Всемогутнім
Очистити мене в моїх рахунках.
Недарма ж кажуть: гроші зло направлять.

Багатство

Ні, Чоловіче, це звучить інакше.
Ні з ким я не мандрую. Бо пішов би –
Було б для тебе гірше.
То був би доказ, що в грошах твій помисл,
І розрахунок твій я тільки тим затьмарю.
Не буде це правдивий звіт.
Мене ти любиш, і тому моя одвертість.

Чоловік

Страшні мої страждання!
Чи я ж такої відповіді сподівався!
Ходім, ходімо разом, я благаю.

Багатство

Ні. Неможливо. Я крихке занадто.
Я неспроможне рушитись. Не встоюсь.
Ти мусиш усвідомити цю річ.

Чоловік

Ой горе, горе!
Я так тебе любив! Таке бо щастя
В багатстві, у добробуті я мав!

Багатство

Така любов від кари не рятує.
Любов до мене з вічною любов'ю
Перебуває в противенстві.
Якби мене ти в міру лиш любив
І з мене бідним роздавав частки,
Не був би нині ти самотній
Ні в болі, ні в журбі, ані в печалі.

Чоловік

Чи справді, леле, жив я все життя в омані?
Чи справді час я на лихе ужив?

Багатство

Невже ти власністю мене вважав?

Чоловік

Так. Я вважав.

Багатство

Але воно не так, мій Чоловіче.
Мене ти в борг одержав лиш на час.
Тобі належу тимчасово,
І то лиш о порі добробуту.
Коли спасу одного я з біди,
То тисячу я мушу вбити інших.
Гадав ти, що піду з тобою?
Ні, з цього світу не піду нікуди я.

Чоловік

Гадав я – навпаки.

Багатство

Ось через віщо для душі твоєї
Господь такий страшний.
Твоя бо Смерть – моя утіха:

Помреш, то інших заходжусь дурити
Тим самим робом, що й тебе.
Чоловік
Багатство, твою зраду проклинаю!
Ти Бога зрадило, й мене в свої лабети
Вхопило підло.
Багатство
Ой нене – та невже?
Хіба не сам себе приніс ти
Та й у мою опіку здав?
Смішиш мене. Смішать мене так люди,
Що ніколи мені і сумувати.
Чоловік
Багатство ти моє, як довго
З усього серця я тебе любив!
Віддав тобі я все, що Богу лиш належить.
Чи й справді ти зо мною не підеш?
Благаю, правду повідай мені.
Багатство
Ні, свідок Бог мені.
Прощай. Нехай тобі щастить.
Чоловік
До кого ж я тепер удатись маю,
Щоб разом у важку пішов дорогу?
Був друг. Він обіцяв. Слова були солодкі.
Масні. А потім він мене лишив.
У розпачі звернувся я до рідних.
Дали й вони обіцянку, хоч їхні
Слова вже не були такі гарненькі.
І врешті-решт пішли й вони від мене.
Тоді я вдався до свого Багатства,
Яке любив я протягом життя,
В надії, що знайду підтримку в ньому.
Підтримку й в ньому не знайшов.

Моє Багатство прорекло мені одверто,
Що багатьох воно вже в пекло завело.
Тож нарікати можу лиш на себе,
Ненавидіти мушу сам себе.
Від кого ж би тепер поради сподіватись?
Мабуть, нічого я не досягну,
Аж доки не піду до Добрих Діл моїх,
Тих нечисленних і забутих мною.
Гай-гай, вони такі слабенькі,
Що не спроможуться либонь і говорити.
Та будь-що-будь, до них таки удамся.
Де, де ви, мої Добрії Діла?
Добрі діла
Тут, на землі ми лежимо холодній.
Нас так твої знесилили гріхи,
Що нам ніяк і обернутись.
Чоловік
О Добрії Діла, тремчу від страху.
Поради, допомоги в вас благаю.
Добрі діла
Нам повідали, Чоловіче,
Мовляв, Месія, Князь Єрусалиму,
Тебе розрахуватися закликав,
І мусиш ти в дорогу дальню йти.
Чоловік
Тим я й прийшов до вас, уклінно
Благати, щоб пішли зо мною разом.
Добрі діла
Охоче й радо ми б пішли.
Та бачиш сам, ми хилимось од вітру.
Чоловік
Хто ж заподіяв вам таке?
Добрі діла
Причин багато, пане.

А ти – найперша з них.
Подбав би був хоч трошки ти за нас,
То в книгах рахункових був би чистий.
Поглянь на тії книги діл твоїх.
Поглянь: вони колодою лежать
Упоперек твого до неба шляху.
Чоловік
Допоможи мені, Ісусе Христе!
Я ані літери не розберу отут.
Добрі діла
Важкий рахунок о порі недолі.
Чоловік
Діла мої ви Добрі, вас благаю,
О тій порі недолі поможіть!
Я пропаду, як не дасте поради
Розрахуватись перед Судією,
Перед Володарем, що світ спасає нині
І присно, і вовіки.
Добрі діла
Ми, Чоловіче, співжаліємо тобі
В твоїм занепаді. Ми радо помогли б,
Якби лиш мали змогу.
Чоловік
Тоді благаю, хоч пораду дайте.
Добрі діла
Ми спробуємо.
У нас ще є сестра, що вирушить з тобою,
Їй на ім’я – Знання.
Страшний рахунок допоможе вона здати.
Знання
Мій Чоловіче, я піду з тобою.
Тобі я стану за провідника,
В біді найбільшій я не відступлюсь від тебе.

Чоловік

Хоч трошки вже покращало мені.
О втіхо! Боже, Творче мій, будь хвален!

Добрі діла

Вона тебе на місце приведе,
Де від страждання ти знайдеш рятунок.
Там з Добрими Ділами і рахунок
Появиш серцем Тройці Пресвятій.

Чоловік

Діла мої ви Добрі, дяка з серця!
Я слухатиму радо вас у всьому.

Знання

До Сповіді ми вирушимо разом:
Вона-бо – річка всеочисна.

Чоловік

Ви бачите: я з радощів заплакав.
Туди я прагну.
Але скажи-бо, просвіти мене:
Де Сповідь та свята оселю має?

Знання

В Спасіння Житлі. Там її знайдемо.
Там з ласки Бога втіхи ми зазнаєм.
Ось тут і Сповідь. Стань навколішки.
Благай про милосердя, бо із Богом
У Сповіді взаємини благі.

Чоловік

О джерело могутнє, ти, що нечисть
Усю змиваєш, – ти мене обмий
Від беззаконня, від гріхів, очисти,
Щоб не було в мені пороків знати.
З усім моїм Знанням до тебе прибігаю,
Спасіння в тебе я благаю,
Тобі розкаяння із серця приношаю.
В далеку маю йти дорогу –

Великий звіт предкласти Богу.
Молю тебе, о джерело спасенне,
Заради Добрих Діл моїх до мене
Ласкаве будь – оздорови мене.
Сповідь
Я біль твій, Чоловіче, знаю,
Бо ти з Знанням до мене входиш.
Утіху дам тобі я мірою спромоги.
Від мене приймеш дар з ім'ям Покута:
Це дорогий, беззакидний дарунок.
Від мене приймеш бич для свого тіла:
Його удари знось на міру сил,
Тривало в пам'яті тримавши те,
Як твій Спаситель бичування зніс терпляче.
Його наслідуй.
А ти, Знання, його у тім підтримуй,
Тоді й дорогу добре він перенесе.
Діла бо Добрі теж у супроводі будуть.
Та пам'ятай: минає швидко час,
І будеш ти спасенний, лиш просивши
У Бога милосердя. Він простить.
Вжий, Чоловіче, на покуту бич,
Тоді собі й прощення в Бога зич!
Чоловік
Подяка Богові за ласку!
Покути діло я почну тепер.
Вона розраду серцю принесе,
Дарма, що бич болюче бити буде.
Знання
Покуту сповнюй попри всі боління.
Тоді й розрахуватись поможу я.
Чоловік
Відвічний Боже! Явище небесне!
Мірило справедливости! Благий

І чистий Душе, котрий низійшов
Із Приснодіви кожному в спасіння
Від того, що Адам непослухом сподіяв!
Благий, єдиний Господи Небес!
Прости мені мої важкі провини.
Ось я, малий, благаю милосердя
У тебе в цій хвилині.
Збавителю і Спасе, скарбе Духа,
Надіє світу і землі здобувче,
Свічадо ласки, що просвічує усе, –
Зваж на моє благання, хоч і запізніле,
Прийми мою мольбу.
В тяжкім житті я був негідний, грішний,
Та все ж прости мене й моє імення
Впиши добром.
Маріє Діво, до Творця усіх речей
Удайся з просьбою, щоб допоміг
Мені наприкінці мого життя.
Від сили вражої спаси мене,
Спаси перед загрозою страшної Смерти.
Володарко, твоїми молитвами
Здобудь для мене ласку в твого Сина.
Заради мук його благаю – поможи
Урятувати мою душу.
Знання, для тіла бич подай мені!

Знання

Так, Чоловіче, Бог простить тебе.
Спокійно я тепер тебе віддам
До рук Спасителя – здавай рахунок.

Чоловік

Во ім’я Тройці Пресвятої
Ударами за гріх скараю тіло,
Хай терпить за мої учинки злі,
Хай терпить гостроту бича.

І з купелі цієї чистий вийду,
Спасенний із чистилища вогню.
Добрі діла
Від нас тобі подяка, Боже!
Тепер і ми ходити вже спроможні –
З недуг і слабостей одержавши зцілення,
Ми слідувати можемо за Чоловіком.
Невтомно свідчити ми будем
Про Добрії Діла його.
Знання
Будь радісний, веселий, Чоловіче,
Твої бо Добрії Діла надходять,
Святі та чисті Добрії Діла –
Зближаються вони надійним кроком.
Чоловік
О, як мені полегшало на серці!
Віднині буде так воно завжди,
І йтиму швидше я тепер, ніж перше.
Добрі діла
О Чоловіче, о прочанине,
Наш друже вибраний – благословенний будь!
Ти вже до слави вічної готовий,
Бо ти нас вигоїв і уздоровив.
З тобою підемо ми скрізь і всюди.
Чоловік
Вітаю, мої Добрії Діла!
Ваш голос чую й плачу з радости й любови.
Знання
Покинь журбу, радій.
З свого престолу Бог життя твоє побачив,
І він його простив.
В оцю одежу зодягнися:
Слізьми твоїми змочена вона,
Тож сліз тобі додасть, коли вже перед Богом
Ти станеш на кінці твоєї стежки.

Чоловік

Знання ласкаве, як цей одяг зветься?

Знання

Він зветься одягом жалоби.
З недолі пут він визволить тебе –
Носи ж його на покаяння знак,
І Бог тобі усе простить.

Добрі діла

Так, Чоловіче, в одяг цей вдягнися
Для блага власного твого.

Чоловік

Благословен Ісус, Марії Син!
Ось я покуту істину несу
В жалобі на собі. Боржій в дорогу!
Гей, Добрії Діла, чи всі рахунки чисті?

Добрі діла

Всі чисті. Ось їх маємо з собою.

Чоловік

Я вірю й визнаю, що страх минув.
Ми не розлучимося більше, мої друзі.

Знання

Що не розлучимось, у тому забезпека.

Добрі діла

Однак, повинен ти з собою взяти
Ще трьох значних осіб.

Чоловік

А хто то?

Добрі діла

Одна – Обачність, друга зветься – Сила,
А й третю, на ім’я Краса, не знехтуй.

Знання

І ще до того доєднай до ради
П’ять Почуттів твоїх.

Чоловік

Та як же зможу всіх отут зібрати?

Знання

На гарну просьбу всі зберуться разом.

Чоловік

Зберіться ж, друзі, будьте тут присутні!
Обачносте, і Сило, і Красо,
І П’ятеро хороших Почуттів!

Краса

Прийшли на поклик. Що звелиш робити?

Добрі діла

Ви підете в мандрівку з Чоловіком
На допомогу. Згодні а чи ні?

Сила

Ми близько будемо його триматись,
Щоб допомогу та розраду дати.

Обачність

Ми вкупі всі послідуєм за ним.

Чоловік

Мій Боже Всемогутній, як люблю я,
Як прославляю я тебе за те,
Що ось Обачність, Сила та Краса,
І П’ятеро Чуттів моїх зібрались,
І не бракує більш нічого,
Бо й Добрії Діла мої зо мною.
А інші речі... Ні, вже не цікаві.

П’ять почуттів

Широкий світ і круглий, і у ньому
Тебе ми не полишимо
Ні в час гіркий, ні у солодкий.

Сила

Я, твоя Сила, при тобі в часи знегоди,
Коли життьова боротьба тебе зламає.

Краса

І я, Краса, з тобою до години смерти.

Обачність

І я, твоя Обачність, Чоловіче,
Пораду дам тобі: будь добромислом.
І знай, що всі ми дбаємо про тебе.

Чоловік

Послухайте моєї мови, друзі.
Молю я Бога вас нагородити,
Тим часом же почуйте заповіт мій,
Що перед вами я вчиню, Знання свідомий.
Двома руками половину я добра
Свого на милостиню віддаю,
А друга половина хай
Туди повернеться, звідкіль вона прийшла.
Так я роблю, щоб челюстей
Уникнути пекельного вогню
Нині й повсякчас і на віки вічні.

Знання

Амінь. Тепер же, Чоловіче,
Скажу і я.
Тобі вже до священника пора,
Щоб тайну найсвятішу
Миропомазання останнього прийняти
Із рук його благих.
Тоді сюди вертайся.
Ми ждемо.

П'ять почуттів

Так, Чоловіче, поспішись.
Ні цісар, ані князь, король, барон
Чи герцог – аніхто на світі
Не має повносил таких, як цей
Священник твій.
Тримає він ключі від Тайн усіх

Святих, потрібних для спасіння людства.
Для душ це ліки на земнії болі
У цьому марному житті.
Всіх Тайн святих є сім:
Хрищення, Миромазання, Священство,
Ще Тайна Тіла й Крови Господа
І ще Подружжя, Сповідь і Єлей Останній.
Тримай у пам'яті сім Тайн Господніх.
Чоловік
З покорою прийму Господнє Тіло
І легко до отця духовного піду.
П'ять почуттів
Так, Чоловіче, це найкраще,
На що спроможен ти, щоб заслужити
Спасіння в Бога.
Діла величні сповнює священник.
Святе Письмо він викладає,
На путь небесну від гріхів він навертає.
Від Бога силу він сильнішу має,
Ніж військо янголів, що в небесах ширяє.
Священним словом перетворює він Тіло
І Кров Господню,
В руках його живий Творець.
Те, що священник зв'яже на землі,
Те буде зв'язане й у небі,
А що розв'яже тут, розв'яжеться і там.
До Тайн Сімох він причащавши,
Тобі стопи поцілувавши,
Тебе він учиняє гідним ласки.
Він лікар від гріхів смертельних,
Він посередник наш до ласки в Бога.
О Чоловіче, Бог священство так зміцнив
І поміж нас отут настановив,
Щоб ми були спроможні для спізнання.

Знання

Священник добрий все святить благословенням
Та ось що треба пам’ятати:
Ісус, терпівши муки на хресті,
Нам Тайни дав, а не продав.
Тому й святий Петро, з апостолів найперший,
Мовляв, Ісус карає тих,
Що Господа, Спасителя свого,
Купують або продають,
Що слово й діло лиш для грошей уживають.

П’ять почуттів

Але тихіше: ось іде вже Чоловік.
Ми віримо, що все зробив він гідно.

Добрі діла

Ми віримо, що все зробив він гідно.

Чоловік

Ісус – мій опікун святий віднині.
Одержав Тайни я святі
Для збавлення душі моєї,
Одержав я Помазання Останнє.
Рушаймо ж у дорогу вже без зволікання.
За цей дорогоцінний час, який
Мені ти, Боже, дав, – тобі подяка!
Візьмімося за руки.
Крокуйте всі зо мною.
Я йтиму перший.
Будь нашим, Господи, провідником!

Сила

Тебе ми не покинем, Чоловіче,
Аж доки вирушиш у довгу ти дорогу.

Обачність

І я, Обачність, буду при тобі.

Знання

І хоч тепер паломництво твоє

Таке вже просте – все ж і я з тобою.
Стоятиму я при тобі
Так твердо, як колись при Юді Макавеї.
Чоловік
Та лишенько, я так ослаб,
То ледве можу вже стояти, й ноги гнуться.
Не повертаймось, друзі, більш сюди
До цього краю – ні за що на світі!
До гробу моя путь,
Мені належиться у землю повернутись
І там заснути в ній навіки.
Краса
До гробу? Справді?
Чоловік
Авжеж. До гробу.
Краса
А що там нам робити личить?
Чоловік
Там щезнемо, щоб більше не з'являтись,
На цьому світі нам уже не жити.
Краса
О, так тоді чимдуж я утікаю!
Господнім Гробом присягаюсь,
Увесь достаток мій беру з собою,
І так мене ви тут і бачили.
Бувай здоровий.
Чоловік
Красо моя, куди ж ти так біжиш?
Краса
Не говори до мене. Я глуха.
І я того не бачу, що лишилось
Позад мене. Хоч би ти й злото все
Із скрині тут мені подарував!

Чоловік

І знову горе! Так кому ж довіра?
Краса моя покинула мене,
Хоч обіцяла жити й вмерти тут зо мною,

Сила

Що ж, Чоловіче, я також покину.
Ця гра твоя мені не притаманна,
Чи любо це тобі, чи ні.

Чоловік

Тож як? І ти від мене вже відходиш?
Ти, Сило молода моя?
Лишись бодай же на часинку!

Сила

Ой ні, хоч би ти й плакав ревно,
Я відійти від тебе мушу.

Чоловік

Та ти ж казала, що зо мною будеш.

Сила

Казала, так. Але вже досить
Тебе я спомагала. Ти постарівсь.
Гадаю, сам спроможешся в дорогу.
Отож і я відходжу звідсіля.

Чоловік

Ламаєш, моя Сило, обітницю?

Сила

То не до речі. Глупо нарікати.
Слова марнуєш і втрачаєш розум.
Іди. Тебе землі передаю.

Чоловік

Ах, як себе чудово почував я,
Коли зо мною ти була. І от
І Сила, і Краса вже не зо мною,
Своїм словам присяги всупереч.

Обачність

За Силою і я відходжу, Чоловіче.
Тебе і я лишаю тут самого.

Чоловік

Обачносте, а ти чому?

Обачність

Бо так і є, і буде:
Знесилена людина – необачна.

Чоловік

Заради Пресвятої Тройці:
Поглянь у цей мій гріб із спочуттям!

Обачність

Ні, не погляну. Прощавайте, друзі.

Чоловік

Всі речі марні. Лише Бог – істотний.
Краса і Сила, і Обачність відійшли,
Як тільки Смерть поблизу засурмила.

П’ять почуттів

Ми, Чоловіче, теж тебе лишаєм.
Ми йдем за іншими – ти зостаєшся сам.

Чоловік

О горе й плач! Та вас же, саме вас,
П’ять Почуттів моїх, я мав за друзів вірних!

П’ять почуттів

Тебе триматись більш нам не годиться.
Бувай здоровий, і на тім кінець.

Чоловік

Мій Боже! Поможи! Всіма я збутий.

Добрі діла

Ні, Чоловіче, не всіма. З тобою – ми.
І ми тебе ніколи не покинем.
Нас у своїй біді завжди знайдеш.

Чоловік

Так хай же вам подяка з серця буде!

Тут справжня дружба. Бо мене ж лишили
Якраз, кого я більш, ніж вас, любив,
Мої Діла ви Добрі. А Знання? Покинеш?

Знання

Так, але тільки у годину Смерти.
Не з страху відступлюсь від тебе я.

Чоловік

Так і тобі, Знання, подяка з серця.

Знання

А й ти страхатись не повинен.
Покину аж тоді, як власними очима
Узрю, кудою ти пішов.

Чоловік

Ще раз тобі моя подяка.
І я вже йду розрахуватись
І борг сплатити. Часу я не втратив.
А ви за свідків будьте, як зреклися
Мене всі люблені – крім Добрих Діл.

Добрі діла

Земні діла – це суєта сует.
Краса і Сила, і Обачність геть відходять,
Нещирі друзі, красномовні кревні
Втікають.
І при тобі лише – ми, Добрії Діла.

Чоловік

Тож зглянься, Боже, надо мною.
Стій при мені, Пречиста Діво.

Добрі діла

Не бійся, молимося ми з тобою.

Чоловік

Я плачу, я молю: зласкався, Боже!

Добрі діла

Нам муки скороти і зменши біль!
Ходімо вже без вороття звідсіль.

Чоловік

Владико Господи, в твоїх руках мій дух.
Убережи його від згуби.
Як ти мене створив, так борони
Від злого всього, щоб з’явивсь я цілий
На день останній Судний твій.
В руках твоїх, о Всемогутній,
Хай дух пребуде мій на віки вічні.

Знання

Страждав він, щоб могли ви жити.
Діла ті Добрі, що пішли за ним,
Усім на благо вийдуть.
Я чую янголів солодке піснопіння:
Таке буває лиш тоді, коли до Бога
Злітає праведна душа.

Янгол

Прийди, о вибраний, із нами до Ісуса,
З тобою ми знесемось над усім.
Ти мужній був і ти страждав,
Отож, забравши з тіла твою душу,
Приносимо її до Бога.
Розрахувавсь ти кришталево чисто,
І відтепер, принесений у небо,
Там будеш, поки праведні усі
Туди злетяться на останній світу день.

Учений доктор

Запам’ятайте, люди, цю мораль,
Що, старші та молодші, ви її
Тут бачили. Покиньте гордість:
Вона бо зрадить вас наприкінці.
Все марне, все відходить од людини –
Лиш Доброї Діла з собою візьме.
Але пильнуйте: хай малі вони не будуть,
Бо вас тоді Господь не виправдає.

Що ж станеться тоді? По смерті
Направити ніхто нічого не спроможний.
Тоді ні ласки, ані милосердя
Не буде, як надійде Смерть.
Тоді прокаже Бог: в огонь іти вам вічний!
Та той, хто з совістю зрахується вкінець,
Високо в небі знайде свій вінець,
Там, де Господь десницею своєю
З'єднає кожному знов плоть з його душею.
О Тройце Пресвята, вінок моїх молінь
Присвячую тобі. І тим кажу: амінь.

Кінець

І тим закінчується гра. В ній глузд моральний:
Театрум Кожного ви бачили сакральний.
Научені, тепер ідіть додому в мирі,
І буде з вами Бог у чистій вашій вірі.

Переклав Зенон Тарнавський

МІСЬКА І НАРОДНА ЛІРИКА

Рютбеф

Весілля Рютбефа

Аби цілком утішить тих,
Хто хоче бід мені гірких, –
В сумну годину
Я взяв собі таку дружину,
Яку ніде більш не зустріну.
Я сам не свій.
У шлюбі втратив супокій.
І в скруті я живу тяжкій.
Гидка на вроду,
Суха, мов щепка, й коса зроду,
За п’ятдесят, лихого роду.
За що кохать?
Адже їй час давно вмирать!
Мені б годилося мовчать.
Я ж серце краю.
Про все я розповім з одчаю.
Дрантя на себе я вдягаю.
Живу всі дні
В кутку, де й не ступить мені.
А мріяв про скарби у сні!
Сумують друзі,
Що мучусь я в тяжкій недузі,
А вороги радіють тузі.
Болять боки,
Немов потрощені горшки.
Найкращі втрачені роки!
Мов те перо я.
З тих пір, коли упала Троя,
Такого не було героя.
В нас щодоби

Ростуть нещастя, мов гриби.
Живуть так злигоднів раби.
Не буде в мене
Дружина сита, – бо ж нуждення
Трапеза наша цілоденна.
Хоч не біда –
Не розжирієм: хліб, вода –
Для наших душ – пиття, їда.
Порожня скриня.
Мов миша, бідна господиня.
Злиденна, гола вся хатина.
У димарі
Лиш вітру свист. В моїй норі
Замість гостей – лише щурі.
Такий я гожий,
Що з шепотом: – Мов привид Божий! –
Із ляку хреститься прохожий.
І жаль, і гнів!
Мов від Давидових псалмів,
Я наче з горя остовпів.
Проживши вбого,
Я став напівсліпий до всього, –
Не бачу я тепер нічого.
Якщо в житті
Зазнали муки десь святі,
Вони вмирали в забутті
Від катування.
Для мене ж – кожен день страждання.
Але далека мить остання…
Хоч дух і плоть
Страшні від мук, – їх не збороть!
Нехай же прийме мій Господь
Нужденне тіло,

Що стільки у житті грішило,
Щоб більше муки не терпіло.
Амінь!

Переклав Микола Терещенко

Дочка Французького короля
(Французька балада)

Король французький віддає
До Англії дитя своє.
«Не дайте, дорогі брати,
Мене за море завезти!
Солдат французький більш зрідні,
Ніж владар Англії, мені».
Коли ж, раніше чи пізніш,
Кортеж пройшов через Париж,
Прямуючи до корабля
З мізиницею короля, –
Там не було шляхетних дам,
Що волі не дали б сльозам.
Як корабель по морю плив,
Він очі їй запнуть хотів.
«Мені очей не запинай,
Я хочу бачить рідний край,
Ще він видніється здаля
Ген за кормою корабля».
Як грянули в чужій землі
Їй сурмачі і скрипалі,
Вона зайшлася у плачі:
«Геть, скрипалі і сурмачі!
Мене б звільнити міг від мук
Французького гобоя звук».
Вечеряти англієць сів
І хліба врізать їй хотів.
«Мені морська миліша глиб,

Ніж твій гіркий англійський хліб!
Не буду пити я до дна
Твого англійського вина!»
І в спочивальні він не зміг
Їй черевички зняти з ніг.
«Не думай ти і не гадай,
До ніг моїх не припадай, –
Не годен, осоружний, ти
Мене роззути й роздягти!»
І ніч зайшла, їх перша ніч...
Красуня не змикає віч.
«Мене цілунками зігрій,
Коханий мій, англієць мій!
Господь з’єднав нас – він велить
Нам одне одного любить».

Переклав Леонід Первомайський

Чернець
(Німецька балада)

А що ж його тепер почать?
Та, звісно, не заплачку!
Утнімо пісню про ченця
Та про біляву швачку.
У трапезну прийшов чернець,
Наївся і напився:
Вже час йому до швачки йти,
Він ледве не спізнився.
Аж ось до швачки він прийшов,
Лежать вони в постелі...
Чи можу я переказать
Розмови їх веселі?
Аж ось і північ настає –
До меси кличуть дзвони.
«А хай би згинув пан абат

І всі його канони!»
Прийшов чернець у монастир
І стрів свого абата.
«Добридень, ченче, де твоя
Була сьогодні хата?»
«Де я сьогодні ночував –
То не твоя турбота.
Я пив вино і цілував,
І не пройшла охота!»
Коли ж у церкву він прийшов
І став співати в хорі,
Аж загули навкруг ченці,
На суд і кару скорі.
А він капуцу скинув геть:
«Виходь хто навкулачки!
На всіх ченців своєї я
Не проміняю швачки!»
Хто вам цю пісню проспівав,
Він наспівавсь доволі –
Це той чернець, що був ченцем,
Та вже тепер на волі.

Переклав Леонід Первомайський

Едвард
(Англійська балада)

«Чому скривавлений твій меч,
Едвард, Едвард?
Чому скривавлений твій меч,
Чиєю кров’ю вмився він?»
«Я сокола свого убив, мамо, мамо!
Я сокола свого убив,
А він у мене був один, о!»
«Ні, це не соколина кров,
Едвард, Едвард!

Ні, це не соколина кров.
Скажи мені, що ти вчинив?»
«Я румака свого убив, мамо, мамо!
Я румака свого убив –
Таких не знайдеш румаків, о!»
«Чи так шкодують румака,
Едвард, Едвард!
Не так шкодують румака,
Не тим в'ялить тебе печаль!»
«Я батька рідного убив, мамо, мамо!
Я батька рідного убив –
І серце тисне біль і жаль, о!»
«Чим спокутуєш ти свій гріх,
Едвард, Едвард!
Чим спокутуєш ти свій гріх,
Мерщій відповідай мені!»
«Край моря в човен сяду я, мамо, мамо!
Край моря в човен сяду я
І згину в темній далині, о!»
«Коли із замка підеш ти,
Едвард, Едвард!
Коли із замка підеш ти,
Хто владувати буде ним?»
«Нехай хоч западеться він, мамо, мамо!
Нехай хоч западеться він –
Я їду з серцем кам'яним, о!»
«Але дружину і дітей –
Едвард, Едвард! –
Але дружину і дітей
Невже покинеш ти самих?»
«Нехай вони у жебри йдуть, мамо, мамо!
Нехай вони у жебри йдуть –
Я не побачу більше їх, о!»
«Що діять матері твоїй?

Едвард, Едвард!
Що ж діять матері твоїй?
Вона загине з самоти!»
«Тобі прокльон останній мій, мамо, мамо!
Тобі прокльон останній мій,
Бо так мене навчила ти, о!»

Переклав Леонід Первомайський

Робін Гуд і герфордський єпископ
(Англійська балада)

Присвячено рицарям славним пісні,
Робін Гудові зокрема,
А про те, як в єпископа злото він взяв.
Крім моєї, пісні нема.
В Барнеській долині сталося це,
Де ліс зелений ізріс,
Єпископ із пишним почтом своїм
Проїхати мав той ліс.
«Прудкого оленя, – сказав Робін Гуд, –
Найкращого вбити слід;
Герфордський єпископ сьогодні сповна
Заплатить нам за обід.
Вб'ємо ми оленя й зготуєм його,
Допоки вогонь не погас,
А я пильнуватиму, щоб не подавсь
Єпископ деінде од нас».
І Робін, і хлопці його одягли
Вівчарськеє убрання,
І єпископ навколо вогнища їх
Побачив зі свого коня.
«Гей, що тут у вас? – єпископ гукнув, –
А хто ж це, хто це посмів
Королівського звіра шляхетного вбить,
Коли тут так мало їдців?»

«А ми вівчарі, – Робін Гуд відповів, –
І сир нам овечий набрид, –
Шляхетний олень – королівський звір
Сьогодні в нас на обід».
«Ви сміливі хлопці, король мусить знать,
Що ви накоїли тут,
Отож збирайтесь зо мною в путь –
На королівський суд!»
«О змилосердься! – Робін гукнув, –
Не личить злоститись попам!
Невже-таки й справді ти б захотів
Життя вкоротити нам?»
«Яке милосердя, – єпископ сказав, –
Та й як йому бути тут?
Мерщій збирайтесь зо мною йти
На королівський суд!»
Тут спиною Робін на дуба зіперсь,
А ногою вперся в моріг
І з-під вівчарського убрання
Витяг мисливський ріг.
Він встромив його в рота вузьким кінцем
І враз почав сурмить,
І сімдесят його молодців
На поклик з’явились ту ж мить.
На коліна упали вони перед ним,
І він владно долоню простер,
І тоді довгов’язий Крихітка Джон
Обізвався: «Що сталося, сер?»
«Аж ось герфордський єпископ стоїть,
Милосердя не має він, ні!»
«То вбий його, – Крихітка Джон сказав,
І нехай він згниє в труні!»
«О, будь милосердним, Робін Гуд, –
Єпископ обізвавсь, –

Коли б я знав, що стріну тебе,
Я б іншим шляхом подався!»
«Ні, милосердя тобі нема, –
Озвавсь тоді Робін Гуд, –
В Барнеській долині буде суд,
Короткий і правий суд!»
І за руку єпископа Робін повів
У Барнеську долину ту ж мить,
І він мусив обідати з ними вночі,
І пиво й вино з ними пить.
І єпископську мантію Крихітка Джон
На зеленій траві розіслав,
І з товстого єпископського гаманця
Триста фунтів відрахував.
«Приємно, – тут Крихітка Джон сказав, –
Дивитись на злото сяйне,
Але неприємно дуже мені,
Що єпископ не любить мене!»
І музикам грати звелів Робін Гуд,
І в одежі його старій
Танцював той єпископ і дуже радів,
Що з лісу вийшов живий.

Переклав Леонід Первомайський

Три загадки
(Англійська балада)

Був рицар в світі, об'їздив світ –
Шукав собі пари багато літ.
Шляхи його до вдови привели,
Три доньки-красуні у неї були.
«Я був би, вдово, вам добрий зять,
Але ж не знаю, котру з них узять.
Три загадки маю, дівчата, я –
Яка відгадає, та й буде моя:

Що довше за довгий мій шлях сюди
І глибше глибин морської води?
Що дужче од сурми, що битву кінча,
Й гостріше від гострого мого меча?
Зеленіше що, ніж трава-зелена,
Й лихіше за жінку, – хто з вас зна?»
І перша думає, і друга мовчить,
А третя, найкраща, озвалася вмить:
«Кохання довше, ніж шлях твій сюди,
А пекло глибше морської води.
Грім дужчий од сурми, що битву кінча,
А голод гостріший од твого меча.
Зеленіша трутизна, ніж та зелена,
А лихіший за жінку лише сатана».
Отак вона рицарю відповіла
І заміж одразу ж за нього пішла.
А тих, що не вміли відповідать,
І досі в церкві ще не видать.
Як хочеш заміж – заміж, та й квит,
Одгадувать загадки слід як слід.

Переклав Леонід Первомайський

Чарівна арфа
(Старошведська балада)

Край темного моря він жив не один,
– Яка безмірна печаль!
Двох дочок він мав і дожив до сивин,
– А юності жаль!
Що старша з них чорна була, як земля,
– Яка безмірна печаль!
Молодша – як снігом укриті поля,
– А юності жаль!
Сказала одноразу сестра до сестри,
– Яка безмірна печаль!

– Ходімо до моря нічної пори,
– А юності жаль!
Холодна і темна морська течія,
– Яка безмірна печаль!
Скупайся, білішою станеш, ніж я.
– А юності жаль!
Коли ж вони стали удвох на скалі,
– Яка безмірна печаль!
Молодшій у серці поснули жалі,
– А юності жаль!
О сестро, рятуй, визволяй із води –
Віддам я свій черес тобі назавжди!
– І так він зостанеться, сестро, мені,
А ти потопай у морській глибині.
– О сестро, рятуй, не піддайся злобі –
Усе, що лиш маю, віддам я тобі!
– Усе, що ти маєш, лишиться мені,
А ти потопай у морській глибині!
– О сестро, рятуй мене серцем незлим,
А мій наречений – він буде твоїм!
– Однаково він залишиться мені,
А ти потопай у морській глибині!
– Розрадь же ти, сестро, хоч неньку мою,
– Яка безмірна печаль!
Що келих весільний у хвилях я п’ю,
– А юності жаль!
Отцеві скажи і повідай рідні,
– Яка безмірна печаль!
Весілля моє у морській глибині,
– А юності жаль!
Скажи й нареченому, хай не рида,
– Яка безмірна печаль!
Бо в морі постеля – пісок і вода,
– А юності жаль!

Край темного моря музика блукав.
Він бачив, що сталось, і важко зітхав.
Безщасну йому віддала глибина.
Чарівною арфою стала вона.
Він взяв її груди, холодні, як сніг,
І звуки печальні полинули з них.
Він взяв її пальці, тонкі і струнки,
І в них зазвучали зітхання важкі.
І злоте дівоче волосся взяв він –
Ридало воно і співало, як дзвін.
І взяв він ту арфу, й пішов до двора,
– Яка безмірна печаль!
Де учту весільну справляла сестра,
– А юності жаль!
Аж ось він ту арфу уперше торкнув,
– Яка безмірна печаль!
В сестри на обличчі вогонь спалахнув,
– А юності жаль!
Удруге рука доторкнулася струн,
– Яка безмірна печаль!
І море на берег послало бурун,
– А юності жаль!
І втретє він арфи торкнувся – пора!
– Яка безмірна печаль!
І мертвою впала зрадлива сестра,
– А юності жаль!

Переклав Леонід Первомайський

Смерть інфантів Лари

По дорозі з Канікоси,
У степу Арабіани,
Де чекає дон Родріго
На синів сестри своєї,
В чистім полі Паломарес

Видно юрмище велике –
Миготить блискуча зброя,
Мерехтять щити чудові,
Виступають коні баско.
Прапори, знамена, стяги
Аж горять – на вітрі мають...
«Смерть! – кричить юрба захланна.
Уб’ємо інфантів Лари!
Хай вмирають, якщо ними
Не вдоволений Родріго!»
З ними був Нуньо Салідо,
Їхній добрий вихователь,
Маврів здалеку уздрівши,
До інфантів він промовив:
«О мої кохані діти,
Я б хотів не жити радше.
Щоб не бачить того лиха,
Що його побачить маю!
Краще б вас не доглядав я,
Щоб не знати того горя,
Адже я вас так кохаю,
Що душа у мене рветься!
Невблаганну, неминучу
Смерть для нас приготували!
Не врятує нас утеча
Від юрби захланних маврів.
Думаймо ж не лиш про тіло,
Дбаймо і про нашу душу,
Бо за нашу смерть помститись
Нам самим на маврах треба, –
Хочуть в нас життя купити,
Хай же дорого заплатять!»
Маври близько вже, інфантів
Нуньо міцно обнімає,

Підійшов до Гонсальвіко
І в лице його цілує.
«О мій сину, Гонсальвіко,
Тим печалюсь я найбільше,
Що ридати донья Санча
Буде гірко за тобою,
Дуже ти на неї схожий
І для неї найдорожчий!»
Підступають маври ближче,
Бій страхітний закипає,
На списи ідуть інфанти,
Прикриваються щитами.
«В бій! Сантьяго! В бій! Сантьяго!»;
Так вони волають вголос,
Убивають безліч маврів
І самі в тій битві гинуть.

Переклав Леонід Первомайський

Романс про Білосніжку

– Така біла, ти, сеньйоро,
Денних променів біліш.
Що, як разом переспати,
Без зброї й не боячись?
Адже я уже сім років
Не скидав оружжя з пліч,
Почорніло моє тіло,
Геть на вугіль перевівсь...
– Відпочинь, засни, мій пане,
Зброю скинувши, не бійсь:
Граф поїхав полювати
У Леон, до дальніх гір...
Бодай йому пси сказились,
Вбили б соколів орли,
І від гір додому графа

Зсув гірський би приволік.
Як були вони при тому –
І зостав їх чоловік...
– Що ти робиш, Бланка-Нінья,
Зрадницький у тебе й рід?
– Я зачісуюсь, мій пане,
Маючи глибокий біль,
Що мене саму лишили,
Як поїхали в ліси ...
– Ці слова твої, дитино,
Тільки зрада і не більш:
Там внизу іржання чути,
– Може, скажеш, чий то кінь?
– А онде в передпокої
Чия зброя там лежить?
– Це від мого брата, пане,
Зброю вам дарує він.
– Ну, а спис то чий, дитино,
Що побачив я відціль?
– Візьми, графе того списа,
Списом тим мене забий,
Бо таку смерть, добрий пане,
Заслужила я собі.

Переклав Ігор Качуровський

ФРАНСУА ВІЙОН

Малий заповіт

1

У році чотирнадцять сот
П’ятдесят шостім, муж учений,
Я, Франсуа Війон, достот
Здорові мавши глузд і члени,
Рішив, щоб всяк творець смиренний
Брав до уваги й інших суд.
Слова ці висловив знаменні
Веґет. Без цього – марний труд.

2

Отож тоді, в несамовиті
Морозні доріздвяні дні,
Коли вовків годує вітер,
А люд ховається в курні
Халупи грітись при вогні,
Непереможну хіть дістав я
Любовні пута навісні
Покинути, що серце давлять.

3

Цей замір перевів я в чин.
Весь час в очах моїх стояла
Та, що кнувала мій загин,
Хоч з того радости не мала;
Моя розпука небо рвала,
Жадаючи на неї мсти
В богів Кохання й заклинала
В любовних муках помогти.

4

Хоч станом, поглядом звабливим
Душа втішалася моя,
Вони, невірні і зрадливі,

Мене жалили, мов змія,
В потребі зміг відкрити я
Фальшиві всі її прикмети;
Не ті оратиму поля
І інші битиму монети.

5

Вона очима затягла
Мене в сильце підступне й скрите,
І хоч я не творив їй зла,
Хотіла смерть мені вчинити,
Щоб не посмів я більше жити;
Тікати мушу вже мерщій.
Союз любовний наш розбитий,
Мій стогін надокучив їй.

6

Від небезпек усіх, гадаю,
Найкраще буде відійти.
Кінець! В Анжер я вирушаю,
Бо ласки в неї не знайти,
Ні одробинки доброти,
Вже загибаю, хоч здоровий;
Любовний мучень, увійти
Достойний між святих Любови.

7

Хоч гірко геть іти, та сам
Її покинути я мушу.
Вже бачить мій убогий тям:
Хтось інший їй заліз у душу.
Згадаю – й горло повне сушу,
Як в оселедця, що засох,
Яку страшну терплю катушу, –
Чи ж лемент мій почує Бог?!

8

Отож, тому що від'їжджаю,
Не знаючи, чи повернусь,
(Я власні вади добре знаю,
Що я залізний – не хвалюсь,
Життя – непевна річ, боюсь
Десь дуба на шляху не дати)
І ще, не знавши, де знайдусь,
Спішу цей заповіт списати.

9

Насамперед, в ім'я Отця
І Сина, й Духа пресвятого,
І Богодіви, що серця
Єднає грішні наші з Богом,
Ґійом Війон собі в підмогу
Хай забере моє ім'я, –
Хай діямантом сяє в нього,
В додатку – корогва моя.

10

Теж, тій, що я казав про неї,
Що гралася моїм життям,
Що втіхи збавила всієї,
Прогнавши від кохання брам,
Своє в шкатулі серце дам,
Застигле, крижане, злиденне;
За весь життя мого бедлам
Прости їй, Господи, від мене!

11

Теж, милий пан Ітьє Маршан,
Якому вдячний я, прийняти
Хай зволить дар – мій меч-рубан,
(Як ні – хай візьме Жан Рогатий);
Його заставив я, до сплати
В льомбарді треба вісім су;

Тож їм меча прохаю дати,
Ту суму заплативши всю.

12

Для Сен Амана Білу Шкапу
І Мулицю передаю,
А мій брилянт і чорнокрапу
Уперту Зебру – дам Бларю.
Отцям – декретика даю
Omnisutrius... – проти булли
Кармелітанців, хай свою
Боронять честь і артикули!

13

А чесний пан Робер Валле,
Наш писарчук парляментарний,
Який з пустого не наллє,
Леґат отримає шикарний:
Штани, заставлені в винарні
Під Вишкварком. Хай відбере
І дасть своїй Жанеті гарній,
Хай та пристойне щось вбере!

14

Тому, що з доброго він роду,
Слід, щоб добув він кращий стан,
Відчув Святого Духа подув,
Бо, правду рікши, він туман.
Я думав про його талан
І вирішив, що у комоди
Більш глузду. Хай Дурний Іван
Йому знання дає методи!

15

Вкінці, щоб той пан Роберт міг
Собі прожиток влаштувати,
(Лиш не завидуйте!), – моїх
Батьків прошу мій панцер взяти,

Ще до Великодня продати
І за частину грошенят
Десь під Сен-Жаком стіл найняти,
Щоб мав той бевзень свій варстат!

16

Кардонові-друзяці дар мій:
Жупан з найкращого сукна
І пара рукавичок гарних,
Ще й грушка із верби смачна,
Додам товстого каплуна
На свята й гусака на будні
З барилом білого вина
І-позви дві, хай трохи схудне!

17

Шляхетному де Монтіньї
Я трьох хортів дам бездоганних;
Сто франків, що в моїм майні,
В леґаті Жан Ваґ’є дістане.
Доходи всякі, ще незнані,
Сюди не вчислені, нехай
Не будуть надто вже захланні,
Бо з друзів дер би лиш гультяй.

18

Сеньорові Ґріні старому
Ніжонську башту я займу,
Дам псів – шість більше, як тамтому,
Бісетрський замок і тюрму;
Мутонові ж, що впер йому
У суді позов, лайдачині
Даю кайдани, льох і тьму,
В додатку – канчуком по спині.

19

Пан Жак Раґ’є, що пити звик,
Дістане водопій конячий,

Кошелик дуль і з маком фіґ
І все смачне, що лиш забачить.
Нехай Під Шишкою пиячить,
У якобінському плащі
При печі сидячи гарячій,
А й сойка знайдеться вночі.

20

На милого Мотена Жана
І майстра П’єра Базаньє
Доброзичливо хай погляне
Пан, що суворим завжди є;
А адвокатові Фурнье
Дам шапку й пару черевиків,
Мій швець їх добре підкує,
Бо стяв усе мороз великий.

21

Теж, Жак Труве, різник, мій друг,
Дістане Барана товстого
І мухобийку бити мух
З Бика в Короні, ще й до цього
Корову: може драба злого
Він зловить, що поніс її;
Як не поверне ту небогу,
Варт буде доброї петлі!

22

Теж, Капітанова Сторожі
Я Під Шоломом дам корчму,
А інших поліцаїв гожих,
Що топчуть поночі пітьму,
У бурдах добре я намну,
Поб’ю їм сліпаки в Ліхтарні,
Зате Три Лілії займу,
В Шатле причаливши шикарнім.

23

Перне Маршан, якого звуть
Бастардом Бара, що відомий
Усім купчина, не щобудь,
Дістане три візки соломи,
Щоб вистелив свої хороми
І крам любовний продавав.
До праці він не мав оскоми,
А інших він реместв не знав.

24

Теж, Вовкові й Шале премилим
Я качку дам, таку, як ті,
Що ми в ровах колись ловили
Під мурами у темноті,
Чернечі ряси дві святі,
Що аж до п’ят спадають низько,
Вугілля й шпирки дві товсті
І ще – безверхі чоботиська.

25

Із милосердя й спочуття
Трьом бідним хлопчикам голеньким,
Що їх згадаю зараз я,
Сиріткам жалісним, без неньки,
Усе невзутим, голодненьким,
Тим голопупим червячкам,
Я забезпечення усеньке
Цю зиму пережити дам.

26

Жірар Ґосвен з Колен Льораном
І Жан Марсо, що злиднів лють
Пізнали добре й що зі збану
Надщербленого воду п’ють,
Нехай моїх маєтків ждуть,
Я срібла їм сипну з калитки;

Хай щось смачненьке загризуть,
Коли постаріюсь, ті дітки!

27

Номінаційну грамоту,
Що з університету маю,
Звертаю й даровизну ту
Убогим учням залишаю,
Вони в цім місті проживають.
Їх поминути б я не смів;
Наказ Натури я вволяю,
Побачивши тих голяків.

28

Це хто? Ґійом Котен смиренний
І друг його Тібо Віткрі,
Два клерки у латині вчені,
Спокійні, чемні школярі,
Що добре піють тропарі;
Оренду дам їм на початок
З будинку різника Ґільдрі,
Пізніш знайду їм кращий взяток.

29

Також їм посоха даю
Із вулиці Сен-Антуана
І кий більярдний, ще й наллю
Щоденно Сени їм до збана;
А бідним чижикам-кумпанам,
Що в клітці лік забули дням,
Мій дар: ключарка непогана
І дзеркальце моє без плям.

30

Шпиталям – вікна з павутини
Дарую з щедрої руки,
А всім бездомним – чорносинім
Я підмалюю сліпаки.

Хай їм затрусяться жижки,
Худим, закляклим волокитам,
В штанах, де світяться дірки,
Промоклим, змерзлим і прибитим.

31

Також – великодушний дар –
Мою обстрижену чуприну
Отримає мій друг голяр,
Шевцеві – шкарбани покину,
Ганчірникові – дам свитину,
Якщо ще буде на хребті;
Те все леґую доброчинно,
Хоч купував я речі ті.

32

Братам Жебрущим і Сестрицям,
Також беґінкам, я з дарів
Даю найкраще все, що їсться –
Ситних курей і каплунів.
На жебрах потім хай знаків
Своїх П’ятнадцять всяк боронить;
(Змовчу тут скромно про ченців,
Що з ближніх люблять лиш їх жони).

33

Я золотий мужджир відклав
Для пана Жана де ля Ґарда,
Сен-Морську милицю додав
Товкти гірчицю на муштарду.
Того ж, хто люто, не для жарту,
Зіпхнув мене в безодню лих,
Болячкою вжалити варто!
Єдиний це з дарів моїх.

34

Дістануть у моїм леґаті
Марбеф і Ніколя з Люв’є

Яєчка, сповнені дукатів,
Хай кожен вибере своє;
А для воротаря з Ґув’є,
Мосьпана П’єра де Русвіля,
(Нехай затямить, хто дає!)
Екю блазенські на похмілля.

35

Вкінці, як у вечірній час,
Самотній, в настрої півсоннім,
Писав я ці рядки, нараз
Озвались звуки ніжнотонні:
Дзвін бив дев’яту на Сорбент,
Вістивши Ангельський Салют;
Я молитовно склав долоні
І перервав свій тихий труд.

36

Я чувсь, мов з пантелику збитий,
Мов би надудлився вина,
Мій розум млою став повитий,
Аж пані Пам’ять, недурна,
Прийшла й повитягала з дна
Всі спеції колятеральні,
І справжні, й злудні як мана,
І інші, інтелектуальні.

37

Естимативні теж, що нам
Дають концепти проспективні,
Симілятивні, що думкам
Колотять глузди формативні,
Що лунатизму впливом дивним
І божевіллям бурять кров.
Про це рядки афірмативні
Я в Арістотеля знайшов.

38

Враз почуття дістали крила,
Фантазію зірвали з ніг,
Вона всі органи збудила,
І лиш найважливіший з них
Безсило в безруху застиг,
Забутий у душі блуканнях;
А хто б довести краще зміг
Потребу згоди в почуваннях?

39

Як хвилювань улігся рій
І розум врешті прояснило,
Хотів я труд скінчити свій,
Але замерзло геть чорнило.
Огарок подувом згасило,
Огню я іншого не мав,
Тож спати ліг, накривши тіло,
І до кінця не дописав.

40

Це в році писано вже данім
Війоном, із бакалярів,
Не їв він фіґ і марципанів,
Як віхоть пекаря зчорнів.
Що мав із шатер і гербів,
Все друзям він роздав ласкаво,
Лишилось кілька мідяків,
Та й ці процвиндрить він небавом.

Переклав Святослав Гординський

Великий заповіт

1

Проживши тридцять літ і зим,
Ганьби і всіх понижень ситий,
Я став ні мудрим, ні дурним,

Хоч не одним був лихом битий;
Все довелося пережити
Від рук Тібода д’Оісіньї,
Що їздить люд благословити, –
Всім біскуп він, лиш не мені.

2

Мені не пан він, не єпископ,
Я не орю його землі,
Йому не кланяюся низько,
Як хлоп і хлопка на ріллі.
Все літо при його столі
Я мав лиш воду з сухарями;
Знак скнари на його чолі,
Хай Бог йому подасть те саме!

3

Як хтось би дорікав мені,
Мовляв, я зла йому бажаю,
То заявляю твердо: ні! –
Їйбо, його не проклинаю.
Лиш одного з небес благаю:
Той самий милосердя пай,
Що він мені, Владико Раю,
Його душі і тілу дай!

4

Для мене був він страх безсердний,
В житті я гірших лих не мав,
Хотів би я, щоб Милосердний
Йому подібно зрахував...
Та в Церкви інший єсть устав:
Молись за ворогів! – Хай буде,
За всю ганьбу, що я зазнав
Від нього – хай Господь розсудить.

5

Отож, за нього помолюсь
На душу доброго Котара.
Лиш як? Напам’ять научусь,
Бо до читання я нездара.
Я пацір дам йому Пікара, –
Якщо не чув його ніде,
Ще поки час, хай вивчить зараз
У фляндрському Ліллі чи Дуе.

6

Та як він схоче сам від мене
Молитви, хрещенням моїм
Клянусь і слово дам священне
Не підвести його ні в чім:
Пориюсь в Псалтирі своїм
(В оправі він не з кордовану) –
І у псалмі Тебе хвалім
Я сьомий вірш читати стану.

7

Тож Сину Божому молюсь
У життьовім своїм змаганні,
Хай прийме цю мольбу Ісус,
Моя душа в його владанні.
Мене беріг він у блуканні
Від диких власти своєволь,
Будь славен він і Наша Пані
Й Людовик, Франції король!

8

Дай Бог ’му Якова достаток,
Будь слава Соломона з ним,
(Відваги має він багато,
Клянусь, незборний він ніким!),
В недовгочаснім світі цім,
Який він довгий і великий,

Щоб був він у житті своїм
Метусаїлом довговіким.

9

І щоб дванадцятьох синів
Із королівської він крови
На ложі шлюбному сплодив,
Нащадків Карлових казкових,
Як Марціял, на бій готових.
Тож хай бажання прийме ці
Дофін колишній без відмови
І в Рай увійде накінці.

10

Тому, що тілом знемогаю,
І гірше – мій гаман охляв,
Як довго всі клепки ще маю
(Ті, що Господь у мене вклав,
Бо в інших я ума не крав),
Цей заповіт свій поетичний,
Останню волю, я списав,
І хай він буде невідкличний.

11

Це в шістдесят і перший рік
Пишу, коли король ласкавий
З тюрми звільнив мене, де вік
Волік я свій без честі й слави.
За це чолом я нелукавим
Поклін йому товктиму свій;
Докіль ще серце гоцки править,
Забуть добродія не смій!

12

Це правда: після сліз і болю,
Зітхань і жалісних стогнань,
Всіх скарг на нещасливу долю,
І мук, і втоми від блукань,

Колючість тих моїх страждань
Мене навчила у згризотах
Більш, ніж збагнув усяких знань
Аверроес у Арістота.

13

А все ж, коли у дні тривог
Я мандрував тоді, безгрішний,
Як учням з Еммаусу Бог
(Про це Святе Письмо нам пише)
Поміг мені: вказав затишне
Містечко, повне сподівань;
Яким я і не був би грішним,
Лиш впертих жде пекельна хлань.

14

Я грішний, так, але ласкавий
Господь ще смерти не дає;
Він жде навернення й поправи,
І з кожним грішником так є.
Хоч гріх мертвить життя моє,
Та Бог живий, він милость має,
Як лиш сумління заклює,
Прощення й ласку посилає.

15

Роман Трояндний з’ясував
У вступі: вибачливі будьмо
На вид усяких грішних справ,
Що юнь створила їх безпутньо,
Таких на старість літ не гудьмо,
Егеж! що слово – правда вся,
Тож ті, що мнуть мене могутньо,
Не раді, щоб постарівсь я.

16

Якби добро загальне смерти
Моєї вимагало – хай!

Тоді, щоб всі злочинства стерти,
Сам, Господи, мене скарай!
Бо всяк, старий чи юний, знай:
Нікому кривди я не чинив,
А бідному, як не благай,
Гірські не вступляться вершини.

17

Як Олександер царював,
Прийшли до нього з чоловіком,
Що Діомеда ймення мав,
Він руки опутані мав ликом,
Так, як злодюгам роблять диким,
То розбишака був морський.
Став він перед царем великим
Прийняти смертний присуд свій.

18

Владар грабіжника питає:
«Навіщо на розбій ідеш?»
А той йому відповідає:
«Чому розбоєм ти це звеш?
За те, що гладь морських безмеж
Своїм суденцем каламучу?
З твоєю зброєю я б теж
Був імператором могучим».

19

«Скажу тобі: таке життя
Мені фортуна присудила,
Мізерну долю маю я
І з нею битися не сила.
Тож: вибач їй, як зле зробила,
І знай: з великої біди
(Як каже приказка до діла)
Чесноти і добра не жди.»

20

Владар роздумав повість тую,
Що Діомед йому повів:
«Твою фортуну я лихую
Зміню на добру», заявив.
І мирно Діомед зажив
Тоді з сусідами своїми;
Валер потвердить правду слів,
Великим названий у Римі.

21

Коли б то дав мені Пан-Біг
Добрягу Олександра стріти,
І той мені так допоміг,
А я тоді став зло чинити,
Без жалю у вогні спалити
Я б засудив себе в ту мить.
Мус каже людям злу служити
І вовк голодний з лісу мчить.

22

Я час оплакую юначий,
Коли я більш від інших жив,
Вже старість недалеку бачу,
Яку від мене він таїв:
Той час ні пішки не спішив,
Ані конем: гай, гай! де ж дівся?
Крильми нежданно злопотів
І я голіруч залишився.

23

Він відлетів, а я услід
Тягну знання убогу нитку,
Сумний, зчорнілий, наче глід,
Без ренти й грошей для прожитку.
Бокують свояки, вже, видко,
Мене позбутись раді, всяк

Обов’язки родинні швидко
Забув, бо, бачте, я – голяк.

24

Я не жалкую, що розтратив
Все для банкетів та забав,
Коли ж кохався, продавати
Нічого в друзів я не крав,
Жалю з них ні один не мав.
Кажу це, й не брешу, їйбогу,
Й обороню те, що сказав:
Невинен – то й не страх нічого.

25

Колись кохатися я вмів,
Ще й нині я не був би проти,
Та серце тускне і напів-
Пустий живіт щось без охоти
Знов до тієї йти роботи.
Хай замість мене мчить мосьпан
Якийсь обжертий на зальоти, –
Худих кишок не тягне в тан.

26

Ох, Боже мій, коли б я вчився,
Безглуздих не шукав забав
І добрим звичаям корився,
Я б дім і тепле ліжко мав.
Та що ж, я школу обминав,
Як роблять це недобрі діти.
Дивлюсь на те, що написав,
І серце почало щеміти.

27

Всемудрому довірився я
Занадто (добрий був для мене!),
Коли казав: «Люби життя,
Мій синку, поки ще зелене»;

Та інше ще речення вчене
Він зрік про молоді літа,
Цитую точно ізреченне:
«Цей світ – марнота єсть пуста!»

28

Так дні життя мого пропали,
Як (мовив Іов) ті нитки,
Що на сукні їх ткач присмалить
Горючим віхтем з-під руки:
Коли якісь ще волоски
Стирчать, умить їх жар з'їдає.
Та не гризуть мене думки,
Бо смерть рахунки всі зрівняє.

29

Де ділись пишні джиґуни,
Що з ними я дружив без тями,
І співуни, й балакуни,
Приємні вчинками й словами?
Одних уже зарили в ями,
Нічого не лишилось з них,
Хай Рай же їм відчинить брами,
А Бог помилує живих!

30

А інші вибилися швидко,
Той дука став, той мосціпан,
Ще інший – хліб лише крізь шибку
В пекарні бачить, голоштан;
А ті пішли в чернечий стан
Картузіян чи целестинів,
Всяк по-своєму взувся пан
І різно походжає нині.

31

Владикам хай поможе Біг
Добро чинити й в мирі жити;

Ніщо не перемінить їх,
Тому їх краще залишити.
Але для бідних, лихом битих,
Як я, терплячість, Боже, дай!
А інші хай раюють ситі,
З'їдають свій багатий пай.

32

У них барила вин п'янливих,
І риба в сосі запашнім,
Росоли, печива, підливи,
Яєшні смажені з будь-чим.
Вони не мулярі, яким
Чим-небудь легко догодити,
Підчаших теж: не треба їм,
Всяк знає сам собі налити.

33

Я збився з стежки слів моїх
На зовсім несуттєві справи;
Я ж не суддя від діл людських
Карати злих, звільняти правих.
Я сам був грішний і лукавий,
Ісусе пресолодкий мій!
А втім, усім їм зичу слави!
Та як лишу, так розумій.

34

Але про речі ці вже досить;
Про приємніше щось почнім,
Бо дехто справ таких не зносить,
Вже осоружні стали всім.
Убозство в розпачі своїм
Бунтарство тягне за собою,
Як словом не шпигне гірким,
Щипне хоч думкою їдкою.

35

Я вбогий з наймолодших літ,
Із роду бідного, низького;
Мій батько доста мав лиш бід,
Орас, мій дід, теж жив з нічого.
В нас злидні спали під порогом
І на гробах моїх батьків, –
Хай будуть душі їхні з Богом! –
Ані корон, ані гербів.

36

Як бідкаюся над бідою,
То серце гомонить не раз:
«Не забивай себе журбою,
Мій милий, не шукай ураз.
Ти, як Жак Кер, грішми не тряс,
Та краще в сірій власяниці,
Ніж бути дукою весь час
І гнити в мармурній гробниці».

37

Ніж бути дукою?.. Невже?
Мій Боже! – й далі край усьому?
Як мовив цар Давид: «Уже
Сліди всі замело по ньому.»
Кінець, ні слова вже нікому,
Не личить грішному мені;
Хай богослови б’ються в цьому,
Шукають істини на дні.

38

Я син не янгола, я знаю,
У діядемі світлих звізд
Чи тіл небесних, що палають.
Мій батько вмер, «єго же ність»,
Давно сиру землицю їсть.
І знаю, й мати світ покине,

Бідачка знає: смерть – не гість,
Вже швидко діждеться і сина.

39

І знаю: бідних, багачів,
Худих, товстих, мирян, святенних,
Шляхтян, селян, панів, старців,
Красунь, бридуль, дурних, учених,
Дам у колетах височенних,
Який не був би їхній стан,
В очіпках чи в хустках смиренних,
Всіх смерть у свій потягне тан.

40

Чи то Парис, чи то Гелена,
Із болем умирає всяк,
Все гасне, віддих, кров у венах;
Жовч тріскає, немов боляк,
І потом потиться бідак.
Ніхто не виручить при смерті:
Ні син, ні брат, ані свояк,
Хто б захотів за нього вмерти.

41

Трясе ним смерть, аж він поблід,
Скоцюрбився ніс, набрякли жили,
Напухла шия, тіло – лід,
Суглоби й м’язи вже без сили.
Жіноче тіло, ніжне, миле,
Гладке, коштовне, – від біди
Такої й ти втекти безсиле?
Хіба живцем у небо йди!

Переклав Святослав Гординський

Баляда коротких висловів

Я знаю муху в молоці,
Я знаю пана по штанах,

Я знаю вовну по вівці,
Я знаю плід по деревах,
Я знаю клена по листках,
Я знаю чисте і рябе,
Я знаю лінь, я знаю змаг,
Я знаю все, лиш не себе.

Я знаю: в рясі – це ченці,
Я знаю шите по нитках,
Я знаю мнішку по чепці,
Я знаю дуку по губах,
Я знаю ланця по словах,
Я знаю: в дурня все тупе,
Я знаю вина по бочках,
Я знаю все, лиш не себе.

Я знаю: в дишля два кінці,
Я знаю мулів по хвостах,
Я знаю маму по дочці,
Я знаю крам по крамарях,
Я знаю сни й примари в снах,
Я знаю: чех ксьондзів скубе,
Я знаю: в римських світ руках,
Я знаю все, лиш не себе.

Я знаюсь, князю, на речах,
Я знаю біле й голубе,
Я знаю: Смерть косою – мах!
Я знаю все, лиш не себе.

Переклав Святослав Гординський

ДАНТЕ АЛІГ'ЄРІ
ІЗ «БОЖЕСТВЕННОЇ КОМЕДІЇ»

Пекло

Пісня перша

Здолавши півшляху життя земного,
я раптом опинився в темній хащі,
бо втратив правоту путі прямого.

О, як повім про ті місця пропащі, –
бо дебр така постала непроглядна,
що й згадку страх не полиша нізащо!

Страшніш од неї смерть лише всевладна;
але й добро там довелося стріти,
тому про все я оповім докладно.

Не знаю, як прийшов під темні віти,
бо ж був я наче сонний під ту пору,
коли припало путь прямий згубити.

І ось коли дійшов я вже під гору,
яка викінчувала ту долину,
що серцю стільки завдала розору,

то глянув над собою – там вершину
уже торкнуло відблиском світило,
що кожну опромінює стежину.

Тоді тривога трохи відступила
від серця, що зазнало тої ночі
такої муки, що й сказать несила.

Немов плавець, що зморено крекоче,
на берег ставши із морської хлані,
і знов у згубний вир звертає очі,

так і душа моя, ще в хвилюванні,
однак тоді оглянути схотіла
стежини, для живих неподоланні.

Натомлене спочило трохи тіло
і рушив далі схилом я пустельним,
на землю тиснучи стопою сміло.

Та як під гору йшов тим пасмом скельним,
прудка пантера, шкурою плямиста,
шлях перетнула плутанням ретельним;

і заступила овиди всі чисто,
метляючи весь час поперед зором,
що далі вже іти не мав я хисту.

Та ранній ранок променем бадьорим
і сонце, що з’єдналося з зірками
неначе перше перед світотвором,

коли любов божиста здвигла нами,
і люба та пора, і час ласкавий
мене тоді вернули знов до тями

надією, що згине звір пістрявий;
але ще дужчим я страхом знітився
при вигляді левиної постави.

Той лев до мене просто підступився,
голодний, в лютості роззявив пащу
і окіл весь від рику затрусився.

А з ним – вовчиха, схудла й негодяща,
за всіх на світі змучена жагою,
вона вже багатьох звела нінащо;

такою видалась мені жахною,
такого завдала страху очами,
що я зневірився зійти горою.

Мов той, що все життя громадив крами,
та, їх втерявши під лиху годину,
зітхає й журиться всіма думками,

так я, тим звіром гнаний у долину,
поволі відступав з гірської кручі
туди, де промінь сонця мовкне й гине.

І майже я на діл зійшов дрімучий,
коли з’явився хтось переді мною,
від довгого мовчання мов хрипучий.

Уздрівши, як ішов він глушиною,
«О зглянься!» – я гукнув до сеї тіні, –
«хоч ким ти є: людиною, маною».

А він: «Я був людиною, хоч нині
не є вже. З Мантуї і батько й мати,
в Ломбардії місця мої родинні.

Під Юлієм родився, та в пізні дати;
за Августа благого в Римі жив я,
богів облудних мусив шанувати.

Поет був, оспівав без марнослів’я
із Трої путь Анхізового сина,
коли спіткало Іліон страхів’я.

Але навіщо знов ідеш в долину?
Чому не прагнеш на вершину милу,
що в ній – утіхи кожної причина?»

«То ти – Вергілій, мови повносила
криниця, що потік живить широкий?» –
його я запитав зніяковіло.

«Поетів інших світоче високий,
навчання довге і любов правдива
збагнуть дали твоїх томів уроки.

Ти – мій учитель, розуму пожива;
від тебе тільки я дістав у спадок
той добрий стиль, що хвалять шанобливо.

Та бачиш: звір тіснить мене в розпадок;
врятуй мене, о муже благостині,
бо жили всі дрижать від тих нападок!»

«Ти іншу путь обрати маєш нині», –
він рік мені, мої уздрівши сльози, –
«як вийти хочеш з гиблої пустині:

вовчиха, що через її погрози
кричиш ти, всіх тут, стрінувши, вбиває,
так що ніхто живий пройти не в змозі;

її натура дика й зла без краю
і робиться вона ще голодніше
потому, як поживу пожирає.

Багато парувалось передніше
із нею звірів, і ще більше буде,
та Хорт однак їй смерть завдасть пізніше.

Не з ґрунту, чи фальшивої полуди,
але з любові, мудрості й чесноти
між Фельтро й Фельтро запанує всюди.

Італію він визволить з тісноти,
звершивши врешті те, за що Камілла,
Тур, Ніз та Евріал померли доти.

Вовчиху всюди гнатиме він сміло,
аж поки в пекло зажене нечисту,
ізвідки заздрість перш її зродила.

А нині вдвох рушаймо бадьористо,
як проводир твій, за далекі пруги
я поведу тебе у вічне місто,

почуєш, як кричать з відчаю й туги
ті душі, що, караючись віддавна,
даремно смерть до себе кличуть вдруге;

і тих уздриш, кого щоднини справно
огонь пече, але вони веселі,
бо їх блаженства жде оселя славна.

Коли ж і в тій схотів би йти оселі,
достойніша душа тебе вестиме:
а я лишиться мушу в цій пустелі;

бо володар над небесами тими
ані порушників його закону
не прийме, ані тих, що йтимуть з ними.

Ніде його могуть не зна кордону;
а там його твердиня й трон високий:
блаженні, що допущені до трону!»

А я на те: «Поете гостроокий,
в ім’я Творця, якого ти не відав,
веди мене туди без проволоки,

щоб долучився я скорботних видив
і брами доступивсь Петра святого,
побачивши усе, що ти повідав».

Він рушив уперед, я ж позад нього.

Пісня друга

День відійшов, і надвечірні тіні
з усякої душі земні турботи
ізкинули, а я на самотині

до того готувався, щоб бороти
шляхи трудні, жалями перейняті,
що вам повернуть пам’яті оплоти.

О музи, вас я кличу у посвяті;
о пам’яте, описуючи зріте,
яви себе в своєму маєстаті.

Я так почав: «Учителю маститий,
розваж найперше, чи мені під силу
ізнести все, що доведеться стріти?

Ти кажеш: Сільвіїв отець, в могилу
не лігши ще, спускався до чертогу,
куди пускають душу лиш віджилу.

Проте, як супротивник всього злого
йому сприяв, то кожний, хто згадає
плоди звитяжні, зроджені від нього,

його вшанує, коли розум має;
бо в емпірейних небесах обрали
його отцем для Риму-міста й краю;

а те і той воістину зростали
як місце-свідок величі Петровій
і осідок його наступців сталий.

В мандрівці тій, що вкарбував ти в слові,
сюди прийшов він ствердити початок
звитязі папській і святій покрові.

Сосуд Обраний тут прийняв узяток
тієї віри, що дає надію
і є шляху спасіння вірний статок.

Та як іти мені? Як я посмію?
Я ж не Еней і не Павло, й моєї
зухвалості ніхто не зрозуміє.

Дороги не здолать мені тієї,
боюсь, що безумом похід мій буде:
ти сам це тямиш з мудрості твоєї».

Як той, кому вагання крає груди,
хто з хоті й нехоті весь час новіші
будує заміри, й не йде нікуди,
так я стояв на темному узвишші,
той задум полишити вже готовий,
що був на нього зважився раніше.

«Коли збагнув я сенс твоєї мови», –
велична тінь тоді рекла до мене, –
«то страх тобою править безтолковий;

він часто навертає на хиренне
від доброго, – буває, так від тіні
на звіра нападає ляк шалений.

Щоб ти від нього визволився нині,
скажу, хто спонукав тобі спочути,
коли ти занепав у блуканині».

В журливім місці нашої покути
до мене донна та заговорила,
що я до неї послухом прикутий.

Ясніше від світил вона зоріла,
й від уст її нема ніжніш рум'янця,
а мова наче янгольська бриніла:

«О душе благородна мантуанця,
твоя довіку сіятиме слава,
достоту варта царського багрянця;

до мого друга доля неласкава:
зблудився він у горяній дебризні,
і скована страхом його уява;

боюся, зовсім стратиться він жизні;
я з неба про його почула лихо
і, може, спочуття вже будуть пізні.

Рушай же в путь скоріш – тут треба спіху,
нехай твоє мистецтво рятівниче
його спасе мені на вічну втіху.

Знай: це тобі велю я, Беатріче,
з висот зійшовши у глибінь смеркову;
мене ж саму любов до цього кличе.

Коли ж я перед Богом стану знову,
не раз тебе згадаю із хвалою».
І змовкла; я ж відрік на ту їй мову:

«Пречиста донно, вищиться тобою
весь рід людський над ті земні створіння,
що небо перше обійма собою.

Так любо слухатись твого веління,
що я боюся тільки опізнитись
і ревно докладу всіх сил та вміння

Але скажи: як зважилась спуститись
у край підземний з високості неба
в яке ізнову прагнеш долучитись?»

«Коли тобі про се дізнатись треба,
повім, хоч не спинятимусь розлого,
чом не страшусь я глибини Ереба.

Бояться слід тоді, як можеш злого
чогось зазнать, чи витерпіть немало,
коли ж бо ні – то і не бійсь нічого.

Такою з ласки Божої я стала,
що крізь вогонь проходжу безборонно,
і ваша не гнітить мене потала.

Спочула в небесах ласкава Донна
й жорстокий присуд легшим замінила
для того, перед ким трудна заслона.

Вона Лючію кликала й просила:
«Твій вірний жде, потрібна підпомога,
хай буде з ним твоєї ласки сила», –

Лючія, ворог усього лихого,
в те місце, де з Рахіллю я, сказати
прийшла мені: «Хвало правдива Бога,

о Беатріче, чом не йдеш спасати
того, хто вмів через любов до тебе
понад усім людським загалом стати?

Не чуєш ти, що лине плач до неба?
Не бачиш як змагаючись із шалом
нуртів грізних, він скоро стратить все-бо?»

Ніхто ані за щастям небувалим
не мчав так прудко, ані біг від скрухи,
як я, тих слів заскочена обвалом,

зійшла в глибінь з блаженних селищ духу,
ізвірившись на річ твою, з якої
честь і тобі, і всім, хто тебе слуха».

Вона скінчила мову і сльозою
потьмарились їй очі променисті,
мов квапила мене йти за тобою.

То ж я, їй несучи відрадні вісті,
порятував тебе від люті звіра,
що заступав благі стежки гористі.

То що ж? Чому, чому в душі зневіра?
Чом пострах не дає тобі рушати?
Чом досі сплять снага й відвага щира,

як троє донн благих стають на чати
твого добра в небесній високості,
і в добру путь зву я, твій провожатий?»

Так холодом нічним прибиті брості
лиш сонце визирає, знов ожилі
на стеблах тягнуться, нестримні в рості,

як я, відчувши знов себе на силі,
бо знов снага вернулася заснула,
так розпочав до нього речі смілі:

«О ти, ласкава, що мені спочула,
і ти, шляхетний, що спішив зробити
те, до чого вона тебе горнула,

твоєю річчю серце відігріте,
і знову прагне в путь іти з тобою,
вернувши перші заміри й обіти.

Ходімо ж, злиті волею одною,
мій князю, мій учителю й поете».
Так мовив я, і рушив він тропою,

а я за ним у нетряні бескети.

Пісня третя

КРІЗЬ МЕНЕ ВХОДЯТЬ ДО ОСЕЛЬ БОЛІННЯ,
КРІЗЬ МЕНЕ ВХОДЯТЬ ДО ПЛАЧІВ БЕЗ ЛІКУ,
КРІЗЬ МЕНЕ ВХОДЯТЬ ЗГИБЛІ ПОКОЛІННЯ.

ТВОРЕЦЬ МІЙ ПРАВДУ СТВЕРДИВ ПРЕВЕЛИКУ:
МЕНЕ З МОГУТТЯМ БОЖИМ ПОРОДИЛИ
ПРЕМУДРІСТЬ І ЛЮБОВ, ЩО Є ОДВІКУ.

НЕМА ДАВНІШОЇ ВІД МЕНЕ СИЛИ,
КРІМ ВІЧНОЇ, І Я ДОВІКУ БУДУ.
НАДІЇ ЗБАВТЕСЬ, ЯК СЮДИ СТУПИЛИ.

Вінчали чорні літери споруду
із брамою, і рік я у ваганні:
«Учителю, страшну я зрю осуду».

А він, у певності неподоланній:
«Тут сумніви ти маєш залишити;
хай тут сконає пострах лихоманний.

Сповіщеної вже дійшов межі ти,
побачиш покоління ті пропалі,
котрі не вміли блага розуміти».

Стис руку він мою своєю далі,
мене лицем веселим підбадьорив,
і ми вступили до осель печалі.

Там зойків, стогонів, ридань, докорів
була беззоряна темнота повна,
і я з жалю плачем не раз їм вторив.
У різних мовах туга невгамовна,
слова скорботи, викрики скажені
і скарга, то хрипка, то дзвінкомовна

в безладному поєднувались трені,
у вирі крутячись посеред змроку, –
так вихор мчить піщини незліченні.

Вселяло жах те, що відкрилось оку,
і мовив я: «Учителю, скажи ти,
хто муку терпить тут таку жорстоку?»

А він мені: «То мучаться синкліти
мізерних душ, що ні ганьби, ні слави
не здобулися на землі зажити.

Укупі з янголами їхні лави,
із тими, що ні з Богом, ані проти
в борні були, а дбали власні справи.

Не прийняло їх небо на висоти,
і пекла глиб ізрікся їх так само,
бо забагато шани для дрібноти».

А я: «Учителю, чому нестяма
така в кружінні сеї круговерті?»
І відповів він: «Я промовлю прямо.

Вони не мають сподівання смерті,
життя ж сліпе такі їм крають жалі,
що згинуть раді, мукою роздерті.

Про них забули в світі позосталі,
гидують співчуття й прощення ними;
та годі вже про них: поглянь – і далі».

І, глянувши, побачив я гониме
по колу дужим вихором знамено,
а слідом тими ж стежками кружними

неслися юрми люду, – достеменно
тому не міг поняти перше віри,
що смерті здобич аж така численна.

Я декого пізнав у тому вирі,
і серед них того, хто полохливо
зміняв величний чин на вчинки хирі.

І зрозумів: то мучаться жахливо
ті, від яких і Божа, й вража сили
обоє відцуралися гидливо.

Юрму нагу людців, що полишили
життя, й не живши, злющі гедзі й оси
там безнастанно раз у раз жалили.

Їм заливали вид криваві роси
і кров стікала вкупі зі сльозами
на харч для хробаків під ноги босі.

Тут, їм поглянувши над головами,
я вздрів широку річку й люд над нею;
«Учителю», – спитав я, – «хто гуртами

ті душі позбирав над течією
і спонукає їх до переправи,
юрмою підганяючи всією?»

А він мені: «Дізнаєшся, їй-право,
коли невдовзі вийдемо з тобою
над Ахеронові смутні заплави».

Зніяковівши з відповіді тої,
в мовчанні долі опустивши очі,
я рушив до заплави річкової.

І ось дивлюсь: до нас підплисти хоче
човном старезний дід сивобородий,
гукаючи: «Біда вам, поторочі!

Забудьте небо, в ці ступивши води:
я вас перевезу на другий берег
до вічного вогню та захолоди.

А ти, душе жива, кинь їхній шерег,
обходь юрму померлих стороною».
Та бачачи, що я на те – ні шерех,

ще проказав: «Не грайся із бідою;
десь легшого човна шукай, а поки
не пхайсь між тих, що стали над водою».

А мій привідця: «Дай, Хароне, спокій:
ми тут за волею того, хто може
воліти, тож покинь свої наскоки».

Збагнув Харон: перечити негоже,
і бородою перестав трусити,
хоч очі далі зиркали вороже.

Але ті душі, голі й хворовиті,
зачувши річ його, зубами з ляку
заклацали і стали голосити,

Кленучи Бога й рід людський всіляко,
своїх батьків, і сім'я, й місце, й днину
свого зачаття, і дитину всяку.

А далі всі, ридаючи, в долину
спустилися до берега лихого,
який жде кожного, хто Бога кине.

Харон-біс блиском зору вогняного
і окриками їх зганяв до човна,
веслом б'ючи щоразу забарного.

Як жовта шата восени безмовно
один по одному листки скидає,
аж поки не віддасть землі все сповна,

зліталось до берегового краю
Адама сім'я зле один по однім,
неначе на манок пташина зграя.

Та перш ніж ми потоком темноводним
свій вивершили шлях на другім боці,
нові були над берегом відходним.

«Мій сину», – вчитель мав мене на оці, –
«оті, що в гніві Божому вмирають,
з усіх країв зійшлись на цій толоці;

і річку перетнути поспішають:
небесне підганя їх правосуддя,
тому вони в страху часу не гають.

Не з доброчесних душ це велелюддя;
тож розумієш, чом Харон лютився,
звідкіль його усе те словоблуддя».

Замовк він щойно, й край весь затрусився
так дуже, що й тепер, про те згадавши,
я весь холодним потом заросився.

Враз буря налетіла, шум здійнявши,
і з неї спалах блискавки хвостатий
чуття згасив мені, немов назавше;

і впав я долі, наче сном підтятий.

Пісня четверта

Над головою в мене невгамовно
похмурий гул звучав, і я збудився,
мов той, чий сон перервано гвалтовно;

і навкруг себе всюди роздивився,
на ноги звівшись, щоби розпізнати,
в якому ж то я місці опинився.

І вгледів: піді мною схил стрімчатий
збігає вглиб скорботної долини,
звідкіль довіку стогонам звучати.

Такі туманні й темні ті глибини,
що хоч би скільки в них стремів я оком,
та не розгледів би ні крапелини.

«У світ сліпий збігає путь сим боком», –
почав поет, ізбліднувши від того, –
«я йтиму перший, ти за мною кроком».
А я, побачивши його блідого,
промовив: «Як іти мені з тобою,
коли боїшся й ти, моя підмого?»

А він мені: «Тортурою тяжкою
там карано стількох, що жаль за ними
із блідістю ти сплутав боязкою.

Рушаймо ж сміло стежками трудними».
І він мене повів у перше коло,
що оббігало вирву незглибиму.

Йдучи за ним, почув я, що іздолу
самі зітхання, а не гострі жалі
бринять у вічному повітрі кволо.

Зітхають безнастанно від печалі,
а не від мук та слізної відплати
там діти, і жінки, й мужі бувалі.

А добрий вчитель мій: «Не хочеш знати,
які то душі зриш перед собою?
Дізнайся ж, перш ніж далі в путь рушати:

вони гріха не мали, ще й хвалою
відзначені, та їх не охристили,
то ж віри різної були з тобою.

До християнства ще зійшли в могили,
тому не прийняли Дари Святії;
я теж прийшов у їхній гурт віджилий.

Як нещасливці, а не лиходії
ми згибли, й мука нашої осуди
в тім, що живем бажанням без надії».

Великий жаль натис мені на груди,
коли я вчув, що в Лімбі на зітхання
приречені такі славетні люди.

«Поете, не зневаж мого благання», –
почав я, прагнучи здобути віру,
яка була б понад усі вагання, –

«скажи, чи за свою чесноту щиру
хтось вийшов звідси у благі чертоги?»
А він мені на те: «Іще допіру

ступив я на підземні перелоги,
коли прийшов сюди до нас могутній,
позначений печаттю перемоги.

Ним визволений праотець покутний
із сином Авелем, і Ной, а вслід –
Мойсей, законодавець преславутній,

і ветхий Авраам, і цар Давид;
з Рахіллю, батьком, кревними своїми
спасенний весь Ізраїлів був рід;

іще багато вийшло разом з ними;
та знай, що доти для душі людської
було іще спасення нездійсниме».

Говорячи, ми певною ходою
проходили крізь ліс, густий на диво,
крізь праліс душ, повитих темнотою.

Не довго слалася нам путь сумлива,
коли вогонь я вгледів на узвишші,
що морок розтинав палахкотливо.

Ще неблизькі туди стежини піші,
та бачив я крізь просторінь розлогу:
зібралися мужі там найславніші.

«Окрасо творчості й знаття людського,
повідай, хто там від усіх відмінно
вдостоєний відзначення такого?»

А він до мене: «Слава їх нетлінна,
що досі там, де ти живеш, лунає,
від неба має шану рівноцінну».

Тим часом чую – голос промовляє:
«Вітайте найславнішого поета,
що тінь його із мандрів повертає».

Він змовк, і ось зі світлого бескета
до нас чотири йдуть величні тіні,
що їм ні сум, ні радість не прикмета.

І вчитель мовив, повен благостині:
«Поглянь: он той, хто меч трима в правиці, –
його найпершим шанувать повинні.

Бо то – Гомер у царській багряниці,
а другий – вправний до сатир Горацій,
а ще – Овідій та Лукан мужі ці.

Тієї слави гідні їхні праці,
яку той голос провістив для мене,
ми варті привітальних тих орацій».

Так я уздрів зібрання їх натхненне
й царя його, який найвищим співом
орлом ширяє над земні племена.

Порозмовлявши гуртом гордівливим,
вони мені вклонилися привітно,
і вчитель посміхнувся їм, правдивим;

та шана випала ще більш примітна
мені від них, бо шостим долучили
вони мене до себе доброхітно.

Ми йшли вшістьох на світлі крутосхили,
й про диспут наш не час тут говорити,
як там не говорить було несила.

І ось прийшли під замок гордовитий,
обнесений сім раз навкруг стіною,
і річкою прозорою омитий.

Мов суходолом, перейшли водою,
і, увійшовши в сім воріт високих,
спинились над зеленою лукою.

Там вздрів людей поважних, яснооких,
і любо їхньої було розмови
слів дослухать спокійних і глибоких.

Підвівшись на горбок осередковий,
освітлений, на всі боки відкритий,
я весь той окіл бачив понизовий.

На моріжку мені припало зріти
величних душ громаду превелику,
і досі я тим видивом зігрітий.

Електру бачив, з нею ще без ліку,
між ними був, крім Гектора й Енея,
оружний Цезар з поглядом шуліки.

Були Камілла та Пантезілея;
по другий бік я вздрів царя Латина
із донею Лавіною своєю.

Угледів Брута, що прогнав Тарквіна,
Лукрецію та Юлію, а з ними
Корнелію; а обік – Саладина.

Тоді, повівши вгору ще очима,
учителя премудрих я побачив
поміж філософами визначними.

Його з них кожний шаною відзначив,
і між усіх Сократа і Платона
наближенням до себе він віддячив.

За Демокрітом зрів я ціле гроно:
Фалеса, Геракліта, Діогена,
а з ними Емпедокла та Зенона,

й Анаксагора, і того, хто вчено
на зелах знався, й Туллія, й Орфея,
ще й Ліна, Сенеку, – всіх достеменно.

Евкліда-геометра й Птоломея,
Галена, Авіценну й Гіпократа,
Авероїса, в книгах корифея.

Всіх не назву, – було їх так багато,
а розповідь задовга підганяє,
і в тім для велемовності загата.

Нас тільки двоє – вже шістьох немає;
мій вождь мене, лишивши тихі житла,
повів туди, де жаль повітря крає;

і ось ми там, де вже немає світла.

Пісня п’ята

Так з першого зійшли ми в коло друге,
хоч менше розміром, зате повніше
і мук гірких, і тяжчих зойків туги.

Мінос жахний на всіх там люттю дише,
і, зваживши прибулого провину,
належну кару кожному розпише.

Коли побачить тінь недоброчинну
перед собою, то про все спитає
і, знаючи на кожен гріх причину,

їй певне місце в пеклі призначає;
і скільки раз крутне хвостом круг стану,
на стільки ступнів долі та спадає.

Чергою йдуть до нього безнастанно,
і кожен присуд вислуха від нього,
а вислухавши, у безодню кане.

«Пощо ідеш до селища смутного?»
на час роботу кинувши, промовив
Мінос до мене, позирнувши строго, –

«Хто увійти сюди тебе вготовив?
Та не вповай на те, що вхід широкий!»
А мій привідця: «Ти б не лихословив.

Призначено нам спрямувати кроки
сюди за волею того, хто може
воліти, тож покинь свої наскоки».

І став я дослухатись насторожі
до болісних ридань, бо ми ступили
там, де плачі гіркі й неперехожі.

Вже промені там жодні не світили
і все, мов море буряне, стогнало,
в час, як вітри зударились щосили.

Бо вихором пекельним вічно гнало
і шарпало там душі, взяті млою;
шпурляло їх, несло й перекидало.

Й тортурою намучені презлою,
кричали, скреготали всі й тужили,
на правду Божу сходячи хулою.

І зрозумів я: муку там терпіли
ті, що піддавшись на хотіння плоті,
спокусі грішній розум підкорили.

Немов шпаки, що крізь осінні сльоти
на крилах линуть хмарою густою,

так мчали душі злі в круговороті
звідтіль, звідсіль, зусюди темнотою;
і жодна їх надія не втішала
хоч на передих від тортури тої.

Мов журавлина зграя нездужала
у довгому ключі курличе тужно,
так і вони жалілися немало,

ці тіні, вітром несені навкружно;
І я спитав: «Учителю, то хто там
у вирі чорнім скаржиться натужно?»

«Найперша з тих, кого побачиш згодом»,
оповідати вчитель став тривало,
«була владарка багатьом народам.

У гріх розкошів так вона запала,
що там усі блудить були повинні,
аби ганьба її не плямувала.

То їй, Семіраміді, як дружині
у спадок землю Нін лишив розлогу,
де вже султан володарює нині.

А та – сама дійшла загину злого
з любові, тим зганьбивши тлін Сіхея;
ось – Клеопатра, що грішила много.

А там – Гелена, що було від неї
багато лиха – Ахілл звитяжний,
що згинув сам від пристрасті своєї.

Парис, Трістан...» І здвиг весь неосяжний
побачив і пізнав я, що їм віку
утнув любові пломінь нерозважний.

І поки вчитель називав без ліку
мужів та пань, в часи минулі знаних,
я вчув у серці тугу превелику.

І так почав: «З усіх речей жаданих
одну вволи: я знати хочу все бо
про двох отих, укупі вітром гнаних».

А він мені: «Лишень заждати треба,
як будуть ближче, й іменем любові
поклич – то й говоритимуть до тебе».

І щойно повів їх по тій розмові
до нас привіяв, рік я: «Нещасливі,
як можете, озвітеся у слові!»

Як голубків притулок зве манливий,
до любого гнізда навперегони
тоді несуть їх крила лопотливі;

так двійко те від почту круг Дідони
полинуло до нас крізь темінь млаву,
прибути спішачи на поклик оний.

«О душе милосердна і ласкава,
що опустилась крізь туманні змроки
до тих, що позначили світ криваво,

якби ж був другом нам владар високий,
для тебе миру в нього б ми благали,
бо в долі пожалів ти нас жорстокій.

Але коли б до нас розмову мали,
ми чуть вас раді й говорити з вами,
допоки вітер сповива оспалий.

Край, де родилась я, над берегами
лежить, де в тихе море По впадає
з прибічними допливами-річками.

Любов шляхетне серце враз займає,
тож і його краса заполонила,
що, згублена, в землі вже дотліває.

Любов любити любленій звеліла,
і покохала щиро так його я,
що, бачиш, нас ніщо не розлучило.

Любов до смерті нас вела одної;
того ж, хто погубив нас, жде Каїна».
Були слова то сповіді смутної.

Як пролунала розповідь повинна,
я похилив обличчя невеселе:
«В яких думках жалю твого причина?» –

спитав учитель. Я ж на те: «Ой леле,
хто знав, що те солодке поривання
їм до загину злого путь простеле!»

І, вчувши їхнє те оповідання,
Я мовив так: «Франческо, ваша мука
збудила в серці тугу та зітхання.

Але скажи мені, яка спонука
в часи солодких мріянь відкриває
любові ще притаєну науку?»

Вона ж до мене: «Гіршого немає,
як згадувать щасливу давню днину
у злигоднях; учитель твій те знає.

Та як питаєш ти, яка зернина
зродила вицвіт нашої любові,
я відповім, хоч плачучи неспинно.

Одного дня знічев'я по розмові
читали про кохання Ланчелота
ми вдвох, самі, до злого не готові.

За тим читанням раз у раз блідота
вкривала лиця, як стрічались очі,
і нас та книга здужала збороти.

Читаючи, як посміх преохочий
цілунком уст коханих відгукнувся,
той, що ми з ним довічно серед ночі,

весь тремтячи, устами уст торкнувся.
Та книга нашим Ґалеотом стала:
в той день ніхто до неї не вернувся».

Коли одна душа розповідала,
ридала друга, і тужба недолі
мене жалем смертельним перейняла;

і, наче мертвий пада, впав я долі.

Пісня шоста

Коли я повернувся знов до тями,
що вгасла з гіркоти оповідання
двох рідних душ, поєднаних жалями,

то вгледів я уже нові страждання,
і страдників нових уздрів без краю,
звучали там, і тут, і скрізь стенання.

Бо в третє коло путь нам пролягає,
де вічний дощ, важкий і нестерпучий,
не меншає ніколи й не стихає.

Вода каламутна і снігу тучі
із градом разом крають там темноту,
і їх приймає в себе ґрунт смердючий.

Там Цербер – люта і бридка звірота –
в три пащі гласом гавкає собачим
на люд, який всотало те болото.

Червоноокий, з черевом висячим,
з масною бородою, пазурами
боки він душам шарпає ледачим.

А ті в потоках зливи виють псами,
ховаються одна за одну бідні,
від муки й болю крутяться гуртами.

Уздрівши нас, той Цербер, черв огидний,
роззявив пащі, вишкіривши ікла,
і весь тремтів од лютості, негідний.

Мій вождь набрав тоді дві жмені звикло
й жбурнув у пащу жадібну землею,
щоб аж у горло тій звірині вникла.
Як пес, що гаркав з лютістю всією
від голоду, та кістку враз діставши,
замовк і заходився біля неї,

так Цербер-демон, гавкіт вгамувавши,
полегшу душам дав, які б воліли,
ніж чуть його, оглухнути назавше.

Ми йшли по тінях, котрі привалила
важезна злива, й часто наступали
на порожнечі з обрисами тіла.

З-поміж усіх, що на землі лежали,
звелась одна, лиш спало їй на око,
як ми крізь їхні тлуми простували.

«О ти, що в пекло завітав глибоко», –
мені рекла, – «ачей мене пізнаєш:
родився ти за мого земного строку».

А я йому: «Від того, що страждаєш,
тебе змінили на виду гризоти,
й навряд когось мені ти нагадаєш.

Тому скоріше сам повідай: хто ти,
що в сім багні караєшся негіднім
не з гірших мук, та з гіршої бридоти».

А він мені: «В твоєму місті ріднім,
що гидь і заздрість повнить його всяка,
прожив і я колись життям погідним.

Мене ви, городяни, звали Чакко
через ганебний гріх – живіт неситий,
тому мене й мордує ця клоака.

І не один лиш я так маю скніти;
тут всі за це приречені страждати».
І більш не став нічого говорити.

Я ж рік: «Ти, Чакко, змусив горювати
за тими, кого мучить твань гноїста;
але скажи, як бачиш відсіля ти:

куди йде люд розсвареного міста?
Хто з них правий? З притичини якої
до злагоди дійти не мають хисту?»

А він: «Опісля довгого двобою
проллється кров, а згодом «лісовими»
їх ворог буде вигнаний з ганьбою.

Але недовго успіх буде з ними:
мине три сонця – їх здолать поможе
той, хто іде дорогами кривими.

І піднесеться партія ворожа,
й подолані жалітимуться всує:
пора їм довго буде непогожа.

Двох доброчесних там ніхто не чує,
там заздрість із неситістю й пихою
у кожнім серці іскрами злобує».

Він змовк, закутий тугою лихою,
а я до нього: «Хтів би ще спитати,
коли б ти й далі розмовляв зо мною.

Де доблесні Теґайо й Фаріната,
де Моска, де Арріґо й Рустікуччі,
де інші, серцем та умом багаті?

Мої вагання розв’яжи болючі:
чи вже вони на райському узвишші,
чи в пеклі терплять муки нестерпучі?»

А він мені: «В них душі ще чорніші;
через гріхи прослалась їм дорога
донизу, в кола глибші та страшніші.

Коли до світу вернешся ясного,
згадай мене незлими там словами;
більш не скажу й не відповім нічого».

Убік повів він пильними очами,
ще позирнув, змінився на обличчі
і долі впав між іншими сліпцями.

А вождь мені: «Вже не зведеться двічі,
а встане з янгольською лиш сурмою,
коли владар на грізний суд покличе.

Над власною могилою смутною
вбереться кожний в м’ясо і поставу,
й довічний вирок прогримить луною».

Отак крізь мішанину йшли сльотаву,
яку творили дощ і тіні кволі,
і про будучину вели розправу.

І я спитав: «Скажи, чи їхні болі
побільшають за вироком, чи мука
не зміниться, чи й стишиться поволі?»

А він мені: «Рече твоя наука:
чим суттю досконаліша істота,
тим дужчі їй і втіха, і розпука.

Тому, хоча ця проклята злидота
до виправлення не дійде ніколи,
але повніша буде їй гризота».

Все обійшли ми стежкою довкола,
розмовами перейняті отими,
і де подальший путь збігав додолу,

зустрів нас Плутос, ворог невситимий.

Пісня сьома

«Pape Satan, Pape Satan, aleppe!»[1]
покрикнув Плутос голосом хрипучим;
та вчений вождь мене в такій халепі

розрадив, мовлячи: «Ніяким бучам
несила зупинити нас, тропою
ми зійдемо між скель шляхом падучим».

Тоді до пащі повернувсь товстої
і рік: «Цить, клятий вовче недолугий,
хоч би і лусни з лютості пустої!

Недурно ми зійшли в сі темні пруги:
так той велів, хто в небі Михаїла
обрушив на свої відпалі слуги».
Як опадають напнуті вітрила,
поплутавшись, коли враз щогла трісне,
тварюка поточилася безсила.

Так ми зійшли в провалля поукісне
четвертої долини, що приймає
все, що було на світі хибне й злісне.

[1] Незрозумілі слова Плутоса вже протягом шести століть марно намагаються витлумачити коментатори. Можливо, що смислова затемненість цих слів має на меті просто налякати мандрівців.

О правдо Божа! Скільки ж тут страждає
і мучиться безмежно щохвилини!
Навіщо гріх наш стільки бід являє?

Як у Харибду вал вдаряє пінний
і опадає, вже новим товчений,
так люди там вели танок невпинний.

Щоразу дві громади незліченні
одна на одну йшли з великим криком,
штовхаючи грудьми тягар важенний.

Зіткнувшись із завзяттям превеликим,
розходилися знову і гукали:
«Мотягам смерть!» чи «Смерть скупцям-дряпікам!»

І темним колом далі простували,
аби зійтися в певнім місці знову,
й бридкі прокльони з їхніх вуст лунали;

так раз у раз вдарялись безголово
й розходились, щоб знов на бійку стати.
Убитий скрухою, повів я мову:

«Учителю, хотів би певно знати,
хто люди сі? Я бачу в них тозури;
невже оті, по лівий бік, прелати?»

А він: «Сі люди зазнають тортури,
бо в першому житті свої ужини
не вміли тратить з хибної натури.

Про це говорить гавкіт їхній псиний,
як з двох боків ізходяться на крузі,
де ділять протилежні їх провини.

Ті, голені, що бачиш їх на прузі, –
є серед них і папи, й кардинали,
які не рівня й гіршому жадюзі».

А я: «Учителю, впізнав немало
із тих би я, що б’ються тут попарно,
бо за життя в несвітський гріх запали».

А він мені: «Покинь сю думку марну;
ніхто вже не впізнає їхні риси,
тут скніючи, змінилися почварно.

Вони довіку бігтимуть, б’ючися,
аж поки не піднімуться з могили,
ті – стиснувши кулак, а інші – лисі.

Вони збивати й тратити не вміли
своє добро, тому ж їм замість блага
призначено зійти у світ немилий.

То ж бачиш, сину, надто легковага
Фортуни ласка, та, що через неї
в людей до заздрості й гризоти зґаґа;

як золото зібрать землі всієї,
то і воно між душ отих знебулих
не заспокоїть ані однієї».

«Яка ж вона, Фортуна, що в нечулих,
ти кажеш», – рік я, – «пазурах тримає
весь скарб часів прийдешніх і минулих?»

А він мені: «О ви, сліпі без краю,
яка ж невченість ваша незглибима!
То ж хай сю мову розум твій приймає.

Той, хто пройма видиме й невидиме,
створивши сфери, рушія дав кожній,
одна щоб іншій сяяла між ними,

шлючи усюди промінь переможний:
так само для скарбів усього світу
настановив він владу й лад тотожний,

а та передає їх розмаїто
із роду в рід, з народу до народу,
не даючи на людську волю звіту;

цей край панує, інший – терпить шкоду
із присуду її, і те веління
невидне, мов змія в траві зісподу.

Її не спинить наше розуміння:
вона передбачає й визначає,
і управує власні володіння.

Вона невтомно все перевертає:
від неї не втече ніхто й нікуди;
і тільки мить від неї кожен має.

Хоч слід її прославити усюди,
готові ганить вічно й баламутить,
на хрест її тягнути ладні люди;

але її, блаженну, те не смутить:
між перших створена, не зна печалі
і колесо своє безжурно крутить.

Одначе зійдемо між тяжчі жалі;
вже йдуть на спадок зорі, що здіймались,
як ми ввійшли; скоріш рушаймо далі».

В новім ми колі, де переливалась
вода бурхлива, біжучи в канаві,
що в скельний камінь глибоко врізалась.

Були ті води не ясні, а тьмаві,
й за хвилею йдучи каламутною,
ми з круч зійшли до нижчої заплави.

Розлився там смутний потік водою
Стиґійського болота, із бескиду
в долину збігши скелею крутою.

І я, вдивившись, поміж того бриду
уздрів людей, забрьоханих у твані,
голісіньких усіх, і лютих з виду.

Товклись не лиш руками в тій ковбані,
але й грудьми, ногами й головою,
зубами гризлись, завдавали рани.

Вождь мовив: «Сину, знай: перед собою
ті душі бачиш, що підпали гніву;
але повір мені: тут під водою

іще зітхає безліч їх журливо
і бульбашками пінить шир болота,
як власне око свідчить те правдиво.

Потоплені говорять: «Дня яснота
і сонце миле нас не звеселяли,
бо, як туман, нас повнила нудота.

За те в тванюку чорну ми запали.
Ся пісня хлипає у горлі біднім,
та через твань слова її захляли».

Ми обійшли багву шляхом обвідним
і стежили за тими з узбережжя,
які давилися багном огидним;

І ось постала перед нами вежа.

Пісня восьма

Продовжу я: коли ще до твердині
лишалося нам двом іти чимало,
то зір угледів на її вершині

два вогники, й до їхнього сигналу
далекий ще один немов озвався, –
його насилу око розрізняло.

І я у моря мудрості спитався:
«Що каже сей? що той відповідає?
і хто вогні оті світити взявся?»
А він мені: «Де хвиля твань гойдає,
ти вже побачив би, кого нам ждати,
але туман його від нас ховає».

Так лук, хоч як би туго був нап’ятий,
стріли не випускає в небо швидко,
як над водою човник малуватий

до нас летів, і стало скоро видко:
ним управує сам-один стерничий,
гукаючи: «Ох, буде грішним бридко!»

«О Флеґіасе!» – князь мій мовив двічі, –
«о Флеґіасе, крик твій ні до чого:
для тебе гості ми, а не добича.»

Мов той, хто облизня піймав значного
й, ошуканий, лютиться невимовно,
так гнівався і Флеґіас-небога.

Потому князь мій уступив до човна,
мене позвавши, й тиснула суденце
донизу плоть моя, ваги ще повна.

І лиш на дерев'яне стали денце,
як відпливли, й у воду темну доти
так не вгрузало ветхе те човенце.

Пливли ми стрімко в мертвому болоті,
аж вирнув хтось, увесь у твані наче,
питаючи: «Завчасний гостю, хто ти?»

А я: «Прийшов, та не лишусь одначе;
а сам ти хто, весь у брудній оздобі?»
І він одрік мені: «Я той, хто плаче».

А я на те: «Волай довіку: пробі!
Карайся, клята душе, тут знестями;
Тебе впізнав я і в бридкій подобі!»

До човна був він потягнувсь руками,
та вчитель відштовхнув його щосили,
сказавши: «З усіма лишайся псами!»

А далі обійняв мене зраділо
й, поцілувавши, рік: «Непримиренна
душе, блага жона тебе носила!

Була гординя в нього незміренна,
життя ж його не красять добрі справи,
і тінь його тому така ж скажена.

Без ліку їх, велителів держави,
в багно отут занурились, мов свині,
нічого не лишивши, крім неслави».

А я сказав: «Мій князю, ми повинні
раніш, як човен перетне болото,
побачить, як він тоне в баговинні!»

А він: «Не дійде човен повороту,
як ти усе побачиш, якомога
задовольнивши тим свою охоту».

І враз потому грішника лихого
юрма нечистих духів так опала,
що досі я хвалю та славлю Бога.

«Хапай Ардженті!» – гидь уся кричала;
і флорентійця тінь осатаніла
сама себе зубами шматувала.

Там він лишився й твань його накрила;
тим часом в уші вдарив стогін дальній
і око пильний погляд зупинило.

«Знай, сину», – вчитель мовив достохвальний, –
«вже близько місто те, що зветься Діте,
в нім грішні душі, тіней здвиг страждальний».

А я: «Учителю, вже можу зріти
його мечеті в глибині долини
такі червоні, наче розігріті

вогнем». А він мені: «Вогонь неспинний
їх червонить зсередини одвічно,
бо се ти бачиш пекло вже глибинне».

Ми запливли під схили крутобічні
ровів навколо міста, і здавались
залізними ті мури титанічні.

Та ми човном ще довго добувались,
аж поки нам гукнув стерничий звучно:
«На берег сходьте! Ми уже дістались».

Я вздрів: над брамою юрба відлучна
тих, що колись мов дощ упали з неба,
гукала в сотні голосів бундючно:

«Що тут живому серед мертвих треба?»
Тут знаком вождь їм показав думливий,
що наодинці оповість усе-бо.

Вони ж одразу стишилися в гніві
й рекли: «Лишайся, та нехай вертає
той, хто з тобою йшов, небоязливий.

Хай знову путь безумну подолає,
коли зуміє, ти ж зостанься з нами,
його привідця в темні виднокраї».

Подумай сам, читачу, як без тями
їх проклятої я злякався мови,
бо знав: живий не вийду з тої ями.

«О любий князю мій, семиразово,
чи й більше, спас мене ти від напасті
і злого лиха, що вертало знову.

Не полишай», – я рік, – «мене в нещасті,
і вже коли вперед нам путь закритий,
скоріш вертаймо, щоби не пропасти».

На те відрік привідця пановитий:
«Не бійся, нас не спинять перепони
в путі, де нам призначено ступити.

Чекай мене, і дух свій безборонний
надією зміцни, бо в тьмі глибокій
я не лишу тебе без охорони».

Пішов мій добрий батько, й одинокий
лишився я в болючому ваганні,
і «так» із «ні» в думках змагались доки.

Його не міг я чути намовляння,
лиш бачив: заховалися від нього
вони так прудко, мов вели змагання.

І браму зачинила зла залога
перед грудьми учителя, й поволі
побрів-собі в зворотню він дорогу,

спустивши очі, з думою на чолі
тяжкою, і вуста його зітхали:
«Хто нам не дав іти до міста болю?»

Мені ж сказав: «Жалі мене опали,
однак ти не смутися, бо поборем
усіх, що там на оборону стали.

Не варто дивуватися тим потворам:
було таке й при менш таємній брамі,
що вже стоїть не замкнута запором.

Там напис бачив з мертвими словами:
від неї вже з небесної господи
без почту наближається кругами

той, хто відкриє нам до міста ходи».

Пісня дев'ята

Той колір, що на вид мій ліг від ляку
забачивши, вождь сам підбадьорився
й мене хотів розрадить усіляко.

Та, слух напруживши, він зупинився:
бо око не могло сягнути далі
у темний краєвид, що млою крився.
«Ще загинуть вороги, на нас повсталі», –
продовжив він, – «коли ж бо ні… одначе…
де ж той, хто нас врятує в цій поталі?»

Я бачив добре: мова в нього скаче,
і першу думку, розпочату в слові,
спішить урвати друга нетерпляче;

почувши ті зізнання гарячкові,
я дужче ще злякався, бо страшніший
у них я сенс добачить був готовий.

«Чи в ті глибокі і печальні ніші
ізходять з Лімбу, кара де єдина, –
без сподівання вік зітхати в тиші?»

Так я спитав, а він: «Се дивовина,
щоб звідти хтось доходив перелогу,
де нині нам прослалася стежина.

Проте здолав я раз оту дорогу, –
то злої Еріхто була потуга,
що дух мерцю прикликать мала змогу.

Допіру я зійшов з земного пруга,
вона мене за ці послала мури,
щоб вивів душу з Юдиного круга.

Той круг найглибший і найбільш похмурий,
найдальш від тверді, що усе тримає,
та знаю шлях я, то ж покинь зажуру.

Болото се, що сморід видихає,
обводить навкруги оселі болю,
куди шляху нам вільного немає».

Ще мовив, я ж себе не приневолю
згадати все, бо око прикипіло
до вежі у вогненнім ореолі;

там раптом піднеслись осатаніло
три фурії пекельні і криваві,
що всі вони жіноче мали тіло;

їх обвивали гідри зеленаві,
огидні змії й гади страховинні
на скронях їм сплелися у тісняві.

І той, хто добре знав, які рабині
слугують вічного плачу цариці, –
«Поглянь», – промовив, – «на лихих Еріній.

По лівий бік Мегера там яриться,
посередині – люта Тесіфона,
праворуч – Алехто; їх знать годиться».

Собі всі рвали пазурами лона
і так руками били й голосили,
що до вождя горнувсь під оборону.

«Прийди, Медузо, з них зробити брили» –
додолу дивлячись, вони кричали, –
«дарма Тезеєві не відомстили!»

«Заплющся й відвернись від неї далі,
бо як із нею стрінешся очами,
назад вернуться вже не будеш здалий».

Так вчитель рік, а, рікши, вік же самий
і відвернув мене, і над моїми
накрив мій зір своїми ще руками.

О ви, багаті гадками ясними,
дивуйте на науку, що сховалась,
прихована за віршами чудними.

Та ось мутна вода захвилювалась,
піднісся грім од краю і до краю,
і береги обидва захитались;

так само вітер буйний, що здіймає
його боріння холоду і жару,
над лісом мчить, галуззя вмить ламає,

і рушить долі стовбури й конари;
він підіймає куряву стовпами,
біжать від нього пастухи й отари.

Відкривши зір мені, князь мовив: «Прямо
поглянь, туди, де дим на давній піні
згромадивсь найгустішими клубами.

Як жаби від своєї ворогині
змії всі врозтіч кинуться водою
шукати порятунку в баговинні,

так тисячі тіней перед собою
гнав хтось, котрий по Стіксовій заплаві
ішов, неначе сушею твердою.

Лівицею клуби густі і тьмаві
він розганяв усе поперед себе;
й, здавалось, іншої не відав справи.

Пізнавши в ньому посланця із неба,
на вчителя я глянув, вік же знаком
сказав: схилитись і мовчати треба.

З яким гнівливим він зближався зраком!
Берлом торкнув він – і відкрилась брама,
не стримувана опором ніяким.

«Юрмо пропаща, дітища відламу!» –
він рік з порогу страхітного валу, –
«відкіль таке безумство править вами?

Як зважились піднятися зухвало
на волю, що не може захитатись,
і вже не раз вам кари додавала?

Дарма із власним присудом змагатись!
У Цербера он вашого донині
повинен слід од ланцюга зостатись».

На поворотні він ступив стежини
і не звернувсь до нас, мов той, якого
гризуть про інше спогади неспинні,

але не те, що перед оком в нього;
і ми вже приступились до огради,
в безпеці із заступництва святого.

Ми увійшли без жодної завади,
і я, бажавши знати достеменно,
кого й за що за ті замкнуто ляди,

ввійшовши лиш, оглянув невтоленно
той діл, що обіруч розлого слався,
де люду сила мучилась силенна.

Як в Арлі, там, де Родан застоявся,
чи близько Поли, де розлив Карнаро
межею для Італії поклався,

гробниці всюди висяться зістара, –
стояли й тут гроби у вирві чорній,
та в них була померлим гірша кара;

повзли між ними вогники проворні
і розпаляли дужче гробівці ті,
ніж розпаля коваль залізо в горні.

Стояли віка тих гробів відкриті,
і з лементу було нам добре чути,
в які страждання душі там повиті.

І я спитав: «Повідай, хто покути
між гробівцями зазнає отими,
хто так зітхає від тяжкої скрути?»

«Єресіархи», – мовив він, – «а з ними
ще їхніх послідовників загали
ув’язнено гробами вогняними.

Свої тут зі своїми полягали,
їм більший жар із дужчою виною».
Й, праворуч повернувши, ми постали

між мучнями й високою стіною.

Пісня десята

Отак дійшли проходу ми вузького
поміж стіною скелі та гробами,
учитель мій і я за плічми в нього.

«Високий чеснотливче, ти кругами
ведеш мене в місцину зловорожу,
повідай же», – я тими рік словами, –

«людей у домовинах чи я зможу
побачити? Бо піднято всі віка,
й не видно, щоби хтось тут ніс сторожу».

А він мені: «Замкнуться всі довіку,
як вернуться з долини Йосафата,
набувши знову тіла чоловіка.

Тут кожна тінь у тому винувата,
що Епікура поділяла вчення,
мов і душа вмира, від тіла взята.

Усе, на що було твоє зволення,
почуєш тут, ще й виповниш докраю
цікавість, котру не назвав на ймення».

А я: «Від тебе, князю, не ховаю
душі, хоч не спішу все оповісти,
бо ж ти і сам ощадний на слова є».

«Тосканче, що ідеш в огненнім місті
живий, ще й у речах плекаєш цноту,
спинися, будь ласкав, у цьому місці.

Твоя говірка вказує достоту,
що ти родився у славній батьківщині,
якій аж надто я завдав клопоту».

Такі слова з одної домовини
почулись враз, і до свого прибився
я князя, згуки вчувши страховинні.

А він до мене: «Ти дарма знітився;
он бачиш: Фаріната то озвався,
що вже по чресла з гробівця підвівся».

Я поглядом тоді у нього вп’явся,
а він підніс чоло і вип’яв груди,
немовби з пекла згорда насміхався.

Тоді мій вождь поміж гробами всюди
провів мене моторно, проказавши:
«Нехай розмова з ним розважна буде».

Як ми спинились, край гробниці ставши,
той із презирством глянув, без вагання
«У тебе предки хто були?» спитавши.

І я тоді з великого старання
в моїм нічого не втаїв одвіті;
і скинув брови він від хвилювання.

А там сказав: «То вороги неситі
були мені, й моїм, і нашій справі,
я двічі їх розпорошив по світі».

«Хоч вигнані, вернулись по виправі
і раз, і вдруге», – так я рік до нього, –
«а ваші щось на ту науку мляві».
Тоді побачив поруч ще одного:
він підборіддям вперся в пруг, тремтячи,
бо на коліна звівся лиш небога.

І озирався він круг мене, наче
хотів побачити когось зо мною:
коли ж надія зникла, то крізь плачі

промовив: «Як покарано тюрмою
тебе за розум твій щонайвисокий,
скажи, де син мій? Чом він не з тобою?»

А я на те: «Я тут не одинокий:
он той, хто звів мене в ці крутояри,
ваш Ґвідо зневажав його уроки».

Його слова і спосіб тої кари
мені нараз ім’я його відкрили,
тому і відповів я без забари.

Враз випроставшись, крикнув він з могили:
«Ти кажеш – зневажав? То вже він згинув?
Йому очей не тішить світло миле?»

І поки хвильку думкою розкинув
я перше, ніж йому щось відказати,
впав навзнак він, і гріб його поглинув.

Тим часом другий, гордістю понятий,
із ким ще не скінчили ми розмову,
не зворухнувсь, до місця мов прип’ятий;

і річ перервану повів він знову:
«Моїм що та наука невідома,
се гірш мені від вічного закову.

Та вп’ятдесяте в сяєві ясному
прибуде донна та, що тут царює, –
і взнаєш сам тоді ти, що почому.

На тебе ясен світ іще чатує,
тож поясни: чому наш люд ще й нині
в своїм законі на моїх лютує?»

Я відказав: «По січі й різанині
вода зробилась в Арбії рудою,
те в нашім храмі пам’ятать повинні».

Зітхнувши, похилився він головою
та й проказав: «Не сам я був у полі,
і мали всі причину йти до бою.

Зате був сам, коли хотіли долі
Флоренцію знести, її ж тоді я
при піднятім обстояв заборолі».

«Нехай твій рід не полиша надія», –
йому відрік, – «та прагну розв’язати
той вузол, що над думкою тяжіє.

Я бачив сам: вам легко розрізняти
подію, що в далекім часі буде,
та нинішнього вам не дано знати».

«Ми – наче ті далекозорі люди:
те бачим», – рік він, – «що від ока далі,
князь вищий уділив таке нам чудо.

Та в пітьмі речі ближчі, чи насталі,
й не знаємо, аж поки хтось не скаже,
що діється у людському загалі.

Та відать мусиш, що повік зав'яже
знання все смерть тоді, коли між нами
й будучиною брама враз проляже».

Й жалкуючи за тим, хто впав до ями,
я рік: «Скажіть йому: його дитина
ще досі між земними пожильцями;

а що не відповів – на те причина
в тім, що замкнула розум на загати
з'ясована вже зараз мішанина».

Та вчитель звав мене уже рушати;
я ж мучня ще спитав собі в науку,
кому ще там припало з ним лежати.

Повів він: «Тисячі тут терплять муку:
тут Федеріко Другий ліг у ложе,
там – Кардинал; про інших – ані згуку».

І зник; я ж до старого, повен дрожу,
поета рушив, і була журба вся
з думок про віщування зловороже.

Ми йшли удвох, і він шляхом спитався:
«Чому єси в бентезі ти і в горі?» –
і я в усьому враз йому зізнався.

«Що тут почув, умом прийми в покорі
і заховай», – пророк мудрець по хвилі.
«Та знай іще», – підніс він пальця д'горі,

«тебе зустрінуть сяйвом очі милі;
їм видно все, й вона тобі відкриє,
що жде тебе на життьовому схилі».

Ліворуч слід за ним зійшов тоді я,
від муру ідучи до середини
по стежці, що збігала в чорториї,

де сморід підіймався із долини.

Пісня одинадцята

Ось вийшли ми над урвище глибоке:
громаддя скель там кари оточило
жорстокіші від тих, що зріли доки;

і так страшенно звідтіля смерділо,
з глибин похмурих отієї ями,
що вдвох ми відступили за могилу;

там напис я побачив зі словами:
«Я – папі Анастасію в'язниця;
він за Фотином рушив манівцями».

«На хвильку варто нам отут спиниться,
щоб звикнути, і через надто сильний
тутешній сморід дуже не гнітиться», –

учитель мовив. Я ж: «То мимовільний
спочинок хай пожиточно ітиме».
А він: «Побачиш: я до того ж схильний.

Мій сину, поміж скелями крутими
лягли трьох кіл щоразу вужчі дуги,
мов ті, що ти вже розвітався з ними.

Ущерть їх душі повнять недолугі, –
те згодом сам побачиш серед мряки;
та перше взнай, за що зійшли в ті пруги.

Ненависне для неба зло всіляке,
що ближнім чинить шкоду, для котрого
обман та сила – діяння двояке.

Проте як вада сімені людського
обман Творцеві над усе огидний;
в найглибшім з кіл караються за нього.

А в першім – здвиг шаленців страховидний,
і, що насильство три відміни має,
там поділ на три смуги відповідний.

На Бога, себе й ближніх зазіхає
насильник, – на людей та їхні речі;
хай цю науку розум твій приймає.

Гвалтовну смерть, каліцтва й кровотечі
вчиняють ближнім, завдають їм скрути
через рабунок, здирства й колотнечі;

тому то вбивці й забіяки люті,
грабіжники й громили в першій смузі
окремо кожні зазнають покути.

Життя своє котрий піддасть нарузі,
чи знищить скарб свій власною рукою,
за те карається довіку в тузі
в середній смузі той, хто сам собою
покинув світ ваш, статок свій розвіяв,
де мав сміятись, плакав із журбою.

Хто ж божеству насильство заподіяв,
у серці несучи хулу й невіру,
а чи єство зневажити затіяв, –

найдальша смуга тим воздасть уміру,
що віддались Каорсі чи Содому,
чи зневажали Бога потаймиру.

Обман гризе сумління, – чи свідомо
ошукано того, хто довірявся,
а чи того, хто не звірявсь нікому.

Знай: другий чин зламати заповзявся
любові в’язі, від природи дані,
то ж в іншім колі набрід поєднався:

облесники та брехуни погані,
фальшівники, злодії, ворожбити,
продажні, курварі та решта твані.

А перший чин поклав не лиш розбити
природну в’язь любові, – ще й до того
зв’язок довіри нищить цілковито;

тому в осерді ладу світового,
де Діте замкнено в найменшім колі,
покарано навік зрадецтво строго».

А я: «Учителю, ясне доволі
мені з твоєї мови, хто в безодні
якої з грішників зазнає долі.

Але скажи: чи ті, в багві холодній,
чи вітром несені й дощами биті,
чи ті, що кинуть сутички не годні,

чому не мучаться в огненнім Діте,
коли вже Божому підпали гніву;
коли ж бо ні, – то чом повинні скніти?»

А він мені на те: «Даюся диву,
як розум твій блукає манівцями,
покинувши стезю свою правдиву.

Чи й справді не знайомий зі словами,
що в «Етиці» наводять три провини,
засуджені найдужче небесами:

нестриманість, злостивість, ще й тваринне
шаленство? – та нестриманість, одначе,
гріх менший перед Богом для людини.

Коли ж усе розважиш ти терпляче
і пригадаєш, хто не долучився
до сонму душ, котрий у Діте плаче,

тоді збагнеш, чом вище залишився
весь їхній здвиг, від злішого осібно,
і присуд Божий щодо них зм’якшився».

«До сонячного променя подібно
ти млу розвіяв, втіха із тобою
не тільки знать, а й вчитися жадібно.

То ж поділися мудрістю ясною:
чим Боже милосердя ображає
лихварство? – най вагання заспокою».

А він до мене: «Ясно промовляє
нам філософія, ще й раз за разом,
що джерелом уся природа має

Господню мудрість із мистецтвом разом, –
в тім з перших речень стане неоцінно
для тебе «Фізика» дороговказом;

отож мистецтво ваше, що незмінно
як учень майстру, слідує природі,
внуча є Боже, третє вже коліно.

Якщо «Буття» згадаєш при нагоді,
природа із мистецтвом спонукає
людей, аби жили з Творцем у згоді;

проте лихвар шлях інший обирає,
з внучам природу зі своєї волі
заради іншого він відкидає.

Але рушаймо, – ген на видноколі
вже Риби зблисли понад небокраєм
і Віз до Кавра похилився долі,

а шлях ще довгий подолати маєм».

Пісня двадцять шоста

Радій, Флоренціє, преславний краю,
крилом ти б’єш понад землею й морем,
і в пеклі скрізь ім’я твоє лунає!
Зустрінув я поміж поріддям хорим
п’ять городян твоїх, які ганьбою
так тебе вкрили, що й мені їх сором.

Коли передранковою порою
нам дано істину вві сні побачить,
то Прато поквитається з тобою.

Та й інші теж тобі за все віддячать:
якби ж то швидше! – бо з часом дедалі
скорботи більше на мій вік настачить.

Ми рушили назад, і в тім проваллі
повів мій вождь підйомом многотрудним
на наші тропи, вище позосталі;

й коли здіймалися шляхом відлюдним,
спиралися на ноги і на руки,
інакше не пройти б між скельних груд нам.

Терпів тоді, ще й знов терплю від муки
коли про те, що бачив там, згадаю;
тому й не хочу збутися принуки,

аби добро те все, що ним владаю,
яке дала мені зоря прихильна
чи вищий хтось, не змарнувать докраю.

Як ратай, відпочить прийшовши вільно
на гору, – щойно захова в заслоні
лик той, хто вдень зоріє нам світильно,

й мух комарі заступлять невгомонні, –
зрить світляків усюди в тій долині,
де оре й лози ріже виногронні,

так я побачив вогники неспинні
у восьмім рові, тільки-но відкрились
для ока обшири його глибинні.

Як той, кому для помсти прислужились
ведмеді, бачить: кінна колісниця
із Ілією в небі заіскрилась,

і, їй услід утупивши зіниці,
вже тільки те угледіть може скоро,
як мчать угору вогники й зірниці, –

мигтіння огняного зрів узору
я в пащі рову, й винну душу кожний
ховав огненний ріг від мого зору.

Той діл я зрів із мосту, й дух тривожний
знітився так мій, що, аби не в скелю
я вперся, був би встоять неспроможний.

Відкрилось те вождеві-мудрагелю
і рік мені він: «У вогнях тих – душі,
сповиті кожна в огняну куделю».

А я: «Коли мої почули уші
про те, я певністю себе озброю.
Але скажи: у тій вогненній суші

я пломінь зрю, поділений надвоє,
немов з кострища, до якого вбиті
лягли із братом Етеокл обоє».

А він мені: «У муку там повиті
Улісс та Діомед, їм помста спільна
за те, що разом зло чинили в світі;

відплата їх спіткала неухильна
і за коня, що впала через нього
на римських праотців тіснота сильна,

й за те, що ще оплакує грізного
Ахілла досі мертва Дейдамія,
і за Палладій воздалося строго».

«Як у вогні тім грішник не німіє», –
я рік, – «молю, мій вчителю високий,
молю тисячократно, як умію,

дозволь тут залишитися, аж поки
звідтіль той пломінь зблизиться рогатий,
мене туди бажання рве глибоке!»

«Се гідне шани!» – рік мій провожатий, –
«Я також прагнення вчуваю схоже;
лишень для тебе ліпше промовчати.

Облиш мені до них озватись гоже;
бо добре я збагнув твою охоту,
а грек тобі й не відповісти може».

Як визначив учитель, що достоту
вогонь вже в часі й місці досяжному,
він так покликав карану бідоту:

«О ви, що двоє в пломені одному,
як привітав вас, хоч не в величанні,
як привітав вас ще в житті земному,

в високому моєму віршуванні,
не руштеся, і хай із вас єдиний
повідає, як згинув у блуканні».

Великим рогом пломінь старовинний
хитнув, почавши бурмотіти глухо,
мов вітер його шарпав негостинний;

я зрів, що язиком огонь той руха,
немовби хоче розпочати мову,
і от слова долинули до слуху:

«Коли здолав Цирцеїні окови,
де при Гаеті рік пробув у брані
(Еней нарік був місто те портове),

ні втіха зріти сина, ні зітхання
старого батька, й Пенелопі навіть
мій борг за сталість у її коханні,

воління не зуміли переправить
мого, аби пізнати все на світі,
все, що людей у нім ганьбить чи славить;

і рушив я у далі невідкриті
на кораблі, ще й гурт малий зо мною
подавсь долать пригоди розмаїті.

По різні боки крились далиною
Іспанія й Марокко, й залишився
далеко вже край сардів за кормою.

Вже я з товаришами постарівся,
повільним став, як у вузькій тіснині
стовп Геркулесів наче знак відкрився,

що далі вже шляху нема людині;
праворуч нас лишилася Севілья,
ліворуч – Сетти береги пустинні.

«Братове, – я сказав, – нас била хвиля
й чигали сотні небезпек в поході,
та, поки не здолало нас безсилля,

коротку позосталу мить нагоді
віддаймо, щоб спізнати там незнане,
де тоне сонце в далі темноводі.

Згадайте рід ваш славний, без догани,
і те, що не тваринне животіння,
а лиш знання й звитяга варті шани».

В товаришах я запалив хотіння
таке рушати далі, що незмога
й мені було б спинити їх стремління;

з кормою вбік до краю ранкового,
ліворуч беручи, зробили крила
ми з весел для польоту навісного.

Вночі другого полюса світила
здіймалися, а наші низько висли,
мов з океану вирнуть їм несила.

П’ять місяців уже над нами зблисли
і вигасли в пітьмі нічній потому,
відколи ми на весла ревно тисли,

і ось ми гору в тумані тьмяному
на обрії угледіли, й ніколи
не бачив я подібного огрому.

Зраділи ми – й від жаху похололи;
з землі нової вихор руйвничий
здійнявся й потрощив суденце кволе.

Воно у вирі повернулось тричі,
вчетверте ж застреміло вглиб до ями
кормою вгору, й води таємничі –

так Хтось велів – зімкнулись понад нами».

Переклав Максим Стріха

ОМАР ХАЯМ

Рубаї

1

Цей гордий небосхил, байдужий лиходій,
Ще жодному із нас не підживляв надій:
Де знайде зігнуту під тягарем людину,
Іще один тягар він накидає їй.

2

Ні, не гнітять мене перестрахи й жалі,
Що вмерти мушу я, що строки в нас малі:
Того, що суджено, боятися не треба.
Боюсь неправедно прожити на землі.

4

Коли єство моє ліпив Творець із глини,
Зарані відав він про всі мої провини.
Якщо від нього й гріх, чому мене він хоче
В день суду ввергнути в палаючі глибини?

7

Недоброзичливість ніколи не могла
Узяти верх: до злих вертались їх діла.
Я зичу благ тобі – ти зла мені бажаєш:
Ти благ не діждешся, я не побачу зла!

9

Коли у небуття і ймення наше кане,
Не згасне сонечко у небі полум’яне.
Нас не було, та світ не був від того гірший;
Він не погіршає й тоді, як нас не стане.

18

І юних, і старих – всіх поглинає час,
І невеликий нам дається днів запас.
Ніщо не вічне тут: ми підемо так само,
Як ті, що вже пішли й що прийдуть після нас.

30

Хай кожна мить, що в вічність промайне,
Тебе вщасливлює, бо головне,
Що нам дається тут, – життя: пильнуй же!
Як ти захочеш, так воно й мине.

40

Що Небо виграло, вдихнувши в мене душу?
Коли піду я геть, що в світі я порушу?
Кого я не питав, ніхто не пояснив,
Чому я в світ прийшов, чому я зникнуть мушу.

44

Як скажуть вам, що я лихий пияк,
Невірний і найгірший із гуляк, –
Це правда. В кожного своя вподоба.
І в мене теж. Такий у мене смак!

57

Боюсь, що більше ми не вернемось додому,
Ні з ким не стрінемось у обширі земному.
Цю мить, що ти прожив, вважай своїм трофеєм!
Бо що нас потім жде, не дано знать нікому.

58

Вино нам вічність одкриває – пий!
Від нього серце оживає – пий!
Хоч палить, як вогонь, зате турботи,
Немов жива вода, змиває – пий!

70

Хто землю цю створив, ким небеса підперті,
Від кого душі в нас, мов жорном, сумом стерті,
О, скільки пишних уст і лиць ясних, як місяць,
У землю заховав, в тісну шкатулу смерті!

71

Свого майбутнього ніхто не прозирне.
Навіщо й думати про те, що неясне?

І хвильки не марнуй (якщо не збожеволів),
Бо й не зоглядишся, як вік твій промине.

72

Ковтає крапельку розбурхана ріка,
На землю падає пилиночка легка.
А як же ти живеш? Хіба не так зникаєш,
Як та дрібнесенька у вихорі мошка?

87

Хоч землю я пройшов і в мандрах натомився,
Але від того світ на краще не змінився.
Я радий і тому, що на шляху важкому,
Не знавши радості, я дуже й не журився.

90

Прийшли ми чистими – і стали ми брудними,
Прийшли веселими – зробилися сумними.
Гарячі сльози нам у серці запікались!
Життя розвіявши, тепер у прах лягли ми.

115

Красуне, як мій сум, ти довговічна будь!
Ти знову ласкою мені зігріла путь.
На мене мимохідь ти позирнула й зникла.
Чи не за правилом: зроби добро й забудь?

127

Я вивчив образи живого й неживого,
Проник у саму суть високого й низького,
Але без сорому я визнаю, що досі
Від хмелю кращого я не знайшов нічого.

133

Із тих, що рушили в дорогу невідому,
Хто звістку нам подав, хто повернув додому?
Нічого не лишай на цім розпутті спраги,
Бо повернутися не пощастить нікому!

142

Це небо множити уміє тільки втрати:
Приводить одного, щоб іншого забрати.
Якби народжені про наше лихо знали,
Чи хто погодився б на землю завітати?

150

Чи не знайду собі я душу хоч єдину,
Щоб розповісти їй про світ і про людину?
У муках створена з гіркої глини горя,
Лиш мить живе вона – й вертає знов у глину.

155

В тісному колі, де ввесь вік блукаєм,
Ми входу й виходу дарма шукаєм.
Ніхто ще правди не сказав, звідкіль ми
У нього входимо й куди зникаєм.

163

О Доле! Злочини ти твориш – і сама
Їх потім визнаєш! Даруєш ти сліпма
Добро мерзотнику, а праведному – кару.
Чи одуріла ти? Чи вижила з ума?

190

Багатства прагнеш ти... Та чи в багатстві суть
Короткого життя? Всі, хто живе, умруть.
Життя у позику тобі дається – отже,
З ним розлучитися щодня готовий будь!

194

Над марним світом цим не треба вболівати,
Хай серця не смутять його розкішні шати.
Минуле відійшло, майбутнього не видно!
Тож майся весело – і не зважай на втрати!

197

Що я закоханий, у тім гріха не бачу.
Про це з невігласом я й слів дарма не трачу.
Адже кохання мед лікує тільки мужніх,
Непомічний він тим, хто має іншу вдачу.

201

О Майстре, нашого життя первопричина!
Чом стільки має вад твій первотвір – людина?
Як добре виліпив, навіщо розбиваєш?
А вийшла помилка – чия ж у тім провина?

206

Розумним і твердим у цьому світі будь
І завжди мовчазним у цьому світі будь!
І, поки очі є, язик і вуха в тебе,
Сліпим, німим, глухим у цьому світі будь!

217

О, вислухай мене, найкращий друже мій!
На небеса хисткі не покладай надій!
Присядь у закутку вдоволення малим
І стеж за іграми на сцені світовій!

220

У мене тайна є – і тайну ту єдину
Я зараз виявлю (прости мою провину):
Тебе кохаючи, я ляжу в домовину,
Тебе кохаючи, у небеса полину!

223

Коли своїх бажань нам здійснити не дано,
Що ж нам із мріями робити? Безнастанно
Ми побиваємось і тужимо над тим,
Що пізно в світ прийшли і що відходим рано.

225

Чи є людина, щоб не мала плями,
Не ошерхалась у рови та ями?
Якщо за зло мене ти злом караєш,
Яка різниця, пресвятий, між нами?

228

Що світ міняється – чи варто цим журитись?
Нехай міняється – ми будем веселитись!

Якби незмінною була природа, друже,
Ніколи б не діждав ти черги народитись!

259

Творець, благослови мене добром твоїм,
Щоб я не дякував за той кусок, що їм,
Дурному й підлому! Щоб був я завжди п’яний,
Щоб я про все забув, не турбувавсь нічим!

268

І грудочка землі, й пилиночка мала
Були частинами прекрасного чола.
Легенько ж куряву стирай з лиця красуні,
Бо й курява колись красунею була.

270

Так мало радості в цьому земному колі!
Тож не схиляй чола, будь весел і в неволі!
Тримайся з мудрими, бо й сам ти тільки легіт,
Вода, вогонь та пил, що віється у полі.

295

Від чорної землі до зоряної тверді
Й на мить не припиняв я пошуки уперті.
Я мислю гострою усі вузли розплутав –
І тільки не зумів розплутать вузол смерті.

307

Кульгава старість, юність бистронога –
Все товпиться до вічного порога.
Недовго світом тішаться живі:
Всі підем геть, у всіх – одна дорога.

Переклав Василь Мисик

Електронне навчальне видання

ЛІТЕРАТУРА СЕРЕДНІХ ВІКІВ

Редакційно-видавничий відділ
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

Головний редактор
Ірина Невмержицька

Технічний редактор
Лужецька Ольга

Коректор
Уляна Куцик

Здано до набору 30.06.2022 р. Підписано до друку 07.07.2022 р. Формат 60x90/16. Папір офсетний. Гарнітура Times. Наклад 50 прим. Ум. друк. арк. 39,25. Зам. 63.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. (Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5140 від 01.07.2016 р.). 82100, Дрогобич, вул. Івана Франка, 24, к. 42.